

Valtion
taloudellinen
tutkimuskeskus

Talouden rakenteet 2009

Seija Ilmakunnas

Outi Kröger

Timo Rauhanen

(toim.)

Julkaisut 55 joulukuu 2009

VATT JULKAISUT

55

**Talouden rakenteet
2009**

Toimittaneet

Seija Ilmakunnas

Outi Kröger

Timo Rauhanen

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Government Institute for Economic Research
Helsinki 2009

ISBN 978-951-561-901-3 (nid.)
ISBN 978-951-561-902-0 (PDF)

ISSN 0788-4990 (nid.)
ISSN 1795-3332 (PDF)

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Government Institute for Economic Research
Arkadiankatu 7, 00100 Helsinki, Finland

Email: etunimi.sukunimi@vatt.fi

Internet: www.vatt.fi

Oy Nord Print Ab
Helsinki 2009

Kansi: Niilas Nordenswan

Esipuhe

Talouden rakenteet 2009 -teos on Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen vuosittain julkaisema laaja ja tiivis tietopaketti Suomen taloudesta ja sen kehityksestä. Julkinen talous on siinä keskeisesti esillä ja verotusta ja menorakenteita vertaillaan myös kansainvälisesti. Painotus heijastaa sekä tutkimuskeskuksen tehtäväkenttää että tehokkaan julkisen sektorin merkitystä kilpailukykytekijänä. Raportti tarkastelee myös muun muassa hyvinvointierojen kehitystä ja ilmastopolitiikan haasteita.

Tilastojen julkistusajankohtiin liittyvien viipeiden vuoksi vuoden 2009 raportissa ei näy kattavasti nykyisen talouskriisin vaikutusta. Talouden rakenteet -teos ei ensisijaisesti pyrikään kuvaamaan suhdannevaihteluja vaan kansantalouden ja julkisen talouden rakenteellisia kehityspiirteitä.

Teos kokoaa yhteen tilastotietoja ja tutkimuskeskuksen tutkimuksiin perustuvia tiivistyksiä koskien kansantalouden ja julkisen sektorin toimintaa. Se ilmestyy vuorovuosina suomen- ja englanninkielisenä. Talouden rakenteet -raportti löytyy myös tutkimuskeskuksen kotisivuilta <http://www.vatt.fi>.

Talouden rakenteet 2009 on koko tutkimuskeskuksen yhteinen julkaisu, jossa näkyy tutkimuskeskuksen laaja-alaisuus sekä tutkijoiden ja tutkimussihteerien monipuolinen osaaminen. Kiitämme lämpimästi kaikkia siihen panoksensa antaneita.

Helsingissä 16. joulukuuta 2009

Seija Ilmakunnas

Outi Kröger

Timo Rauhanen

Julkaisussa käytetyt lyhenteet

AT	Itävalta	EU15	EU ennen laajentumista
BE	Belgia	EU19	OECD:hen kuuluvat
BG	Bulgaria		EU-jäsenmaat
CA	Kanada	EU25	EU-jäsenmaat 5/2004
CH	Sveitsi	EU27	EU-jäsenmaat 2007
CZ	Tšekin tasavalta		
CY	Kypros		
DK	Tanska		
DE	Saksa		
EE	Viro		
EL	Kreikka		
ES	Espanja		
FI	Suomi		
FR	Ranska		
HR	Kroatia		
IE	Irlanti		
IS	Islanti		
IT	Italia		
JP	Japani		
LV	Latvia		
LT	Liettua		
LU	Luxemburg		
HU	Unkari		
MT	Malta		
NL	Alankomaat		
NO	Norja		
PL	Puola		
PT	Portugali		
RO	Romania		
SI	Slovenia		
SK	Slovakia		
SE	Ruotsi		
TR	Turkki		
UK	Iso-Britannia		
US	Yhdysvallat		

Sisällys

1	Kansantalouden kehityskuva	1
1.1	Talouden tasapaino ja kehitysvaihe	2
1.2	Kasvutekijät	11
1.3	Tiede, teknologia ja innovaatiot	16
1.4	Väestötekijät ja muuttoliike	22
2	Talouden rakenne	31
2.1	Tuotantorakenteen muutokset	32
2.2	Yritykset	35
2.3	Talouden kansainvälistyminen	39
2.4	Alkutuotannon ja elintarvikkeiden tuki	47
3	Työmarkkinat	49
3.1	Työmarkkinoiden yleiskuva	50
3.2	Työllisyyden kehityspiirteet	52
3.3	Työttömyys	62
3.4	Työmarkkinoiden toiminta	67
4	Julkisen sektorin rakenne	71
4.1	Julkiset kokonaismenot	72
4.2	Suomen julkinen sektori	74
4.3	EU:n talousarvio ja Suomi	83
5	Verotus	89
5.1	Verotuksen taso	90
5.2	Verorakenne	92
5.3	Veronsaajat	94
5.4	Verotuet Suomessa	95
5.5	Ansiotulojen verotus	96
5.6	Yritys- ja pääomatulojen verotus	104
5.7	Välillinen verotus	108
5.8	Ympäristö- ja energiaverot	113

6	Julkiset hyvinvointimenot	117
6.1	Julkinen tuki kotitalouksille	118
6.2	Kotitalouksien saamat tulonsiirrot	120
6.3	Hyvinvointipalvelut	126
7	Hyvinvointierot	149
7.1	Tuloerot ja eriarvoisuus	150
7.2	Alueiden väliset ja sisäiset hyvinvointierot	158
7.3	Kulutuksen rakenne	161
8	Asuminen ja asuntojen rakentaminen	165
9	Energiatalous ja ilmastopolitiikka	173
9.1	Energian tarjonnan ja kysynnän rakenne	175
9.2	Energiaintensiteetin kehitys ja talouskasvu	179
9.3.	Energiahinnat	181
9.4	Kasvihuonekaasujen päästöt ja ilmasto-ohjelmien kustannukset	185

1 Kansantalouden kehityskuva

Suomi on yksi maailman rikkaimmista maista. Vertailtaessa ostovoimakorjattua bruttokansantuotetta eli reaalista tulotasoa asukasta kohden, Suomi oli vuonna 2008 OECD-maista 13. rikkain maa. Tulotaso oli korkeampi kuin koko euroalueella tai EU27-maissa keskimäärin. Taakse jäivät muun muassa Italia, Ranska ja Espanja. Pohjoismaita verrattaessa Suomi oli vuonna 2008 lähes samalla tasolla Ruotsin, Tanskan ja Islannin kanssa. Norjassa reaaliset tulot asukasta kohden olivat selvästi suuremmat kuin muissa Pohjoismaissa.

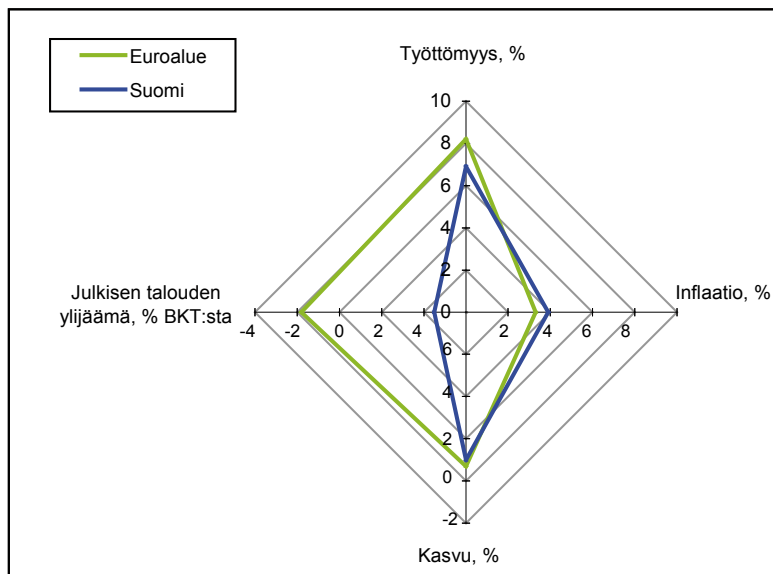
Vuonna 2008 bruttokansantuotteen kasvu jäi selvästi pienemmäksi kuin viime vuosikymmenen keskimääräinen kasvu. Sekä tuonti että erityisesti vienti suhteessa bruttokansantuotteeseen ovat kasvaneet verrattuna edellistä lamaa edeltäneeseen aikaan. Tähän ovat osaltaan vaikuttaneet kansainvälisen kaupan kehittyminen ja Euroopan unionin sisämarkkinoiden avautuminen. Julkisen sektorin rahoitustilanne heikkeni huomattavasti edellisen laman aikaan, jolloin erityisesti valtio lisäsi velanottoa. Laman jälkeen työttömyys on säilynyt kansantalouden ongelmana, vaikka onkin vähentynyt aina vuoden 2008 lopulle asti, jolloin se kääntyi uudelleen nousuun.

Viime vuosikymmenen aikana Suomen tuotantorakenne muuttui pääomavaltaisesta vahvasti tutkimusvaltaiseksi elektroniikkateollisuuden ja erityisesti tietoliikennealan huiman kasvun ansiosta. Tämä rakennemuutos näkyy investoinneissakin. Tuotantokapasiteettia on kyetty olennaisesti lisäämään, vaikka investointien suhde bruttokansantuotteeseen on alentunut aiemmasta 25 prosentin tasosta alle 20 prosenttiin.

Suomen kansantalouden pitkän aikavälin kehitysnäkymät ovat melko valoisat, tosin uhkakuvakin löytyy. Vaikka hintakilpailukyky on heikentynyt, se on säilynyt hyvällä tasolla. Tutkimus- ja tuotekehitysinvestointien suhde kansantuotteeseen on Suomessa maailman korkeimpia. Laajan tutkimuspanostuksen ohella etenkin koulutusjärjestelmä ja innovaatioinfrastruktuuri erottuvat edukseen. Väestön ikääntyminen, energiahintojen nousu, metsäteollisuuden kustannuskilpailukyky sekä kansainvälisten markkinoiden kehitys muodostavat keskeiset uhkakuvat pitkän aikavälin kehitykselle. Väestön ikääntymiseen liittyvä pidentynyt elinajan odote sekä lasten ja nuorten määrän vähentyminen aiheuttavat kustannuspaineita erityisesti julkisen talouden kestävyydelle.

1.1 Talouden tasapaino ja kehitysvaihe

Kuvio 1.1. Suomen talous vuonna 2008 euroalueen keskimääräiseen verrattuna (talouden kasvu, työttömyys, inflaatio ja julkisen talouden tasapaino)

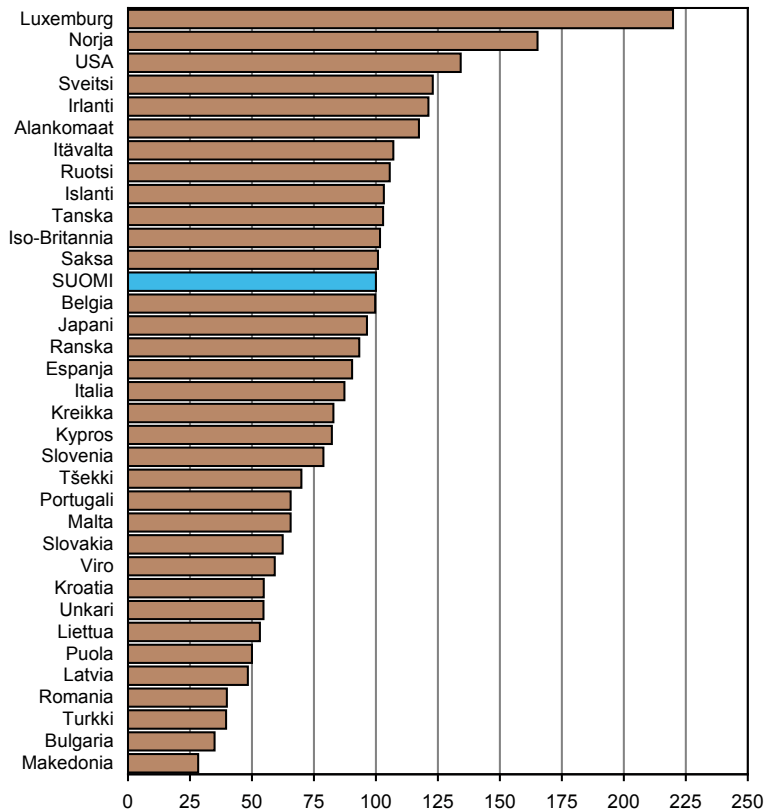

Kuvion asteikot on valittu siten, että nelikulmion koko kuvaa kokonaistaloudellista tasapainoa: mitä pienempi timantti, sitä parempi tilanne. Inflaation mittarina on yhdenmukaistetun kuluttajahintaindeksin muutos vuoden aikana.

Lähde: Eurostat.

Talouden kasvu oli Suomessa vuonna 2008 euroalueen keskitasoa jääden kuitenkin selvästi aiempien 2000-luvun vuosien kasvua pienemmäksi. Erityisesti vuoden loppupuolella koettu selvä kasvun hiipuminen alensi koko vuoden kasvua. Inflaatio oli 0,6 prosenttiyksikköä korkeampi kuin euroalueella keskimäärin. Työttömyys säilyi alle 7 prosentissa ja oli noin 1,3 prosenttiyksikköä matalampi kuin euroalueella. Julkisen talouden ylijäämä oli vielä vuonna 2008 Suomessa 4,4 prosenttia bruttokansantuotteesta, kun taas koko euroalueella julkinen talous oli alijäämäinen.

Kuvio 1.2. Reaalinen tulotaso vuonna 2008, indeksi(Suomi)=100

Lähde: VATT (Eurostat).

Reaalisella tulotasolla tarkoitetaan ostovoimakorjattua bruttokansantuotetta asukasta kohden. Ostovoimakorjauksella lasketaan bruttokansantuote samoilla hinnoilla eri maista.

Suomen reaalinen tulotaso asukasta kohden oli vuonna 2008 sekä Euroopan unionin että euroalueen keskimääräistä tulotasoa korkeampi. EU:n suurista jäsenmaista väestön määrään suhteutettuna Ranska, Espanja, Italia ja Puola tuottivat vähemmän reaalituloja henkeä kohden kuin Suomi. Vastaavasti Saksassa ja Isossa-Britanniassa reaalitulot henkeä kohden olivat suuremmat kuin Suomessa. EU:n rikkain maa oli Luxemburg, missä asukasta kohden laskettu ostovoimakorjattu bruttokansantuote oli Suomeen nähden yli kaksinkertainen. Euroopan unionin ulkopuolisiin maihin verrattuna Yhdysvalloissa, Sveitsissä ja Norjassa reaaliset tulot olivat selvästi Suomen tulotasoa korkeampia. Esimerkiksi maailman suurimmassa kansantaloudessa, USA:ssa, reaalinen tulotaso oli noin kolmanneksen korkeampi

kuin Suomessa. Kaikissa EU:n uusissa jäsenmaissa reaalinen tulotaso jäi selvästi Suomen tasosta. Bulgariassa ja Romaniassa reaalitulotaso on vain kolmannes Suomen tasosta. Myös Euroopan unioniin ehdolla olevissa jäsenmaissa (Kroatia, Makedonia ja Turkki) jäätin selvästi sekä Suomen että Euroopan unionin keskitason alapuolelle. EU:n jäsenyyttä myös hakeneessa Islannissa reaalinen tulotaso oli vielä vuonna 2008 Suomen tulotasoa korkeammalla.

Taulukko 1.3. EU:n uusien jäsenmaiden ominaispiirteitä

Maa	Väkiluku, vuoden 2008 alussa, milj.	BKT / henkilö (ostovoima- korjattu) vuonna 2008	Inflaatio 2008, %	Työttömyys- aste 2008, %	Julkisen talouden ylijäämä 2008, % bkt:sta	Julkisen talouden velka 2008, % bkt:sta
Bulgaria	7,6	40,1	12,0	5,4	1,5	14,1
Kypros	0,8	94,6	4,4	7,1	0,9	49,1
Tšekki	10,4	80,4	6,3	4,7	-1,5	29,8
Viro	1,3	68,1	10,6	7,7	-3,0	4,8
Unkari	10,0	62,9	6,0	8,4	-3,4	8,4
Latvia	2,3	55,6	15,3	11,4	-4,0	19,5
Liettua	3,4	61,2	11,1	9,1	-3,2	15,6
Malta	0,4	75,4	4,7	6,1	-4,7	64,1
Puola	38,1	57,5	4,2	7,1	-3,9	47,1
Romania	21,5	45,8	7,9	13,6	-5,4	13,6
Slovakia	5,4	71,8	3,9	9,4	-2,2	27,6
Slovenia	2,0	90,6	5,5	4,3	-0,9	22,8
EU15	394,4	110,8	..	7,8
EU27	497,7	100,0	3,7	7,6	-2,3	61,5

Lähde: Eurostat.

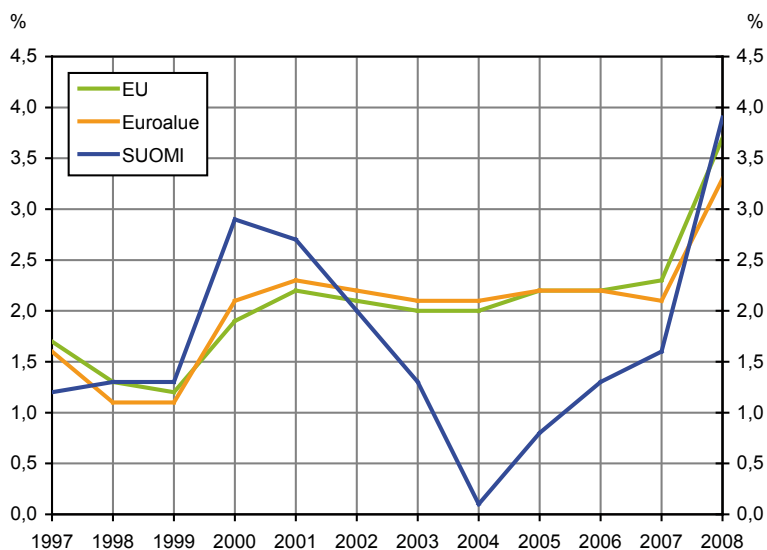
Vuoden 2004 jälkeen mukaan tulleet uudet jäsenmaat kasvattivat EU:n väkilukua noin 25 prosentilla. Uusista jäsenmaista väestömäärältään selvästi suurin on Puola, jossa oli vuonna 2008 noin 38 miljoonaa asukasta. Romaniassa asukasluvu oli vajaa 22 miljoonaa. Verrattuna kaikkiin EU:n jäsenmaihiin kokonaisväkiluku on Puolassa EU:n kuudenneksi suurin, Romania sijoittuu seitsemännelle sijalle.

Tulotasoltaan uudet jäsenmaat ovat vanhojen maiden jäljessä. Uudet 12 jäsenmaata alensivat EU:n keskimääräistä tulotasoa 10 prosentilla. Vauraimpia uusista maista olivat Kypros ja Slovenia, joissa bruttokansantuote oli alle kymmenen prosenttiyksikköä heikompi kuin Euroopan unionissa keskimäärin. Köyhimpiä olivat viimeksi liittyneet Bulgaria ja Romania, joiden tulotaso jää selvästi alle puoleen koko Euroopan unionin tulotasosta.

Vuonna 2008 hintojen kasvuvauhti oli kaikissa uusissa jäsenmaissa selvästi nopeampaa kuin Euroopan unionissa keskimäärin. Inflaatio kiihtyi myös verrattuna edelliseen vuoteen. Erityisesti näin tapahtui Baltian maissa ja Bulgariassa. Työttömyys on edelleen ongelma suurimmassa osassa uusista jäsenmaista. Latviassa ja Romaniassa työttömyysaste oli vuonna 2008 yli 10 prosenttia. Paras työllisyystilanne oli Sloveniassa ja Tšekissä, joissa työttömyysaste jäi alle 5 prosentin.

Vuonna 2008 julkinen talous oli ylijäämäinen ainoastaan Kyproksessa ja Bulgariassa. Lähes kaikissa uusissa jäsenmaissa ylijäämä pienentyi tai alijäämä kasvoi verrattuna edellisvuoteen. Ainoastaan Bulgariassa ylijäämä oli suurempi kuin vuonna 2007. Useimmissa jäsenmaissa julkisen talouden velkaantuminen on vielä alhaisella tasolla verrattuna vanhoihin jäsenmaihiin. Ainoastaan Maltassa julkisen velan osuus bruttokansantuotteesta ylittää koko Euroopan unionin keskiarvon 2,6 prosenttiyksiköllä.

Kuvio 1.4. Inflaatio Suomessa, euroalueella ja Euroopan unionissa vuosina 1997–2008, prosenttia

Lähde: VATT (Eurostat).

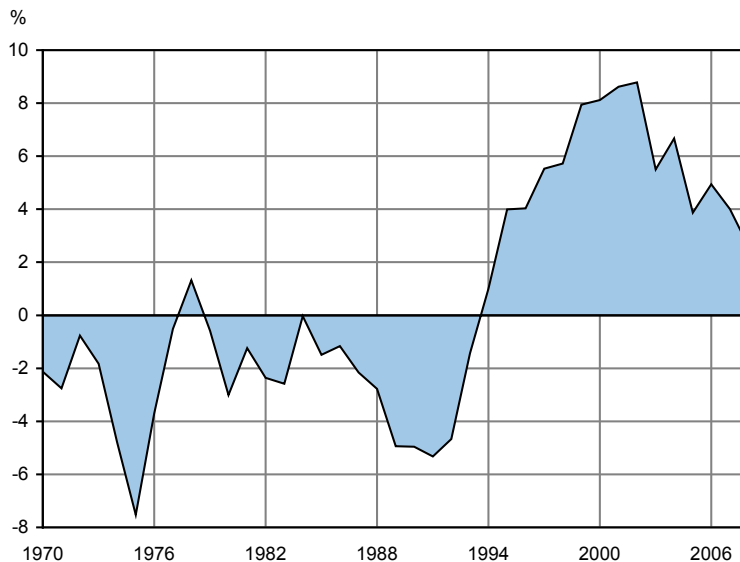
Inflaatio = yleisen hintatason nousuprosentti.
Kuviossa inflaatiota mitataan Eurostatin käyttämällä harmonisoidulla kuluttajaindeksillä.

Vanhoissa Euroopan unionin jäsenmaissa hintojen muutosvauhti on pidemmällä aikavälillä selvästi hidastunut. Lähes koko 2000-luvun hintataso nousi keskimäärin noin 2 prosenttia vuodessa. Muutos on huomattava verrattuna vuoteen 1980, jolloin inflaatio oli noin 11 prosenttia.

Vuodesta 1997 alkaen Euroopan unionin ja euromaiden hintatason muutoksia on tarkasteltu harmonisoidulla kuluttajahintaindeksillä. Suomessa inflaatio on ollut lähellä euromaiden keskimääristä hintatason muutosta. Vuosien 1998 ja 2002 välillä Suomen inflaatio oli hieman korkeampi kuin euroalueella, minkä jälkeen se oli alempi aina vuoteen 2007 asti. Vuonna 2008 Suomessa hintataso nousi 3,9 prosenttia, jolloin se oli 0,3 prosenttiyksikköä enemmän kuin koko euroalueella.

Inflaatioerot vanhojen jäsenmaiden välillä ovat selvästi pienempiä verrattuna uusiin jäsenmaihiin. Koko Euroopan unionissa inflaatio oli 3,7 prosenttia, mikä oli 0,2 prosenttiyksikköä alle Suomen inflaation. Kaikissa uusissa jäsenmaissa hintojen kasvuvauhti oli kuitenkin Suomea nopeampaa lukuun ottamatta Slovakiaa, jossa inflaatio oli sama kuin Suomessa eli 3,9 prosenttia.

Kuvio 1.5. Vaihtotaseen ylijäämän suhde bruttokansantuotteeseen vuosina 1970–2008, prosenttia

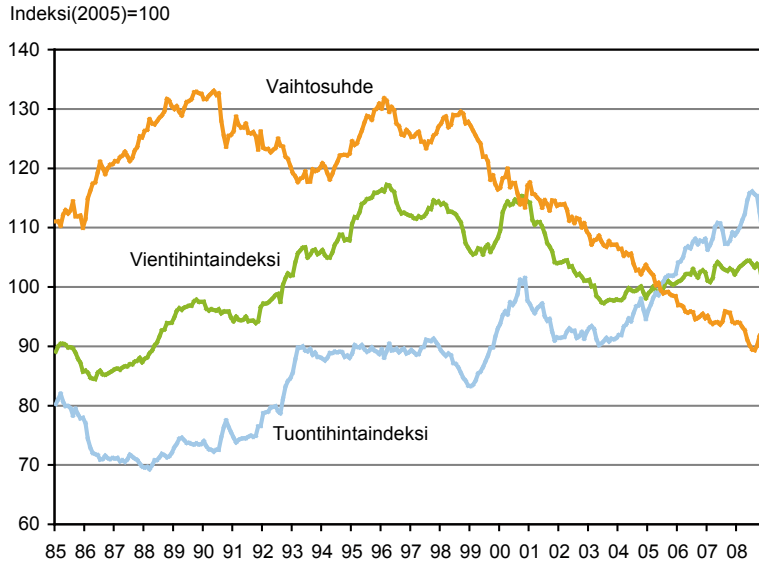

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Suomessa oli lähes jatkuva vaihtotaseen vaje usean vuosikymmenen ajan. Vajeen kasvu aiheutti ajoittain valuuttakriisejä. Vuodesta 1994 lähtien Suomen vaihtotase

on ollut selvästi ylijäämäinen. Suomi on siten muuttunut velanottajasta lainanantajaksi. Vaihtotaseen ylijäämä kuvastaa viennin erinomaista kilpailukykyä. Vuonna 2008 vaihtotaseen ylijäämä putosi 2,6 prosenttiin aikaisemman vuoden neljästä prosentista.

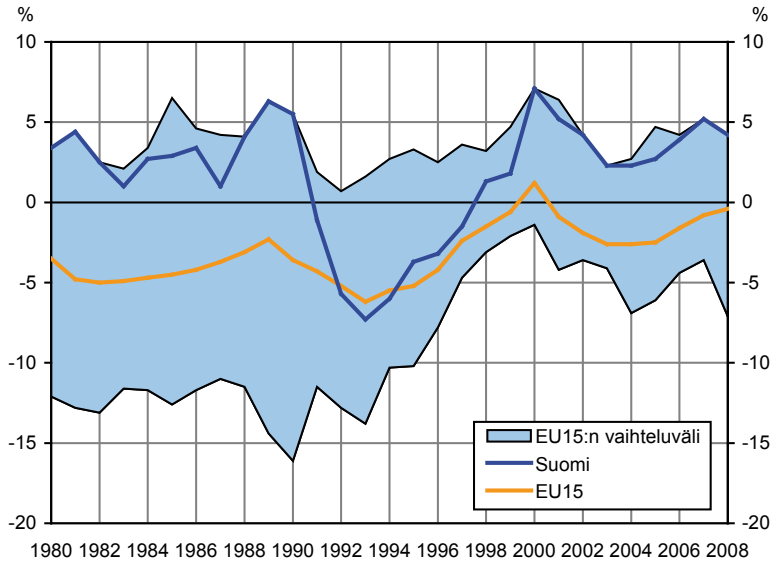
Kuvio 1.6. Vientihinnat, tuontihinnat ja vaihtosuhte, 1985/1–2008/12, kuukausidata, indeksi(2005)=100

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Suomeen tuodaan runsaasti energiaa, jonka hinta on noussut huomattavasti enemmän kuin muun tuonnin hinta. Suomesta viedään paljon metsäteollisuustuotteiden lisäksi myös sähköteknisen teollisuuden tuotteita, joiden hinta on alentunut teknologian kehityksen ansiosta. Tästä syystä Suomen vaihtosuhte on tällä vuosikymmenellä jatkuvasti heikentynyt. Tästä huolimatta vaihtotase on ollut huomattavasti ylijäämäinen ja talouskasvu nopeaa.

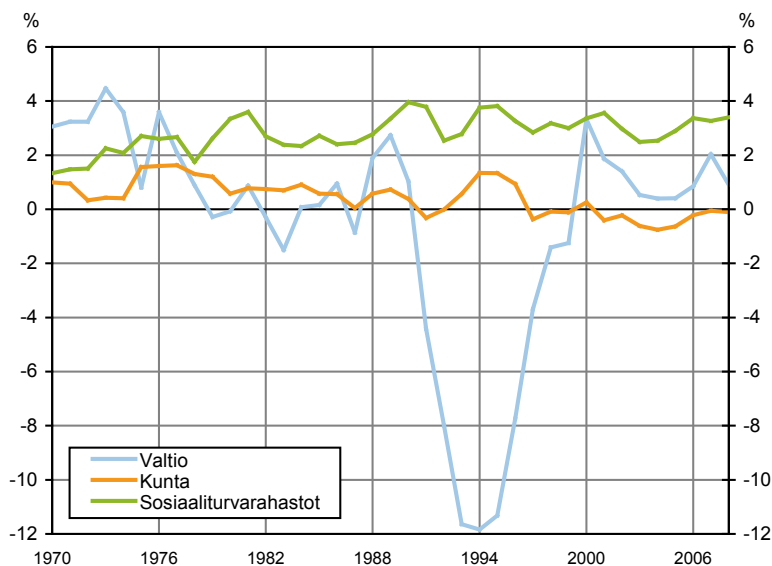
Kuvio 1.7. Julkisen talouden ylijäämä (nettoluotonanto) Suomessa ja EU15-maissa vuosina 1980–2008, prosenttia bruttokansantuotteesta

Lähde: VATT (Eurostat, Valtiovarainministeriö).

Euroopan unionin jäsenmaissa julkinen talous on ollut jo usean vuosikymmenen ajan jatkuvasti alijäämäinen muutamaa jäsenmaata lukuun ottamatta. Viime vuosina alijäämä on kuitenkin supistunut. Suomessa julkinen talous on taas perinteisesti ollut ylijäämäinen. Suomen ylijäämä suhteessa bruttokansantuotteeseen oli vuonna 2008 EU-alueen suurin, vaikka se pienikin edellisvuodesta. Pahimpina lamavuosina Suomen julkinen talous painui alijäämäiseksi. Tällöin alijäämä oli EU-maiden keskitasoa. Useissa uusissa, vuonna 2004 liittyneissä jäsenmaissa, samoin kuin vuonna 2007 liittyneessä Romaniassa, julkiset taloudet ovat myös varsin alijäämäisiä. EU-alueen suurin alijäämä oli vuonna 2008 Irlannissa yli 7 prosenttia. Romaniassa ja Isossa-Britanniassa alijäämä kohosi yli 5 prosenttiin.

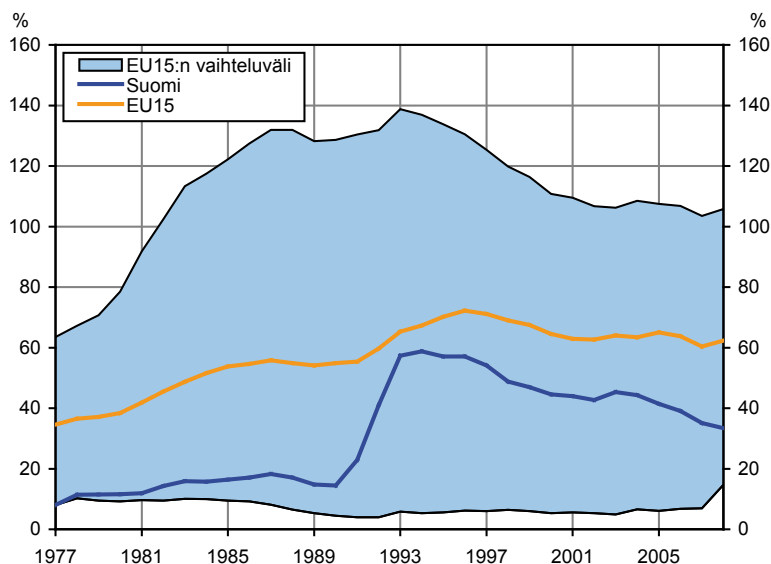
Kuvio 1.8. Valtiontalouden, kuntasektorin ja sosiaaliturvarahastojen ylijäämän suhde bruttokansantuotteeseen vuosina 1970–2008, prosenttia

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Julkisen talouden tasapainon vaihtelut Suomessa ovat valtaosin peräisin valtiontaloudesta, joka vastaanottaa ja pyrkii tasaamaan suhdannevaihtelut. Kuntien talous on yleensä ollut tasapainossa, ja sosiaalirahastojen talous on ollut selvästi ylijäämäinen, osittain rahastoivan työeläkejärjestelmän ansiosta. Valtiontalouden rahoitusjäämä on vaihdellut voimakkaasti. Vielä 1970-luvulla valtiontalous oli vahvasti ylijäämäinen, mutta 1980-luvulla ylijäämää oli selvästi vähemmän. 1990-luvun laman aikana valtiontalouteen syntyi suuri alijäämä, kun lamaantunutta taloutta elvytettiin. Tällä vuosikymmenellä valtiontalous on ollut ylijäämäinen, vaikka ylijäämät ovatkin supistuneet. Vuonna 2008 erityisesti valtion ylijäämä kutistui, kun taas kuntien ja sosiaaliturvarahastojen pysyi lähes samalla tasolla.

Kuvio 1.9. Julkinen bruttovelka EU15-maissa vuosina 1977–2008, prosenttia bruttokansantuotteesta

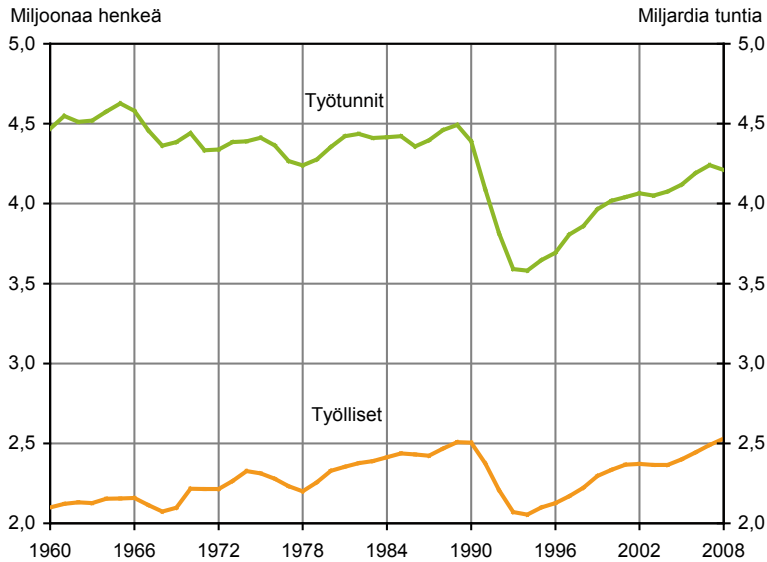
Lähde: VATT (Eurostat).

Julkisen talouden bruttovelan suhde bruttokansantuotteeseen on EU15-alueella korkein Italiassa ja Kreikassa, missä velka-aste on yli 100 prosenttia. Luxemburgissa julkista velkaa on kansantuotteeseen nähden vajaat 15 prosenttia. Suomen julkinen talous oli ennen 1990-lukua yksi vähiten velkaisista. Julkisen bruttovelan osuus jäi 15 prosenttiin bruttokansantuotteesta.

Keskimäärin EU-alueen julkinen velka ylittää edelleen EMU-kriteerin mukaisen 60 prosenttia. Suomessa julkinen velka jäi lamassakin EU:n keskitason ja 60 prosentin rajan alapuolelle. Uusissa jäsenmaissa julkinen velkaantuminen vaihtelee myös paljon. Virossa julkisen velan suhde kansantuotteeseen on vajaat 5 prosenttia eli pienempi kuin Luxemburgissa. Maltassa se on 64 prosenttia ja Unkarissa 73 prosenttia, jotka ovat EU:n korkeimmat luvut.

1.2 Kasvutekijät

Kuvio 1.10. Työlliset ja työtunnit vuosina 1960–2008, miljoonaa henkilöä ja miljardia tuntia

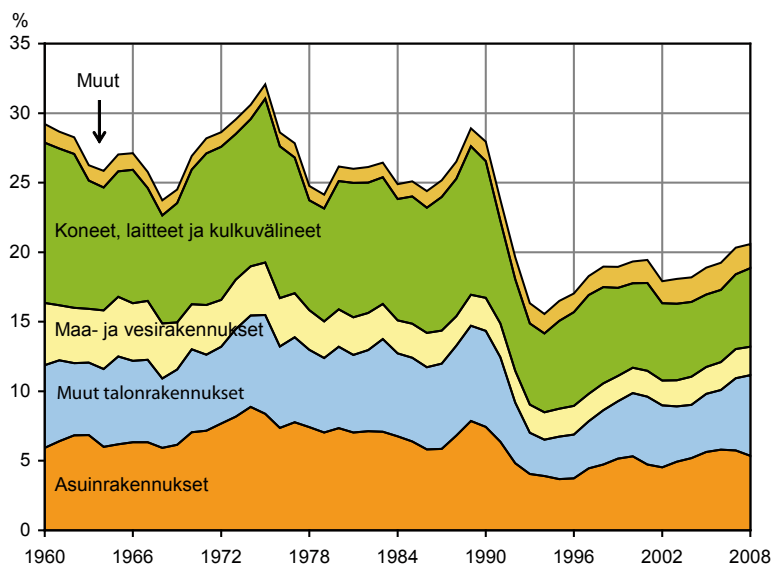

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Laman aikana työllisten lukumäärä romahti lähes puolella miljoonalla henkilöllä. Sen jälkeen talouskasvu jatkui vuoteen 2008 saakka niin nopeana ja työllistävänä, että Suomessa oli tuolloin lähes 2,53 miljoonaa työllistä. Työllisten määrä oli hieman korkeampi kuin ennen lamaa.

Kansantalouden tilinpidon mukaan ennen lamaa tehtiin melkein 4,5 miljardia tuntia töitä vuodessa. Heikoimpana työllisyysvuonna 1994 työtunteja kertyi alle 3,6 miljardia. Sen jälkeen tehtyjen työtuntien määrä on kasvanut jo 4,2 miljardiin tuntiin.

Kuvio 1.11. Investointien suhde bruttokansantuotteeseen vuosina 1960–2008, prosenttia

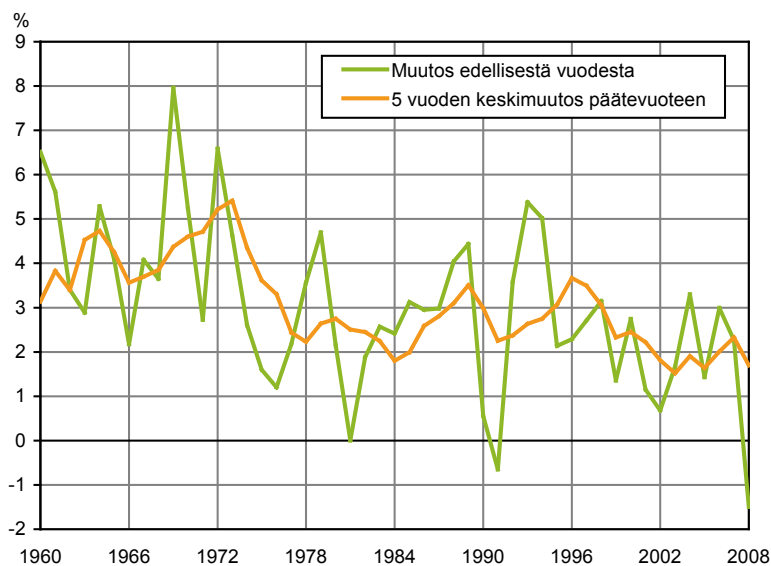
Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Suomi on perinteisesti ollut pääomavaltaisen tuotannon ja korkean investointias-teen maa. Investointien suhde bruttokansantuotteeseen vaihteli sodanjälkeisinä vuosikymmeninä 25–30 prosentin tasolla aina 1990-luvun alkuun saakka. Tuolloin investointiaste romahti yli kymmenellä prosenttiyksiköllä. Talouden elvyttyä se on kohonnut 20 prosentin tuntumaan.

Kiinteiden investointien kansantuoteosuus on vakiintunut selvästi pienemmäksi kuin aikaisempina vuosikymmeninä. Viidenneksen osuus riittää kasvattamaan ja uudistamaan tuotantokoneistoa. Suomen tuotannon rakenne on keventynyt palve-lujen ja elektroniikkateollisuuden ripeän kasvun seurauksena. Pääomien käyttö on myös huomattavasti tehostunut talouden kansainvälistymisen ja rakennemuutok-sen seurauksena.

Investoinnit = kiinteän pääoman bruttomuodostus.

Kuvio 1.12. Työn tuottavuuden muutokset Suomessa vuosina 1960–2008, prosenttia vuodessa

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito).

Kansantalouden tilinpidon mukaan työn tuottavuus eli tuotanto työtuntia kohti on Suomen itsenäisyyden aikana parantunut keskimäärin kolme prosenttia vuodessa. Tätä selvästi nopeammin työn tuottavuus parani sodan jälkeen aina 1970-luvun alkuvuosiin saakka. Neljän vuosikymmenen aikana työn tuottavuus on vaihdellut noin miinus yhdestä prosentista kahdeksaan prosenttiin. Viime vuosikymmenellä työn tuottavuuden kasvu vaihteli yli viiden ja miinus puolen prosentin välillä. Työn tuottavuus nousi vielä vuonna 2007 noin 2,3 prosenttia, mutta kääntyi 1,5 prosentin laskuun vuonna 2008.

Yleensä nopean talouskasvun aikana työn tuottavuus kasvaa nopeasti, kun tuotannon kasvu perustuu vientiin. Kun kasvu painottuu rakennustoimintaan ja muuhun kotimaiseen kysyntään, tuottavuuden kasvu hidastuu, jolloin taas talouskasvun työllistävyys on hyvä.

Kuvio 1.13. Suomen sijoittuminen kilpailukykymittareissa

Globaali kilpailukyky -indeksi (GCI)

Maa/ Talous	GCI 2009- 2010 sijoitus	GCI 2008- 2009 pistearvo	GCI 2008- 2009 sijoitus
Sveitsi	1	5,61	2
USA	2	5,59	1
Singapore	3	5,55	5
Ruotsi	4	5,51	4
Tanska	5	5,46	3
SUOMI	6	5,43	6
Saksa	7	5,37	7
Japani	8	5,37	9
Kanada	9	5,33	10
Alankomaat	10	5,32	8
Iso-Britannia	13	5,19	12
Norja	14	5,17	15
Ranska	16	5,13	16
Tšekki	31	4,67	33
Espanja	33	4,59	29
Kypros	34	4,57	40
Viro	35	4,56	32
Slovenia	37	4,55	42
Puola	46	4,33	53
Slovakia	47	4,31	46
Italia	48	4,31	49
Malta	52	4,30	52
Liettua	53	4,30	44
Unkari	58	4,22	62
Venäjä	63	4,15	51
Latvia	68	4,06	54

**Hallinnollisen taakan suuruus
-ranking (EDB)**

Talous	EDB- sijoitus
Singapore	1
Uusi-Seelanti	2
Hong Kong, Kiina	3
USA	4
Iso-Britannia	5
Tanska	6
Irlanti	7
Kanada	8
Australia	9
Norja	10
SUOMI	16
Ruotsi	17
Viro	24
Saksa	25
Liettua	26
Latvia	27
Ranska	31
Kypros	40
Slovakia	42
Unkari	47
Slovenia	53
Espanja	62
Puola	72
Tšekki	74
Italia	78
Venäjä	120

Luokittelujärjestys

	SUOMI
	Kymmenen kärki
	Naapurivaltiot (Ruotsi, Norja, Viro, Venäjä)
	Suurimmat jäsenmaat (Saksa, Espanja, Ranska, Italia, Puola, Iso-Britannia)
	Uudet jäsenmaat (Puola, Tšekki, Kypros, Viro, Slovenia, Slovakia, Malta, Liettua, Unkari, Latvia)

Lähde: Maailmanpankki, World Economic Forum.

Maiden välisiä kasvutekijöihin liittyvien ominaisuuksien eroja voidaan tarkastella erilaisilla kilpailukykymittareilla. Esimerkiksi Global Competitiveness -indeksillä mitattuna Suomi sijoittuu kuudenneksi. Mittarin perusteella Suomessa ongelmallisimmiksi osa-alueiksi osoittautuvat rajoittava työaikalainsäädäntö sekä veroasteet ja verolainsäädäntö. Parhaiten mittarissa sijoittuvia maita ovat Sveitsi, Yhdysvallat ja Singapore. Kaikki kuusi Euroopan unionin väkiluvultaan suurinta maata Saksa,

Iso-Britannia, Ranska, Espanja, Puola ja Italia sijoittuvat heikommin kuin Suomi. Islantia lukuun ottamatta kaikki pohjoismaat ovat 12 parhaan joukossa.

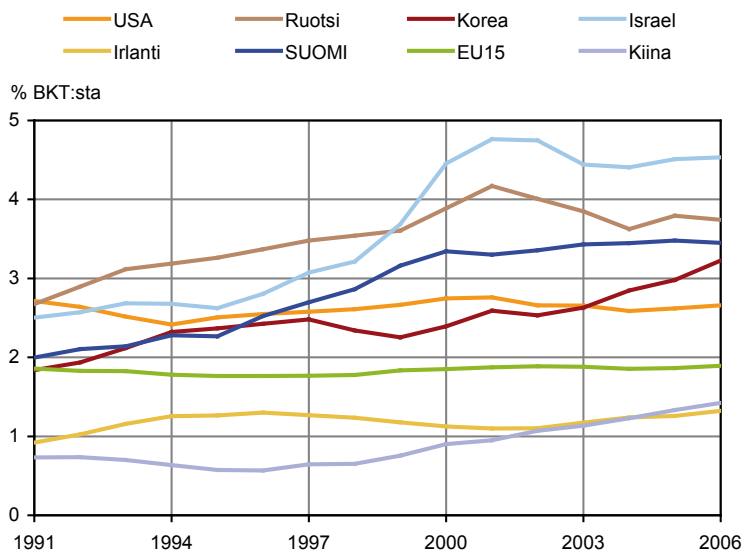
Hallinnollista taakkaa kuvaavassa Ease of Doing Business -mittarissa Suomi sen sijan jää kymmenen parhaan ulkopuolelle. Suomen sijoitusta heikentävät tässäkin mittarissa erityisesti työllisyyteen ja verotukseen liittyvät tekijät. Singapore ja Yhdysvallat sijoittuvat varsin korkealle myös tässä vertailussa. Sen sijaan Sveitsi putoaa pois kymmenen parhaan joukosta. Vuoden 2004 jälkeen Euroopan unioniin liittyneet jäsenmaat jäävät molemmissa mittareissa kauas parhaista maista.

Ease of doing Business Ranking mittaa hallinnollisen taakan suuruutta. Mittariin vaikuttavia osatekijöitä ovat muun muassa rajoittava työlainsäädäntö, veroaste ja verosäädökset, työvoiman koulutus ja työkyky, julkisen hallinnon tehokkuus, inflaatio, rahoituksen saaminen, poliittinen tilanne ja infrastruktuuri.

Global Competitiveness Index mittaa maiden kilpailukykyä. Mittariin vaikuttavia osatekijöitä ovat muun muassa infrastruktuuri, talouden tasapaino, terveys ja koulutus, rahoitusmarkkinoiden kehittyneisyys ja markkinoiden koko.

1.3 Tiede, teknologia ja innovaatiot

Kuvio 1.14. Tutkimus- ja kehitysinvestointien* suhde BKT:een vuosina 1991–2006

* Sisältää yksityiset ja julkiset tutkimus- ja kehitysinvestoinnit

Lähde: OECD Main Science and Technology Indicators.

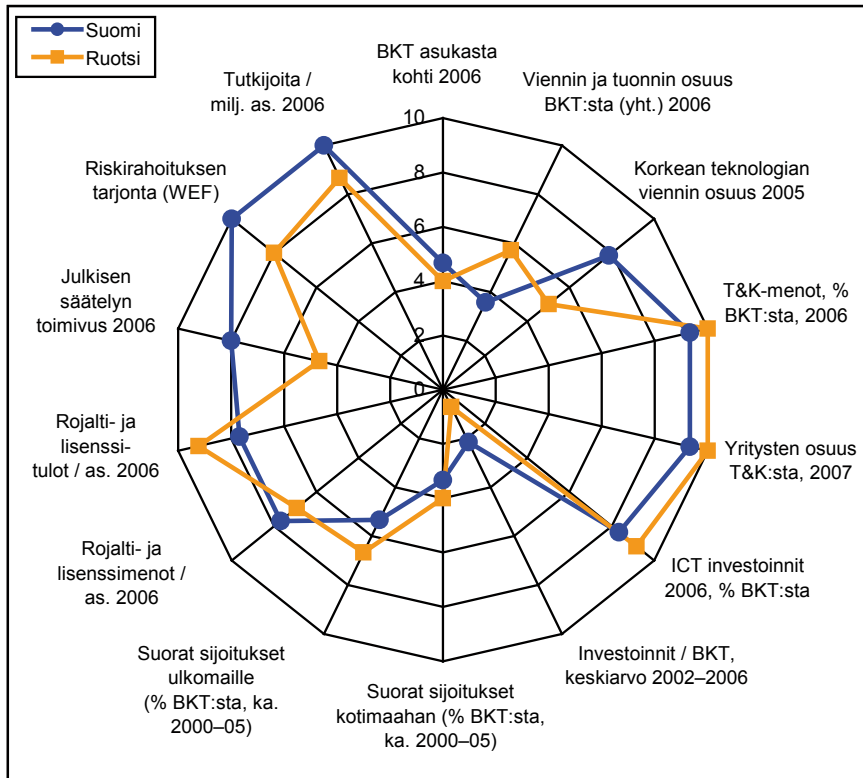
Suomen tutkimus- ja kehittämisinvestointien (T&K) suhde BKT:een nousi maailman kärkimaiden joukkoon 1990-luvun sähköteknisen teollisuuden kasvun myötä. Suomen T&K-investointien BKT-suhde oli vuonna 2006 jo 3,5 prosenttia, eli lähes Ruotsin tasolla. EU15-maat jäivät keskimäärin selvästi Suomea heikommiksi. USA on sijoittanut tasaisesti tutkimus- ja kehitystoimintaan, ja huomattavasti EU15-maita enemmän.

Omiin innovaatioihin nojautuminen Suomen tapaan on poikkeuksellista pienten avoimien talouksien maissa, koska teknologian kopioiminen ja ostaminen ulkomailta on vaivattomampaa. Suurten maiden markkinat sen sijaan kannustavat yrityksiä investoimaan T&K:aan. Myös julkisen vallan rahoittamat T&K-investoinnit hyödyttävät suurissa maissa enemmän kotimaan yrityksiä, koska niiden myönteiset ulkoisvaikutukset leviävät lähipainotteisesti.

Pienuus ei kuitenkaan ole innovaatiokeskeisen huipputeknologisen menestyksen este. Israelin T&K-investointien suhde BKT:een on maailman korkein, 4,5 prosenttia. Luku myös kasvanut voimakkaasti 1990-luvun lopulta alkaen. Vaikka Israelin

sotateollisuus sysäsikin menestyksen alkuun, sen huipputeknologiayrittäjät nojautuvat nykyään yksityiseen rahoitukseen. Israel kerää USA:n jälkeen toiseksi eniten yksityistä riskirahoitusta maailmassa. Israelissa huipputeknologia vastaa kolmasosaa BKT:sta.

Kuvio 1.15. Suomi ja Ruotsi suhteessa Länsi-Euroopan kärkeen (uloin kehä), teknologia- ja kilpailukykymittareita

Länsi-Eurooppaan luetaan tässä sekä seuraavassa kuviossa Itävalta, Belgia, Kypros, Tanska, Suomi, Kreikka, Islanti, Irlanti, Luxemburg, Alankomaat, Norja, Portugali, Espanja, Ruotsi ja Sveitsi.

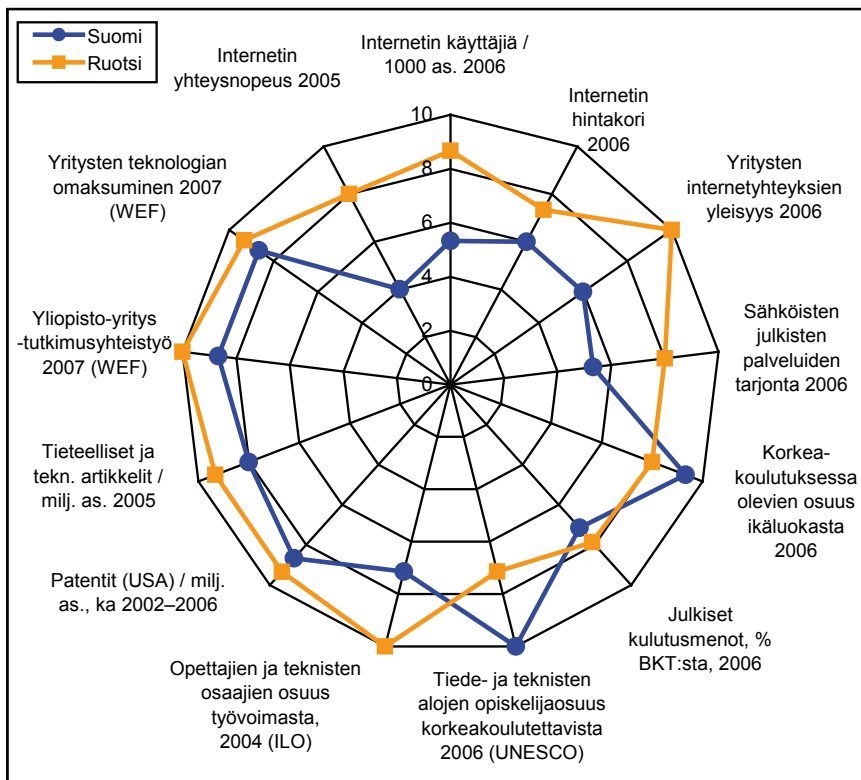
Lähde: The World Bank Institute.

Suomi sijoittuu Länsi-Euroopan kärkeen tutkijoiden määrän ja riskirahoituksen tarjonnan perusteella. Myös T&K-investoinnit (3,4 % BKT:sta) ja ICT-investoinnit (7 % BKT:sta) ovat Suomessa olleet korkealla tasolla muihin maihin verrattuna. Nämä ovat mahdollisesti osittain korvanneet maamme kiinteitä investointeja, jotka ovat Länsi-Euroopan pienimpiä.

T&K:n tulosten hyödyntäminen ja kaupallistaminen on tärkeää talouskasvun kannalta. Korkean teknologian viennin osuus sekä rojalti- ja lisenssitulot ovat Suomessa kohtuullisen hyvällä tasolla suhteessa Länsi-Euroopan kärkeen. Tiedon leviämässä ja sovelluksien menestyksessä Suomella on kuitenkin parantamisen varaa.

Ruotsi on Suomea parempi, kun mittarina käytetään rojalti- ja lisenssituloja/asukas, viennin ja tuonnin osuutta BKT:sta, suoria sijoituksia ulkomaille ja ulkomailta, sekä ICT-investointeja.

Kuvio 1.16. Internet, osaaminen ja koulutus Suomessa ja Ruotsissa suhteessa Länsi-Euroopan kärkeen

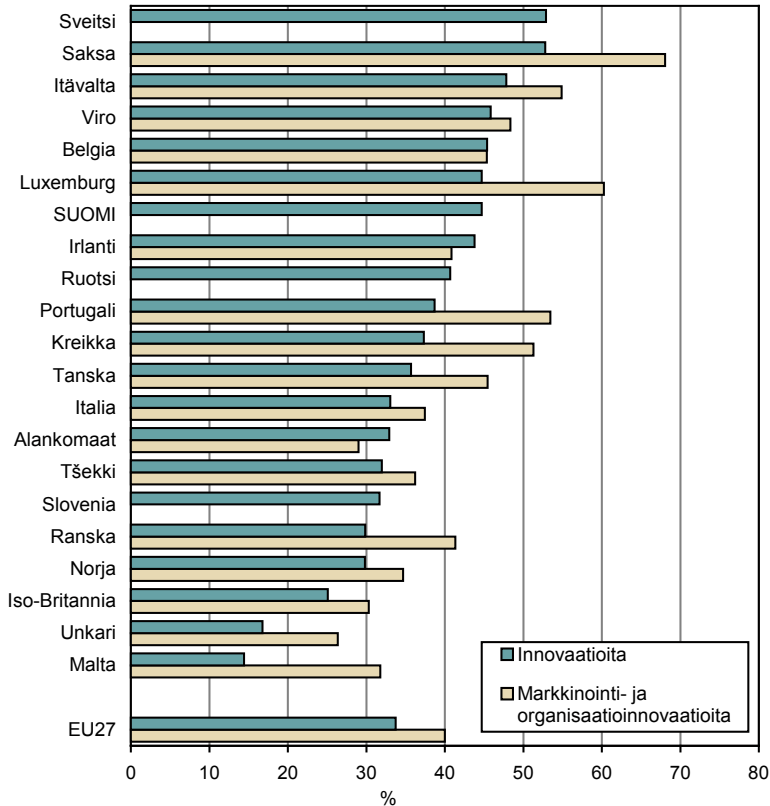
Lähde: The World Bank Institute.

Suomi on Länsi-Euroopan kärkeä sekä korkeakouluopiskelijoiden että tiede- ja teknisten alojen opiskelijoiden osuuksissa. Myös koulutuspanostukset (6,5 % BKT:sta) sekä opettajien ja teknisten osaajien osuus työvoimasta ovat hieman Länsi-Euroopan keskitason yläpuolella. Korkea-asteen koulutuksen tutkintorakenteet ja tutkin-tojen laatu vaihtelevat kuitenkin huomattavasti maittain, joten maakohtaisten ver-

tailujen tekemiseen inhimillisen pääoman tai osaamisen tasosta tulee suhtautua varauksellisesti.

Tiede- ja teknisten alojen opiskelijoiden suuri osuus edesauttaa teknologista kehitystä Suomessa. Innovaatiotoiminta ja koulutus yhdessä lisäävät tiedon ja teknologian omaksumis- ja soveltamiskykyä. Suomen innovaatiotuotokset ovatkin suhteellisen hyvät verrattaessa patenttien ja tieteellisten lehtiartikkelien lukumäärää ja yritysten teknologian omaksumista. Sen sijaan internetin käytössä Suomi on jäänyt Ruotsista jälkeen ja on vain Länsi-Euroopan keskitasoa. Myös sähköisten julkisten palvelujen tarjonnassa Suomi alitti Länsi-Euroopan keskitason. Ruotsi sijoittuu Suomea paremmin kaikilla muilla mittareilla paitsi korkeakouluopiskelijoiden ja tiede- ja teknisten alojen opiskelijoiden osuudessa. Erityisesti tämä korostuu internetiin liittyvissä mittareissa.

Kuvio 1.17. Innovatiivisten yritysten osuus pienistä ja keskisuurista (alle 500 hengen) yrityksistä 2006, prosenttia

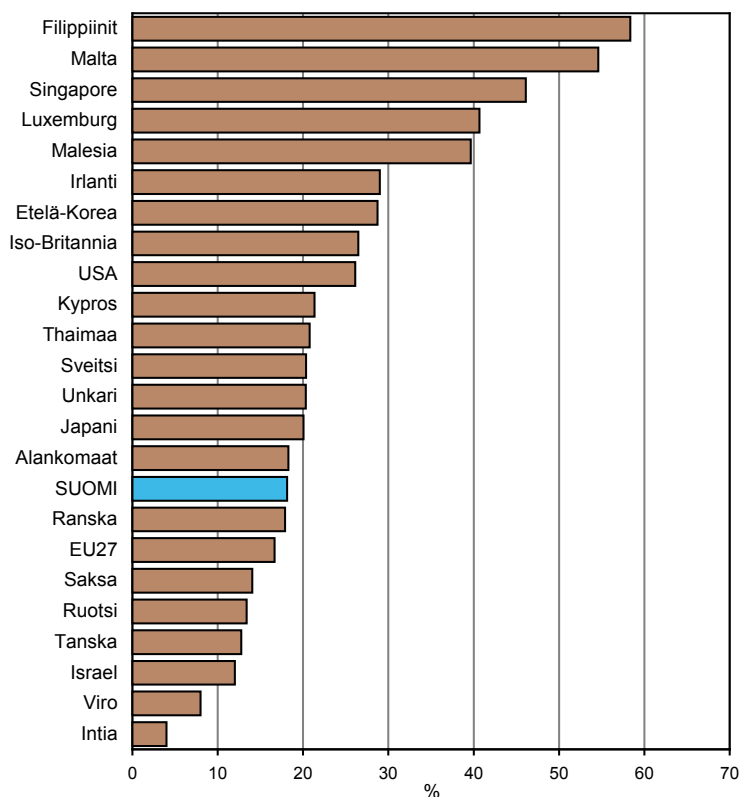

Lähde: European Innovation Scoreboard Database 2008.

Innovatiivisten uusia tuotteita tai prosesseja markkinoille tuoneiden yritysten osuus pienistä ja keskisuurista yrityksistä on Suomessa suhteellisen korkea. Osaltaan tämä voi olla seurausta myönteisistä ulkoisvaikutuksista, jotka syntyvät T&K-toiminnasta ja koulutuksesta ns. tietovuotojen tai muiden hyötyjen kautta. Ulkoisvaikutuksista hyötyvät yritystä lähellä olevat toimijat. Nämä hyödyt saattaisivat jäädä syntymättä ilman julkista tukea, sillä yritykset investoivat T&K:aan yleensä vain sen verran kuin uskovat siitä itse hyötyvänsä.

Suomen markkinointi- tai organisaatioinnovaatioista ei ole tietoja, tosin niitä pidetään yleisesti suomalaisten yritysten akilleen kantapäänä. Sveitsissä ja Saksassa innovatiivisten pk-yritysten osuus on korkea, yli puolet yrityksistä. Saksassa myös markkinointi- tai organisaatioinnovaatioita tekevien pk-yritysten osuus on korkea, lähes 70 prosenttia.

Kuvio 1.18. Korkean teknologian viennin osuus kokonaisviennistä vuonna 2006, prosenttia

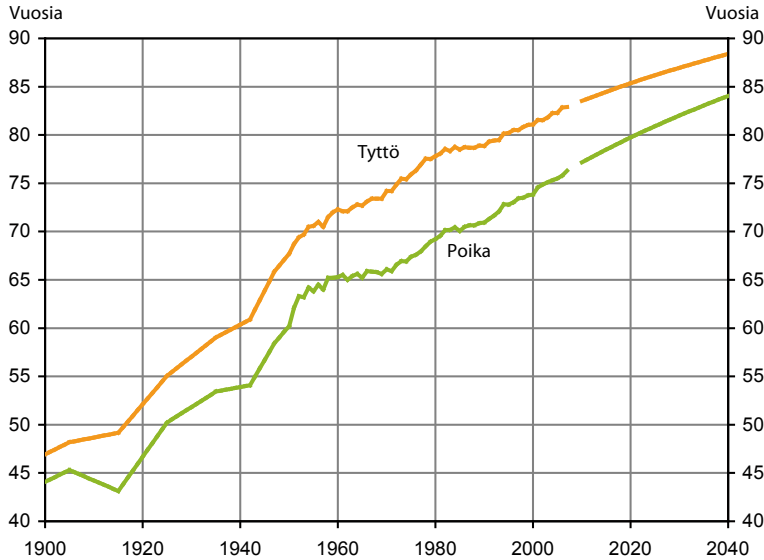

Lähde: Eurostat.

Huipputason T&K-panostuksista, niiden kasvusta ja suhteellisen alhaisesta ulkomaankaupan osuudesta huolimatta Suomi on EU:n keskitasoa korkean teknologian viennin osuudessa. Osuus on myös laskenut selvästi vuodesta 2000 samalla, kun korkean teknologian vientimaiden joukkoon on noussut yhä enemmän teollistuneita kehitysmaita. Korkean teknologian tuotanto on siirtynyt halvemmän työvoiman maihin. Tämä muutos liittyy globalisaatiolle leimalliseen tuotantoprosessin pilkkomiseen ja ulkoistamiseen sinne, missä kukin tuotantovaihe on edullisin. Suomalaiset yritykset ovat ulkoistaneet tuotantoaan erityisesti Kiinaan, josta on tullut suurin korkean teknologian tuontimaa. Myös korkean teknologian viennin määrässä Kiina valloitti kärkisijan EU:lta vuonna 2006.

1.4 Väestötekijät ja muuttoliike

Kuvio 1.19. Vastasyntyneen suomalaisen tytön ja pojan elinajanodote vuosina 1900–2007 ja ennuste vuoteen 2040, vuotta

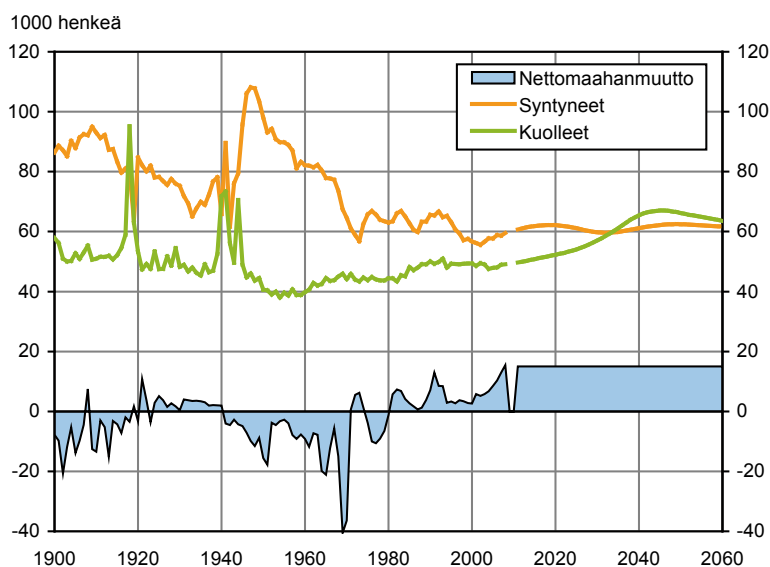
Lähde: Tilastokeskus 2007 ja VATT.

Vuonna 2007 syntyneellä tytöllä on odotettavissa 82,9 vuoden ja pojalla 76,3 vuoden pituinen elämä, ellei elin aika enää lainkaan pitene. Sadan viime vuoden aikana elin aika on pidentynyt keskimäärin kolme vuotta vuosikymmenessä. Tilastokeskuksen vuonna 2007 julkaiseman väestöennusteen mukaan elin aika pitenisi tulevaisuudessa keskimäärin kaksi vuotta vuosikymmenessä.

Elinajan piteneminen on tähän saakka ollut seurausta lähinnä lasten ja työikäisten kuolemanvaaran alenemisesta, mutta tulevaisuudessa yhä suurempi osa elinajan pitenemisestä on seurausta eläkeikäisen väestön elinajanodotteen kohoamisesta. Suomessa syntyneistä pojista 81 prosenttia ja tytöistä 91 prosenttia saavuttaa 65 vuoden iän, vaikka kuolemanvaara ei enää lainkaan alenisi.

Suomalainen nainen elää nykyisin seitsemän vuotta pitemmän elämän kuin suomalainen mies. Tämä elin aikaero on supistunut pari vuotta kolmen viime vuosikymmenen aikana. Suomalaisen miehen elin aika on lyhyempi, mutta naisen pidempi kuin muissa rikkaissa maissa keskimäärin.

Kuvio 1.20. Syntyneet, kuolleet ja muuttovoitto vuosina 1900–2008 ja ennuste vuoteen 2060, 1000 henkilöä

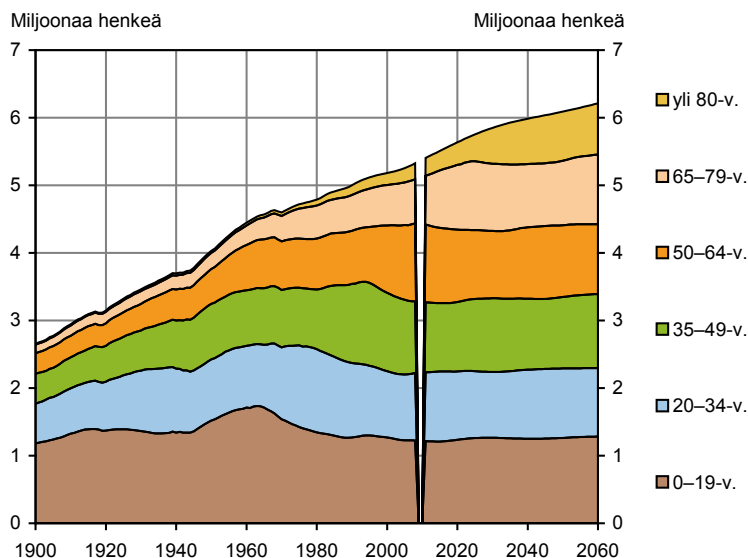
Lähde: Tilastokeskus 2009 ja VATT.

Vuosina 1946–1949 Suomessa syntyi yli satatuhatta lasta vuodessa. Sen jälkeen syntyvyys aleni aina 1970-luvun alkuvuosiin saakka. Silloin syntyi alle 60 000 lasta vuodessa. Viime vuosina syntyneiden lukumäärä on jälleen jäänyt yhtä pieneksi, sillä 1970-luvun pienet ikäluokat ovat nyt parhaassa synnytysikässä. Vuosittain syntyneiden lukumäärä vaihtelee lähivuosikymmeninä 60 000 lapsen tuntumassa, jos Tilastokeskuksen vuoden 2009 väestöennusteen mukaisesti kokonaishedelmällisyys säilyy nykyisellään ja vuotuinen maahanmuuttovoitto on 15 000 henkeä.

Viime vuosina on kuollut 49 000 suomalaista vuodessa. Vaikka elinikä pitenisi seitsemän vuotta, kuolleiden lukumäärä lisääntyy enimmillään noin 67 000 henkeen vuoteen 2060 mennessä. Tämä on seurausta siitä, että vanhusten lukumäärä kasvaa nopeasti suurten ikäluokkien tullessa vanhusikään. Kuolleiden lukumäärä ylittää syntyneiden lukumäärän vuodesta 2030 lähtien.

Suomen muuttovoitto oli 150 000 henkeä 1980-luvun alusta lähtien. Sitä ennen Suomi oli muuttotappioma. Tilastokeskuksen uusimman väestöennusteen mukaan Suomen väestön kasvu jatkuu ainakin vuoteen 2060 saakka muuttovoiton turvin.

Kuvio 1.21. Väestö ikäryhmittäin vuosina 1900–2008 ja ennuste vuoteen 2060, miljoonaa henkilöä

Lähde: Tilastokeskus 2009 ja VATT.

Suomessa asuu nyt vakituisesti 5,3 miljoonaa henkeä. Tilastokeskuksen uuden väestöennusteen mukaan väki lisääntyy 800 tuhannella vuoteen 2060 mennessä. Siinä on oletettu syntyvyyden jäävän nykyiselleen ja elinajan pidentyvän kahdella vuodella jokaisen vuosikymmenen aikana sekä muuttovoiton olevan 15 000 henkeä vuodessa.

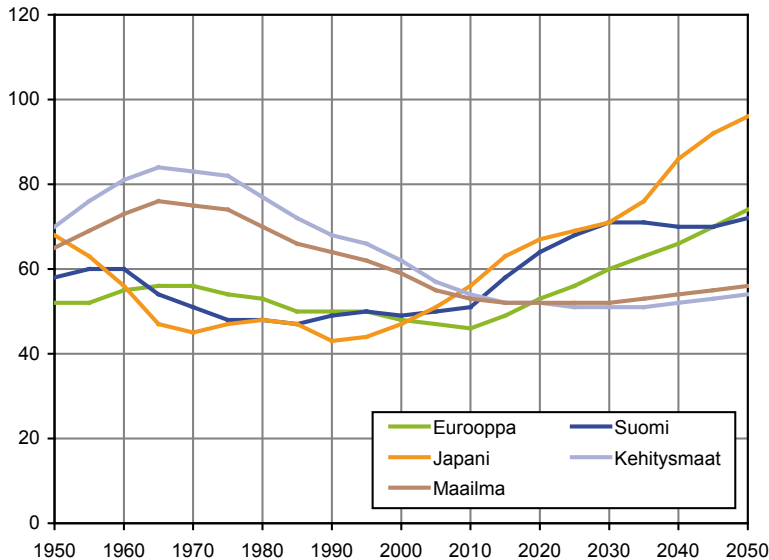
Alle 20-vuotiaiden lasten lukumäärä oli suurimmillaan yli 1,7 miljoonaa neljä vuosikymmentä sitten, kun suurimmat ikäluokat olivat vielä lapsia. Nyt Suomessa asuu 1,2 miljoonaa lasta ja lähivuosikymmeninä hiukan enemmän, jos Tilastokeskuksen väestöennusteen oletukset toteutuvat.

Nuorten 20–34-vuotiaiden määrä oli suurimmillaan parikymmentä vuotta sitten, mutta on sen jälkeen alentunut 200 000 hengellä noin miljoonaan. Nuorten ja keski-ikäisten (35–49-vuotiaiden) lukumäärä säilyy lähivuosikymmeninä ennallaan. Varttuneiden (50–64-vuotiaiden) lukumäärä putoaa hiukan, eli noin miljoonaan ennusteen päätevuoteen saakka.

Suurimmat muutokset tapahtuvat eläkeikäisessä väestössä. Eläkeläisiä (65–79-vuotiaita) on nyt runsaat 650 000, mutta ennusteen päätevuonna jo noin miljoona. Nopeimmin kasvaa 80 vuotta täyttäneiden ikäihmisten lukumäärä, joka kolminkertaistuu 760 000 henkeen. Ikäihmisten väestöosuus nousee ennusteperi-

odilla 4,3 prosentista yli 12 prosenttiin, kun nykyisen väestön suurimmat ikäluokat ikääntyvät.

Kuvio 1.22. Kokonaishuoltosuhteen kehitys maailmassa 1950–2050

Lähde: UN/World Population Prospects.

Kokonaishuoltosuhteet kuvaa huollettavien eli 0–14-vuotiaiden sekä yli 65-vuotiaiden suhdetta työikäiseen väestöön (15–65-vuotiaat). Kokonaishuoltosuhteeseen vaikuttaa toisaalta syntyvyys ja lasten osuus väestöstä, mutta myös ikääntyneiden osuus, joka taas riippuu suuresti eliniän kehityksestä. YK laatii tilastoja ja ennusteita globaalia väestökehityksestä. Länsimaissa huoltosuhte on heikkenemässä väestön ikääntymisen ja alentuneen syntyvyyden johdosta. Kuviosta näkyy myös Suomen muuta Eurooppaa aikaisempi ikääntymisvaihe, mikä johtuu sotien jälkeisen syntyvyyden aikaisemmasta noususta verrattuna muuhun Eurooppaan. Verrattuna useimpiin länsimaihin ikääntymiskehitys Japanissa on vielä voimakkaampaa. Kehityksessä korkea syntyvyys ja hitaasti pitenevä elinikä ylläpitävät työikäisen väestön vakaata osuutta väestörakenteesta.

Taulukko 1.23. Maahan-/maastamuutto lähtö-/kohdemaan mukaan 1987–2008

	1987	1995	2000	2005	2008
Maahanmuuttajia	9142	12222	16895	21355	29114
Ruotsi	57 %	26 %	19 %	18 %	13 %
EU15-maat	14 %	16 %	19 %	20 %	18 %
Uudet EU-jäsenmaat	1 %	12 %	8 %	13 %	17 %
Muu Eurooppa	6 %	10 %	13 %	9 %	8 %
Venäjä	6 %	15 %	15 %	10 %	10 %
Afrikka	2 %	5 %	3 %	6 %	8 %
Aasia	5 %	9 %	10 %	16 %	18 %
Muut maat	7 %	6 %	13 %	8 %	7 %
Maastamuuttajia	8475	8957	14311	12369	13657
Ruotsi	61 %	34 %	27 %	27 %	21 %
EU15-maat	16 %	32 %	31 %	35 %	33 %
Uudet EU-jäsenmaat	0 %	5 %	6 %	7 %	10 %
Muu Eurooppa	9 %	9 %	12 %	9 %	9 %
Venäjä	3 %	2 %	3 %	2 %	2 %
Afrikka	1 %	2 %	3 %	1 %	1 %
Aasia	2 %	4 %	6 %	7 %	7 %
Muut maat	9 %	11 %	11 %	13 %	17 %

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Suomeen muuttaneiden lukumäärät ovat ylittäneet vuosina 1987–2008 maastamuuttaneiden määrän ja muuttajien lukumäärät ovat kasvaneet. Suomeen muutetaan tasaisesti Ruotsista, muista EU-maista ja Venäjältä. Aasiasta muuttaneiden osuus on kasvanut 5 prosentista 18 prosenttiin. Suomesta on perinteisesti muutettu Pohjois-Amerikkaan, Australiaan ja ennen kaikkea Ruotsiin, joka on yhä suosituin yksittäinen kohdema. Ruotsiin muuttajien määrä kuitenkin väheni 1990-luvun alussa ja on ollut viime vuosina noin 3500 muuttajaa vuodessa. Muihin läntisen Euroopan maihin muuttajien määrä kasvoi koko 1990-luvun.

Taulukko 1.24. Suomessa pysyvästi asuvat ulkomaiden kansalaiset ja vieraskieliset vuosina 1990–2008

Ulkomailla syntyneet	1990	1995	2000	2005	2008
Yhteensä	64922	106303	136203	176612	218626
Venäjä	-	1 %	2 %	3 %	3 %
Viro	-	5 %	6 %	7 %	9 %
Neuvostoliitto*	15 %	23 %	24 %	23 %	21 %
Läntinen Eurooppa**	50 %	34 %	30 %	26 %	23 %
Muu Eurooppa	5 %	8 %	9 %	9 %	10 %
Aasia	9 %	11 %	14 %	17 %	18 %
Afrikka	3 %	7 %	7 %	8 %	9 %
Mu maailma	18 %	11 %	9 %	7 %	7 %
Ulkomaiden kansalaisia	26255	65566	91074	113852	143256
Vieraskielisiä****	24783	65649	99227	144334	190538
Pakolaisina maahan muuttaneet, kumulatiivinen määrä vuodesta 1973	-	14 070***	18835	26615	31769

* Ennen Neuvostoliiton hajoamista maahan muuttaneet

** EU15 + Norja, Islanti

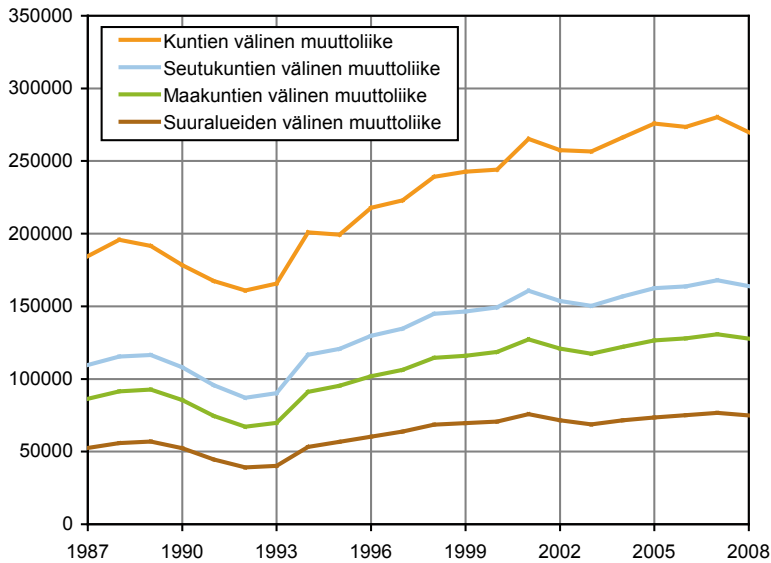
*** Vuoden 1996 tieto

**** Suomen ja ulkomaiden kansalaiset, joiden äidinki on muu kuin suomi, ruotsi tai saame

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Vuosien 1990 ja 2008 välillä Suomessa asuvien, mutta ulkomailla syntyneiden kansalaisten lukumäärä yli kolminkertaistui. Samalla myös kaikkien ulkomaiden kansalaisten määrä kasvoi. Erityisesti venäläisten ja virolaisten määrä lisääntyi nopeasti. Tärkein maahanmuuton syy on yhä suomalainen avio- tai avopuoliso: noin kolmanneksella muuttajista on suomalainen puoliso muuttohetkellä. Pakolaisina maahanmuuttaneiden osuus on vuodesta 1996 kaksinkertaistunut. Muita suuria ryhmiä ovat inkerinsuomalaiset paluumuuttajat.

Kuvio 1.25. Sisäisen muuttoliikkeen volyymit vuosina 1987–2008

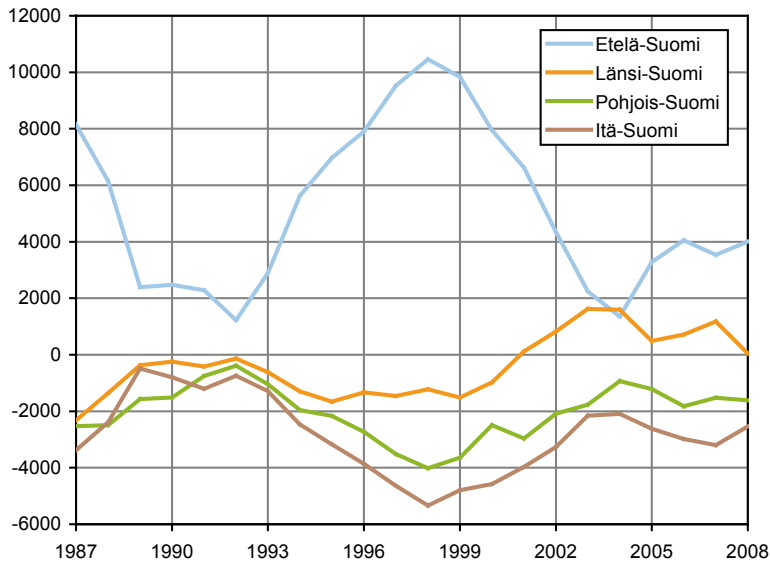

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Maan sisäinen muuttoliike väheni 1980- ja 1990-lukujen taitteessa. Vuodesta 1992 lähtien muuttoliike on kuitenkin kasvanut miltei joka vuosi. Vuonna 2006 kuntarajojen yli muutti jo yli 280 000 ihmistä. Noin 40 prosenttia kuntien välisestä muutosta tapahtuu kuitenkin seutukuntien sisällä. Vuonna 2008 seutukuntien välillä muutti noin 170 000 ihmistä, maakuntien välillä noin 130 000 ihmistä ja suuralueiden välillä noin 75 000 ihmistä.

Suuralueet ovat Etelä-Suomi, Itä-Suomi, Länsi-Suomi ja Pohjois-Suomi.

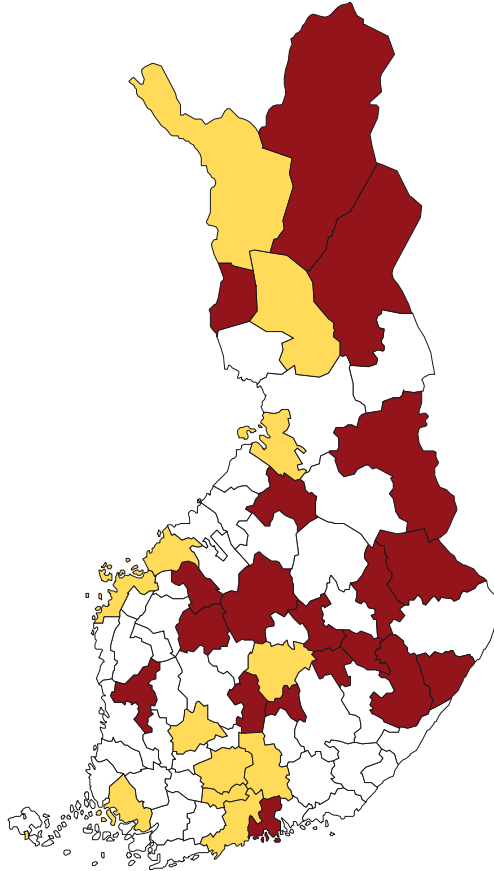
Kuvio 1.26. Suuralueiden välinen nettomuutto vuosina 1987–2008

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Suuralueiden välisessä muuttoliikkeessä Etelä-Suomi on ollut nettomuuttovoittaja 1980-luvun lopulta aina tähän päivään. Nettomuutto Etelä-Suomeen voimistui erityisesti vuosina 1992–1997, minkä jälkeen muuttoliikkeen aiheuttama väestönkasvu tällä alueella on hidastunut. Muista alueista Länsi-Suomi on 2000-luvulla kääntynyt nettomuuton suhteen positiiviseksi alueeksi. Sen sijaan väestön väheneminen muuttoliikkeen seurauksena jatkuu edelleen Itä- ja Pohjois-Suomessa, vaikka väheneminen onkin hieman hidastunut.

Kuvio 1.27. Nopeimman (keltainen) ja hitaimman (punainen) väestönkasvun seutukunnat vuonna 2008

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Väestötilasto).

Vuonna 2008 nopeampi väestönkasvu keskittyi muutamiin kasvukeskuksiin ja niiden lähikuntien muodostamiin seutukuntiin. Poikkeuksen muodostavat muutamit Länsi-Lapin seutukunnat. Suurimmat väestötappiot jakautuvat useammalle alueelle lähinnä Itä- ja Pohjois-Suomessa. Kuviosta näkyy myös Sipoon toteutunut osakuntaliitos vuoden 2009 alusta, missä 29,1 km²:n alue siirtyi Sipoosta Helsinkiin.

2 Talouden rakenne

Alkutuotannon ja jalostuksen osuudet tuotannosta ja vielä selvemmin työllisyydestä ovat jo pitkään alentuneet ja palvelujen osuus kohoaa. Maataloudessa rakenne-muutos näkyy maatilojen lukumäärän supistumisena ja keskimääräisen tilakoon kasvuna. Teollisuudessa merkille pantavaa on elektroniikkateollisuuden voimakas kasvu ja metsäteollisuuden merkityksen väheneminen.

Yritysten lukumäärä väheni 1990-luvun laman aikana parilla kymmenellä prosentilla. Laman jälkeen kaikkien muiden paitsi suuryritysten lukumäärä on kasvanut voimakkaasti. Vuonna 2007 yrityksiä oli kaikkiaan lähes 309 000.

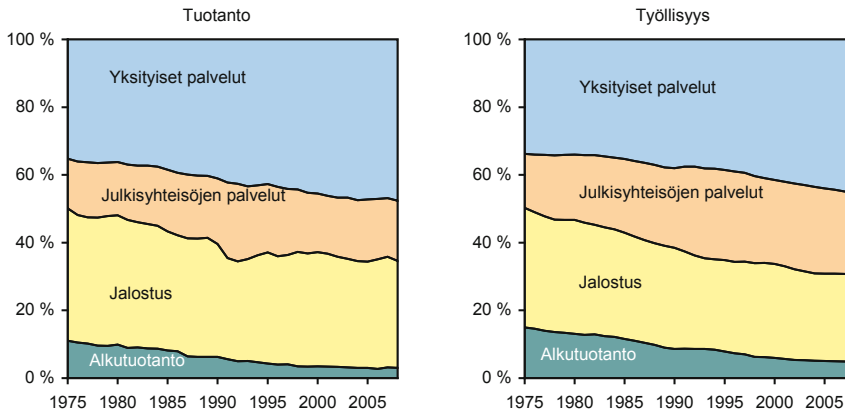
Suomalaisten yritysten kansainvälistyminen on ollut voimakasta ja se on tapahtunut nopeasti. Aina vuoteen 2001 asti Suomesta investoitiin ulkomaille selvästi enemmän kuin Suomeen tuli suoria sijoituksia. Sen jälkeen investoinnit Suomeen ovat ylittäneet ulkomaille tehdyt suorat sijoitukset lukuunottamatta vuotta 2008. Mittavat investoinnit ulkomaille ovat johtaneet mm. siihen, että suomalaisten teollisuusyritysten henkilöstöstä 65 prosenttia työskenteli ulkomailla vuonna 2006. Vastaava osuus oli noin 20 vuonna 1990. Kansainvälistyminen on tapahtunut sekä tytäryhtiöitä perustamalla että yritysfuusioiden muodossa.

Ulkomaalaisomistuksen osuus on vajaan 50 prosenttia suomalaisten pörssiyhtiöiden markkina-arvosta. Myös Suomesta ulkomaille maksettujen portfolio- ja suorasijoitusten osingot ovat voimakkaasti kasvaneet. Vuonna 2008 ulkomaille maksetut suorasijoitusosingot suhteessa bruttokansantuotteeseen puolittuivat edellisvuodesta portfolio-osinkojen suhteen kasvaessa. Suomeen päin on tullut osinkoja lähinnä suorista sijoituksista. Vuosina 2007–2008 saatujen suorasijoitusosinkojen määrä pieneni.

Viennin kansantuoteosuus on kohonnut 47 prosenttiin. Viennin alueellisessa jakautumisessa euroalueen merkitys on selvästi heikentynyt ja erityisesti vienti Venäjälle on kasvanut voimakkaasti. Toimialoittain merkittävin muutos on metsäteollisuuden osuuden asteittainen aleneminen elektroniikan viennin ja viime vuosina erityisesti metalliteollisuuden hyväksi.

2.1 Tuotantorakenteen muutokset

Kuvio 2.1. Alkutuotannon, jalostuksen ja palvelujen osuudet kansantalouden tuotannosta ja työllisyydestä vuosina 1975–2008*, prosenttia

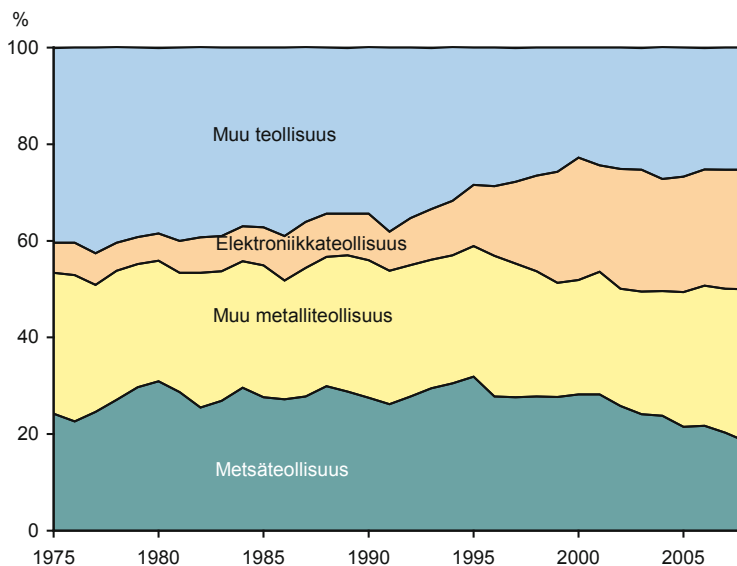

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Kansantalouden tuotantorakenne on muuttunut selvästi 1970-luvun puolivälistä. Palvelujen osuus bruttokansantuotteesta on kasvanut 50 prosentista 65 prosenttiin. Samanaikaisesti jalostustoiminnan osuus on laskenut 39 prosentista 32 prosenttiin ja alkutuotannon osuus 11 prosentista 3 prosenttiin.

Työllisyyden rakenne on tuottavuuden kasvuerojen takia muuttunut vuosina 1975–2005 vielä selvemmin kuin tuotantorakenne. Palvelujen osuus työllisistä on kasvanut noin 20 prosenttiyksikköä ja alkutuotannon työllisyysosuus on laskenut lähes 10 prosenttiyksikköä. Jalostustoiminnan työllisyysosuus on laskenut samassa tahdissa kuin sen tuotanto-osuus.

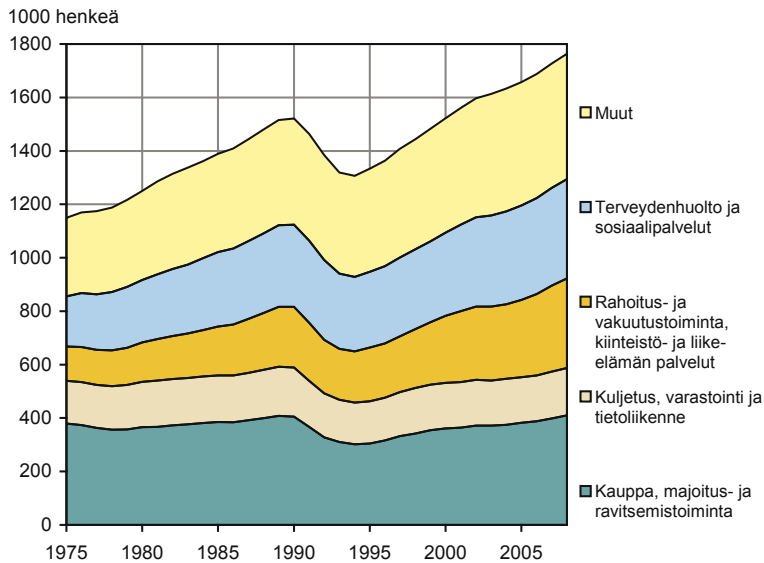
Kuvio 2.2. Päätoimialojen osuudet teollisuuden arvonlisäyksestä vuosina 1975–2008*, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Teollisuuden päätoimialoista elektroniikkateollisuuden arvonlisäys on kasvanut nopeasti 1990-luvulta lähtien. Myös muun metalliteollisuuden osuus koko teollisuuden arvonlisäyksestä on viime vuosina ollut selvässä kasvussa. Muun teollisuuden ja erityisesti metsäteollisuuden arvonlisäyksen osuudet ovat supistuneet selvästi.

Kuvio 2.3. Palvelualojen työlliset vuosina 1975–2008*, tuhatta henkilöä

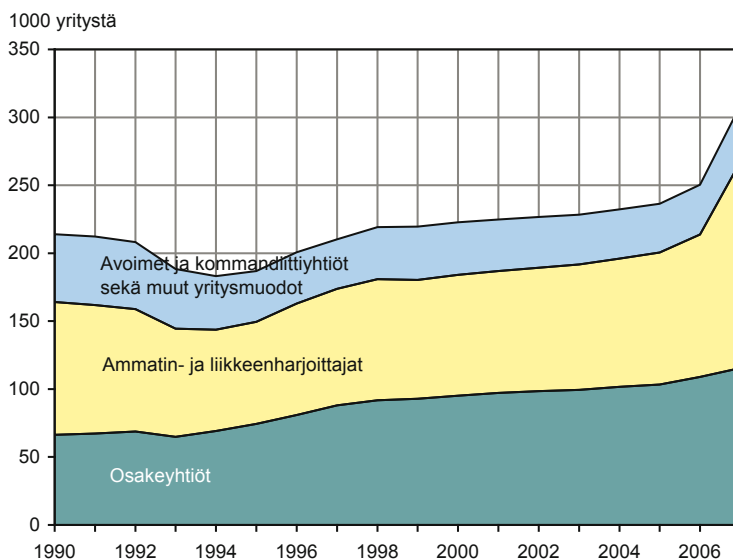

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Palvelualojen työllisten kasvu oli voimakasta 1980-luvun lopulle saakka. Erityisesti ns. hyvinvointipalveluissa työllisten määrä lisääntyi. Laman aikana myös palvelualojen työllisyys romahti ja vasta vuonna 2001 ylitettiin 1990-luvun alun taso. Viime vuosina kaupan sekä kiinteistö- ja liike-elämän palvelualojen työllisten määrä on kasvanut nopeasti. Terveystenhoito- ja sosiaalipalvelualojen työllisten kasvu on ollut tasaista vuodesta 1995 lähtien.

2.2 Yritykset

Kuvio 2.4. Toimivien yritysten lukumäärä yritysmuodoittain vuosina 1990–2007, tuhatta yritystä

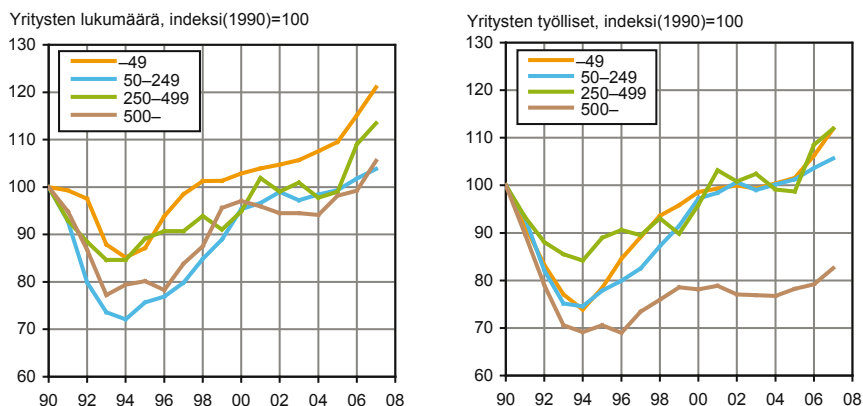

Lähde: Tilastokeskus.

Lamavuosina 1991–1994 yritysten määrä väheni kaikkiaan 33 000 yrityksellä. Tämän jälkeen yritysten määrä on kasvanut niin, että vuonna 2007 yrityksiä oli yli 309 000. Vuonna 2007 tapahtunut voimakas kasvu yritysten määrässä johtuu pääosin tilastointitavan muutoksesta. Ammatin- ja liikkeenharjoittajien määrä kasvoi yli 47 000:lla ja osakeyhtiöitä oli lähes 6 600 enemmän kuin edellisvuonna. Myös muiden yritysmuotojen määrä kasvoi.

Tilastokeskuksen vuoden 2007 tilastoissa yrityksiksi katsotaan liiketoimintaa harjoittavat yritykset, joiden toiminnan laajuus vastaa yli puolen henkilön työpanosta tai joiden liikevaihto on vähintään € 9636. Tilastovuonna yrityksen toiminta-ajan on ylitettävä puoli vuotta. Mukaan lasketaan ensi kerran maatalousyritykset, joita on kaikkiaan 45 700. Ilman tätä lisäystä yrityksiä olisi vain 12 800 enemmän kuin vuonna 2006.

Kuvio 2.5. Yritysten ja työllisten määrä henkilöstön suuruusluokan mukaan vuosina 1990–2007 ilman maatalousyrityksiä, indeksi(1990)=100

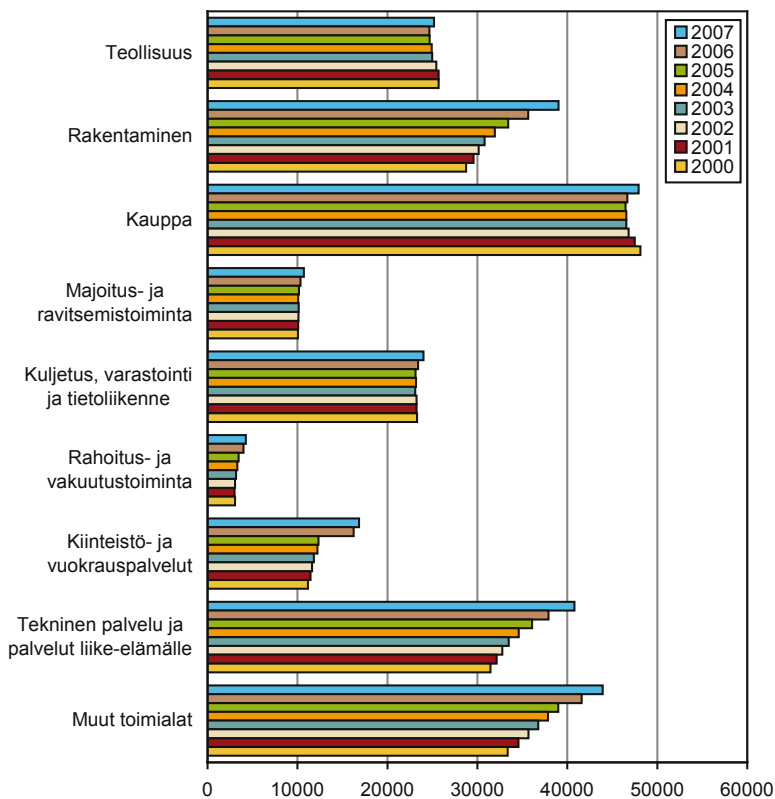
Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Yritysten kokonaismäärä saavutti lamaa edeltäneen tasonsa vuonna 1998 ja senkin jälkeen erityisesti kaikkein pienimpien yritysten määrän kasvu on ollut voimakasta. Myös suurempien yritysten määrät ovat ylittäneet vuoden 1990 tason.

Työllisten määrä laski 1990-luvulla kaiken kokoisissa yrityksissä, mutta yli 500 hengen yritykset vähensivät henkilöstöään suhteellisesti eniten. Suuryritysten henkilöstö näyttää vakiintuneen selvästi alle vuoden 1990 tason. Parhaiten työllisyys säilyi laman aikana keskisuurissa 250–499 hengen yrityksissä. Alle 250 hengen yritysten henkilöstö on kasvanut koko laman jälkeisen ajan. Työllisyyden kokonaisindeksi nousi vuoden 1991 tasolle vuonna 2001, pysytteli sen jälkeen kolme vuotta lähes paikoillaan, kunnes vuonna 2005 lähti uuteen nousuun.

Yrityksistä 99 prosenttia on pieniä, alle 50 hengen yrityksiä. Vuonna 2007 tällaisia yrityksiä oli 306 000, keskisuuria, 50–249 hengen yrityksiä oli 2400, 250–499 hengen yrityksiä 355 ja yli 500 hengen yrityksiä 288.

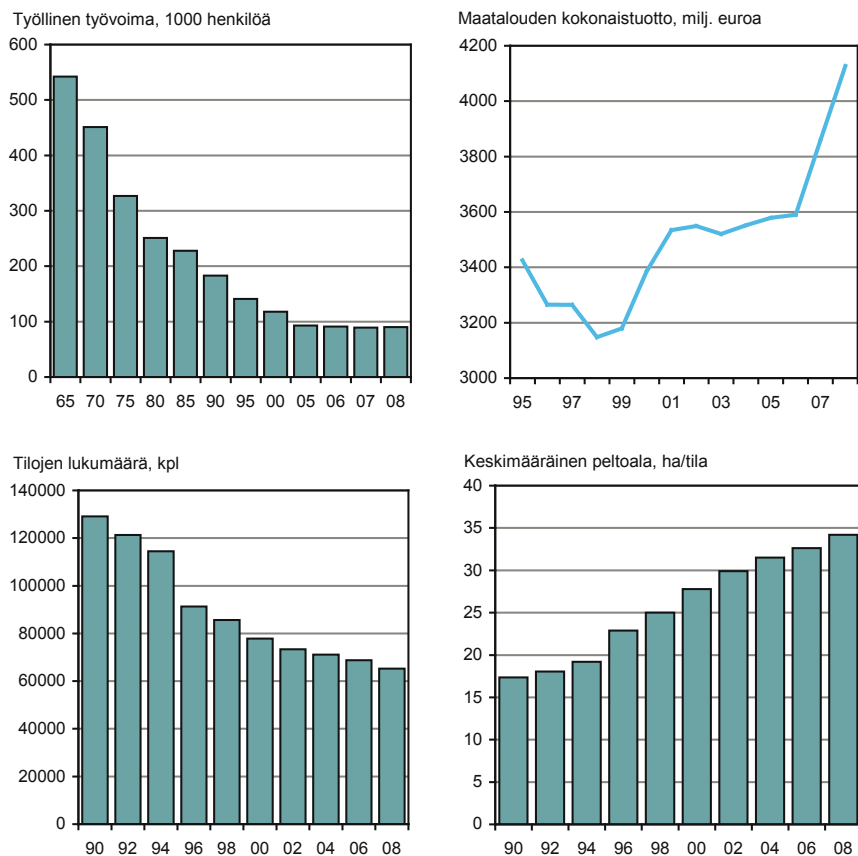
Kuvio 2.6. Yritysten lukumäärä toimialoittain ilman maatalousyrityksiä vuosina 2000–2007

Lähde: Tilastokeskus.

2000-luvulla yrityksiä on syntynyt toimialoittain tarkasteltuna eniten rakentamisessa, tekninen palvelu ja palvelut liike-elämälle -toimialalla sekä muilla toimialoilla (mm. terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut, koulutus ja henkilökohtaiset palvelut).

Kuvio 2.7. Maatalouden työllinen työvoima, maatalouden kokonaistuotto, aktiivitulojen lukumäärä ja keskimääräinen peltoala

Lähde: Tilastokeskus.

Rakennemuutos Suomessa on ollut nopea. Maatalouden työllinen työvoima on supistunut vuodesta 1965, jolloin se oli melkein 550 000 henkeä, noin kuudennekseen. Vuonna 2008 maataloudessa työskenteli enää 90 000 henkeä.

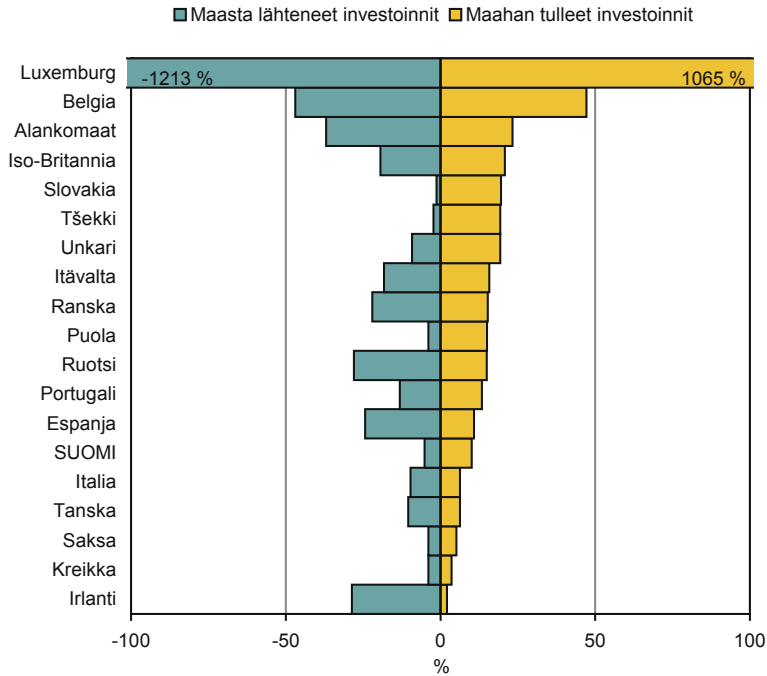
Maatilatalouden kokonaistuotto on EU-jäsenyyden aikana vaihdellut välillä 3148 miljoonaa euroa vuonna 1998 ja 4127 miljoonaa euroa vuonna 2008.

Maataloustuotantoa harjoittavia maatiloja oli 65 300 vuonna 2008. Niiden keskimääräinen peltoala oli 34,2 hehtaaria. Maatilojen lukumäärä on pienentynyt 64 000 tilalla vuodesta 1990 vuoteen 2008 mennessä. Vastaavasti tilojen keskimääräinen peltoala on noussut 17 hehtaarilla. Tilojen keskimääräinen metsäpinta-ala oli noin 52 hehtaaria vuonna 2008.

2.3 Talouden kansainvälistyminen

Rajojen avautuminen ja sijoitusten liikkuminen

Kuvio 2.8. Eräiden EU-maiden kumulatiiviset suorat sijoitukset vuosina 2003–2007 suhteessa vuoden 2007 bruttokansantuotteeseen, prosenttia

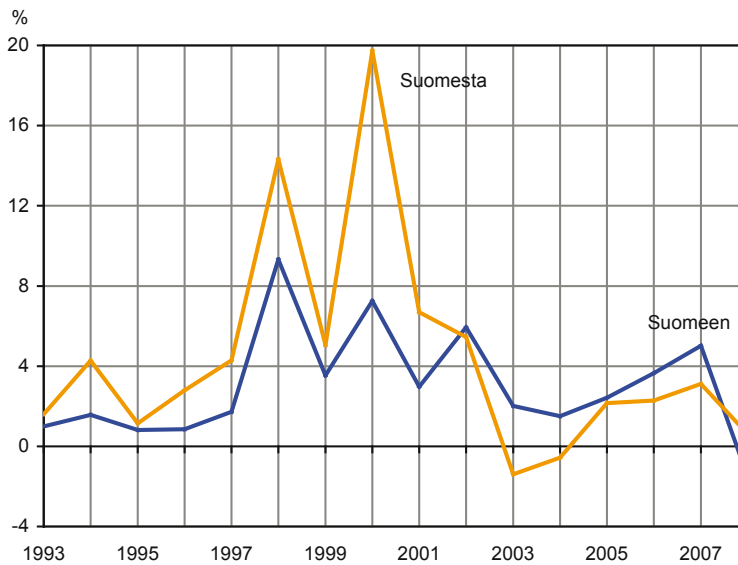

Lähde: VATT (OECD ja Tilastokeskus).

Rajojen avautuminen, tekninen kehitys sekä lisääntynyt verokilpailu ovat lisänneet pääomien liikkumista maasta toiseen. Vapaampi pääsy muihin maihin houkuttelee perustamaan yrityksiä markkinoiden läheisyyteen. Lisäksi kilpailukyvyyn parantaminen yrityskokoa kasvattamalla on kiihdyttänyt kansainvälisiä yritysjärjestelyjä. Kilpailuettujen etsiminen on kannustanut perustamaan holdingyhtiöitä veroetuja myöntäviin maihin. Esimerkiksi Belgiaan ja Luxemburgiin vuosina 2003–2007 tehdyt suorasijoitukset olivat maiden talouksien kokoon nähden huomattavan suuret. Alankomaihin on sijoitettu paljon konsernien tytäryhtiöitä, joiden läpi kulkevat pääomat tulevat kirjatuiksi suorina sijoituksina.

Irlanti on houkutellut huomattavan vähän suoria sijoituksia maahan, ja aiempia sijoituksia on myös vedetty pois maasta. Suomeen on tullut suoria sijoituksia vuosina 2003–2007 selvästi vähemmän kuin maasta on sijoitettu ulkomaille.

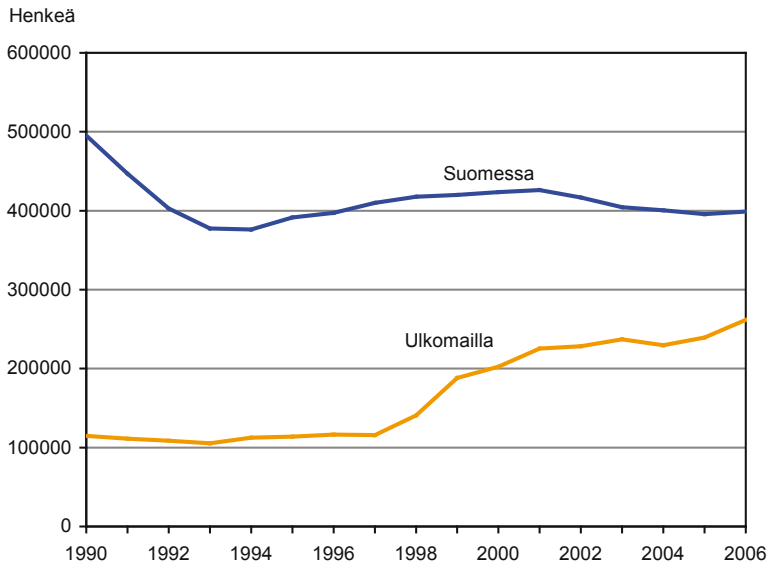
Kuvio 2.9. Suorat sijoitukset Suomeen ja Suomesta vuosina 1993–2008, prosenttia bruttokansantuotteesta

Lähde: ETLA, Suomen Pankki ja Tilastokeskus.

Suorat sijoitukset Suomesta olivat vuosina 1993–2001 suuremmat kuin Suomeen tulleet sijoitukset. Sen jälkeen Suomeen tehdyt sijoitukset ovat kuitenkin ylittäneet Suomesta tehdyt sijoitukset lukuunottamatta vuotta 2008. Yksittäiset yrityskaupat ovat kasvattaneet suorasijoituksia. Vuonna 1998 molempiin suuntiin tehdyt suorat sijoitukset nousivat pohjoismaisten fuusioiden takia voimakkaasti. Vuonna 2000 Suomesta tehtiin ennätysmäärä sijoituksia ulkomaille. Myös Suomeen sijoitettiin selvästi edellisvuotta enemmän. Muutosten taustalla ovat mm. metsäteollisuuden yritysostot sekä muut suuret yritysjärjestelyt. Vuosina 2003 ja 2004 suorien sijoitusten pääomaa palautui Suomeen mm. yritysten sisäisten omistusjärjestelyjen takia enemmän kuin uusia suoria sijoituksia tehtiin. Tämän jälkeen suorat sijoitukset Suomesta tai Suomeen ovat pysytelleet vaatimattomalla tasolla. Vuonna 2007 suoria sijoituksia nosti Sampo Pankki -konsernin myynti Danske Bankille. Useasta pörssiyrityksestä tuli ulkomaisen sijoittajan tytäryritys. Vuonna 2008 ulkomaiset sijoittajat palauttivat pääomaa takaisin ulkomaille. Kyseessä oli muutaman yksittäisen ulkomaisen konsernin sisäiset omistusjärjestelyt, jotka vaikuttivat sekä Suomeen että ulkomaille tehtyihin suoriin sijoituksiin.

Kuvio 2.10. Suomalaisen teollisuusyritysten henkilöstö Suomessa ja ulkomailla vuosina 1990–2006, henkeä

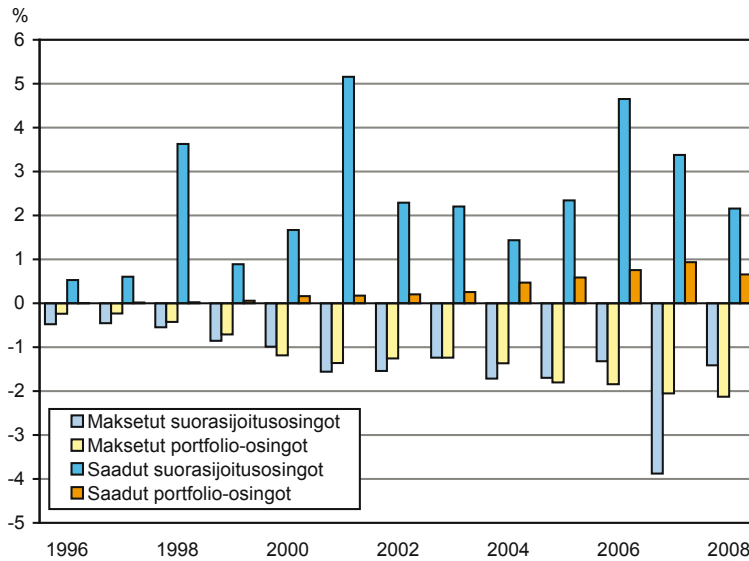

Lähde: Tilastokeskus, Suomen Pankki.

Lamavuosina 1990-luvun alussa teollisuuden henkilöstö väheni Suomessa noin 120 000 hengellä eli noin neljänneksellä. Vuonna 1994 se oli 376 000. Sen jälkeen henkilöstömäärä lisääntyi vuoteen 2001 saakka, jolloin teollisuuden palveluksessa oli noin 425 000 henkeä. Tämän jälkeen henkilöstömäärä on jälleen pienentynyt.

Suomalaisten teollisuusyritysten henkilöstömäärä ulkomaalaisissa tytäryhtiöissä kääntyi laman jälkeen voimakkaaseen kasvuun. Vuosina 1995–2006 henkilöstö yli kaksinkertaistui ja oli yli 260 000 vuonna 2006.

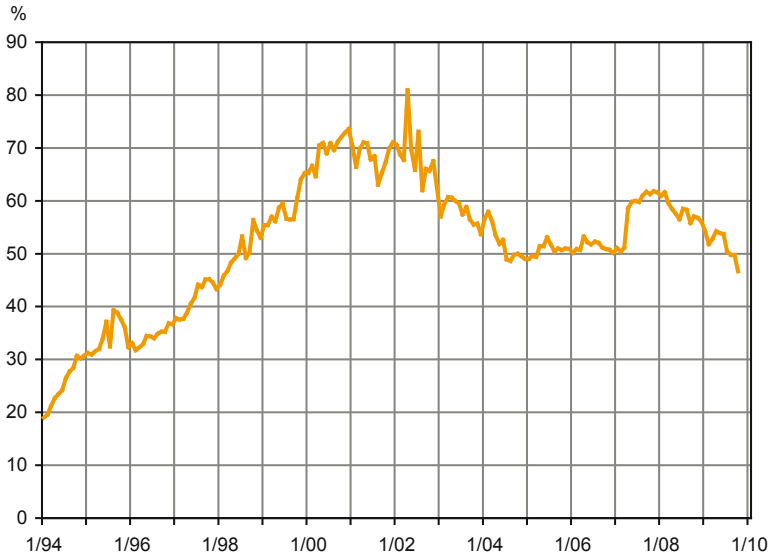
Kuvio 2.11. Suomeen ulkomailta maksetut ja Suomesta ulkomaille maksetut suorasijoitus- ja portfolio-osingot, prosenttia bruttokansantuotteesta vuosina 1996–2008

Lähde: VATT (ETLA ja Tilastokeskus).

Suomesta tehtyjen suorien sijoitusten kotiutetut osinkotuotot olivat vuosina 1996–1997 noin puoli prosenttia bruttokansantuotteesta, minkä jälkeen niiden osuus on selvästi kasvanut. Vuosina 1998 ja 2001 suorasijoitusosinkoja kotiutettiin poikkeuksellisen runsaasti, ja niiden osuus kasvoi 4–5 prosenttiin bruttokansantuotteesta. Suomeen on tullut selvästi enemmän suorasijoitusosinkoja ulkomailta kuin mitä täältä on maksettu ulkomaille. Suorasijoitusosinkojen määrä suhteessa bruttokansantuotteeseen on vuosittain vaihdellut suuresti. Tämä on seurausta lisääntyneistä kansainvälisistä yritysjärjestelyistä. Portfoliosijoituksista saatuja osinkoja tulee hyvin vähän Suomeen; niiden osuus bruttokansantuotteesta on kuitenkin ollut hienoisessa nousussa. Ulkomaille maksettujen portfolio-osinkojen määrä on selvästi noussut, ja niiden osuus bruttokansantuotteesta on jo korkeampi kuin ulkomaille maksettujen suorasijoitusosinkojen osuus.

Kuvio 2.12. Ulkomaalaisten omistusosuus pörssiyhtiöiden markkina-arvosta, tammikuu 1994 – lokakuu 2009, prosenttia

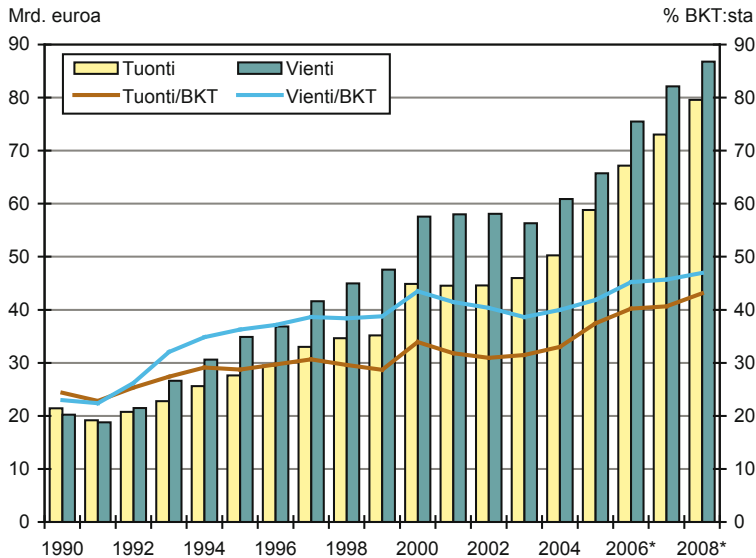

Lähde: Euroclear Finland.

Ulkomaalaisten omistusosuus pörssiyhtiöistä kasvoi voimakkaasti 1990-luvun puolivälistä. Kun vuoden 1994 alussa heidän omistusosuutensa oli noin 20 prosenttia, oli se vuoden 2002 huhtikuussa yli 80 prosenttia pörssin markkina-arvosta. Lokakuun lopussa 2009 ulkomaisten omistusosuus oli alentunut 47 prosenttiin. Ulkomaalaiset omistavat valtaosan monista suurista suomalaisyrityksistä. Muun muassa Nokiasta ulkomaalaisomistuksen osuus oli vuoden 2009 lokakuussa 88 prosenttia. Nokian osakkeet olivat noin neljännes pörssin markkina-arvosta.

Suomen ulkomaankaupan kehityksestä

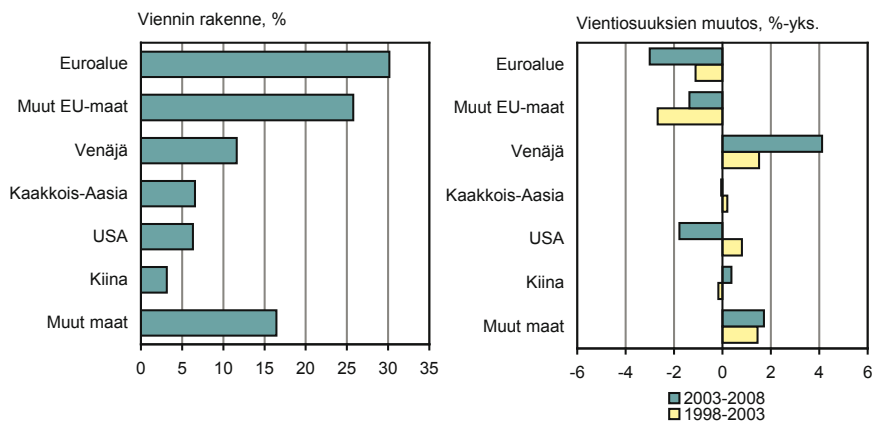
Kuvio 2.13. Vienti ja tuonti vuosina 1990–2008*, miljardia euroa ja prosenttia bruttokansantuotteesta

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito).

Sekä Suomen viennin että tuonnin arvo 1990-luvun alussa oli runsaat 20 miljardia euroa, mikä vastasi reilua 20 prosenttia bruttokansantuotteesta. Kilpailukyvyyn parantumisen ja kotimaista kysyntää rajoittavan talouspolitiikan seurauksena vientivetoinen kasvu käynnistyi vuonna 1992. Vienti kasvoikin nimellisesti 1990-luvulla keskimäärin 10 prosenttia vuodessa tuonnin kasvun jäädessä runsaaseen seitsemään prosenttiin. Viennin kansantuoteosuus kasvoi vuonna 2000 yli 40 prosenttiin ja tuonninkin osuus ylitti 30 prosenttia. Tämän vuosituhatosen alkuvuosina sekä viennin että tuonnin arvo pysyttelivät ennätysvuoden 2000 tasolla, jolloin niiden bruttokansantuoteosuus alentui. Vuonna 2004 sekä vienti että tuonti lähtivät uudestaan voimakkaaseen kasvuun. Suhteessa bruttokansantuotteeseen erityisesti tuonti nousi huomattavasti ja myös viennin suhde bruttokansantuotteeseen on ylittänyt vuodesta 2005 lähtien aiemman huippuvuoden 2000 tason.

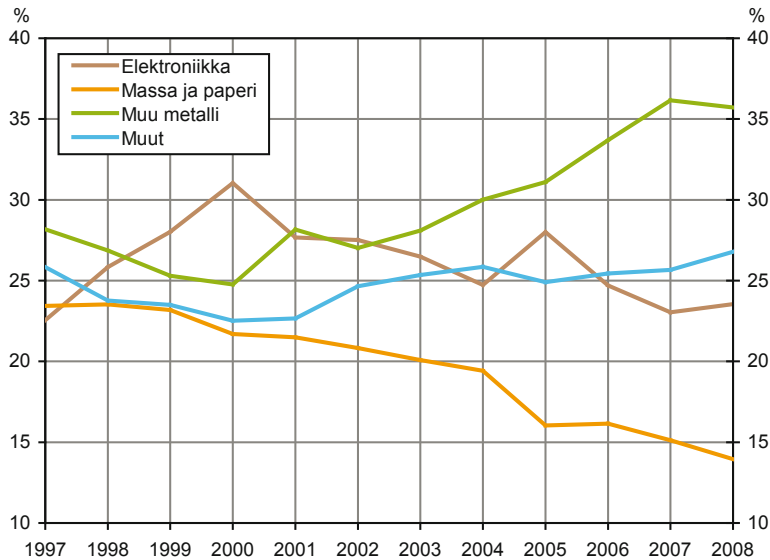
Kuvio 2.14. Viennin aluerakenne vuonna 2008, prosenttia, ja vientiosuuksien muutokset vuosina 1998–2003 ja 2003–2008, prosenttiyksikköä

Lähde: Ulkomaankaupan tilastotietokanta ULTIKA.

Lähialueet, Eurooppa ja Venäjä, ovat Suomen viennin pääkohteet. Venäjän osuus kokonaisviennistä on vakiintunut noin 10 prosenttiin. EU:n osuus kokonaisviennistä on edelleen noin 60 prosenttia, mikä kertoo euroalueen hitaasta talouskasvusta, mutta myös integraation vähäisestä syvenemisestä. Kasvanut vienti on suuntautunut Venäjän lisäksi muihin EU:n ulkopuolisiin maihin.

Kuvio 2.15. Toimialojen osuudet teollisuuden viennistä vuosina 1997–2008, prosenttia

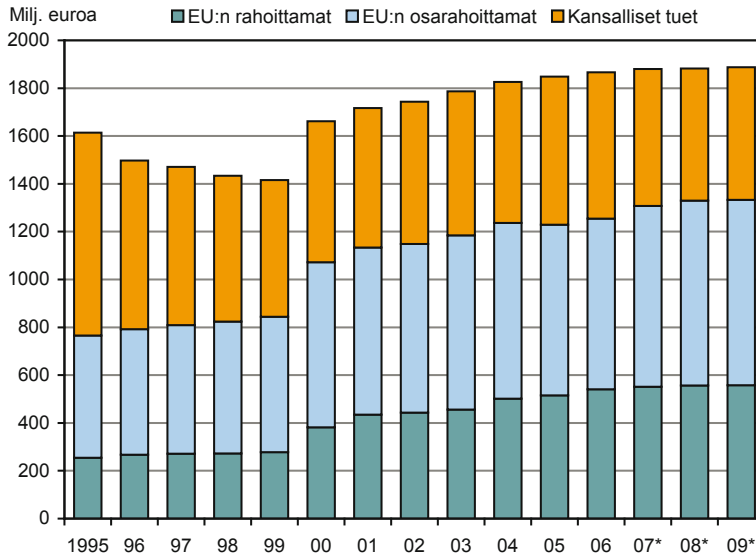

Lähde: Ulkomaankaupan tilastotietokanta ULTIKA.

Viennin voimakkaan kasvun aikana sen rakenne on myös muuttunut. Massa- ja paperiteollisuuden osuus viennistä on alentunut 1990-luvun lopun vajaasta 25 prosentista vajaaseen 15 prosenttiin vuonna 2008. Elektroniikkateollisuuden osuus kohosi 2000-luvulle tultaessa jo yli 30 prosenttiin, mutta on sen jälkeen alentunut vajaaseen neljännekseen. Muun metalliteollisuuden osuus on puolestaan kohonnut noin kolmanneksesta jo yli 35 prosenttiin. Muiden alojen osuus on vaihdellut 25 prosentin tienoilla.

2.4 Alkutuotannon ja elintarvikkeiden tuki

Kuvio 2.16. Myönnetty maa- ja puutarhatalouden tulotuet rahoituslähteen mukaan vuosina 1995–2009*, miljoonaa euroa

Lähde: TIKE ja MTT.

Vuonna 2000 alkoi uusi rahoituskausi ja maatalouden tukijärjestelmää uudistettiin. Tämä merkitsi EU:n kokonaan rahoittamien tukien kasvua. Näitä tukia ovat mm. peltokasvien tuki ja eläintuet, ja niiden suuruus on kasvanut yli kaksinkertaiseksi vuodesta 1995 vuoteen 2009. EU:n osarahoitteisia tukia ovat luonnonhaittakorvaus ja ympäristötuki. Niiden määrä on noussut tarkastelujaksolla 260 miljoonaa euroa. Kansalliset tuet maksetaan kokonaan valtion varoista. Niiden määrä on laskenut vajaat 300 miljoonaa euroa siksi, että jäsenyyden alkuvuosina maksettiin vuosittain alenevaa siirtymäkauden tukea EU:n kanssa sovittujen tukien muodossa.

EU-jäsenyyden myötä laskeneita maatalouden tuottajahintoja korvataan EU-tukijärjestelmässä kaikille EU-maille yhteisellä tilatuella, luonnonhaittakorvauksella (LFA), jota maksetaan Suomen epäedullisten luonnonolosuhteiden perusteella, sekä ympäristötuella. Kahdesta viimeksi mainitusta EU maksaa noin puolet, ja loppu on kansallista rahoitusosuutta. Sen lisäksi Suomen valtio maksaa EU:n kanssa tekemänsä sopimuksen perusteella kansallista tukea.

3 Työmarkkinat

Suomi oli 1980-luvulla korkean työllisyysasteen ja alhaisen työttömyyden maa. Tilanne muuttui 1990-luvun alun lama-aikana, jolloin menetettiin liki puoli miljoonaa työpaikkaa. Lamaa seuranneen noususuhdanteen aikana työpaikkoja syntyi eri aloille kuin mistä niitä oli kadonnut. Työttömyys pitkittyi ja jäi pysyvästi aiempaa korkeammalle tasolle. Suomen työttömyysaste pysyikin EU:n keskitason yläpuolella pitkälle 2000-luvulle. Korkeahkosta työttömyysasteesta huolimatta Suomen työllisyysaste säilyi kuitenkin selvästi EU:n keskimääräistä korkeampana. Tästä on ensisijaisesti kiittäminen suomalaisten naisten työssäkäyntiä.

Suomen työmarkkinoille on ominaista kokopäiväinen työssäkäynti. Osa-aikatyön osuus on sekä miehillä että naisilla lisääntynyt hitaasti pysyen selvästi muita Pohjoismaita ja Keski-Eurooppaa harvinaisempana. Kehitys on huomionarvoinen, sillä tyypillisesti osa-aikatyö on yleisempää naisten keskuudessa ja suomalaisten naisten työssäkäynti on selvästi yleisempää kuin EU:ssa keskimäärin. Määräaikaisia työsuhteita on Suomessa puolestaan käytetty hieman keskimääräistä enemmän. Niiden osuus kaikista työsuhteista on kuitenkin hiljalleen laskenut kohti EU:n keskiarvoa.

Työvoiman koulutustaso kohoaa uusien, entistä koulutetumpien sukupolvien saavuttaessa työiän ja vanhempien sukupolvien poistuessa työelämästä. Lähes kaikilla työmarkkinoille tulijoilla on vähintään ammatillinen koulutus ja yhä useampi on hankkinut korkea-asteen koulutuksen. Koulutetun työvoiman tarjonnan kasvu ei ole kuitenkaan heijastunut palkkoihin, sillä koulutuksen tuotto on pysynyt Suomessa varsin korkealla tasolla. Koulutus on kannattavaa myös työllistymisen näkökulmasta. Riski joutua työttömäksi on sitä suurempi mitä alhaisempi koulutustaso henkilöllä on.

Suomi luokitellaan kansainvälisissä vertailuissa tyypillisesti korkean järjestäytymisasteen maaksi, missä palkkaneuvottelut käydään keskusjärjestötasolla tai vähintäänkin liittotasolla. Hallitusten myötävaikutuksilla keskitetty neuvottelujärjestelmä on osaltaan muokannut myös verotusta ja sosiaaliturvaa ja vaikuttanut tätä kautta laajemminkin työmarkkinoiden toimintaan. Viime aikoina etenkin työnantajapuoli on ottanut pesäeroa aiemmin vallinneeseen korporatismiin.

3.1 Työmarkkinoiden yleiskuva

Vielä 1980-luvun lopulla Suomen työllisyystilanne oli erinomainen. Työllisyysaste oli maailman korkeimpia ja työttömyysaste alhaisimpia. 1990-luvun alussa koettu tuotannon romahdus näkyi työllisyysasteen alenemisena noin 15 prosenttiyksiköllä ja työttömyysasteen moninkertaistumisena. Myös työvoiman tarjonta (työvoimaosuus) supistui ennen kaikkea nuorten pitkittäessä opintojaan. Vaikka talouskasvu oli koko 1990-luvun loppupuoliskon nopeaa, työmarkkinat olivat vielä vuosituhannen taitteessa kaukana 1980-luvun lopun täystyöllisyydestä. Vuonna 2000 työvoiman tarjonta lähenteli jo 1990-luvun alun tasoa, mutta yli 12 prosenttia työvoimasta oli edelleen työttömänä työnhakijana. Seuraavan talouskriisin kynnyksellä, vuonna 2008 työttömien työnhakijoiden osuus, työllisyysaste ja työvoiman tarjonta olivat 1990-luvun laman alun tasolla.

Taulukko 3.1. Työvoimatase (15–64-vuotiaat) vuosina 1991, 2000 ja 2008, tuhatta henkilöä ja prosenttia

	1991	2000	2008	Muutos 2000/1991	Muutos 2008/2000
15–64-vuotiaat	3367	3465	3536	98	71
Työvoima	2524	2571	2669	47	98
Työlliset	2343	2259	2474	-84	215
Työttömät	181	312	195	131	-117
Työvoimaosuus, %	75,0	74,2	75,5	-0,8	1,3
Työllisyysaste, %	69,6	65,2	70,0	-4,4	4,8
Työttömyysaste, %	7,2	12,1	7,3	5,0	-4,8

Lähde: Työ- ja elinkeinoministeriö.

1990-luvulla vanhimpia työntekijöitä siirrettiin runsain joukoin työttömyyseläkeputkeen. Nuorempien työttömien asemaa pyrittiin parantamaan laajentamalla työvoimapoliittisia toimenpiteitä. Sittemmin työttömyyseläke on lakkautettu, ikääntyneiden laajennettua työttömyyspäiväraha-oikeutta on rajoitettu ja työvoimapoliittisia toimenpiteitä vähennetty.

Työllisyysaste = työlliset/työikäinen väestö

Työttömyysaste = työttömät/työvoima

Työvoimaosuus eli työhönosallistumisaste = (työlliset + työttömät)/työikäinen väestö

Taulukko 3.2. Työttömät työnhakijat, työttömyyseläkkeellä olevat, työvoimapoliittisilla toimenpiteillä sijoitetut sekä avoimet työpaikat vuosina 1991, 2000 ja 2008, tuhatta henkilöä

	1991	2000	2008	Muutos 2000/1991	Muutos 2008/2000
Työttömät	181	312	195	131	-117
Työttömyyseläkkeellä	52	51	48	-1	-3
Työvoimapoliittisilla toimenpiteillä	58	89	82	31	-7
Avoimet työpaikat	13	17	38	4	21

Lähde: Työ- ja elinkeinoministeriö.

Työttömiä työnhakijoita oli vuonna 2008 noin 195 000 henkilöä. Kun otetaan huomioon työttömyyseläkeläiset ja työvoimapoliittisilla toimenpiteillä sijoitetut, työvoimareservien määrä oli noin 325 000 henkilöä. Avoimien työpaikkojen määrä vuonna 2008 oli yli kaksinkertainen vuoteen 2000 verrattuna, joskin tilanne oli syksyllä 2008 nopeasti heikentymässä. Tilastokeskuksen käyttämän määritelmän mukainen työttömien määrä oli 172 000 vuonna 2008.

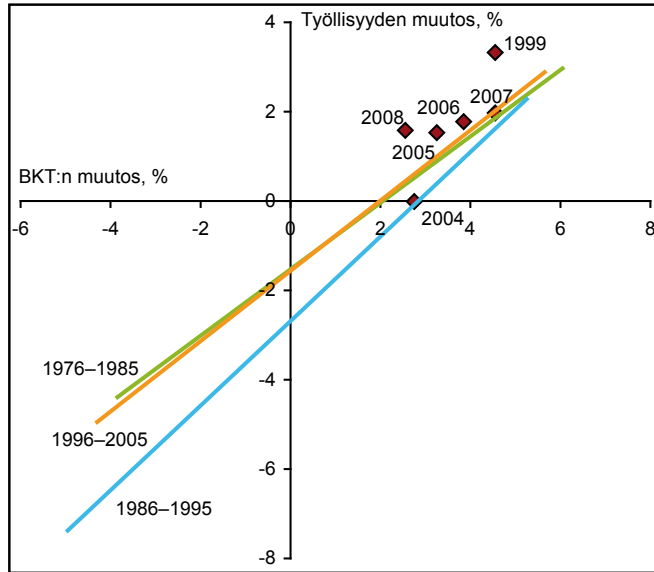
Työmarkkinoita kuvaavat tärkeimmät tilastot ovat Tilastokeskuksen työvoimatutkimus sekä työministeriön työnhakijarekisterit. Tilastojen tietosisällöt ja laadintaperusteet poikkeavat toisistaan.

Työministeriön tilastot sisältävät tietoja työvoimatoimistoihin ilmoitetuista avoimista työpaikoista ja työnhakijoista. Työnhakijoina voi olla työttömien lisäksi työpaikan vaihtajia, opiskelijoita tai työvoimapoliittisilla toimenpiteillä sijoitettuja. Tilastot kattavat kuitenkin vain osan työmarkkinoista, mikä rajoittaa niiden käyttöä. Niiden avulla saadaan hyvä kuva työttömyyden eri piirteistä ja työvoimapoliittisten toimenpiteiden laajuudesta ja kohdentumisesta. Avoimista työpaikoista julkinen työnvälitys kattaa vain osan ja kattavuus vaihtelee aloittain ja eri suhdannevaiheissa.

Tilastokeskuksen kuukausipohjainen työvoimatutkimus perustuu otokseen työikäisestä väestöstä (ILO:n suositusten mukaan 15–74-vuotiaat), minkä vuoksi sitä ei voida käyttää kovin yksityiskohtaisiin, esimerkiksi kuntatason tarkasteluihin. Työvoimatutkimuksessa työttömäksi luokittelu edellyttää aktiivista työnhakua viimeksi kuluneen kuukauden aikana. Tämän vuoksi monet ikääntyneet työttömät, etenkin jos he odottavat työttömyyseläkkeelle pääsyä, jäävät työttömien ja työvoiman ulkopuolelle.

3.2 Työllisyyden kehityspiirteet

Kuvio 3.3. Tuotannon kasvun työllistävyys Suomessa

Bruttokansantuotteen muutos on kahden vuoden liukuva keskiarvo ja työllisyyden muutos on muutos jälkimmäisenä vuonna.

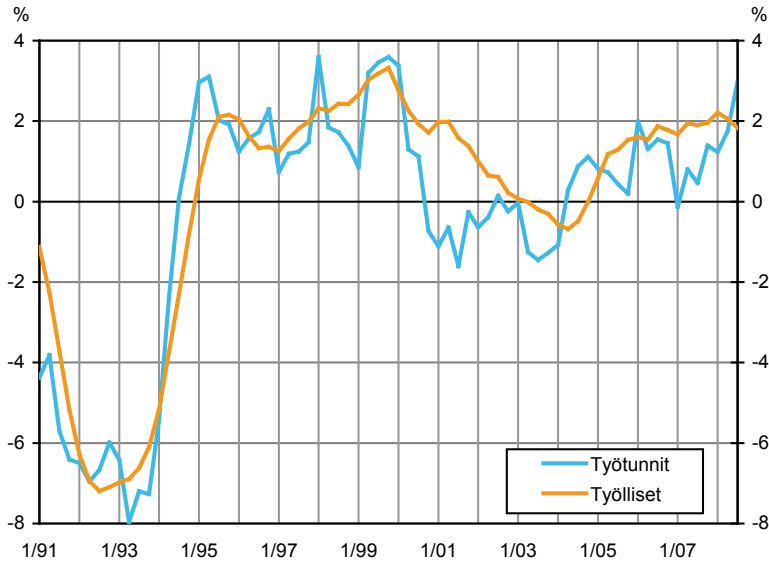
Lähde: Tilastokeskus.

Kymmenvuotiskaudella 1976–1985 Suomessa noin kahden prosentin tuotannon kasvuvauhti riitti pitämään työllisyyden ennallaan. Jaksolla 1986–1995 samaan tarvittiin lähes kolmen prosentin tuotannon kasvu. On ilmeistä, että muutoksessa oli kysymys ennen kaikkea lamaan ja siitä toipumiseen liittyneistä tekijöistä. Kannattavuuden heikentyessä kustannusten pienentäminen ja rationalisointi olivat välttämättömiä. Tehottomat yritykset kaatuivat ja tuottamattomat työpaikat lopetettiin. Tämä piti tuottavuuden kasvun lamavuosinakin melko nopeana. Lisäksi tuottavuuden kasvu kiihtyi elpymisen alkuvaiheissa, kun työvoimaresurssit otettiin täyteen käyttöön ja ylitöiden tekoa lisättiin. Nämä tekijät näkyivät kasvun työllisyyskynnyksen kohoamisena.

Viime vuosina on kuitenkin taas lähestytty aikaisempaa kasvun ja työllisyyden suhdetta. Poikkeuksia ovat vuodet 1999, 2004 ja 2008. Vuonna 1999 työllisyyden kasvu oli tuotannon kasvuun nähden poikkeuksellisen nopeaa – toisaalta vuonna 2004 työllisyys ei lisääntynyt ollenkaan, vaikka talouskasvu oli kohtalaista. Vuosi 2008

oli taas suhteellisesti voimakkaan työllisyyden kasvun vuosi. Kasvun työllistävyysvaihtelut johtuvat muun muassa kasvun toimialaeroista. Kotimaisen kysynnän kasvu erityisesti palvelualoilla näkyy vientialojen kasvua voimakkaammin ja välittömämmin myös työllisyyssluvuissa.

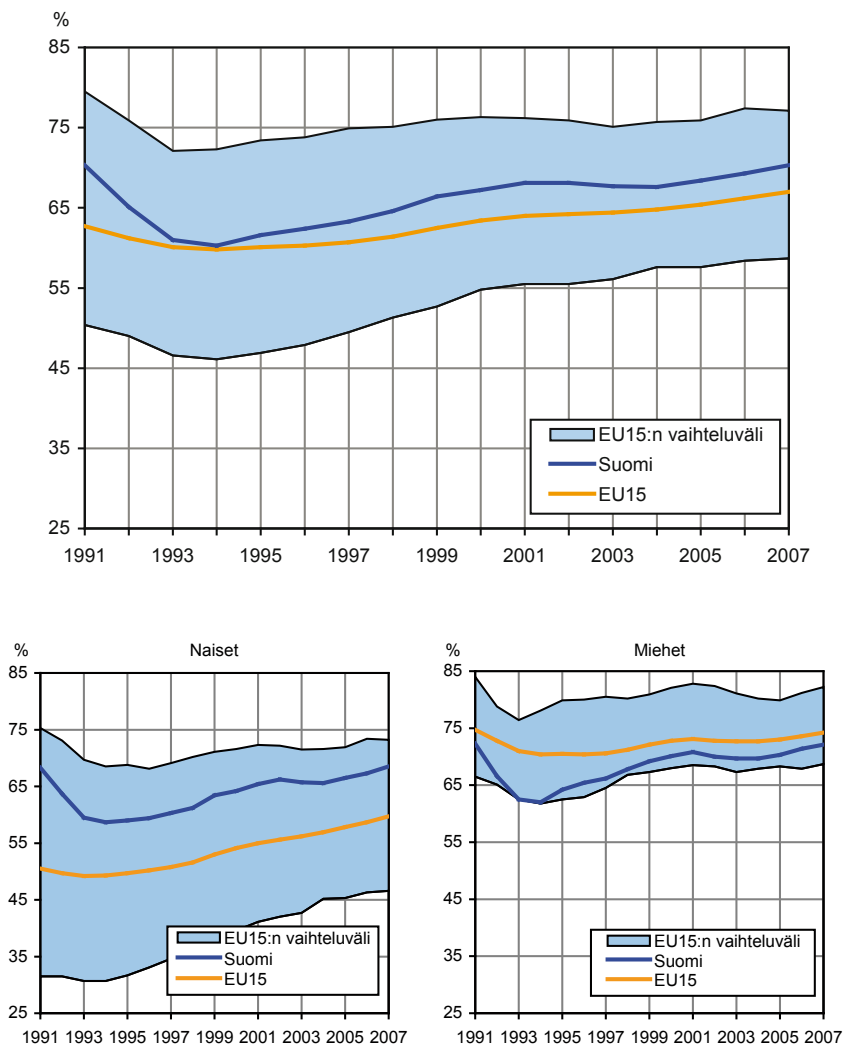
Kuvio 3.4. Työllisyyden vuosikasvu (neljän vuosineljänneksen liukuva keskiarvo) 1/1991–3/2008, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus.

Työtuntien määrä on kehittynyt epätasaisemmin kuin työllisten määrä. Osin tämä johtuu siitä, että vuotuisiin työtuntimääriin vaikuttaa myös arkipyhien ajoittuminen. 1990-luvun laman jälkeen työtuntien määrä kasvoi nopeasti, kun lyhennettyä työaikaa tehneet siirtyivät täysiaikatyöhön ja ylitöiden teko lisääntyi. Vuonna 2000 työtuntien kasvu hidastui ja vuosina 2001–2002 työtunnit jopa supistuivat. Työllisyyden kasvu hidastui tasaisesti 2001–2003, minkä jälkeen työtuntien ja työllisyyden kasvu taas piristyivät.

Kuvio 3.5. Työllisyysaste EU15-maissa vuosina 1991–2007, työllisten osuus työikäisistä, prosenttia

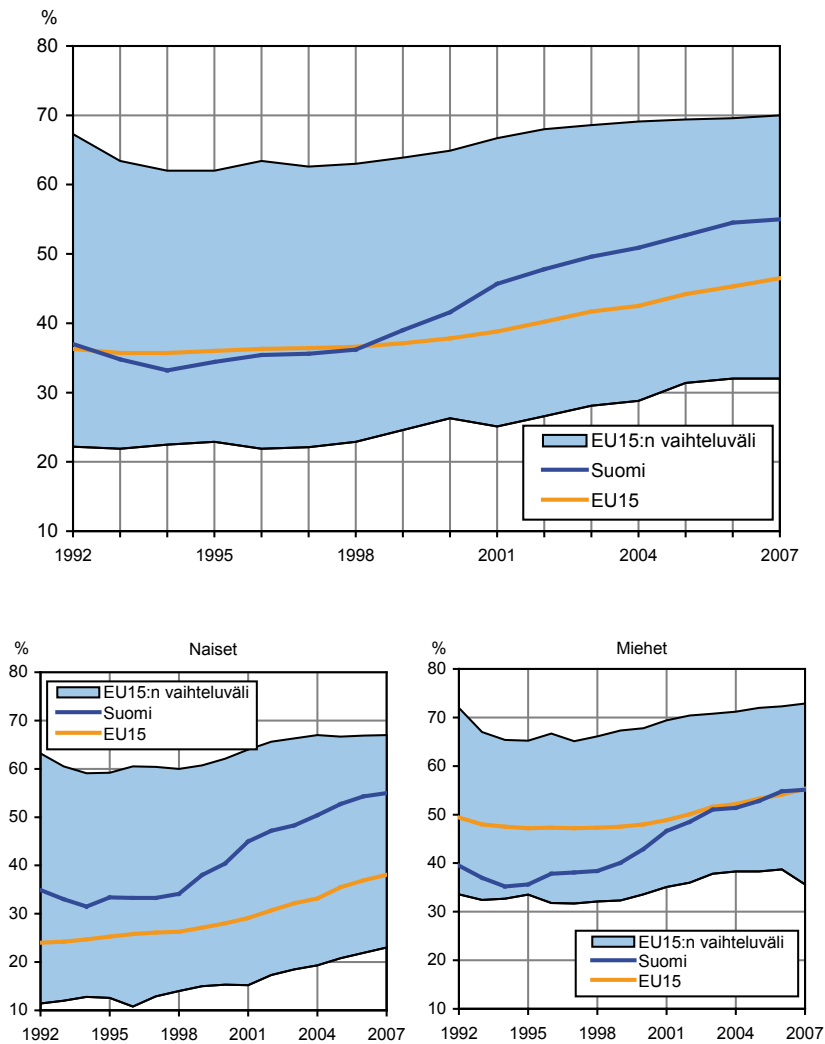

Lähde: Eurostat.

Suomen työllisyysaste oli vielä 1990-luvun alussa lähes 10 prosenttiyksikköä EU-maiden keskiarvoa korkeampi. Työllisyysaste romahti viime vuosikymmenen alkuvuosina. Suomi pysyi EU:n keskiarvon yläpuolella lähinnä naisten korkean työhön osallistumisen ansiosta. Miesten ja naisten työllisyysasteet ovat tarkaste-luajanjakson aikana hiljakseen palautuneet vuoden 1991 tasolle. Suomalaisten miesten työllisyysaste on nykyisellään neljänneksi alhaisin EU:ssa. Alapuolelle si-

joittuvat vain Belgia, Ranska ja Italia. Korkeimmat, yli 80 prosentin työllisyysasteet löytyvät puolestaan Alankomaista ja Tanskasta. Suomalaisten naisten työssäkäynti on muiden Pohjoismaiden tapaan yleistä. Naisten työssäkäynti on kuitenkin yleistymään päin koko EU:n alueella. Vielä 1990-luvun alussa kaikkiaan kuudessa maassa naisten työllisyysaste oli alle 50 prosentin. Nykyään enää Kreikka ja Italia jäävät tämän rajan alapuolelle. Kehityksen seurauksena EU:n keskiarvo on kasvanut samaa tahtia suomalaisnaisten työllisyysasteen kanssa.

Kuvio 3.6. Ikääntyvien 55–64-vuotiaiden työllisyysaste EU15-maissa vuosina 1992–2007, prosenttia

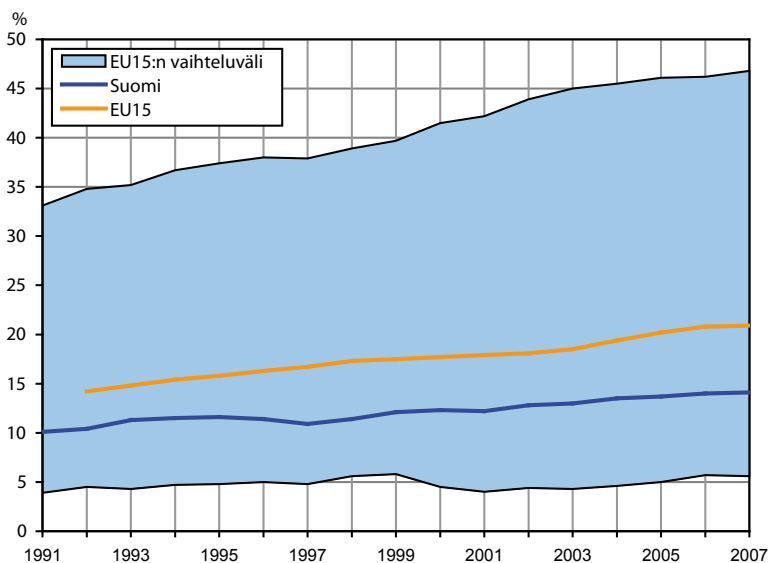

Lähde: Eurostat.

Ikääntyneiden työllisyysaste on EU15-maissa yli 20 prosenttiyksikköä työikäisen väestön työllisyysastetta alaisempi. Eläkejärjestelmien erilaisuuksista johtuen maiden väliset erot ovat kuitenkin ikääntyneiden kohdalla suuremmat kuin työikäisten työllisyysasteiden erot. Suomi sijoittuu ikääntyneiden naisten työllisyysasteissa toiseksi heti Ruotsin jälkeen. Kärkimaissa työllisyysaste on huomattavasti korkeampi kuin useissa Etelä- ja Keski-Euroopan maista, joissa vain vajaa kolmannes ikääntyneistä naisista käy töissä. Ikääntyneet suomalaismiehet sijoittuvat työllisyysasteissa mitattuna EU:n keskitasolle. Yleisintä ikääntyneiden miesten työssäkäynti on Ruotsissa, Irlannissa ja Isossa-Britanniassa. Vähäisintä se on Luxemburgissa, Ranskassa ja Belgiassa.

Suomessa ikääntyneiden työllisyysasteissa tapahtuneet muutokset ovat mukailleet työikäisen väestön työllisyysasteen vaihteluita. Huomionarvoista on kuitenkin ikääntyvien suomalaisnaisten työllisyysasteen lähes 20 prosenttiyksikön nousu. Nopean kasvun seurauksena ikääntyneiden suomalaisnaisten työllisyysaste on jo ylittänyt ikääntyneiden suomalaismiesten työllisyysasteen.

Kuvio 3.7. Osa-aikatyötä tekevien osuus työllisistä EU15-maissa vuosina 1991–2007, prosenttia

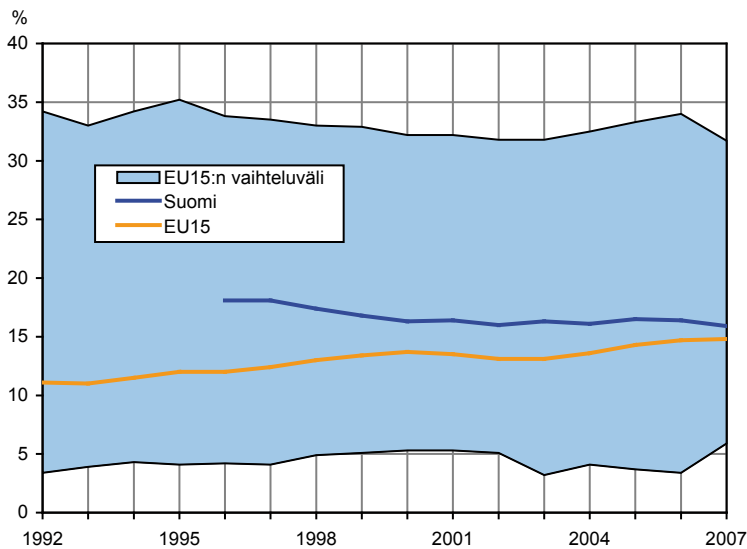

Lähde: Eurostat.

Osa-aikatyön osuus vaihtelee EU-maissa paljon. Korkein osuus on Alankomaissa, jossa lähes puolet työntekijöistä työskentelee osa-aikaisina. Luku on yli 20 prosenttiyksikköä suurempi kuin missään muussa EU-maassa. Alhaisin osa-aikatyöllisten

osuus on puolestaan Kreikassa, viisi prosenttia työllisistä. Suomessa osa-aikaisten osuus on hiljaksen kasvanut 10 prosentista 14 prosenttiin. Vaikka osuus on lähes kolminkertainen EU-maiden matalimpiin lukuihin verrattuna, se jää vielä selvästi EU:n keskiarvon alapuolelle. Osa-aikatyö on erityisesti naisten työaikamuoto. EU-maissa keskimäärin kolmannes työssäkävivistä naisista tekee osa-aikatyötä, kun miehillä osuus jää alle 10 prosentin. Suomessakin osa-aikatyö on selvästi yleisempää naisilla, joskin miesten ja naisten välinen ero on pienempi kuin useimmissa muissa EU-maissa.

Kuvio 3.8. Määräaikaisten työsuhteiden osuus kaikista työsuhteista EU15-maissa vuosina 1992–2007, prosenttia

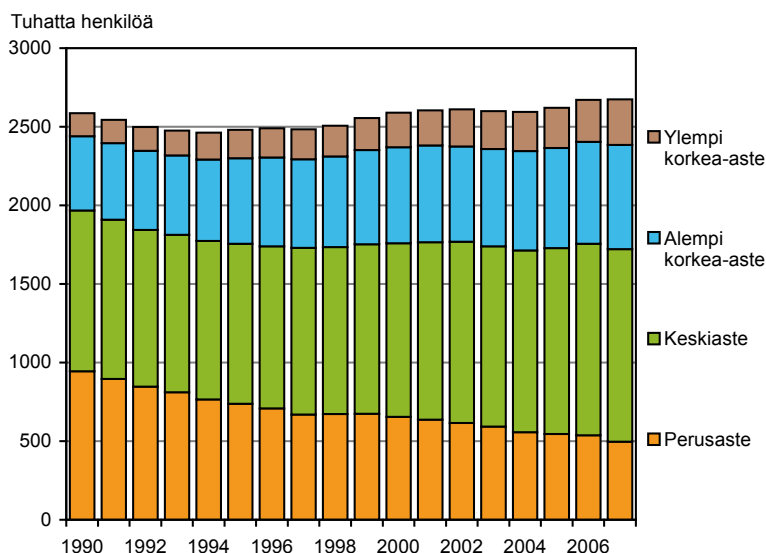

Lähde: Eurostat.

Määräaikaisten työsuhteiden osuus vaihtelee voimakkaasti EU-maiden välillä. Espanjassa lähes joka kolmas työsuhde on määräaikainen. Harvinaisinta määräaikaissuus on puolestaan Isossa-Britanniassa, Irlannissa ja Luxemburgissa, joissa alle kymmenes työsuhteista on määräaikaisia.

Suomessa määräaikaisten työsuhteiden osuus on hiljaksen laskenut jo useita vuosia. Samalla Suomi on lähestynyt lievässä kasvusuunnassa olevaa EU:n keskiarvoa.

Kuvio 3.9. Työvoiman koulutustaso vuosina 1990–2007, tuhatta henkilöä

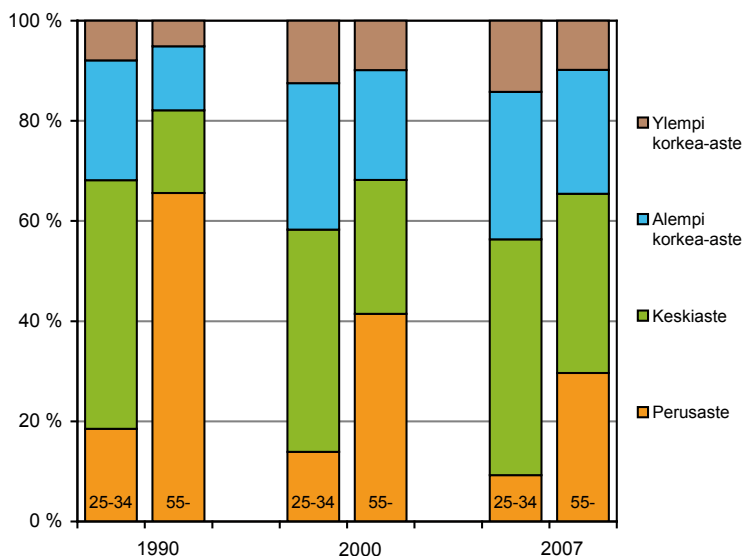
Kuviossa on käytetty vuoden 1997 koulutustasoluokitusta. Työvoimaan luetaan 15–74-vuotiaat.

Lähde: Tilastokeskus/Työvoimatutkimus ja tutkintorekisteri.

Työvoiman keskimääräinen koulutustaso on noussut selvästi viime vuosikymmenen alkuun verrattuna. Perusasteen tutkinnon suorittaneiden määrä on vähentynyt vuoden 1990 jälkeen lähes 450 000 henkilöllä. Samalla ajanjaksolla keskiasteen ja korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden määrät ovat kasvaneet.

Suhteellisesti eniten on kasvanut ylemmän korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden määrä. Tämä ryhmä on kaksinkertaistunut vuodesta 1990. Vuosina 1997–2002 perusasteen tutkinnon varassa olevien henkilöiden määrän lasku hidastui. Viime vuosina lasku on jälleen kiihtynyt. Samalla keskiasteen koulutuksen suorittaneiden henkilöiden määrä on kasvanut varsin voimakkaasti.

Kuvio 3.10. Työllisten 25–34-vuotiaiden ja 55 vuotta täyttäneiden koulutusasteiden vertailu vuosina 1990, 2000 ja 2007, prosenttia

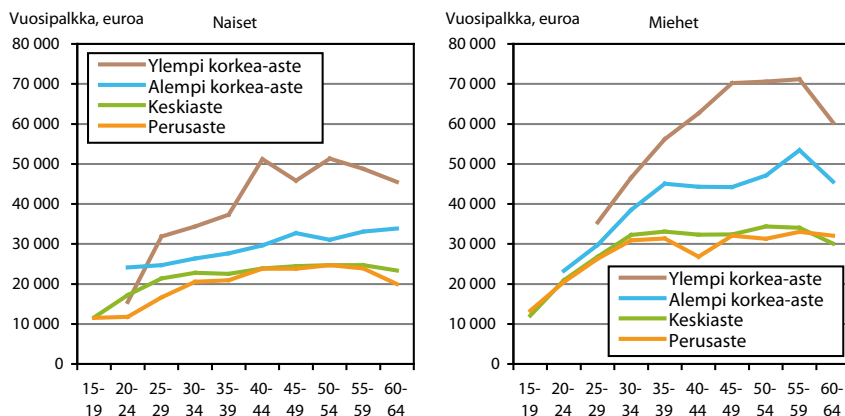
Kuviossa vertailtavat ryhmät on valittu siten, että 25–34-vuotiaat ovat jo ehtineet suorittaa myös korkea-asteen tutkintonsa, eikä koulutusaste enää koko ryhmässä juuri nouse. 55 vuotta täyttäneiden ryhmä kuvaa samalla myös työelämästä lähivuosina poistuvien koulutusrakennetta. Kuviossa on käytetty vuoden 1997 koulutustasoluokitusta.

Lähde: Tilastokeskus/Työvoimatutkimus ja tutkintorekisteri.

Nuorempien, 25–34-vuotiaiden ja ikääntyneempien, 55 vuotta täyttäneiden työssä käyvien koulutusasteet poikkeavat toisistaan varsin paljon. Vuodesta 1990 vuoteen 2007 kummankin ikäryhmän koulutusrakenne on muuttunut huomattavasti, mikä ennakoii tulevia muutoksia. Koulutustasoerot eri ikäryhmien välillä ovat edelleen vuonna 2007 melko suuria, vaikka ovatkin selkeästi tasoittuneet edellisistä vuosista.

Eriyisesti korkea-asteen tutkinnoissa näiden kahden ikäryhmän koulutustasoerot ovat alkaneet lähentyä toisiaan. Huomattavin ero on edelleen perusasteen koulutuksen suorittaneiden osuuksissa: nuoremmista vain noin yksi kymmenestä työssä olevasta on saanut ainoastaan perusasteen koulutuksen, kun 55 vuotta täyttäneillä vastaava osuus on noin yksi kolmesta. Varttuneempien koulutustason muutokset painottunevat lähivuosina voimakkaimmin perusasteen ja keskiasteen väliseen siirtymään. Sen sijaan korkea-asteen osuuden muutos näyttäisi hidastuneen tässä ryhmässä.

Kuvio 3.11. Työllisten keskimääräiset ansiot koulutustason, sukupuolen ja iän mukaan vuonna 2007, euroa

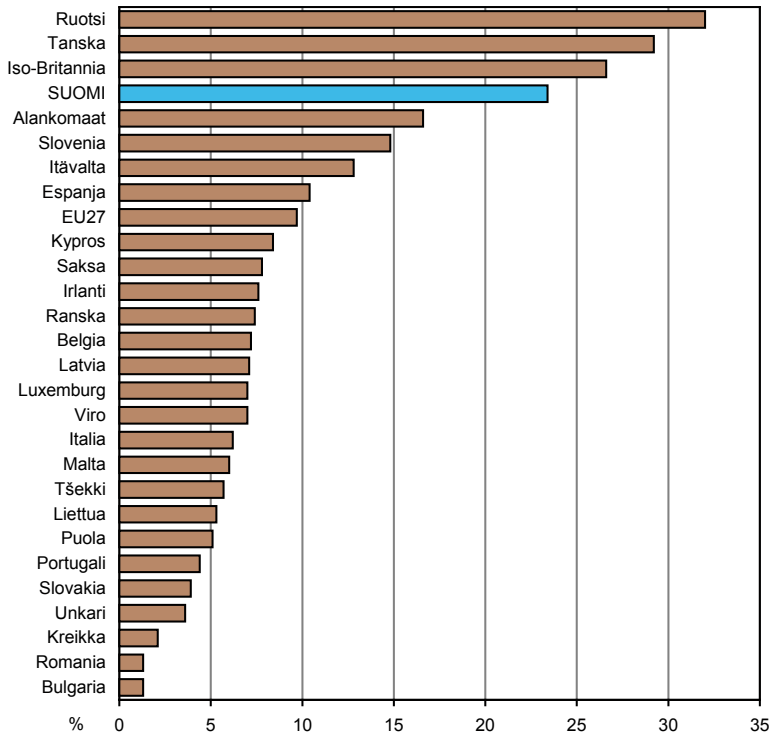

Lähde: VATT.

Koulutushalukkuus riippuu osaltaan koulutuksen tuotoista. Koulutus kasvattaa keskimääräisiä palkkoja. Koulutusasteiden väliset palkkaerot kasvavat henkilöiden iän mukaan. Sekä miesten että naisten palkat saavuttavat maksimitason noin 50–54 vuoden iässä. Tämän ikäiset korkeakoulutetut miehet ansaitsivat vuonna 2007 lähes 40 000 euroa enemmän kuin peruskoulutason koulutuksen suorittaneet saman ikäiset miehet.

Koulutusasteittaiset vuotuiset palkkatulot on laskettu Tilastokeskuksen tulonjakotilaston 2007 perusteella. Otokseen on valittu kaikki vähintään 6 kuukautta työssä olleet. Vuonna 2007 maksetut optiotulot ovat mukana palkkakäsitteessä, mikä aiheuttaa hajontaa erityisesti korkeammin koulutettujen palkkoihin.

Kuvio 3.12. Työvoiman osallistuminen jatkokoulutukseen vuonna 2008
EU27-maissa, prosenttia 25–64-vuotiaista

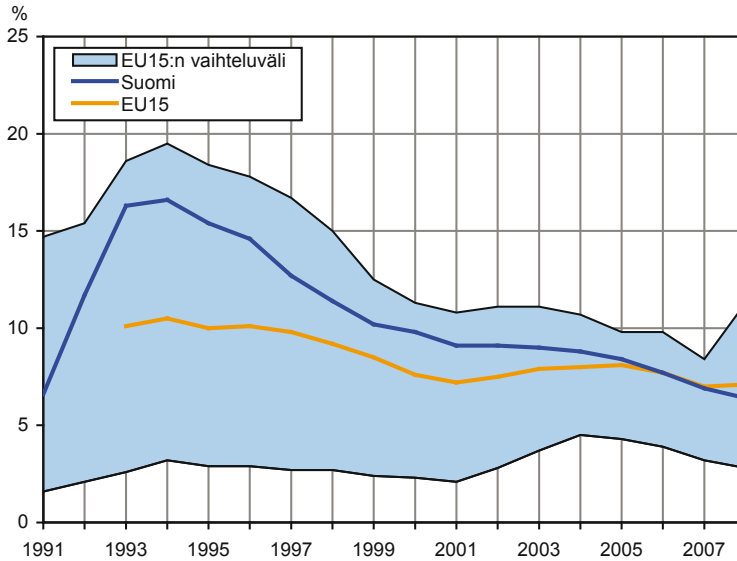
Lähde: Eurostat/Labour Force Survey.

Tiedot on kerätty kyselytutkimuksen avulla, jossa on selvitetty ihmisten osallistuminen koulutukseen neljän edellisen viikon aikana. Ajanjaksoksi on valittu suhteellisen lyhyt aikaväli vastausteknisten ongelmien välttämiseksi. Ranskassa, Alankomaissa ja Portugalissa on laskettu pelkästään meneillään oleva koulutus. Koulutukseen luetaan peruskoulutus, jatkokoulutus, lisäkoulutus, työssä kouluttautuminen, seminaarit, etäopiskelu, työväenopistot, itseopiskelu sekä muut kurssit, kuten kielikurssit, tietokonekurssit ym.

Tietoperusteisen talouden kannalta on tärkeää, että työntekijät kehittävät taitojaan jatkuvasti ja pysyvät mukana teknologian kehityksessä. Taitojen kartuttaminen jatkokoulutuksen kautta on välttämätöntä yhteiskunnan ja teknologian kehittyessä nopeasti. Työvoiman osallistuminen jatkokoulutukseen on Suomessa EU:n huipputasoa. Työnantajat järjestävät omia koulutustapahtumia ja kursseja työntekijöilleen. Julkinen sektori tarjoaa esimerkiksi avoimen yliopiston ja työväenopistojen piirissä hyviä jatkokoulutusmahdollisuuksia.

3.3 Työttömyys

Kuvio 3.13. Työttömyysaste EU15-maissa 1991–2008, prosenttia

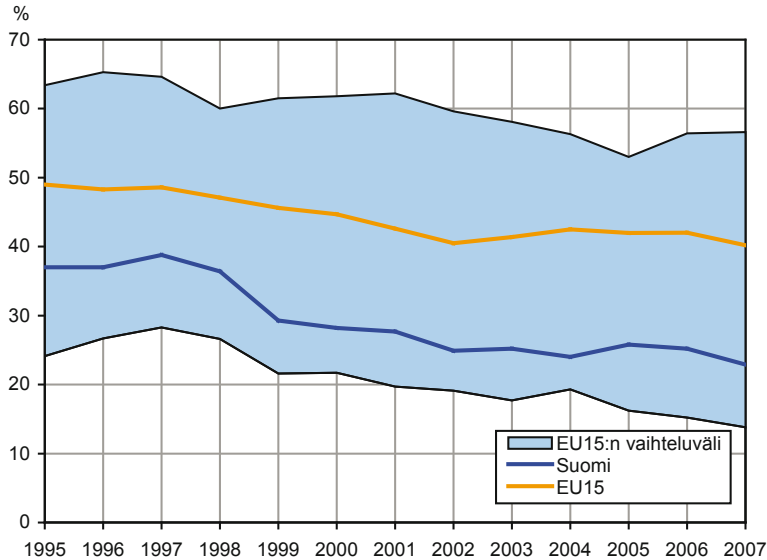

Lähde: Eurostat.

Suomen työttömyysaste kohosi 1990-luvun alun lamassa voimakkaasti ja ylitti keskimääräisen EU-työttömyyden (EU15). Vuoden 1994 jälkeen Suomen työttömyys on kuitenkin laskenut ripeämmin kuin EU:ssa. Vuonna 2008 keskimääräinen työttömyysaste oli EU15-maissa 7,1 prosenttia, kun Suomen työttömyysaste oli 6,4 prosenttia. Kaikkien jäsenmaiden (EU27) keskimääräinen työttömyysaste oli tasan 7 prosenttia.

EU15-maiden väliset työttömyyserot ovat edelleen suuret, vaikka erot ovatkin viime vuosina pienentyneet jonkin verran. Vuonna 2008 korkein työttömyysaste oli Espanjassa (11,3 %) ja matalin Alankomaissa (2,8 %). Uusista jäsenmaista Slovakiassa työttömyys ylitti 9 prosenttia, kun se Kyproksessa jäi alle 4 prosentin. Kuviota tarkasteltaessa on myös syytä muistaa, että työttömyys lähti vuoden 2008 lopussa voimakkaaseen kasvuun koko EU:n alueella. Vuoden 2009 kesäkuussa työttömyysaste oli kaikissa jäsenmaissa (EU27) 8,9, EU15-maissa 9 ja Suomessa 8,5 prosenttia.

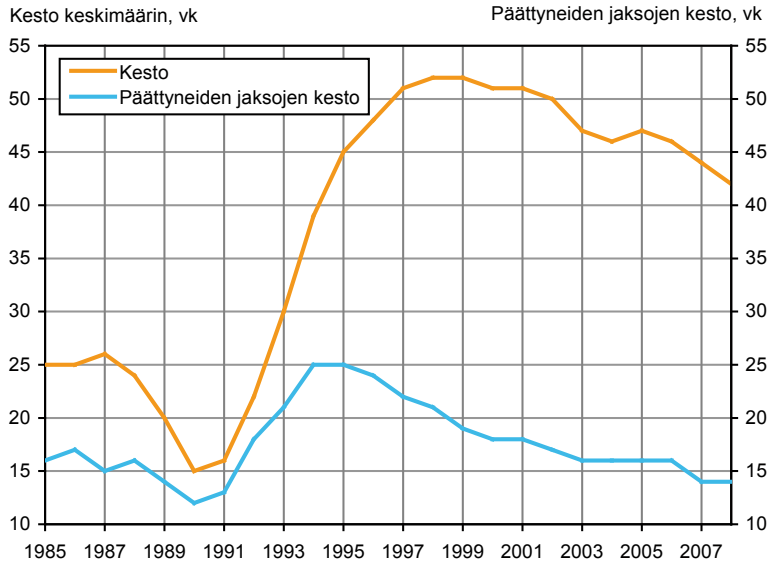
Kuvio 3.14. Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä EU15-maissa vuosina 1995–2007, prosenttia

Lähde: VATT (EU).

Noin neljä kymmenestä EU-alueen työttömästä on ollut työttömänä yhtäjaksoisesti yli vuoden. EU-alueella pitkäaikaistyöttömien osuus kaikista työttömistä laski aina 2000-luvun alkupuolelle saakka. Lasku on kuitenkin taittunut viime vuosien aikana. Pitkäaikaistyöttömyys on yleisintä Saksassa, Belgiassa ja Kreikassa joka toisen työttömän ollessa pitkäaikaistyötön. Alhaisimmat pitkäaikaistyöttömien osuudet löytyvät Pohjoismaista. Suomessa pitkäaikaistyöttömien osuus on tarkasteluajanjaksoilla laskenut alle neljännekseen kaikista työttömistä.

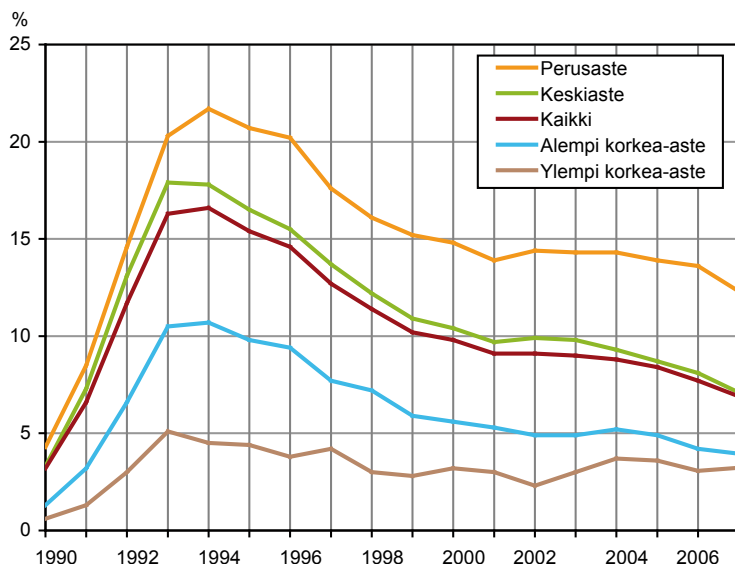
Kuvio 3.15. Työttömyyden keskimääräinen kesto (viikkoa) ja päättyneiden työttömyysjaksojen kesto (viikkoa) vuosina 1985–2008

Lähde: Työministeriö.

Työttömyyden keskimääräinen kesto piteni viime vuosikymmenen laman jälkimainingeissa aina vuoteen 1998 saakka, jolloin se oli lähes vuoden mittainen. Vaikka työttömyyden kesto on lyhentynyt, nykyinen taso on vielä kaukana tarkasteluajanjakson alun tilanteesta. Päättyneiden työttömyysjaksojen kohdalla tilanne on kuitenkin toinen. Työttömyydestä poistuneiden henkilöiden työttömyysjaksojen kesto muistuttaa nykyään 1980-luvun loppua.

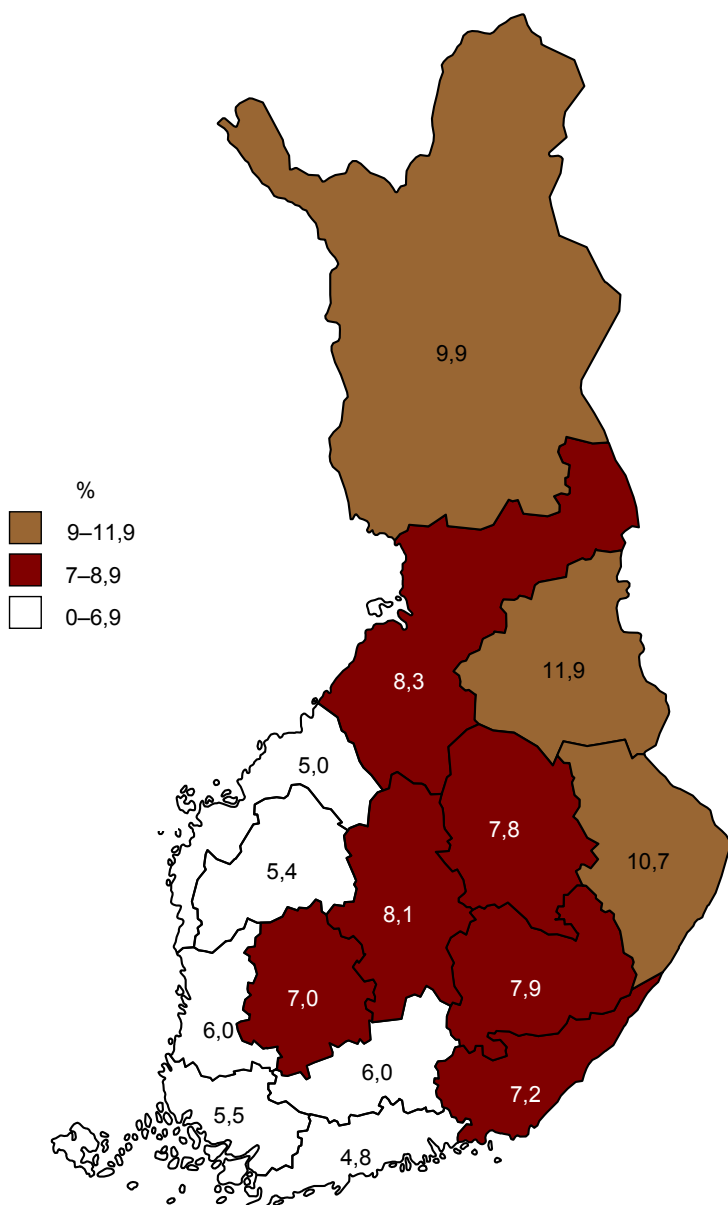
Kuvio 3.16. Työttömyysasteet koulutuksen mukaan vuosina 1990–2007, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus/Työvoimatutkimus.

Vielä 1990-luvun alussa työttömyysasteet olivat alhaisia kaikilla koulutustasoilla. Perusasteen tutkinnon suorittaneiden työttömyysaste oli viiden prosentin luokkaa, kun se korkeimman koulutuksen suorittaneilla oli vajaa prosentti. Laman aikana kokonaistyöttömyysaste viisinkertaistui. Myös perusasteen tutkinnon suorittaneiden työttömyysaste viisinkertaistui kohoten suurimmillaan lähes 22 prosenttiin, mistä se on alentunut 12 prosenttiin. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden työttömyysaste puolestaan kahdeksankertaistui kasvaen ylemmällä korkea-asteella viiteen ja alemmalla reiluun kymmeneen prosenttiin. Näiltä tasoilta korkea-asteen koulutuksen suorittaneiden työttömyysasteet ovat pikkuhiljaa alentuneet 3–4 prosentin tuntumaan. Viime aikoina korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden työttömyysasteet ovat kääntyneet lievään nousuun. Absoluuttiset erot paljastavat kuitenkin koulutusryhmien erojen kasvaneen tarkasteluajanjaksolla. Vähiten ja korkeimmin koulutettujen työttömyysasteiden ero on laajentunut viime vuosikymmenen alun neljästä prosenttiyksiköstä nykyiseen noin kymmeneen prosenttiyksikköön.

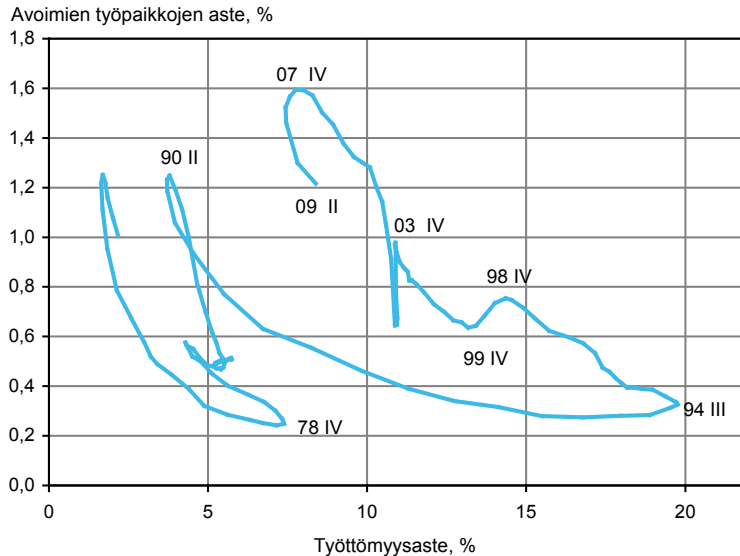
Kuvio 3.17. Työttömyysasteet työvoima- ja elinkeinoalueittain vuonna 2008, työvoimatutkimuksen mukaan

Lähde: Tilastokeskus/Työvoimatutkimus.

3.4 Työmarkkinoiden toiminta

Kuvio 3.18. Avoimien työpaikkojen aste ja työttömyysaste Suomessa vuosina 1973/4–2009/2, neljän neljänneksen liukuva keskiarvo

Lähde: Työ- ja elinkeinoministeriö.

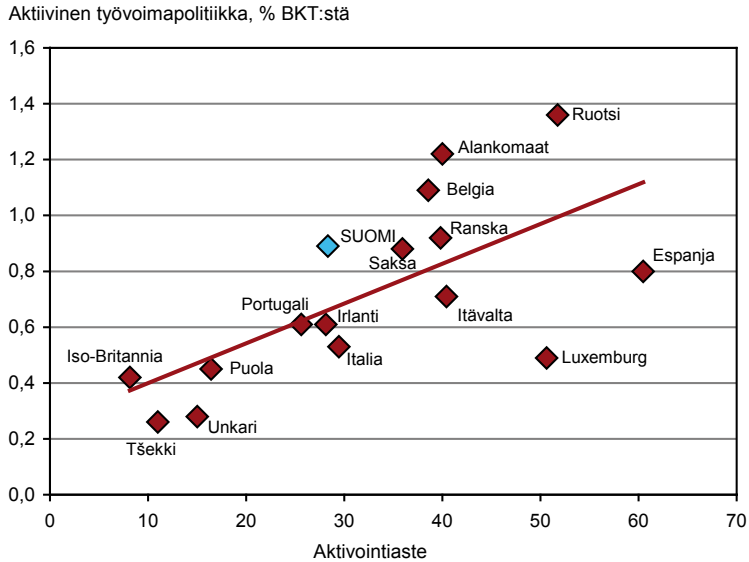
Avoimien työpaikkojen aste tarkoittaa työnvälitystilaston avoimien työpaikkojen määrän suhdetta avoimien työpaikkojen ja työllisten yhteismäärään. Työttömyysaste on laskettu suhteuttamalla työministeriön työttömien työnhakijoiden määrä työttömien työnhakijoiden ja työllisten yhteismäärään.

Avoimien työpaikkojen asteen ja työttömyysasteen suhdetta pidetään eräänä rakenteellisten työmarkkinaongelmien kuvaajana. Jos tiettyyn työpaikkojen avoinnaoloasteeseen liittyy aikaisempaa korkeampi työttömyys (käyrä siirtyy pois päin origosta), rakenteelliset ongelmat ovat kasvaneet. Näin on käynyt sekä 1970-luvun lopun taantuman jälkeen, kun työttömyys alkoi alentua, että 1990-luvun puolivälissä toivuttaessa 1990-luvun alun syvästä lamasta.

Vuoden 1999 aikana sekä työttömyysaste että avoinnaoloaste alentuivat samanaikaisesti. Tämä kuvastaa työpaikkojen täyttymisen nopeutumista. Sen jälkeen käyrän suunta muuttui ja avoinnaoloaste kohosi nopeasti. Tämä kehitys katkesi 2008, jolloin avoimien työpaikkojen määrä lähti laskuun ja työttömyys nousuun.

Käytän tulkinnassa on otettava huomioon, että työnvälityksen markkinaosuus vaihtelee eri vuosina.

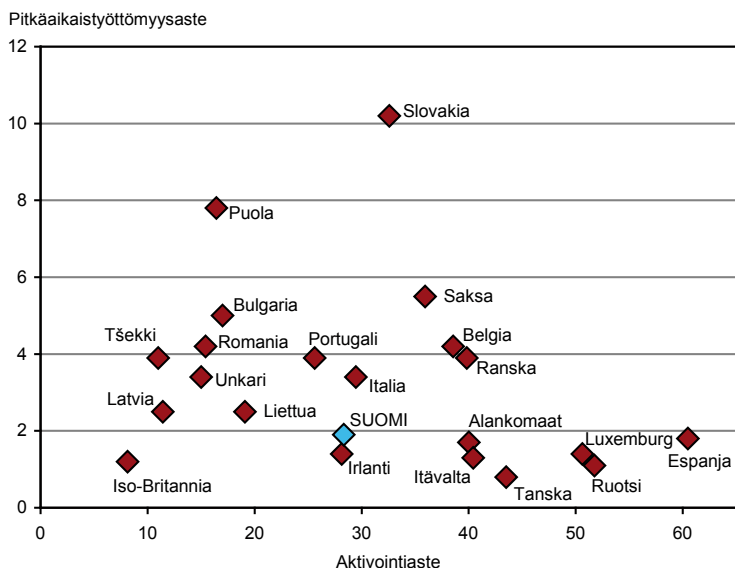
Kuvio 3.19. Aktiivisen työvoimapolitiikan kustannukset suhteessa BKT:een ja aktivointiaste vuonna 2006 eräissä Euroopan maissa, prosenttia

Lähde: OECD, Eurostat.

Aktiivisen työvoimapolitiikan laajuus vaihtelee EU-maissa hyvin paljon, kun sitä mitataan taloudellisina panostuksina työvoimapolitiikkaan tai työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piirissä olevien suhteella työnhakijoihin (aktivointiasteella). Suhteessa bruttokansantuotteeseen Ruotsi panosti vertailumaista eniten aktiiviseen työvoimapolitiikkaan vuonna 2006. Tästä huolimatta aktivointiaste oli korkein Espanjassa. Pienimpiä panostukset aktiiviseen työvoimapolitiikkaan per BKT olivat Tšekissä ja Unkarissa, kun taas pienin aktivointiaste oli Isossa-Britanniassa. Suomen osalta sekä aktivointiaste että rahalliset panostukset suhteessa bruttokansantuotteeseen olivat maiden keskitasoa.

Kuvio 3.20. Pitkäaikaistyöttömyysaste ja aktivointiaste vuonna 2006 eräissä Euroopan maissa, prosenttia

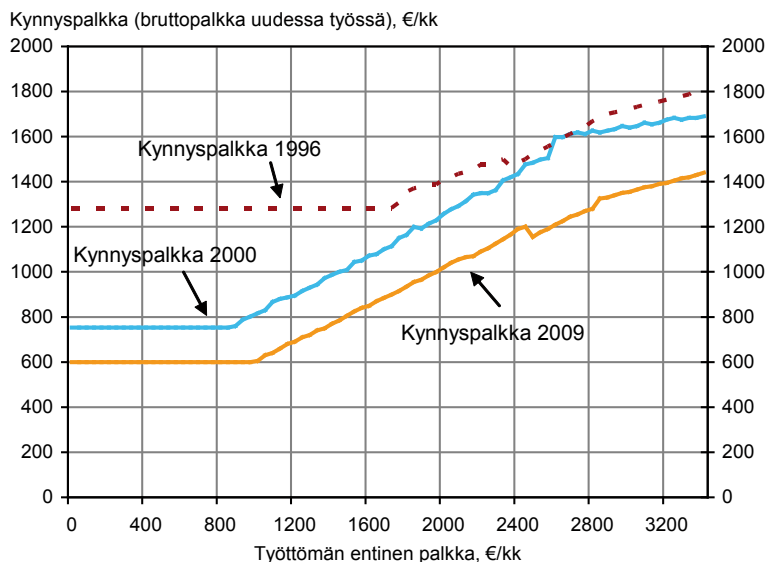

Lähde: OECD, Eurostat.

Työvoimapolitiikan keskeinen kohderyhmä on vaikeasti työllistyvät, erityisesti pitkäaikaistyöttömät. Maittain toimenpiteet tosin voivat painottua eri ryhmiin. Yleinen havainto kuitenkin on, että mitä korkeampi aktivointiaste, sitä alempi on pitkäaikaistyöttömyysaste. Maat näyttävät myös ryhmittyvän selvästi uusiin ja vanhoihin jäsenmaihin. Uusille jäsenmaille on tyypillistä matalampi aktivointiaste kuin vanhoissa jäsenmaissa. Toisaalta esimerkiksi Slovakiassa pitkäaikaistyöttömyysaste on korkea huolimatta siitä, että panostus aktiiviseen työvoimapolitiikkaan on uusien EU-maiden korkeimpia. Poikkeuksena voidaan pitää myös Isoa-Britanniaa, jossa sekä aktivointi- että pitkäaikaistyöttömyysaste ovat vertailumaista matalimmat.

Aktiivisiin toimenpiteisiin sisältyvät lähinnä koulutus- ja työllistämistoimenpiteiden tapaiset työvoimapolitiittiset keinot. Passiivisiin toimenpiteisiin luetaan työttömyysturva ja muu toimeentuloturva. Aktivointiaste tarkoittaa aktiivisten työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piirissä olevien suhdetta työttömien työnhakijoiden ja aktiivisten toimenpiteiden piirissä olevien määrään. Pitkäaikaistyöttömyysaste tarkoittaa yli vuoden työttömänä olleiden osuutta työvoimasta.

Kuvio 3.21. Kynnyspalkat vuosien 1996, 2000 ja 2009 vero- ja etuusperusteilla (vuoden 2009 hinnoin), euroa kuukaudessa

Lähde: VATT.

Kynnyspalkka kuvaa sitä bruttopalkkaa, jolla käytettävissä oleva tulo muodostuu samaksi kuin työttömänä oltaessa.

Kynnyspalkat, joilla yksin asuvien työttömien kannattaa ottaa vastaan uusi työ, ovat alentuneet vuoden 1996 jälkeen erityisesti vähimmäisturva saataessa. Vuoden 1996 jälkeen mm. asumistuen ja toimeentulotuen yhteensovitus on parannettu, työttömyysetuuksien sovittelua omien palkka- ja yrittäjätulojen suhteen lievennetty, pienten lasten hoidon tukijärjestelmää uudistettu sekä kunnallisverotuksen ansio- tulo vähennystä korotettu ja kohdennettu se ainoastaan palkka- ja yrittäjätuloihin. Vuonna 2006 otettiin käyttöön myös valtionverotuksen ansiotulo vähennys, jonka nimi muutettiin myöhemmin työtulo vähennykseksi. Näiden muutosten tavoitteena oli tehdä työn vastaanottaminen aiempaa kannattavammaksi. Laskelmissa on otettu huomioon ansio- ja vuokratason (asumistuen enimmäismäärien mukaisesti) muutokset, mutta ei työstä aiheutuvia kustannuksia.

Lisää tietoa kynnyspalkoista löytyy VATT-julkaisusta nro 30.

4 Julkisen sektorin rakenne

Suomen julkinen talous koostuu kolmesta osasta: valtiosta, kunnista ja sosiaali-
turvarahastoista. Valtio on näistä merkittävin. Sen kautta kulkevat suurimmat ra-
havirrat, ja se siirtää osan keräämistään tuloista kunnille. Suomen EU-jäsenyyden
seurauksena julkiseen talouteen sisältyvät nykyisin myös Suomen ja EU:n väliset
rahavirrat.

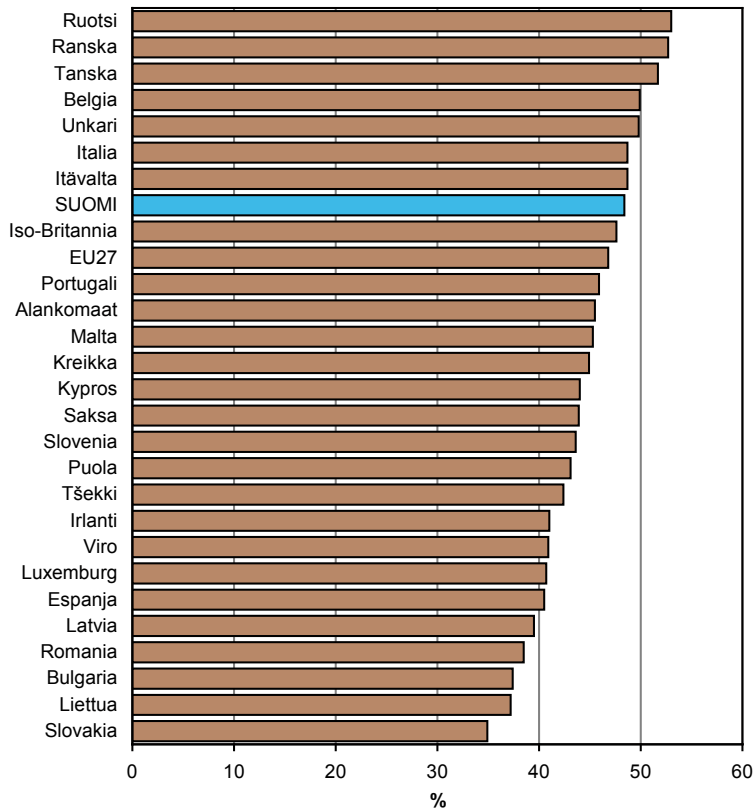
Valtiolle kuuluu perinteisesti päävastuu talouden sopeutumisesta suhdanneluonteis-
siin vaihteluihin, ja tämän vuoksi valtiontalouden tasapaino vaihtelee suhdanteiden
mukaan. Kuntien ja sosiaaliurvarahastojen talous kehittyy yleensä vakaammin.
Valtiontalouden tuloalijäämä oli 1990-luvun alun lamassa pahimmillaan yli 9 miljard-
ia euroa vuodessa. Valtion velka moninkertaistui tuolloin muutamassa vuodessa
ja kohosi 73 miljardiin euroon vuonna 1998. Vuodesta 1999 lähtien velka on supis-
tunut. Vuonna 2008 valtiontalous oli ylijäämäinen 1,7 miljardia euroa. Koko julkisen
sektorin EMU-ylijäämä oli 8,2 miljardia euroa. Sosiaaliurvarahastojen talous on ol-
lut jatkuvasti ylijäämäinen, koska työeläkelaitokset rahastoivat eläkemaksuja tulevia
tarpeita varten. Kuntien velkaantuminen kasvoi laman aikana, mutta kuntien velan
kasvu jäi murto-osaan valtion velan kasvusta.

Päätösperäisten, suhdanteista riippumattomien julkisten menojen reaalinen kehitys
oli 1990-luvulla erittäin maltillista. Niiden kasvu nopeutui vasta 2000-luvun alussa
julkisen talouden käännyttyä uudestaan ylijäämäiseksi. Julkiset kulutus- ja inves-
tointimenot sekä eläkemenot ovat nyt suhteessa kokonaistuotantoon samalla tasol-
la kuin 1990-luvun lopussa. Sen sijaan työttömyysturvamenot ja valtion korkomenot
ovat vuoden 1999 jälkeen reaalisesti vähentyneet.

Vuonna 2008 Suomi maksoi EU:lle erilaisia maksuja noin 1,8 miljardia euroa. Sa-
mana vuonna Suomi sai EU:lta maataloustukea ja muita varoja noin 1,1 miljardia
euroa, joten nettomaksu oli 0,7 miljardia euroa vuonna 2008.

4.1 Julkiset kokonaismenot

Kuvio 4.1. Julkiset menot suhteessa bruttokansantuotteeseen EU27-maissa vuonna 2008, prosenttia

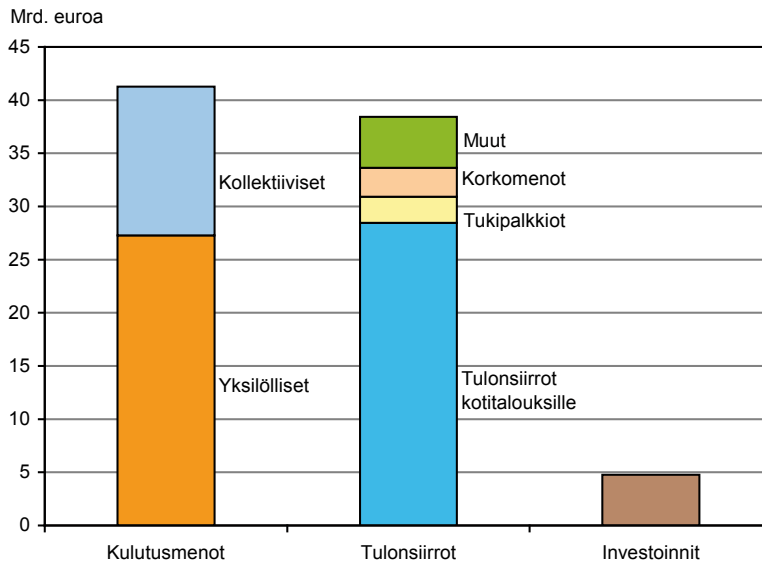

Lähde: Eurostat.

Julkisen sektorin kokoa kuvataan usein julkisten kokonaismenojen osuudella bruttokansantuotteesta. Menettely on perusteltu silloin, kun julkisen sektorin kokoa ja kasvua tarkastellaan nimenomaan kustannusten näkökulmasta. Julkisten menojen osuus on perinteisesti ollut Euroopassa korkeampi kuin Euroopan ulkopuolisissa OECD-maissa.

EU-maissa (EU27) julkisiin menoihin käytettiin keskimäärin 47 prosenttia bruttokansantuotteesta vuonna 2008. Osuus vaihteli Ruotsin 53 prosentista Slovakian 35 prosenttiin. Suomen osuus 48,5 prosenttia oli 1,6 prosenttiyksikköä korkeampi kuin EU-maissa keskimäärin.

Kuvio 4.2. Julkisyhteisöjen menot Suomessa vuonna 2008*, miljardia euroa

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Julkisyhteisöjen menot olivat Suomessa vuonna 2008 yhteensä yli 84 miljardia euroa. Tästä julkiset kulutusmenot olivat 41 ja julkiset investoinnit lähes 5 miljardia euroa. Tulonsiirroista kotitalouksille maksettavien tulonsiirtojen osuus on selvästi suurin, runsaat 28 miljardia euroa. Tukipalkkioiden ja korkomenojen osuudet ovat kumpikin lähellä kolmea miljardia euroa. Muut tulonsiirrot koostuvat mm. siirroista EU:lle ja kehitysyhteistyömenoista.

Runsaas kolmannes julkisista kulutusmenoista koostui kaikille kansalaisille kohdistuvien eli kollektiivisten palvelujen aiheuttamista menoista. Näitä ovat mm. yleisen hallinnon palvelut, järjestys- ja turvallisuuspalvelut sekä maanpuolustus. Lähes kaksi kolmasosaa julkisista kulutusmenoista käytettiin lähinnä kuntien tuottamiin yksilöllisiin palveluihin. Yksilöllisiä palveluja ovat mm. koulutus-, terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelut. Kuntien järjestämät hyvinvointipalvelut rahoitetaan pääosin veroilla, joskin palveluittain vaihtelevien asiakasmaksujen osuus on kasvanut.

Julkisia kulutusmenoja ovat tavaroiden ja palvelujen tuottamisesta aiheutuvat juoksevat menot kuten julkisen sektorin työntekijöiden palkkakustannukset sivukuluineen, tavaroiden ja palvelujen ostot sekä vuokramenot.

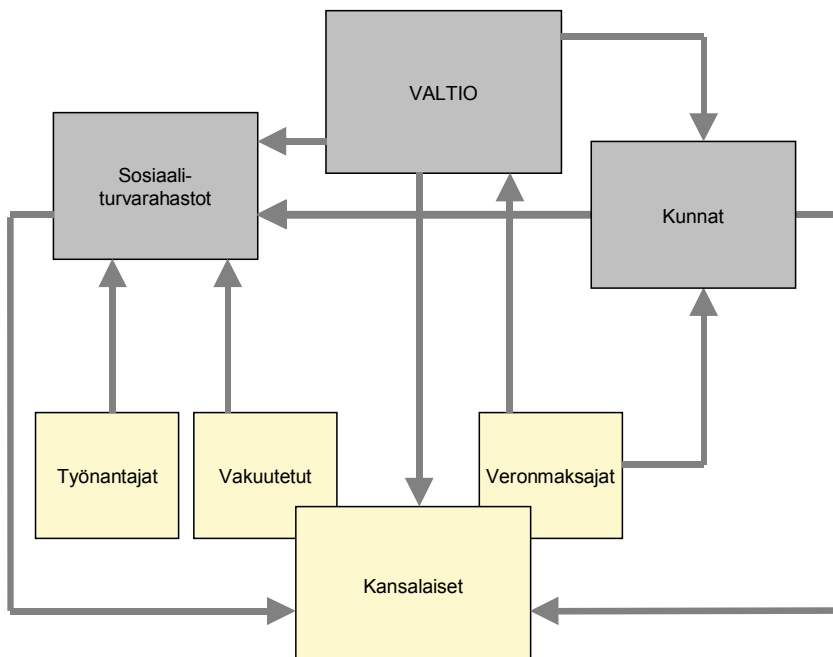
Tulonsiirtoja ovat julkisten sosiaaliturvajärjestelmien kautta kotitalouksille rahana annetut etuudet, teollisuudelle, maataloudelle, liikenteelle ja muille yrityksille suunnatut tuet, julkisen velan korkomenot ja mm. kehitysyhteistyönä ulkomaille maksetut tulonsiirrot.

Julkiset investoinnit sisältävät kaikkien julkiseen toimintaan kuten hyvinvointipalvelujen tuottamiseen ja liikenneyhteyksien rakentamiseen liittyvät investoinnit.

4.2 Suomen julkinen sektori

Suomen julkinen talous muodostuu valtiosta, kunnista ja kuntayhtymistä sekä sosiaaliturvarahastoista. Valtio ja kunnat saavat verotuloja, maksutuloja ja pääomatuloja sekä valtio tulonsiirtoja EU:lta. Sosiaaliturvarahastot, joita ovat KELA, työeläkeyhtiöt ja työttömyysvakuutusrahasto, saavat tuloja sosiaalivakuutusmaksuista ja sijoitustensa tuotoista. Valtio maksaa tulonsiirtoja kunnille, sosiaaliturvarahastoille ja EU:lle sekä kotitalouksille ja yhteisöille. Rahavirrat eri julkisen sektorin toimijoiden sekä kansalaisten ja yhteisöjen välillä ovat siten moninaiset ja monimutkaiset.

Kuvio 4.3. Julkinen sektori Suomen taloudessa

Taulukko 4.4. Valtion talous – tulot, menot ja tasapaino, miljardia euroa käyvin hinnoin vuosina 1999–2008

Valtio	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007*	2008*
Saadut korkotulot	0,9	1,0	1,1	0,9	0,8	0,7	0,7	0,9	1,3	1,3
Muut omaisuustulot	0,4	1,0	1,0	0,9	0,8	1,0	1,0	1,4	2,1	2,2
Välittömät verot	10,5	14,4	12,7	13,3	12,4	12,9	13,3	13,5	15,1	14,9
Väilliset verot	17,7	18,4	18,7	19,6	20,7	21,3	22,1	23,1	23,9	24,4
Maksutulot	1,2	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,6
Tulot EU:lta	0,8	1,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1	1,0	1,0	1,0
Muut tulonsiirrot	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5
Muut tulot	0,4	0,5	0,5	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8
Tulot yhteensä	32,2	37,9	36,7	38,1	38,1	39,5	40,8	42,5	46,0	46,7
Kulutusmenot	7,3	7,3	7,5	8,0	8,4	8,7	9,0	9,3	9,6	10,4
Investoinnit	1,3	1,3	1,2	1,3	1,3	1,5	1,5	1,3	1,4	1,5
Siirrot kotitalouksille	4,1	4,2	4,4	4,6	4,8	5,0	5,2	5,4	5,6	5,9
Siirrot kunnille	4,7	4,9	5,3	6,6	7,2	7,8	8,2	9,0	9,5	10,5
Siirrot soturahastoille	6,1	6,1	6,1	6,7	7,1	7,4	7,2	7,2	7,0	7,5
Siirrot EU:lle	1,2	1,2	1,2	1,2	1,5	1,4	1,6	1,7	1,7	1,8
Elinkeinotuet	2,4	2,6	2,6	2,6	2,7	2,7	2,7	2,8	2,9	3,0
Korkomenot	4,7	4,4	4,1	3,2	2,9	2,8	2,6	2,5	2,4	2,4
Muut menot	1,9	1,5	1,7	1,9	1,7	1,8	2,2	1,8	1,9	2,0
Menot yhteensä	33,7	33,5	34,1	36,1	37,5	39,1	40,3	41,1	42,0	45,0
Ylijäämä	-1,5	4,4	2,6	2,0	0,6	0,4	0,5	1,4	4,0	1,7
Valtion bruttovelka	71,2	66,4	64,4	62,9	63,8	63,9	60,1	59,0	56,1	54,4
Valtion EMU-velka	55,9	57,9	59,1	59,4	64,7	64,9	61,5	60,6	57,9	56,6

EU:lta saadut tukipalkkiot on kirjattu taulukossa 4.4. valtion tuloiksi EU:lta ja lisätty valtion maksamiin elinkeinotukiin. Valtion EU:lle maksamat ALV-maksut ja EU:lle keräämät ja tilittämät tulli- yms. maksut on kirjattu valtion menoiksi ja lisätty välillisiin veroihin. Julkisen sektorin EMU-ylijäämä ja EMU-velka lasketaan siten, että julkisen sektorin sisäiset velkasuhteet jätetään huomioonottamatta. Tämän vuoksi esimerkiksi valtion velkaantuminen työeläkelaitoksille ei näy EMU-velan lisäyksenä.

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Vuodesta 1999 lähtien valtiontalouden tasapaino on nopeasti parantunut vuoden 2009 talouskriisiin asti. Merkittävin tekijä tasapainottumisessa on ollut talouden elpyminen, jonka ansiosta valtion verotulojen kasvu on ollut ripeää. Valtion menojen kasvu on myös jäänyt hitaaksi. Valtion kunnille maksama tuki kasvoi kuitenkin voimakkaasti vuosina 2000–2008. Korkomenot ovat laskeneet vuodesta 1999 lähtien. Tämä on seurausta korkotason alenemisesta ja valtion bruttovelan pienenemisestä. Vuosina 2002–2004 valtion menojen kasvu oli tulojen kasvua nopeampaa, joten valtion ylijäämä pienentyi. Vuonna 2005 ylijäämä taas kasvoi.

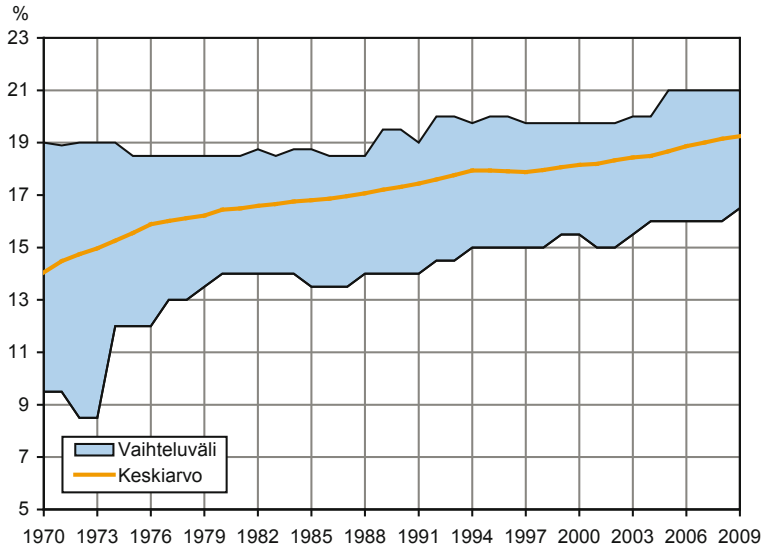
Taulukko 4.5. Kuntien talous – tulot, menot ja tasapaino, miljardia euroa
käyvin hinnoin vuosina 1999–2008

Kunnat	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007*	2008*
Saadut korkotulot	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5
Muut omaisuustulot	0,5	0,5	0,5	0,5	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8
Verotulot	12,2	13,4	13,8	13,8	13,5	13,7	14,3	15,3	16,4	17,4
Valtionavut	4,7	4,9	5,3	6,6	7,2	7,8	8,2	9,0	9,5	10,4
Tulot soturahastoilta	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Tulot EU:lta	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Muut tulot	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Tulot yhteensä	18,1	19,4	20,1	21,5	21,8	22,7	23,7	25,5	27,4	29,4
Kulutusmenot	14,4	15,0	16,1	17,2	17,9	19,0	20,1	21,0	22,3	23,9
Investoinnit	1,8	2,0	2,4	2,5	2,6	2,6	2,5	2,6	2,7	3,1
Korkomenot	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4
Muut menot	1,9	1,9	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,2	2,3	2,4
Menot yhteensä	18,3	19,1	20,7	21,9	22,7	23,8	24,8	26,1	27,7	29,8
Ylijäämä	-0,2	0,3	-0,6	-0,4	-0,9	-1,1	-1,1	-0,6	-0,3	-0,4
Kuntien EMU-velka	3,1	3,4	3,6	5,6	6,4	7,3	8,3	9,0	9,5	10,1

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Vuodesta 1999 lähtien kuntien menot ovat olleet selvässä kasvussa. Kuntatalous on ollut alijäämäinen lähes kaikkina vuosina ja kuntien velka on yli kaksinkertaistunut viiden viime vuoden aikana. Vuosina 2001–2005 kuntien verotulot eivät kasvaneet juuri lainkaan. Valtio on kuitenkin korvannut verotulojen heikkoa kehitystä valtionosuuksien tuntuvalle kasvulle.

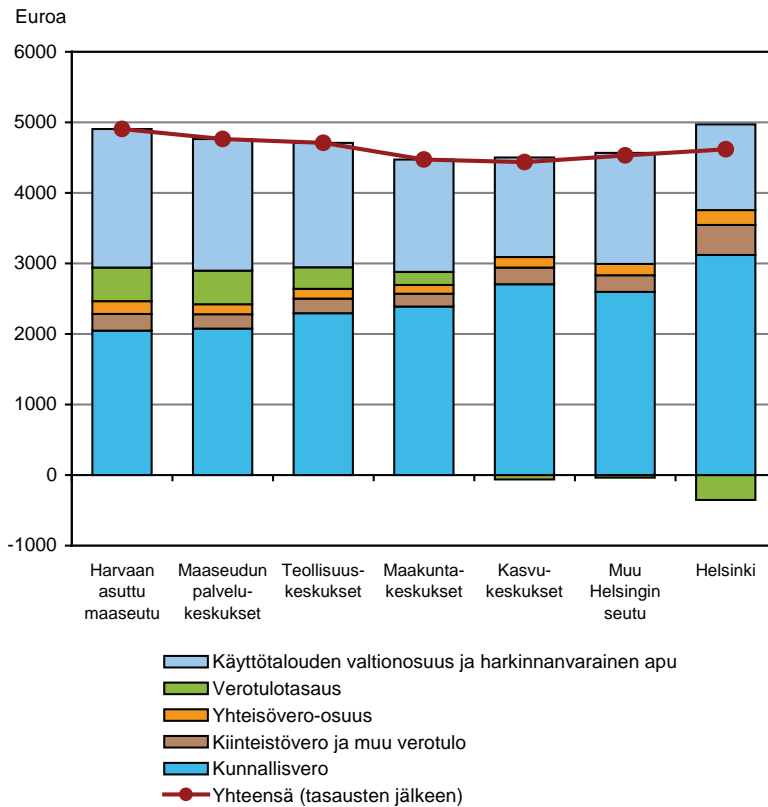
Kuvio 4.6. Kuntien tuloveroprosentin vaihteluväli ja keskimääräinen veroprosentti vuosina 1970–2009, prosenttia

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kuntien tilinpäätöstiedot).

Kuntien keskimääräinen tuloveroprosentti on vuodesta 1970 vuoteen 2009 kohonnut runsaat viisi prosenttiyksikköä. Veroprosentin (aiemmin veroäyrin hinta) voimakas kohoaminen 1970-luvulla selittyy pääosin kuntien vastuulle tulleiden tehtävien nopealla laajenemisella. Sen sijaan 1980-luvun alkupuoliskolla veroprosenttien nousu hidastui hyvän talouskehityksen ja runsaiden valtionapujen vuoksi. 1980-luvun lopulla veroprosentit alkoivat jälleen selvästi kohota kuntien menojen kasvaessa. Lama pakotti 1990-luvun alussa kunnat korottamaan veroprosentteja veropohjan kapenemisen kompensoimiseksi. Keskimääräinen veroprosentti jopa hieman laski 1990-luvun puolivälin jälkeen nopean veropohjan kasvun ja kuntien kireän menopolitiikan ansiosta. 2000-luvun alussa keskimääräinen veroprosentti on jälleen kohonnut, mikä on liittynyt lähinnä ansiotulovähennysten vaikutukseen kuntien verotulojen kertymään ja toimintamenojen kasvuun.

Kuvio 4.7. Kuntien tulot (€/asukas) verotulotasauksen ja valtionosuuksien jälkeen alueryhmittäin vuonna 2007

Muu Helsingin seutu kattaa Helsingin ympäristökunnat (Helsinki pl.).

Kasvukeskuksia ovat 4 yliopistoseutukuntaa: Oulu, Tampere, Turku ja Jyväskylä.

Maakuntakeskuksiin kuuluvat 15 muuta maakuntien keskusseutukuntaa.

Teollisuuskeskukset ovat teollisuuteen erikoistuneita seutukuntia.

Maaseudun palvelukeskuksia ovat maaseudun vahvimmat kuntakeskukset.

Harvaan asuttuun maaseutuun kuuluvat harvimmin asutut seutukunnat.

Lähde: Tilastokeskus/Kuntien talous- ja toimintatilasto; Sisäasiainministeriö/Harkinnanvaraiset valtionosuudet, verotuloihin perustuva valtionosuuksien tasaus.

Kuntien tulojen tarkastelu osoittaa, että suomalainen tasausjärjestelmä tasaa alueiden ja erityyppisten kuntien välisiä eroja hyvin tehokkaasti. Ilman tasauksia kuntaryhmien väliset tuloerot ovat suuria esimerkiksi kunnallisverolla mitattuna. Verotuloihin perustuvan valtionosuuksien tasauksen (kuviossa verotulotasaus) jälkeen

kuntaryhmien väliset erot ovat huomattavasti pienemmät. Kun rahoituksessa otetaan vielä huomioon palvelutarpeissa ja olosuhteissa olevia eroja (käyttötalouden valtionosuudet ja harkinnanvarainen apu), ovat käytettävissä olevat tulot alueiden välillä erittäin tasaiset. Harvaan asutun maaseudun muita suuremmat tasauksen jälkeiset tulot johtuvat muita kuntaryhmiä suuremmasta kustannus- ja tarve-eroja tasaavasta valtionosuudesta. Tältä osin kyse on siis poikkeuksellisten kustannustekijöiden kompensoinnista.

Taulukko 4.8. Sosiaaliturvarahastojen talous – tulot, menot ja tasapaino, miljardia euroa käyvin hinnoin vuosina 1999–2008

Sovarahastot	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007*	2008*
Sovamaksutulo	14,6	14,7	15,7	15,9	15,9	16,5	17,6	19,0	20,0	20,9
Siirrot valtiolta	6,1	6,1	6,1	6,7	7,1	7,4	7,2	7,2	7,0	7,5
Siirrot kunnilta	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,5
Siirrot sovarahastoilta	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4
Muut tulot	2,8	3,2	3,5	3,4	3,3	3,7	4,0	4,0	4,3	5,2
Tulot yhteensä	24,2	24,7	26,0	26,7	27,1	28,4	29,7	31,2	32,3	34,5
Eläkemenot	13,7	14,1	14,7	15,7	16,5	17,1	17,8	18,6	19,4	20,6
Työttömyysturva	2,8	2,6	2,4	2,6	2,8	2,9	2,9	2,7	2,4	2,4
Muut sosiaaliturvamenot	1,6	1,1	1,2	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	0,8	0,8
Muut menot	2,4	2,5	2,7	2,9	3,1	3,4	3,4	3,3	3,8	3,9
Menot yhteensä	20,5	20,3	21,0	22,4	23,5	24,5	25,1	25,6	26,4	27,7
Ylijäämä	3,7	4,4	5,0	4,3	3,6	3,9	4,6	5,6	5,9	6,8
EMU-velka	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito).

Sosiaaliturvarahastot ovat olleet koko ajan huomattavan ylijäämäisiä. Tämä johtuu siitä, että ne varautuvat tuleviin eläkemenoihin rahastoja keräämällä. Sosiaaliturvarahastojen hyvä tulokehitys perustuu osin siihen, että 1990-luvun alussa sekä työnantajien että palkansaajien sosiaaliturvamaksuja korotettiin ja valtion ja kuntien siirtoja sosiaaliturvarahastoille lisättiin. Menoja ovat kasvattaneet vuosittain lisääntyneet eläkemenot.

Taulukko 4.9. Koko julkinen talous – tulot, menot ja tasapaino, miljardia euroa
käyvin hinnoin vuosina 1999–2008

Koko julkinen talous	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007*	2008*
Verotulot	56,3	62,3	62,2	64,0	64,0	65,9	68,9	72,3	77,1	79,2
Muut tulot	4,8	6,3	6,9	6,8	6,8	7,5	7,6	9,5	9,8	11,4
Tulot yhteensä	61,1	68,6	69,1	70,8	70,8	73,4	76,5	80,8	86,9	90,6
Kulutusmenot	23,2	24,0	25,5	27,3	28,6	30,2	31,6	32,9	34,5	37,1
Investoinnit	3,2	3,3	3,6	3,9	4,1	4,4	4,0	3,8	4,4	4,7
Tulonsiirrot	24,6	24,4	25,2	26,9	28,1	29,1	30,1	30,9	31,6	33,2
Muut menot	8,1	7,8	7,8	6,9	6,5	6,4	6,7	6,7	6,9	7,4
Menot yhteensä	59,1	59,5	62,1	65,0	67,3	70,1	72,4	74,3	77,5	82,4
EMU-ylijäämä	2,0	9,1	7,0	5,9	3,5	3,3	4,1	6,5	9,4	8,2
prosenttia/BKT	1,6	6,9	5,0	4,1	2,4	2,2	2,6	3,9	5,2	4,4
EMU-velka	55,9	57,9	59,1	59,4	64,7	67,2	65,1	65,5	63,0	62,1
prosenttia/BKT	45,5	43,8	42,3	41,3	44,4	44,2	41,4	39,2	35,1	33,6
Veroaste	45,9	47,1	44,5	44,5	43,9	43,3	43,8	43,3	42,9	42,9
Menoaste	48,2	45,0	44,5	45,2	46,1	46,1	46,1	44,5	43,1	44,6

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Koko julkisen sektorin kehitys osoittaa huomattavasti vakaampaa kehitystä kuin valtiontalouden jyrkkien vaihtelujen perusteella voisi päätellä. Sosiaaliturvarahastojen ja viime vuosina myös valtion ylijäämäisyyden vuoksi koko julkisen sektorin yhteenlaskettu rahoitusjäämä on ollut positiivinen koko tarkastelujaksolla. Vastaavasti koko julkisen sektorin bruttovelka-astetta kuvaavan EMU-velan kansantuoteosuus on alentunut. Taloustilanteen nopea heikkeneminen vuoden 2008 lopulta lähtien on sittemmin muuttanut kehityksen suunnan.

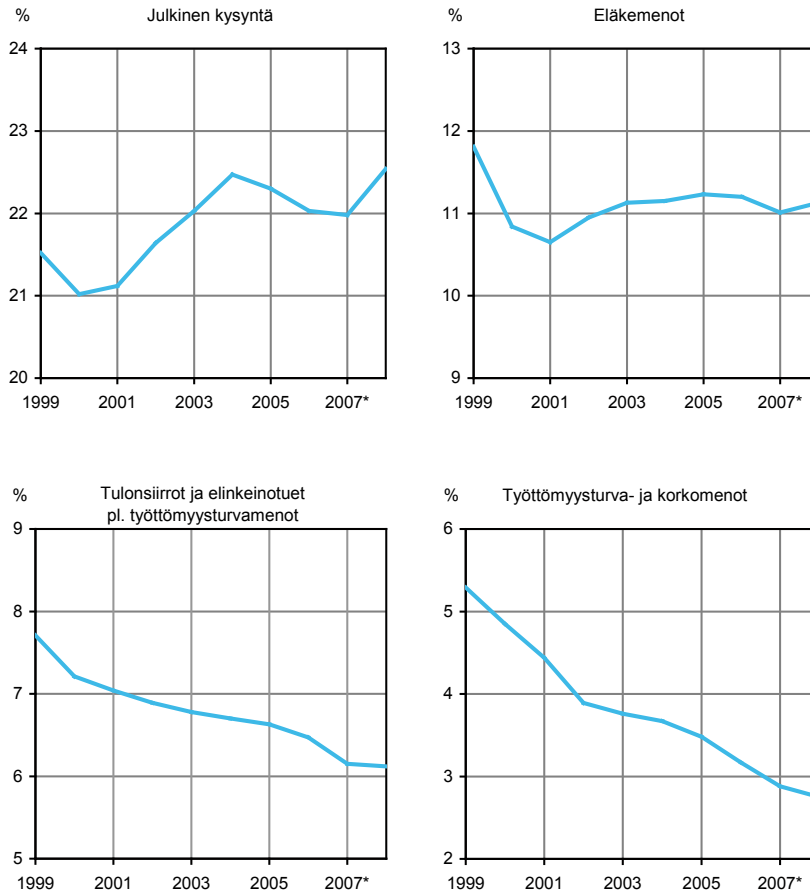
Taulukko 4.10. Julkisen sektorin tulot ja menot vuoden 2008 hinnoin, miljardia euroa, sekä työllisten määrä, tuhatta henkilöä vuosina 1999–2008

Koko julkinen sektori	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006*	2007*	2008*
Verotulot	64,5	69,6	67,5	68,6	68,9	70,5	73,3	76,0	78,4	79,2
Muut tulot	5,5	7,0	7,5	7,4	7,3	8,0	8,1	8,9	10,0	11,4
Tulot yhteensä	70,0	76,6	75,0	75,9	76,2	78,5	81,4	84,9	88,4	90,6
Kulutusmenot	26,7	26,8	27,7	29,2	30,8	32,3	33,7	34,6	35,1	37,1
Investoinnit	3,7	3,7	3,9	4,2	4,4	4,7	4,2	4,0	4,5	4,7
Tulonsiirrot	28,1	27,3	27,4	28,8	30,2	31,1	32,1	32,5	32,2	33,3
Muut menot	9,3	8,7	8,5	7,4	7,0	6,9	7,1	7,0	7,0	7,3
Menot yhteensä	67,8	66,5	67,5	69,6	72,4	75,0	77,1	78,1	78,8	82,4
Työlliset 1000 henkeä										
Valtio	144,5	145,9	144,7	147,2	148,6	147,1	146,3	146,1	144,3	143,3
Kunnat	417,7	422,6	431,6	441,9	445,7	449,8	450,7	453,3	457,3	461,3
Soturahastot	9,2	9,5	9,9	10,0	10,2	10,3	10,3	10,2	9,9	9,9
Yhteensä	571,4	578,0	586,2	599,1	604,5	607,2	607,3	609,6	611,5	614,5
Osuus kaikista työllisistä, %	25,4	25,1	25,1	25,4	25,6	25,6	25,3	24,9	24,5	24,6

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Julkiset kulutusmenot kasvoivat reaalisesti koko tarkastelujakson ajan. Myös tulonsiirrot kasvoivat lähes kaikkina vuosina. Investointien volyymi on vaihdellut vuosittain jonkin verran. Julkisen sektorin henkilöstö on lisääntynyt lähes 8 prosentilla. Lähinnä tämä johtuu kuntien henkilöstömäärän kasvusta.

Kuvio 4.11. Eräiden julkisten menoerien kehitys vuosina 1999–2008*, prosenttia trendibruttokansantuotteesta

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Tarkastelemalla julkisten menojen eräiden keskeisten osien kehitystä suhteessa potentiaaliin kokonaistuotantoon eli trendibruttokansantuotteeseen saadaan kuva finanssipolitiikan suunnasta. Voidaan ajatella, että finanssipolitiikka on neutraalia, jos päätösperäiset julkiset menot kasvavat pitkällä aikavälillä samaa vauhtia kokonaistuotannon kanssa. Tällöin julkisten menojen kansantuoteosuus pysyy vakiona. Menojen suhteuttaminen bruttokansantuotteen pitkän ajan trendiin on perusteltua, koska tällöin kasvuvauhdin lyhyen ajan vaihtelut eivät vaikuta tarkasteluun.

Julkisen kysynnän osuus supistui hiukan vuosina 1999–2001, jonka jälkeen se palautui aikaisemmalle tasolle noin 22–23 prosenttiin potentiaalisesta tuotannosta. Eläkemenot suhteessa potentiaaliseen tuotantoon supistuivat hieman vuosina 2000–2001, mutta kasvoivat vuonna 2002, jonka jälkeen ne ovat olleet noin 11 prosenttia suhteessa potentiaaliseen tuotantoon. Tulonsiirrot ilman syklisesti vaihtelevia työttömyysturvamenoja ovat tasaisesti supistuneet suhteessa potentiaaliseen tuotantoon tarkastelujakson ajan. Koko jakson suotuisaa kehitystä kuvaa se, että myös työttömyysturva- ja korkomenot ovat tasaisesti supistuneet suhteessa potentiaaliseen tuotantoon.

4.3 EU:n talousarvio ja Suomi

Vuonna 2007 Suomen maksut EU:lle olivat 1683 miljoonaa euroa. Kun EU:lta saatiin tuloja 1389 miljoonaa euroa, nettomaksu EU:lle oli lähes 300 miljoonaa euroa.

Tulleja ja muita nk. perinteisiä omia varoja EU:lle maksettiin noin 150 miljoonaa euroa. Arvonlisäveropohjaan perustuvaa ALV-maksua maksettiin 260 miljoonaa euroa, ja bruttokansantuloon perustuvaa BKTL-maksua 1220 miljoonaa euroa. Jäsenyy vuosien aikana ALV-maksu on pienentynyt ja BKTL-maksu selvästi suurentunut. Tämä kehitys on johtunut sekä EU:n maksuperusteiden muutoksista että Suomen bruttokansantuotteen verraten voimakkaasta kasvusta vuoden 1995 jälkeen.

Suomen EU:lta saama maataloustuki oli noin 1000 miljoonaa euroa ja rakennera hastotuet 400 miljoonaa euroa.

Taulukko 4.12. Suomen ja EU:n väliset rahavirrat vuosina 1997–2007, miljoonaa euroa käyvin hinnoin

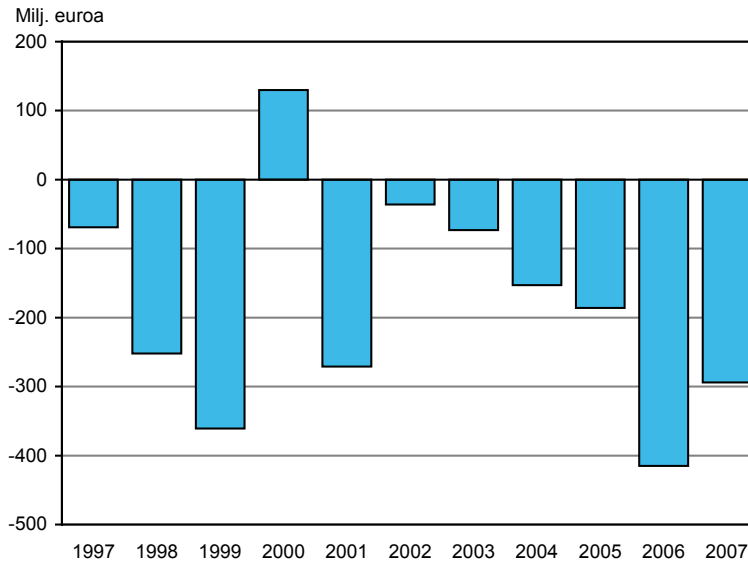
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Maksut EU:n talousarvioon:											
Perinteiset omat varat, netto ¹⁾	142	140	129	125	119	65	77	95	113	130	149
Arvonlisäpohjaan perustuva maksu	509	504	448	475	428	289	318	204	214	247	261
Bruttokansantuloon perustuva maksu	401	508	634	626	687	831	944	1145	1138	1183	1220
Maksut EU:n talousarvion ulkopuolelle ja muut erät:											
Valtion maksut Euroopan investointipankille ja Euroopan hiili- ja teräsyhteisölle	42										
Terästeollisuusyritysten tuotantomaksut Euroopan hiili- ja teräsyhteisölle	2										
Maksut Euroopan kehitysrahastolle		12	5	5	19	16	35	35	35	40	51
Valtion talousarviosta maksettavat Euroopan parlamentin jäsenten palkat, EU:n kansallisten asiantuntijoiden palkkaukset ja EU-puheenjohtajuuskulut	2	9	43	2	2	2	2	2	5	53	2
= Maksut EU:lle yhteensä	1098	1173	1259	1233	1255	1203	1376	1481	1505	1653	1683
Tulot EU:n talousarviosta:											
Siirtymäkauden tuki	64	33									
Rakennerahastotuet	355	224	252	542	80	223	328	362	291	317	400
Maataloustuet	564	580	560	728	816	839	876	870	904	818	978
Tuet tutkimustoimintaan yms. ²⁾	46	84	86	93	88	105	99	96	124	103	11
= Tulot EU:ita yhteensä	1029	921	898	1363	984	1167	1303	1328	1319	1238	1389
= Suomen nettomaksu EU:lle (-) tai nettotulo EU:ita (+)	-69	-252	-361	130	-271	-36	-73	-153	-186	-415	-294

1) Kantopalkkiot vähennetty.

2) Tähän sisältyy myös valtion talousarvion ohi suoraan yrityksille, korkeakouluille ja tutkimuslaitoksille tulevia EU-tuloja.

Lähde: VATT (Tilintarkastus- ja tutkimuslaitoksen vuosikertomukset varainhoitovuosilta 1997–2007 ja Suomen valtion tilinpäätökset).

Kuvio 4.13. Suomen nettomaksu EU:lle vuosina 1997–2007, miljoonaa euroa käyvin hinnoin

Lähde: EU:n tilintarkastustuomioistuin ja VATT.

Vuosina 1998 ja 1999 nettomaksu nousi 250–360 miljoonaan euroon. Nettomaksun kasvu johtui osittain siitä, että siirtymätuen saanti loppui kokonaan vuonna 1999. Myös rakennerahastoista saatiin vuosina 1998–1999 tuloja oleellisesti vähemmän kuin vuonna 1997. Nämä viivästyneet rakennerahastotuet tulivat Suomeen vuonna 2000. Lähinnä siitä syystä Suomi oli vuonna 2000 nettosaaja (130 miljoonaa euroa). Vuonna 2001 Suomi oli jälleen selvä nettomaksaja (271 miljoonaa euroa). Vuosina 2002–2003 nettomaksu oli alle 100 miljoonaa euroa, mutta sen jälkeisinä vuosina 150–400 miljoonaa euroa.

Taulukko 4.14. Suomen valtion nettomaksu EU:lle vuonna 2008, miljoonaa euroa

	Milj. euroa
Maksut EU:lle	
Maksut Euroopan kehitysrahastolle	50,8
Muut maksut EU:lle ¹⁾	1561,0
Tullit yms. ²⁾	206,4
Europarlamentin jäsenten palkat	1,1
EU:n kansallisten asiantuntijoiden palkkaukset	1,5
Maksut EU:lle yhteensä	1820,8
Tulot EU:lta	
Maataloustuki EMOTR:n tukiosastolta	583,4
Maataloustuki EMOTR:n ohjausosastolta	259,7
Tuki kalatalouteen	1,4
Muut tulot maa- ja metsätalousministeriölle	1,1
Maataloustuet interventiorahastolle	2,7
Tuet Maatilatalouden kehittämisrahastolle	9,0
Aluetuki EAKR:lta	97,8
Tuet ESR:lta	92,3
Tuet EU:n ympäristörahastolta	1,5
Tullien yms. kantopalkkiot	51,6
Tulot EU:lta yhteensä	1100,5
Nettomaksu EU:lle (tulot EU:lta – maksut EU:lle)	-720,3

EMOTR = Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto

EAKR = Euroopan aluekehitysrahasto

ESR = Euroopan sosiaalirahasto

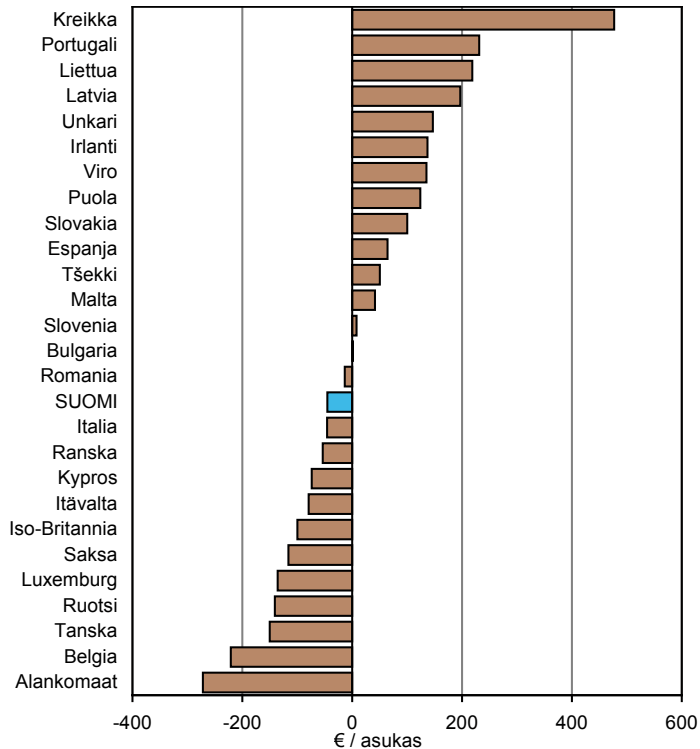
1) Sisältää Arvonlisäveropohjaan ja bruttokansantulopohjaan perustuvat maksut sekä Ison-Britannian maksukevennyksen

2) Arvioitu tullien yms. kantopalkkioiden pohjalta. Kantopalkkio on 25 % tulli- yms. maksuista. Valtion talousarvion ja sen ulkopuolisten rahastojen ohi EU:lta tulevat rahavirrat eivät sisälly valtion tilinpäätökseen perustuvaan vuoden 2008 nettomaksulaskelmaan. Koska taulukot 4.12 ja 4.14 perustuvat eri lähteisiin, ne eivät ole vertailukelpoisia.

Lähde: VATT sekä valtion, Maatalouden interventiorahaston ja Maatilatalouden kehittämisrahaston tilinpäätökset 2008 (Netra).

Valtion tilinpäätöksen mukaan vuonna 2008 Suomen valtio maksoi EU:lle yli 700 miljoonaa euroa enemmän kuin sai takaisin. Suomen maksut EU:lle olivat edellisen vuoden tasolla, mutta EU:lta saadut tulot olivat 300 miljoonaa euroa pienemmät kuin vuonna 2007. Sekä maatalouden tuet että rakennerahastotuet pienenevät selvästi.

Kuvio 4.15. EU:n talousarvion nettomaksajat (-) ja nettosaajat (+) vuonna 2007, euroa/asukas

Lähde: VATT (Tilintarkastustuomioistuimen vuosikertomukset varainhoitovuodelta 2007, EU).

Vuonna 2007 EU:n nettosaajia olivat vanhoista jäsenmaista Kreikka, Portugali, Irlanti ja Espanja. Nämä maat saivat EU:lta tuloja enemmän kuin maksoivat sinne maksuja. Kaikki uudet jäsenmaat Romaniaa ja Kyprosta lukuunottamatta olivat nettosaajia. Suurinta nettomaksua asukaslukuun suhteutettuna maksoivat vuonna 2007 Alankomaat, Belgia, Tanska, Ruotsi, Luxemburg ja Saksa. Niiden nettomaksu oli yli 100 euroa asukasta kohti.

5 Verotus

Suomesta tuli 1990-luvulla korkean veroasteen maa. Vielä 1980-luvun lopulla Suomen kokonaisveroaste pysytteli 40 prosentin tienoilla eli EU:n keskimääräisellä tasolla. 1990-luvun alussa veroaste kohosi yli 45 prosentin ja on sen jälkeen pysynyt likimain samalla tasolla. Vuonna 2007 veroaste oli Suomessa EU:n kuudenneksi korkein ja muutaman prosenttiyksikön yli EU:n keskitason.

Henkilöiden tuloverojen ja sosiaalivakuutusmaksujen osuus verotuotoista on Suomessa selvästi suurempi kuin EU:ssa keskimäärin. Tämä on osittain seurausta siitä, että verotukia on poistettu, tai niitä on korvattu verollisilla tulonsiirroilla. Verotukien suhde verotuottoihin onkin Suomessa puolittunut 1980-luvun lopulta.

Työvoimakustannuksiin kohdistuva verokiila ja rajaveroaste on Suomessa keskituloisella jonkin verran EU-maiden keskiarvoa korkeampi.

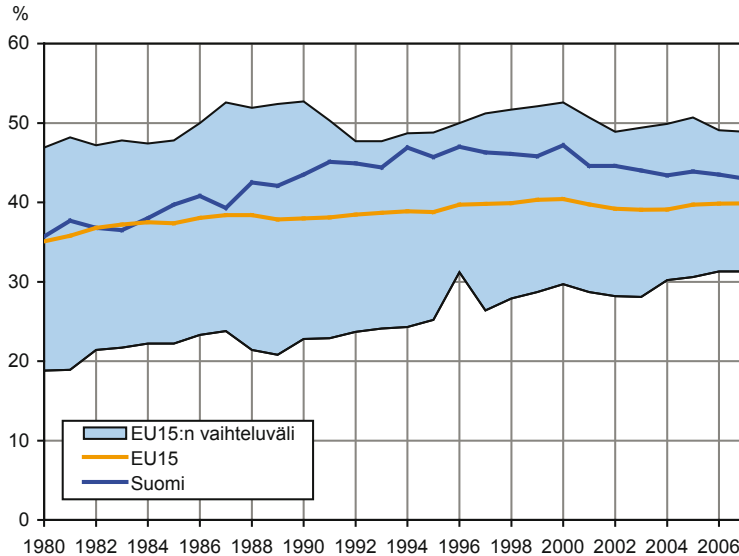
Tuloverotus on Suomessa kaikilla perhetyypeillä ja eri tulotasolla ankarampaa kuin EU:ssa keskimäärin. Pienin ero EU:hun nähden on yksinäisillä, pienituloisilla henkilöillä. Suurin ero on perheissä, joissa on pieniä lapsia ja vain yksi työssäkäyvä. Monissa EU-maissa lapsiperheitä tuetaan veronhuojennuksilla. Jos verovaroin ylläpidetystä julkisesta palvelutuotannosta saatu hyöty laskettaisiin mukaan, suomalaisten perheiden tilanne muuttuisi vertailussa parempaan suuntaan.

Yritysten voittojen ja yleensä pääomatulojen verokohtelu on hyvin erilaista EU-maissa. Suomen yhteisöverokanta on vähän yli EU27-keskiarvon. Myös osinkojen verotus on Suomessa EU27-maiden keskitasoa. Veronhuojennusten takia efektiivinen veroaste voi kuitenkin monissa maissa jäädä nimellistä veroastetta selvästi alemmaksi.

Suomen arvonlisäverokannat ovat EU-maiden korkeimpien joukossa samoin kuin alkoholin ja bensiinin valmisteverot. Toisaalta Suomessa omaisuusverotus (ml. kiinteistöverot) on keveää.

5.1 Verotuksen taso

Kuvio 5.1. Veroaste Suomessa ja EU15-maissa vuosina 1980–2007*, prosenttia

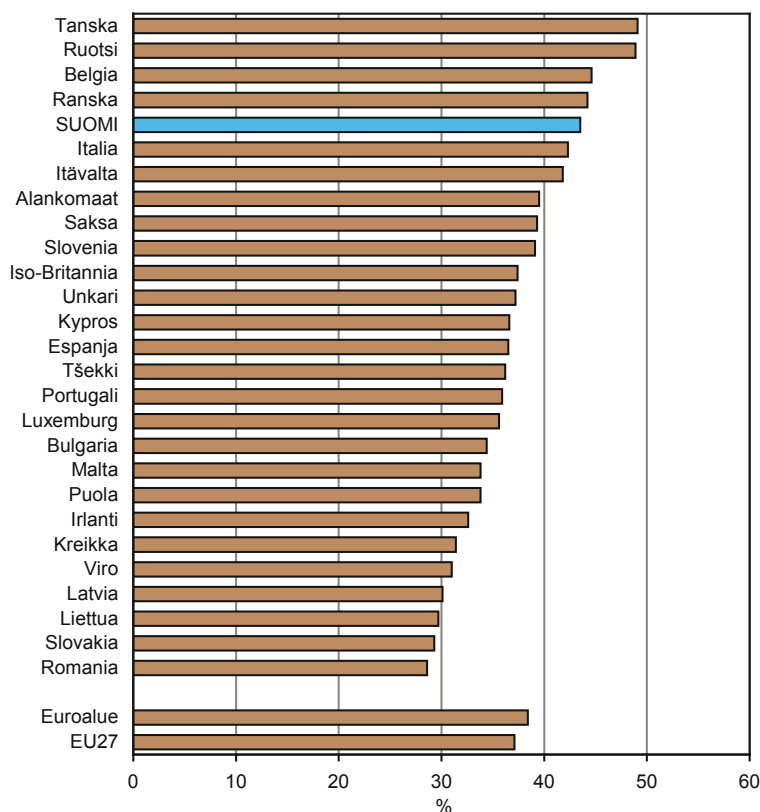
Lähde: VATT (OECD ja Tilastokeskus/Taloudelliset olot).

Vuonna 2007 Suomen veroaste oli OECD:n mukaan 43 prosenttia, mikä oli 7 prosenttiyksikköä enemmän kuin vuonna 1980. Suomen veroaste ylittää myös selvästi EU:n keskitason, kun se vielä 1980-luvun lopulla oli EU:n keskitasolla. Suomessa veroasteen nousu nopeutui 1980-luvun lopulta alkaen. Korkeimmillaan, 47 prosentissa, se oli vuonna 2000. Tämän jälkeen veroaste on jonkin verran alentunut. EU:n keskitasolta Suomen veroaste on noussut kuudenneksi korkeimmaksi EU:ssa Tanskan, Ruotsin, Belgian, Ranskan ja Italian jälkeen. EU-maiden veroasteiden erot ovat edelleen suuret eivätkä ne ole viime vuosina juuri kaventuneet.

Veroaste = suoriteperusteiset verotulot (ml. sovamaksut) / bruttokansantuote.

Veroasteiden maakohtaista vertailua vaikeuttavat maiden erilaiset tavat tukea kansalaisia tai yrityksiä. Verovähennysten muodossa annettu tuki alentaa veroastetta ja veronalainen tulonsiirto tai tuki nostaa sitä. Pohjoismaissa yleisenä suuntauksena on ollut verovähennysten korvaaminen tulonsiirroilla, mikä on johtanut veroasteen nousuun, vaikka todellisuudessa henkilöiden taloudellinen asema ei ole muuttunut. Suomessa tulonsiirrot muutettiin jo 1970-luvulla pääsääntöisesti veronalaisiksi, ja vuoden 1994 perhetukiuudistuksessa lapsiin kohdistuvat vähennykset poistettiin kokonaan ja lapsilisiä ja asumistukia vastaavasti korotettiin.

Kuvio 5.2. Veroaste EU27-maissa vuonna 2006, prosenttia

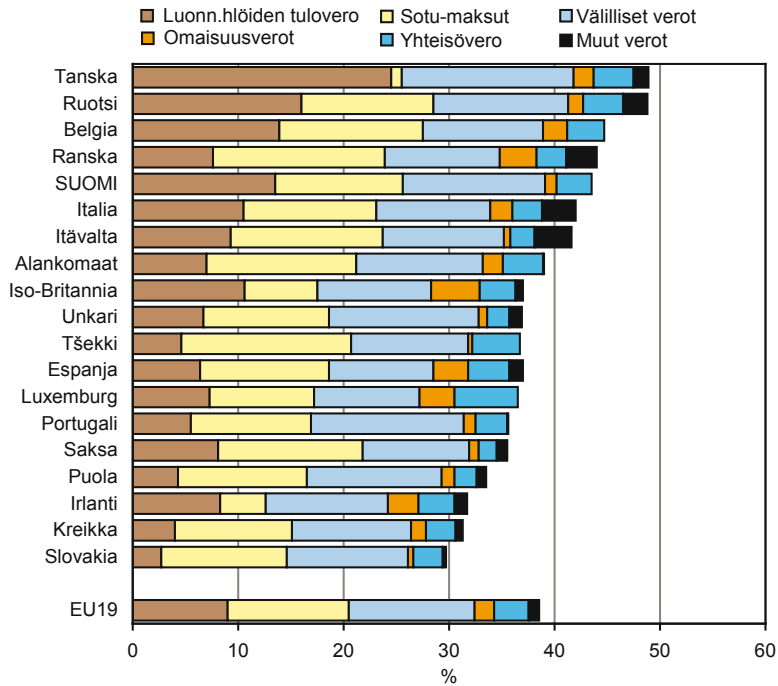
Laskentamenetelmien eroista johtuen Eurostatin veroasteet poikkeavat jonkin verran OECD:n laskemista veroasteista.

Lähde: Eurostat.

Suomen veroaste oli vuonna 2006 Eurostatin mukaan 43,5 prosenttia, mikä on noin 6 prosenttiyksikköä enemmän kuin muissa EU-maissa keskimäärin. Suomen veroaste oli viidenneksi korkein EU27-maista. Korkein veroaste oli Tanskassa ja matalin Romaniassa. Lähes kaikilla kahdellatoista uudella jäsenmaalla veroaste oli alempi kuin EU-maissa keskimäärin. Niistä korkein veroaste oli Sloveniassa – 39,1 prosenttia – ja matalin Romaniassa – 28,6 prosenttia.

5.2 Verorakenne

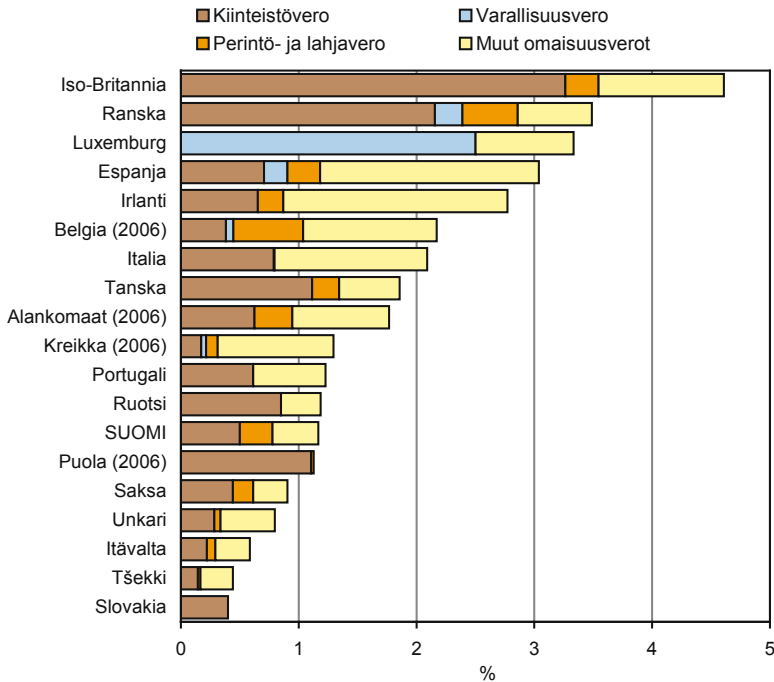
Kuvio 5.3. Eri verojen osuus bruttokansantuotteesta vuonna 2006, prosenttia

Lähde: OECD.

EU-maiden veroasteiden erot johtuvat pääasiassa eroista henkilöverotuksessa. Henkilöiden tuloverojen ja sovamaksujen suhde kansantuotteeseen oli suurin Ruotsissa, 29 prosenttia, ja pienin Irlannissa, noin 13 prosenttia. Suomi sijoittuu tässä vertailussa kolmanneksi. Yhteisöverojen suhde bruttokansantuotteeseen on Suomessa EU-maiden keskitasoa, 3,3 prosenttia. Sen sijaan omaisuuden perusteella veroja (mm. kiinteistö- ja perintöverot) kerätään Suomessa selvästi vähemmän kuin tarkastelluissa EU-maissa keskimäärin.

Kuvio 5.4. Omaisuuteen kohdistuvat verot EU19-maissa vuonna 2007, prosenttia bruttokansantuotteesta

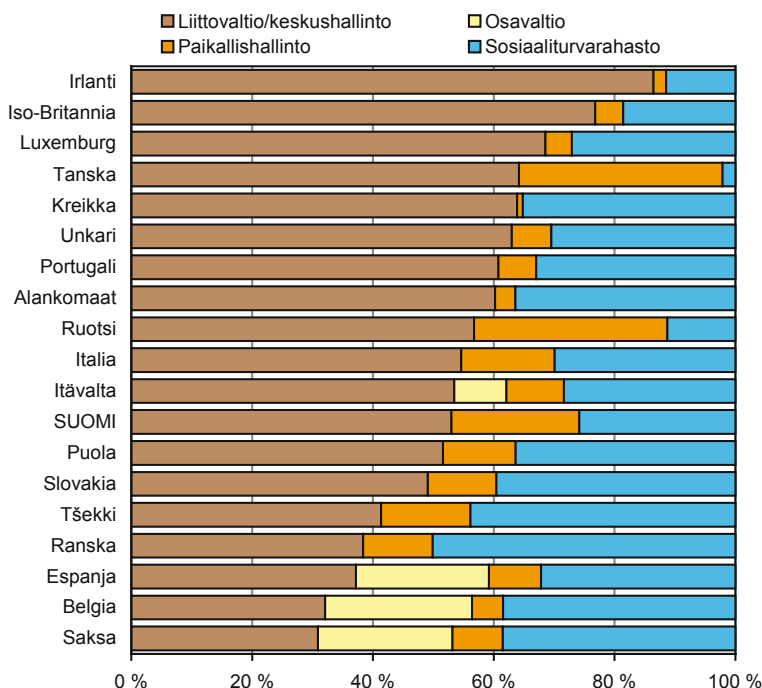

Lähde: OECD.

Omaisuuteen kohdistuvat verot suhteessa bruttokansantuotteeseen vaihtelevat voimakkaasti EU19-maiden välillä. Isossa-Britanniassa ne olivat melkein 5 prosenttia bruttokansantuotteesta. Tätä selittää pitkälti kiinteistöverojen korkeus ja muut omaisuusverot, jotka koostuvat leimaveroista. Suomi sijoittuu selvästi maiden keskiarvoa alemmaksi. Varallisuusvero on erittäin pieni suhteessa bruttokansantuotteeseen Belgiassa, Kreikassa ja Espanjassa, joista se myöhemmin onkin poistettu. Suomessa varallisuusverotus poistettiin vuonna 2006. Varallisuusveroa peritään enää henkilöiltä Ranskassa ja yrityksiltä Luxemburgissa. Perintö- ja lahjaveroa peritään useimmissa maissa, vaikkakin sen merkitys on joissakin maissa hyvin pieni. Varainsiirtoverot ja vastaavantyyppiset ovat merkittäviä veroja erityisesti Espanjassa ja Irlannissa.

5.3 Veronsaajat

Kuvio 5.5. Veronsaajien osuudet verotuotoista vuonna 2006 EU19-maissa, prosenttia

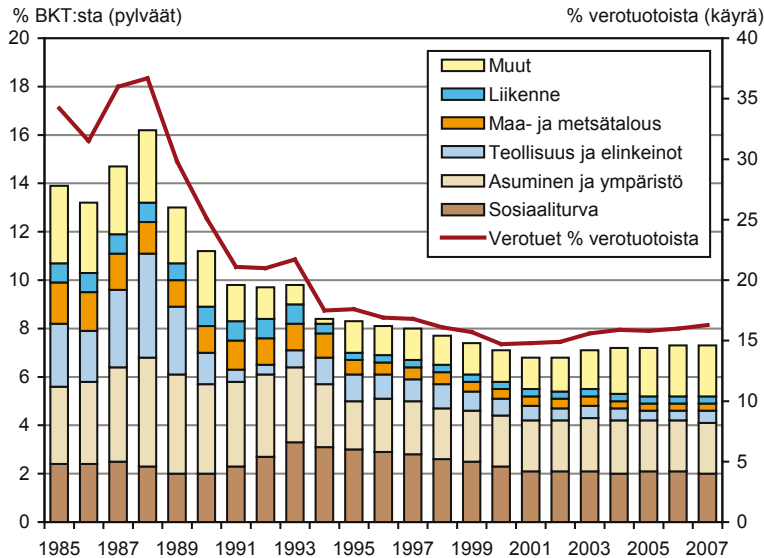
Lähde: OECD.

EU19-maat poikkeavat toisistaan myös siinä, kuka verot kerää ja päättää niiden käytöstä. Suomessa ja muissa Pohjoismaissa veronkantoa on hajautettu hallinnon alemmille tasoille. Kunnat huolehtivat suurelta osin hyvinvointipalveluista ja ovat samalla myös tärkeä verottaja. Tanskassa ja Ruotsissa paikallishallinnon verojen osuus ylittää 30 prosenttia verotuotoista ja suuntaus on ollut kasvava. Suomessa paikallishallinnon verojen osuus oli noin 20 prosenttia ja se on hienokseltaan alenunut. Italiassa ja Tšekissä paikallishallinnon verojen osuus nousi vuonna 2006 noin 15 prosentiin. Muissa EU-maissa paikallishallinnon rooli on pienempi. Eräissä liittovaltiomaissa osavaltiot kuitenkin vastaavat merkittävältä osin verojen keräämisestä. Muutamissa maissa sosiaaliturvarahastot ovat suurin veronsaaja.

OECD on tilastoissaan katsonut Espanjan seutuhallintotyyppiseksi maaksi (Regional country), koska sen poliittinen rakenne on erittäin suuressa määrin hajautettu.

5.4 Verotuet Suomessa

Kuvio 5.6. Verotuet prosenttia bruttokansantuotteesta ja verotuotoista vuosina 1985–2007

Lähde: VATT.

Verotuella tarkoitetaan tukemistarkoituksella säädettyjä verovähennyksiä, verovapauksia, alennettuja verokantoja ja veronmaksun lykkäämisiä, esim. yritysten kiihdytetyt poistot.

Vielä 1980-luvun lopulla verotuet olivat 18 prosenttia kansantuotteesta ja yli kolmannes kerätyistä verotuotoista. Sen jälkeen osuudet ovat puolittuneet. Tällä vuosikymmenellä verotuet ovat kuitenkin olleet lievässä kasvussa ja tämä suuntaus näyttää jatkuvan.

Verotukien väheneminen 1980- ja 1990-luvuilla johtuu toisaalta 1990-luvun alkupuolen yritys- ja pääomatulojen verouudistuksista, joissa veropohjaa laajennettiin ja verokantoja alennettiin, ja toisaalta siirtymisestä kattavaan arvonlisäverojärjestelmään. Verouudistusten vaikutus näkyy myös omistusasumisen tuessa. Asuntolainojen korkojen verovähennyksiä on leikattu, ja oman asunnon myyntivoiton veroetu määräytyy aiempaa alemman verokannan perusteella. Lisäksi asuntorakentamisen liikevaihtoverottomuudesta saatu hyöty on hävinnyt arvonlisäverojärjestelmän myötä. Asumiseen kohdistuu kuitenkin edelleen merkittävä osa verotuista. Tämän ohella sosiaaliturva on lapsilisien ja toimeentulotuen verottomuuden sekä eläke- ja työttömyysvakuutusmaksujen verovähennyskelpoisuuden takia merkittävin verotu-

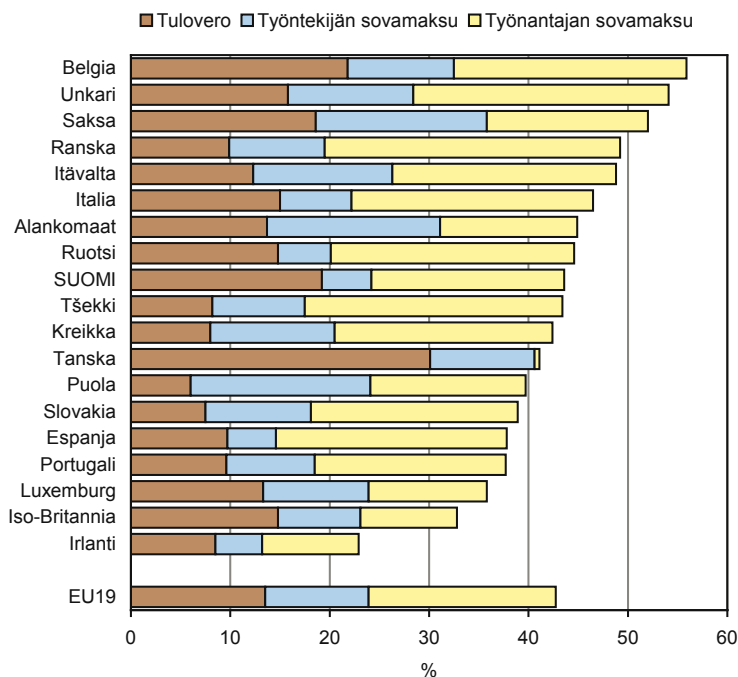
en kohde. Muilla aloilla verotukien merkitys on vähäisempi. Verovähennysten ja -vapauksien poistaminen näkyy erityisesti teollisuuden ja elinkeinojen saamien verotukien selvänä laskuna. Arvonlisäverojärjestelmän verotukea pienentävät vaikutukset puolestaan heijastuvat maa- ja metsätalouden sekä liikenteen alueilla.

Yksityiskohtaisempaa tietoa verotuista löytyy VATT:n keskustelualoitteesta nro 353 (2004) sekä VATT:n kotisivuilta <http://www.vatt.fi/julkaisut/verotukiselvitys>.

5.5 Ansiotulojen verotus

Palkkatulojen verokiila

Kuvio 5.7. Keskipalkkaisen perheettömän työntekijän tulovero ja sovamaksu sekä työnantajan sovamaksu vuonna 2008, prosenttia kokonaistyövoimakustannuksista

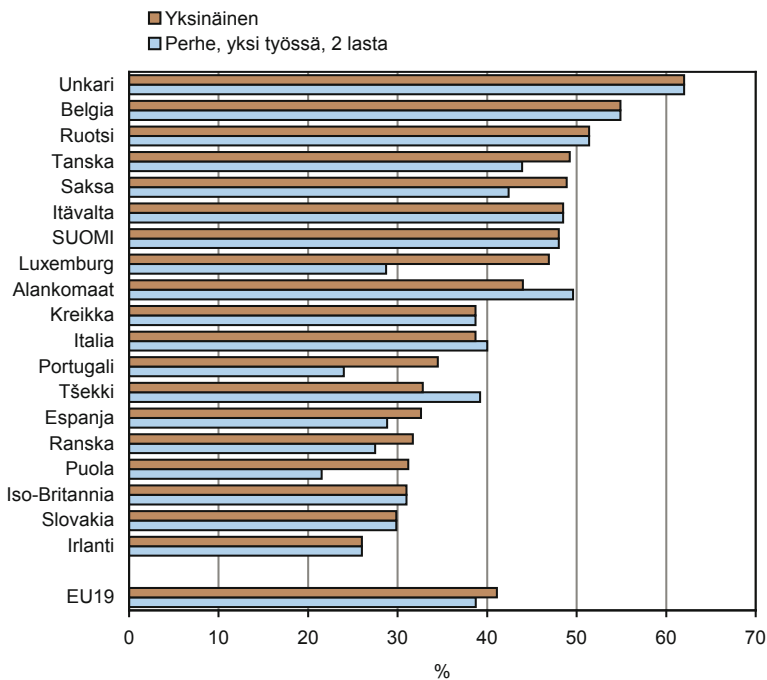
Lähde: OECD.

Työtuloihin (bruttopalkat ja työnantajan sovamaksut) kohdistuva verotus on Suomessa lähellä EU19-maiden keskitasoa. Matalin verokiila on Irlannissa ja Isossa-Britanniassa ja korkein Belgiassa. Maiden järjestys muuttuu jonkin verran, jos

tarkastellaan pelkästään tuloveroja. Tuloverotus ilman työntekijän sosiaalivakuutusmaksuja on Suomessa kolmanneksi ankarinta, sillä sosiaaliturvamaksut ovat useissa muissa maissa korkeammat kuin Suomessa. Puolassa perheetön keskipalkkainen työntekijä maksaa vähiten tuloveroa, mutta työntekijän sovamaksut ovat vertailumaiden korkeimmat.

Sovamaksut jakautuvat työntekijän ja työnantajan välillä maittain vaihtelevasti. Keskimäärin työntekijät maksavat kolmanneksen ja työnantajat kaksi kolmannesta sovamaksuista. Tanskassa työnantajamaksut ovat hyvin pienet ja myös Puolassa, Alankomaissa ja Saksassa työntekijät maksavat työnantajia enemmän sovamaksuja. Työnantajien osuus sovamaksuista on suurin Espanjassa. Myös Ruotsissa, Suomessa, Italiassa ja Ranskassa maksuosuus on korkea.

Kuvio 5.8. Keskipalkkaisen työntekijän bruttopalkan rajaveroaste (työntekijän tulovero ja sovamaksu – lapsilisät) vuonna 2008

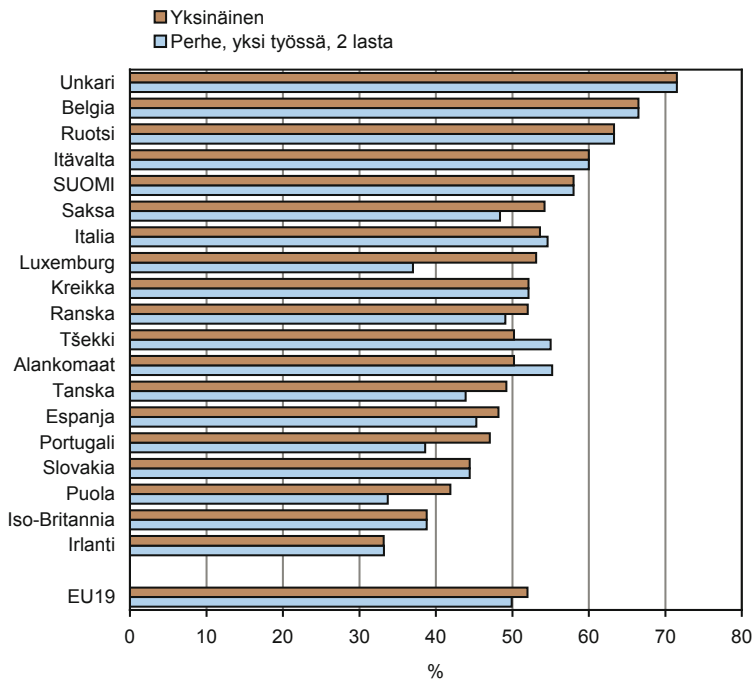

Lähde: OECD.

Suomessa palkkatulon rajaveroaste oli vuonna 2008 yksinäisellä henkilöllä 48 prosenttia – noin seitsemän prosenttiyksikköä korkeampi kuin keskimäärin tarkastelluissa maissa. Yhden tulonhankkijan lapsiperheen marginaaliveroaste on EU19-maissa keskimäärin noin kaksi prosenttiyksikköä alempi kuin yksinäisellä

henkilöllä. Erilaisia verotuksen kautta annettavia perhepoliittisia tukia keskipalkkaisille oli seitsemässä maassa. Suhteellisesti eniten lapsiperheet saavat tukea Luxemburgissa ja Portugalissa. Joissakin maissa lapsiperheiden vähennykset tai muut verotuksen kautta annettavat perhetuet pienenevät asteittain tulojen kasvaessa. Tämä nostaa perheellisen rajaveroasteen suuremmaksi kuin perheettömällä.

Kuvio 5.9. Keskipalkkaisen työntekijän työvoimakustannusten rajaveroaste (työntekijän tulovero ja sovamaksu sekä työnantajan sovamaksu – lapsilisät) vuonna 2008

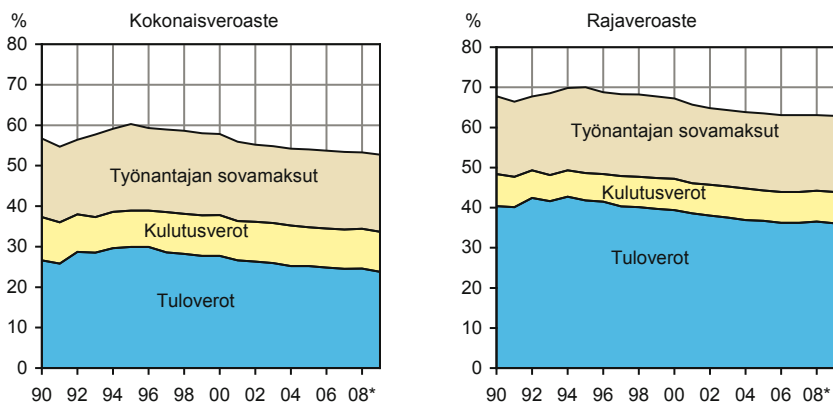

Lähde: OECD.

Työvoimakustannusten rajaveroaste on työnantajan sovamaksujen takia korkeampi kuin pelkkien palkkakustannusten marginaaliveroaste. Suomessa työvoimakustannusten rajaveroaste nousee 58 prosenttiin, kun EU-maiden keskiarvo on perheettömällä 52 prosenttia ja perheellisillä hiukan tätä alempi.

Verokiila Suomessa

Kuvio 5.10. Keskipalkkaisen teollisuustyöntekijän kokonaisveroaste ja rajaveroaste Suomessa vuosina 1990–2009*, prosenttia työvoimakustannuksista

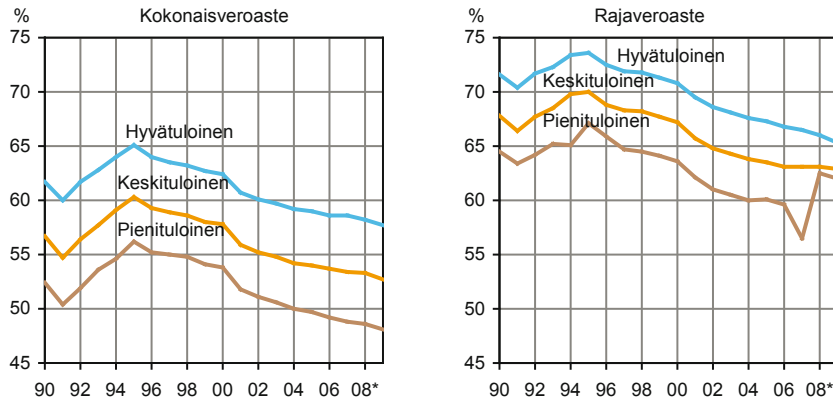
Lähde: VATT.

Kokonaistyövoimakustannuksiin suhteutettu tulo- ja kulutusverojen sekä työnantajien sosiaalivakuutusmaksujen summa eli kokonaisverokiila kasvoi Suomessa jyrkästi vuosina 1992–1995. Sen jälkeen kiila on pienentynyt hitaasti. Verokiilan muutokseen vaikuttavat sekä tulotason nousu että veroperusteiden muutokset. Keskipalkka on useimpina vuosina noussut reaalisesti. Progressiivisen verotuksen takia reaalin palkannousu nostaa tuloveroastetta, vaikka inflaatiotarkistukset tehtiisiin tuloveroasteikkoon ja verovähennyksiin.

Palkankorotuksen verokiila eli työvoimakustannusten rajaveroaste on työvoimaverojen lisäyksen osuus palkankorotuksen aiheuttamasta työvoimakustannusten lisäyksestä. Kun progressiivisessa tuloverojärjestelmässä rajaveroaste on korkeampi kuin tuloveroaste, tuloverotuksen osuus verokiilan osatekijänä korostuu. Suurempi tulovero-osuus puolestaan vähentää kulutukseen käytettävää nettopalkkaa ja sitä kautta välillisten verojen suhteellista osuutta verokiilasta. Yritysten sosiaalivakuutusmaksujen osuus työvoimakustannuksista on sama sekä vuosipalkan että palkankorotuksen perusteella laskettavassa verokiilassa.

Keskipalkkaisen työntekijän palkankorotuksen verokiila on vuonna 2007 noin 63 prosenttia. Se on ollut koko tarkastelujaksolla noin kymmenen prosenttiyksikköä korkeampi kuin vastaava vuositulon perusteella laskettu kokonaisverokiila.

Kuvio 5.11. Pieni-, keski- ja suuripalkkaisen työntekijän kokonaisveroaste ja rajaveroaste vuosina 1990–2009*, prosenttia työvoimakustannuksista

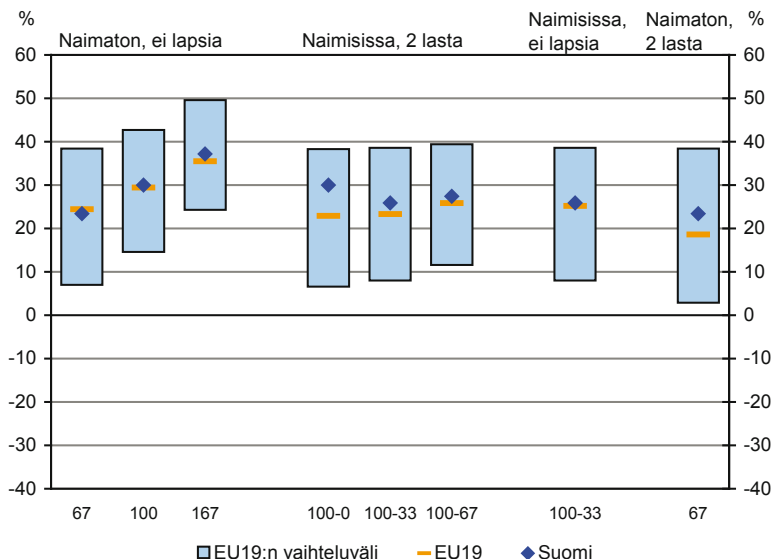

Lähde: VATT.

Hyvätuloisen työntekijän (palkka 167 prosenttia keskituloisen palkasta) verokiila on viisi prosenttiyksikköä korkeampi kuin keskituloisella. Vastaavasti pienituloisella (palkka 67 prosenttia keskituloisen palkasta) verokiila on neljä ja puoli prosenttiyksikköä alempi kuin keskituloisella. Vuonna 2009 pienituloisen kuukausipalkka on noin 1950 euroa, keskituloisen runsaat 2900 euroa ja hyvätuloisen noin 4850 euroa. Vuodesta 1991 vuoteen 1995 kokonaisverokiilat nousivat 5–6 prosenttiyksikköä, mutta ovat sen jälkeen lähes vuosittain alentuneet. Myös työvoimakustannusten rajaveroaste on alentunut tarkasteluperiodilla merkittävästi. Erityisesti pienituloisten rajaveroaste on alentunut jyrkästi lukuun ottamatta vuotta 2008, jolloin tällaiset henkilöt siirtyivät tuloveroasteikon toiseen luokkaan.

Veroaste perhetyypeittäin

Kuvio 5.12. Keskimääräinen tuloveroaste (verot ja sovamaksut prosenttia palkasta) perhetyypin ja tulojen mukaan vuonna 2008

100 = Keskipalkka (ISIC:n toimialaluokat C–K).

67 = Palkka 67 % keskipalkasta.

167 = Palkka 167 % keskipalkasta.

100-0 = Toinen puoliso työssä keskipalkalla, toinen puoliso kotona.

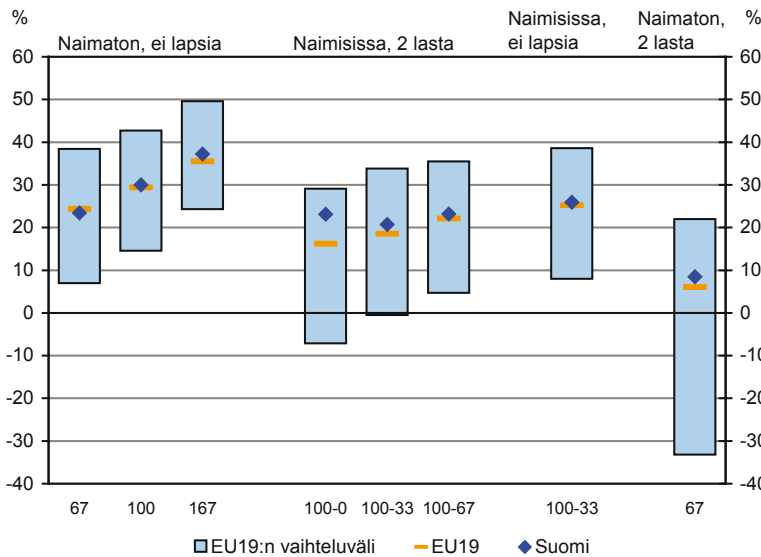
100-33 = Toisen puolison palkka vastaa keskipalkkaa ja toisen palkka on 33 % siitä.

100-67 = Toisen puolison palkka vastaa keskipalkkaa ja toisen palkka on 67 % siitä.

Lähde: OECD.

Verotus vaihtelee kaikissa maissa sekä tulojen että perhesuhteiden mukaan. Suomessa sekä naimattomien että perheellisten verotus on ankarampaa kuin EU19-maissa keskimäärin. Pienituloisen perheettömän veroaste on kuitenkin jonkin verran alempi kuin EU19-maissa keskimäärin. Veroaste on laskettu puolisoitten veroasteiden painotettuna keskiarvona. Koska Suomessa sovelletaan puolisoitten erillisverotusta, pienempipalkkaisen puolison veroaste alentaa perheen veroastetta. Vastaava tilanne on yhdeksässä muussa maassa. Puolisoitten yhteisverotusta soveltavissa maissa vaikutuksen suuruus riippuu siitä, miten järjestelmä on rakennettu. Monissa maissa pienituloisia ja perheellisiä tuetaan myös vähennyksillä, jotka maksetaan verovelvollisille rahana siltä osin kuin vähennys ylittää veron.

Kuvio 5.13. Keskimääräinen tuloveroaste lapsilisät huomioon ottaen (tulovero + sovamaksut – lapsilisät prosenttia bruttopalkasta) perhetyypin ja tulojen mukaan vuonna 2008

100 = Keskipalkka (ISIC:n toimialaluokat C–K).

67 = Palkka 67 % keskipalkasta.

167 = Palkka 167 % teollisuuden keskipalkasta.

100-0 = Toinen puoliso työssä keskipalkalla, toinen puoliso kotona.

100-33 = Toisen puolison palkka vastaa keskipalkkaa ja toisen palkka on 33 % siitä.

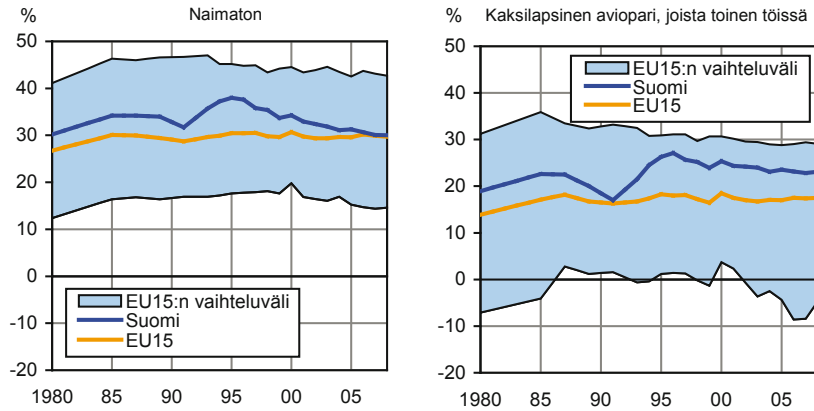
100-67 = Toisen puolison palkka vastaa keskipalkkaa ja toisen palkka on 67 % siitä.

Lähde: OECD.

Eri perhetyyppien asema muuttuu jonkin verran, kun verotuksen lisäksi otetaan huomioon saadut perhepoliittiset tulonsiirrot, jotka useimmissa maissa muodostuvat lapsilisistä. Suomen asema suhteessa EU19-maiden keskimääräiseen pysyy muuten lähes samana, mutta yksihuoltajien suhteellinen asema paranee. Suomessa heidän verorasituksena on enää 2,5 prosenttiyksikköä korkeampi kuin EU:ssa keskimäärin, kun se bruttomääräisenä on selvästi ankarampi.

Suomessa yksinäisen tulonsaajan verorasitus on seitsemän prosenttiyksikköä korkeampi kuin perheellisen, kun lapsilisät otetaan huomioon.

Kuvio 5.14. Keskimääräinen tuloveroaste lapsilisät huomioon ottaen (tulovero + sovamaksu – lapsilisät prosenttia bruttopalkasta) naimattomalla keskipalkkaisella henkilöllä ja kaksilapsisella avioparilla, joista toinen töissä, Suomessa ja EU15-maissa vuosina 1980–2008

Vuodesta 2000 lähtien keskipalkka toimialoilta C–K (ISIC-luokitus), sitä edeltävältä ajalta teollisuudesta. Irlannissa teollisuus koko jaksolla.

Lähde: OECD.

Vaikka Suomessa veroaste pysytteli EU:n keskitasolla aina 1980-luvun lopulle saakka, luonnollisten henkilöiden tuloverotus on ollut jatkuvasti EU:n korkeimpia. Naimattomien kohdalla ero EU:n keskiarvoon kasvoi 1990-luvun alkupuoliskolla, minkä jälkeen se on tasaisesti kaventunut. Vuonna 2008 yksinäisen henkilön veroaste oli lähellä EU15:n keskiarvoa. Korkein veroaste oli Saksassa ja matalin Irlannissa.

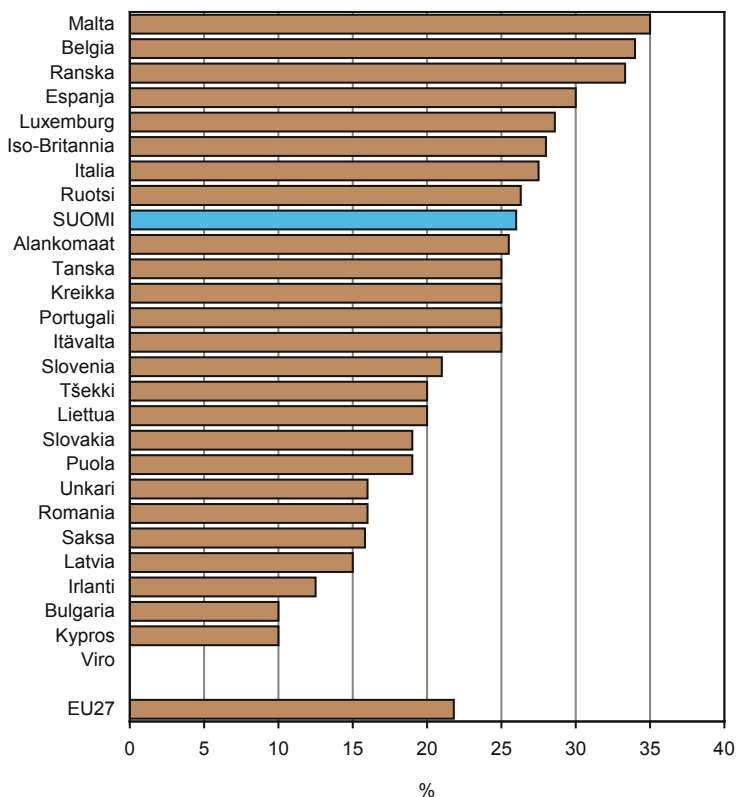
Myös perheellisten verorasitus on Suomessa EU15:n keskitasoa ankarampaa lapsilisistä huolimatta, ja heidän kohdallaan ero EU:n keskiarvoon on kasvanut erityisen voimakkaasti. 1990-luvun alussa oltiin melkein keskimääräisellä tasolla, mutta vuonna 2008 eroa oli 6 prosenttiyksikköä. EU:n sisäiset erot ovat suuret, eivätkä ne ole juuri supistuneet viimeisen kymmenen vuoden aikana. Korkein verorasitus on Tanskassa ja matalin Irlannissa, jossa saadut perhepoliittiset tulonsiirrot ovat suuremmat kuin maksetut verot. Perheellisten veroaste on EU:ssa keskimäärin yli 12 prosenttiyksikköä alempi kuin yksinäisillä. Luxemburgissa ero on 26, Irlannissa 19 ja Saksassa ja Belgiassa noin 20 prosenttiyksikköä.

Erot kuvastavat osin julkisten palvelujen erilaista roolia eri maissa. Lisäksi eroissa näkyy verotuksen rakenteen vaikutus. Joissakin maissa pääosa verotuloista kertyy muista veroista kuin henkilöiden tuloveroista. Siirtyminen teollisuuden keskipalkan käyttämisestä kattavampaan keskipalkkaan vuonna 2000 nosti useimmissa maissa

sekä naimattomien että perheellisten verorasitusta. Maakohtaisesti erot vaihtelivat elinkeinorakenteiden erojen takia.

5.6 Yritys- ja pääomatulojen verotus

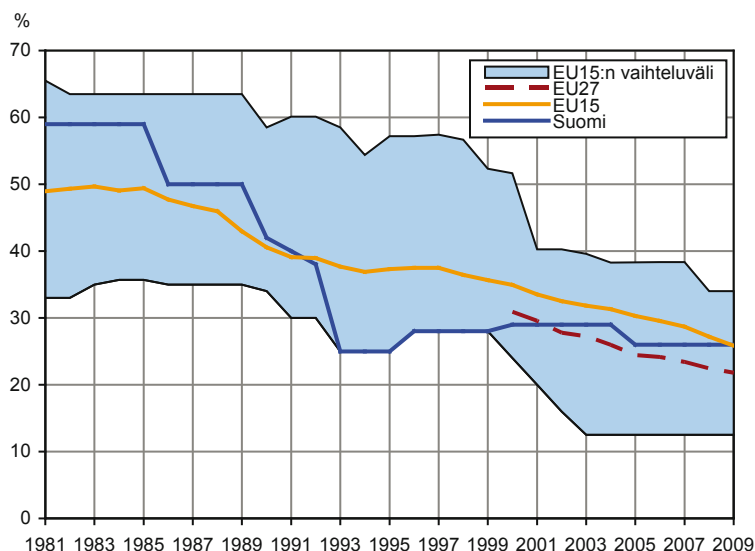
Kuvio 5.15. Yhteisöjen jakamattoman voiton perusveroprosentit EU-maissa vuonna 2009

Lähde: IBFD.

Suomen 26 prosentin yhteisöverokanta on vanhojen EU-jäsenmaiden (EU15) keskitasolla. Uusista jäsenmaista vain Maltalla on Suomea korkeampi verokanta, 35 prosenttia. Uudet jäsenmaat alensivat EU:n keskimääräistä veroastetta noin neljällä prosenttiyksiköllä. Legaalinen yhteisöverokanta ei kuitenkaan anna kuvaa verotuksen efektiivisestä tasosta, sillä veropohja vaihtelee maittain. Yhteisöveroprosenttien jatkuva lasku kertoo maiden verorakenteen muutoksesta ja osaksi myös verokilpailun kiristymisestä.

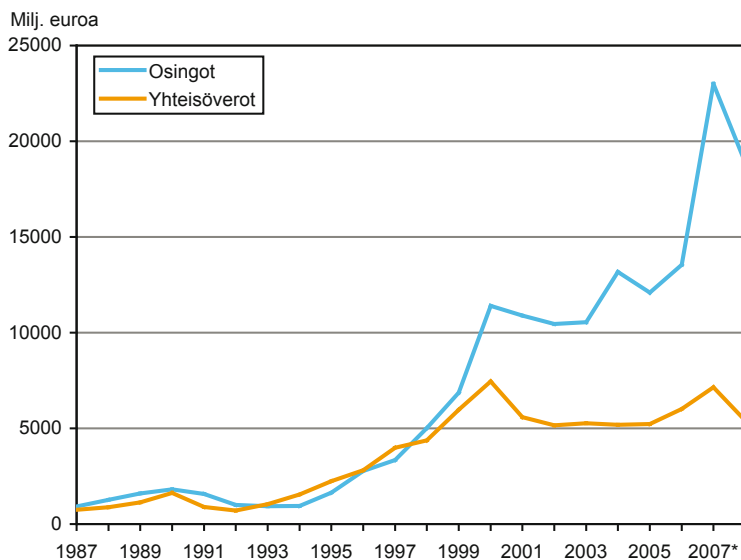
Kuvio 5.16. Yhteisöjen jakamattoman voiton perusveroprosentit EU15-maissa vuosina 1981–2009

Lähde: KPMG, VATT.

Vuonna 1981 Suomen yhteisöveroprosentti oli Saksan ja Itävallan jälkeen EU-maiden kolmanneksi korkein (59 prosenttia) ja kymmenen prosenttiyksikköä EU15-keskiarvoa suurempi. Lähes kolmessa vuosikymmenessä Suomen legaalinen verokanta on alentunut Saksan ja Itävallan jälkeen eniten eli 33 prosenttiyksikköä. Vuosina 1993–1999 Suomen yhteisöverokanta oli EU-maiden matalin, vaikka 1996 sitä nostettiin 25:stä 28 prosenttiin. Vuonna 2000 Suomi korotti veroprosenttiaan edelleen 29 prosenttiin, vaikka useimmat muut maat laskivat verokantojaan. Vuonna 2005 veroprosentti alennettiin 26 prosenttiin. Suomen yhteisöverokanta on nykyään hieman alle EU15-maiden keskiarvon. Vaikka yhteisöverokannat ovat EU:ssa laskeneet keskimäärin 22 prosenttiyksikköä, matalimman ja korkeimman yhteisöverokannan ero on edelleen noin 20 prosenttiyksikköä. Kahdentoista uuden jäsenmaan liittyminen EU:hun alentaa EU:n keskimääräistä veroastetta noin neljällä prosenttiyksiköllä. Myös korkeimman ja matalimman veroprosentin ero kasvaa, sillä Viro ei verota jakamattomia voittoja lainkaan.

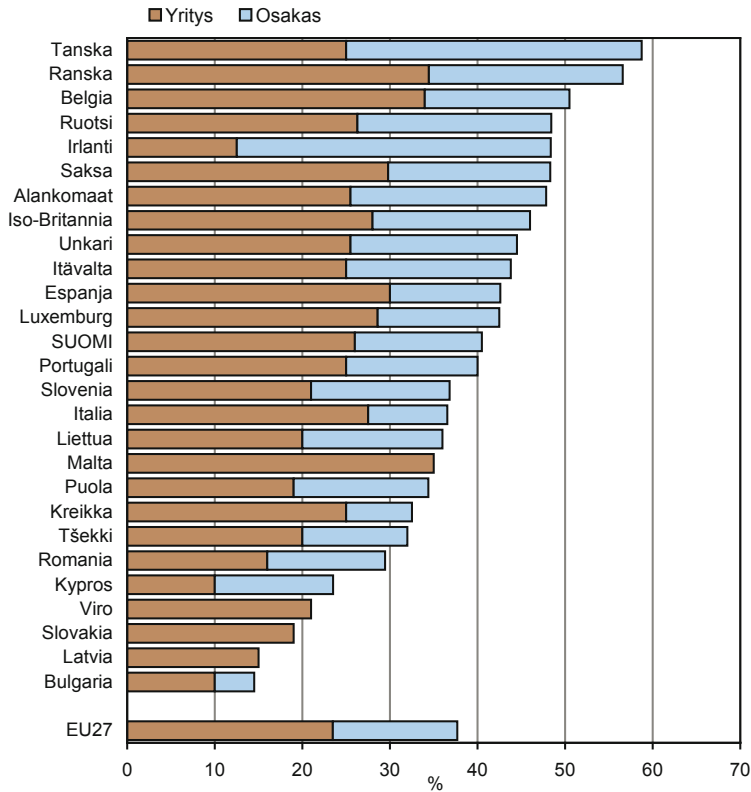
Kuvio 5.17. Yritysten maksamat osingot ja yhteisöverokertymä vuosina 1987–2008, miljoonaa euroa

Lähde: VATT (Verohallitus ja Tilastokeskus).

Yhteisöjen maksamat verot ja osingot lähtivät voimakkaaseen kasvuun vuonna 1995. Vuonna 2000 osinkojen määrä irtautui yhteisöverojen kehityksestä omalle, korkeammalle uralleen. Vuosituhannen vaihteessa yritysten tulokset heikkenivät ja osingonjako pieneni, mutta vuosina 2004–2007 osingot kasvoivat vahvasti. Yhteisöverojen kertymä on pysytellyt 2000-luvulla samalla tasolla lukuun ottamatta vuotta 2007.

Kuvio 5.18. Voitonjaon korkein tuloveroaste EU27-maissa vuonna 2009

Lähde: VATT.

Suomen yritys- ja pääomatulojen kokonaisverokanta oli vuonna 2009 jonkin verran EU-maiden keskitason yläpuolella. Viime vuosina useat maat ovat siirtyneet voitonjaon kahdenkertaiseen verotukseen. Aiemmin yleinen yhtiöveron hyvitysjärjestelmä on käytössä vain Maltassa (täysi hyvitys). Espanja ja Iso-Britannia soveltavat osittaista hyvitysjärjestelmää. Eräissä maissa vain osaa osingoista verotetaan: Suomessa 70 prosenttia (pörssiosingoista), Ranskassa 60 prosenttia ja Luxemburgissa 50 prosenttia osingoista. Osassa maista taas verotusta on huojennettu matalalla lopullisella lähdeverolla. Latvia, Viro ja Slovakia eivät verota osakasta lainkaan. Vaikka Viro ei verota yrityksessä pidätettyjä voittovaroja, yritys joutuu maksamaan jakamistaan osingoista veroa 21 prosenttia. Puhtaasti legaalisten verokantojen perusteella tehdyt arviot eivät kuvaa todellista verotuksen kireyttä. Eri maissa on vaihtelevassa määrin huojennuksia, jotka alentavat sekä yrityksen legaalista verokantaa että osakkaan osinkotulon veroastetta. Osakkaiden veronhuojennukset koskevat usein pienempiä osinkosummia, ja korkein veroaste kuvaa lähinnä suurituloisimpien osakkaiden verorasitusta.

5.7 Välillinen verotus

Taulukko 5.19. Arvonlisäverokannat EU:ssa 1.7.2009

	Vakiovero- kanta	Alennettu verokanta	Erityis- alennettu verokanta ¹	Nollavero- kanta ²	"Parking rate" ³
Minimivero	15	5			12
Tanska	25	–		X	
Ruotsi	25	6 ja 12		X	
Unkari	25	5 ja 18			
SUOMI	22	8 ja 17		X	
Puola	22	7	3	X	
Irlanti	21,5	13,5	4,8	X	13,5
Belgia	21	6 ja 12		X	12
Latvia	21	10			
Liettua *	21	5 ja 9		X	
Portugali	20	5 ja 12			12
Itävalta	20	10		X	12
Italia	20	10	4		
Slovenia	20	8,5			
Bulgaria	20	7			
Viro	20	5		X	
Ranska	19,6	5,5	2,1		
Alankomaat	19	6			
Slovakia	19	10		X	
Tšekki	19	9		X	
Kreikka	19	9	4,5		
Saksa	19	7			
Romania	19	9			
Malta	18	5		X	
Espanja	16	7	4		
Luxemburg	15	6 ja 12	3		12
Kypros	15	5 ja 8		X	
Iso-Britannia	15 **	5		X	

1) Sallittu liittymissopimuksen nojalla.

2) Yrityksen myynti on verotonta, mutta ostoihin sisältynyt vero palautetaan.

3) Väliaikainen verokanta hyödykkeille, jotka ovat siirtymässä uuteen verokantaan.

* Alkaen 1.9.2009.

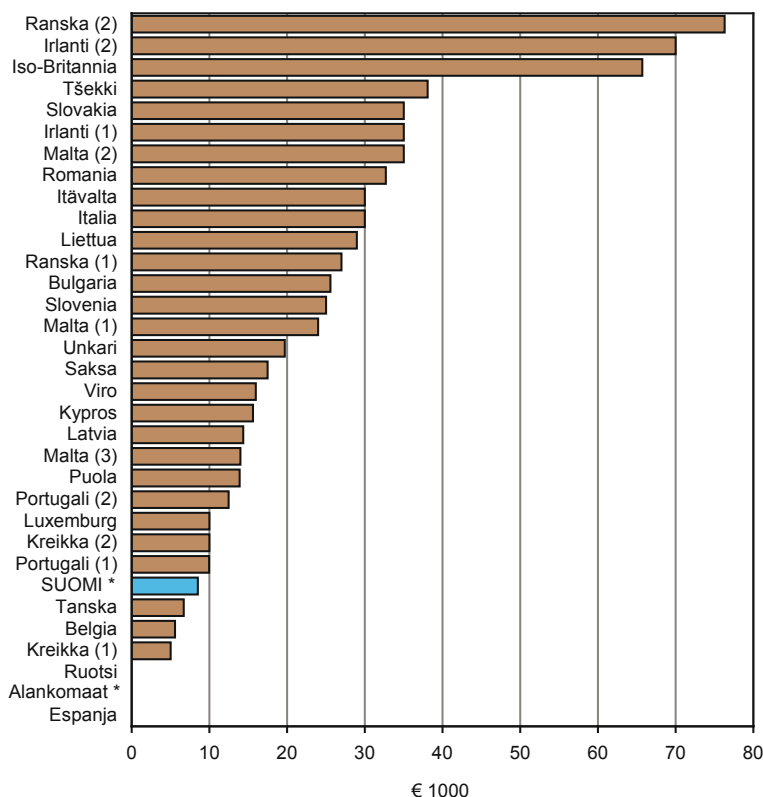
** Määräaikainen alennus vuoden 2009 loppuun. Pysyvä verokanta on 17,5 %.

Lähde: EU.

Arvonlisäverotuksen 22 prosentin vakiokanta on Suomessa EU-maiden neljänneksi korkein. Myös Suomen alennetut verokannat ovat varsin korkeita muihin maihin verrattuna. Voimassa olevan EU:n arvonlisäverodirektiivin mukaan sallitaan vain kaksi alennettua arvonlisäverokantaa. Kaksitoista jäsenmaata soveltaa eräisiin

hyödykkeisiin nollaverokantaa, mikä tarkoittaa sitä, että tavara tai palvelu myydään loppukäyttäjälle verotta, mutta sen tuotantopanoksiin sisältyvä vero palautetaan myyjälle. Unkari, Viro, Latvia ja Liettua ovat nostaneet vakioverokantaansa edellisestä vuodesta. Suomi alensi elintarvikkeiden alv-kannan 12 prosenttiin 1.10.2009.

Kuvio 5.20. Arvonlisäverollisen liikevaihdon alarajat EU-maissa 2009

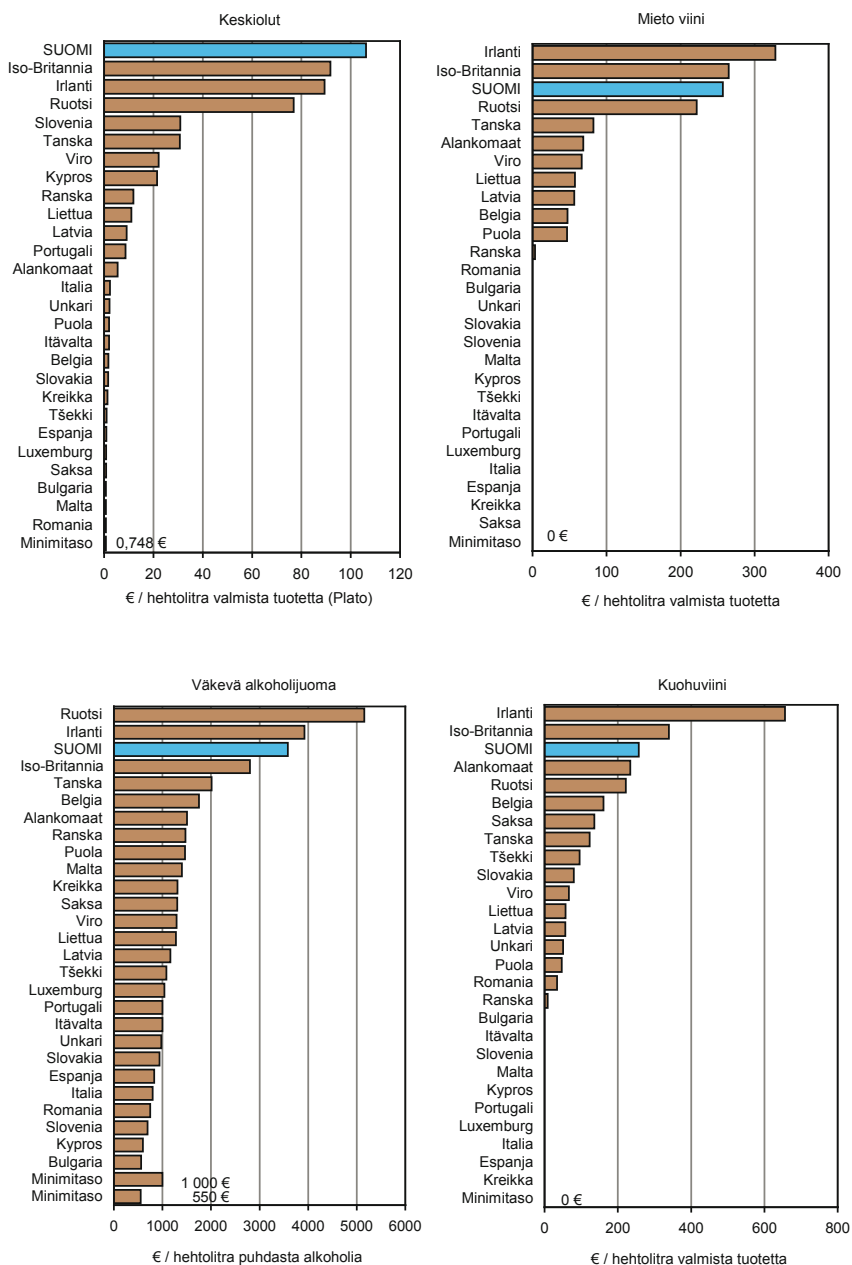

(1) = palvelut, (2) = tavarat, (3) = muut hyödykkeet. * Porrastettu veronhuojennus.

Lähde: EU.

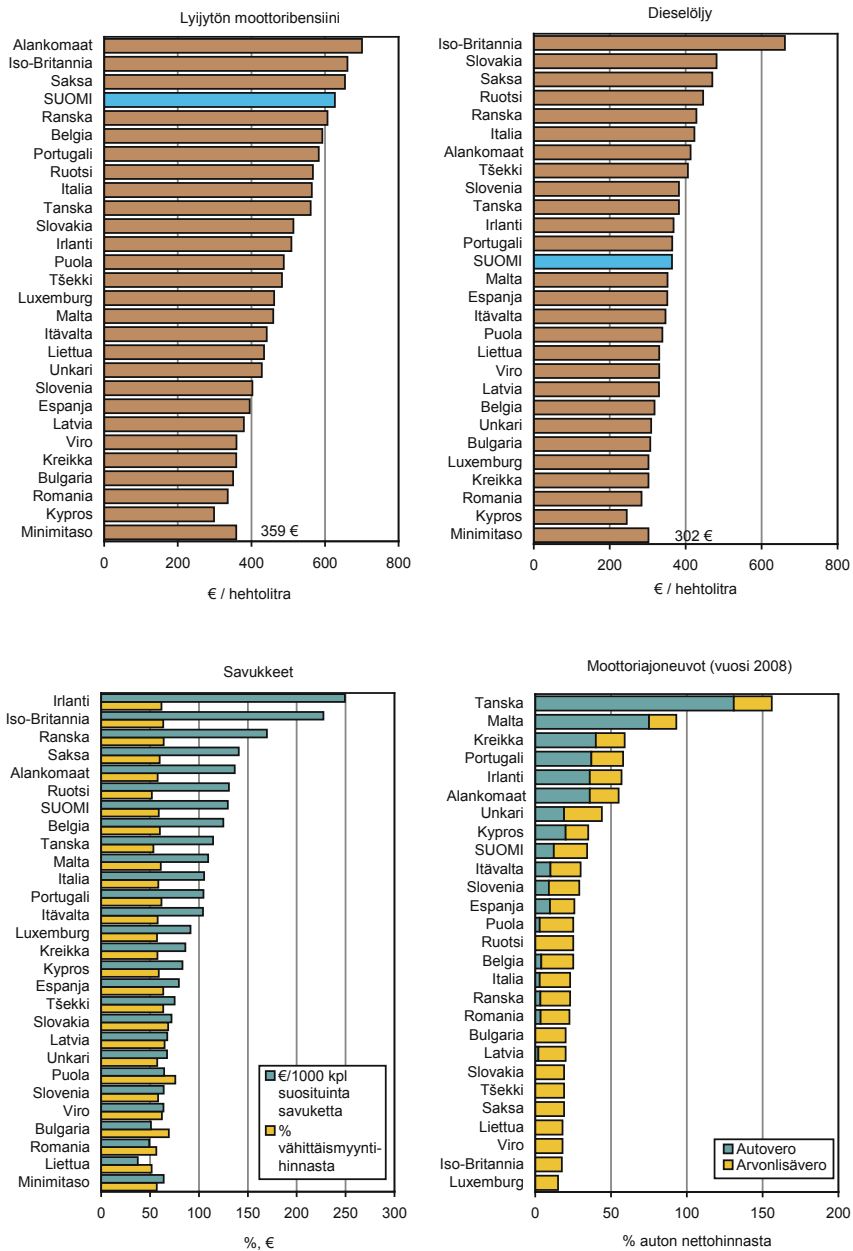
Arvonlisäverotus on ehdoton edellytys EU:n jäsenyydelle. Lähes kaikissa jäsenmaissa osa pienimmistä yrityksistä on hallinnollisista syistä vapautettu verosta. Yritys joutuu yleensä arvonlisäverotuksen piiriin koko liikevaihdostaan heti, kun tietty liikevaihtoraja ylitetään. EU-maissa verollisen liikevaihdon alaraja vaihtelee nollassa yli 76 000 euroon. Nekin maat, jotka eivät sovelle varsinaista liikevaihtorajaa, huoventavat muulla tavoin pienten yritysten arvonlisäverotusta. Suomessa ja Alankomaissa on käytössä asteittainen ALV-huojennus, joka poistaa liikevaihtorajaan liittyvän voimakkaan käyttäytymisvaikutuksen. Katso aiheesta tarkemmin VATT-keskustelualoitteita 278.

Kuvio 5.21a. Alkoholijuomien valmisteverotasoja EU-maissa vuonna 2009

Lähde: Euroopan komissio.

Kuvio 5.21b. Muita valmisteverotasoja EU-maissa vuonna 2009

Lähde: Euroopan komissio. ACEA.

Plato on olutpanimoiden käyttämä yksikkö, joka ilmoittaa sokerin %-määrän viertheessä. Käymisprosessissa sokeri muuttuu alkoholiksi. Plato ilmoitetaan asteina, esim. 2° Plato.

Väkevä alkoholijuoma: 1000 euroa on minimitaso maille, joiden verotaso ylitti 1000 euroa vuonna 1992. Myöskään maat, jotka tuolloin alittivat 1000 euroa, eivät voi enää alentaa verotasoaan.

Savukkeiden vähimmäisverojärjestelmä perustuu kahteen toisiaan täydentävään tekijään: yksikköperusteiseen veroon (yksikkövero) ja vähittäismyyntihintaan perustuvaan veroon (arvovero). Jäsenvaltioiden on sovellettava molempia. Yksikkövero ei saa olla pienempi kuin viisi eikä suurempi kuin 55 prosenttia savukkeista kannettavasta kokonaisveromäärästä, joka koostuu valmisteveron ja arvonlisäveron yhteismäärästä. Vähimmäisvero määritetään kysytyimmän hintaluokan savukkeista. Sen on oltava vähintään 57 prosenttia tuotteen vähittäismyyntihinnasta ja samanaikaisesti vähintään 64 euroa 1000 kysytyimmän hintaluokan savuketta kohden. Niiden jäsenvaltioiden, jotka kantavat vähintään 101 euron valmisteveroa tuhatta kysytyimmän hintaluokan savuketta kohden, ei tarvitse noudattaa vaatimusta veron 57 prosentin vähimmäistasosta.

– Virolla ja Liettualla on siirtymäkausi vuoden 2009 loppuun, Bulgarialla 2013 loppuun.

Lyijytön moottoribensiini: Vertailu tehty edullisimman 95 oktaanisen bensiinin mukaan.

– Virolle ja Kyprokselle on myönnetty siirtymäaikaa vuoden 2010 alkuun

– Latvialle, Liettualle, Bulgarialle ja Romanianle on myönnetty siirtymäaikaa vuoden 2011 alkuun

– Kreikalla on poikkeussääntö (2003/96/EC).

Dieselöljy:

– Kreikalle on myönnetty siirtymäaikaa vuoden 2009 loppuun

– Kypros: poikkeus vuoden 2009 loppuun, Itävalta, Espanja, Belgia ja Luxemburg: ammatti-liikenteen poikkeus vuoden 2009 loppuun

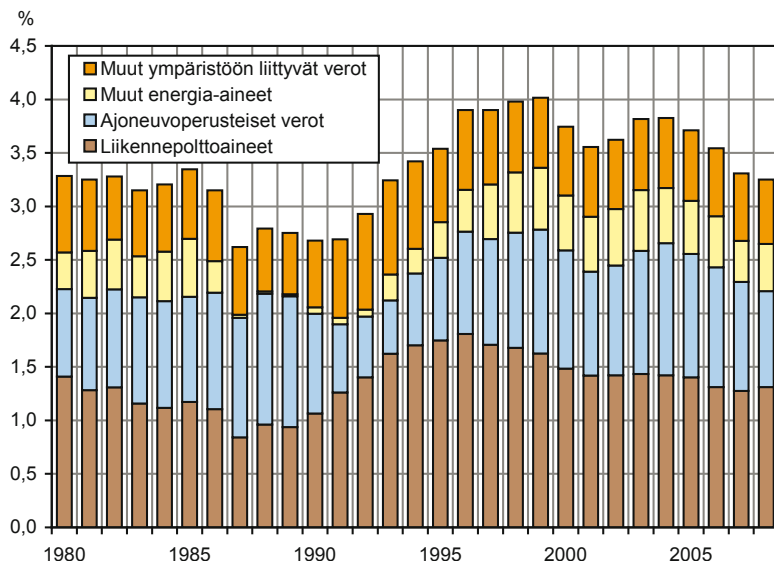
– Romanianle on myönnetty siirtymäaikaa vuoden 2011 alkuun.

Moottorijoneuvot: Autovero on uuden, moottoritulavuudeltaan 2 litran auton hankinnan yhteydessä suoritettava vero (ei sis. käyttömaksua).

Dieselöljyä lukuunottamatta Suomi sijoittuu EU-maiden valmisteverotasojen vertailussa keskitason yläpuolelle. Erityisesti oluen verotus on hyvin kireää. Moottorijoneuvon hankintaan kohdistuva verotus keveni vuosina 2003 ja 2005, ja on lähellä EU:n keskitasoa.

5.8 Ympäristö- ja energiaverot

Kuvio 5.22. Ympäristöön liittyvät verot Suomessa suhteessa bruttokansantuotteeseen vuosina 1980–2008, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus.

Talouden elpymisen ja veroperusteiden kiristymisen vuoksi ympäristöön liittyvien verojen kansantuoteosuus kasvoi Suomessa koko viime vuosikymmenen. Vuoden 2000 jälkeen verotulot kasvoivat maltillisesti lukuunottamatta vuosia 2002–2004. Tämä näkyy myös niiden bruttokansantuoteosuuksissa. Vuosina 2005–2008 bruttokansantuotteen kasvu oli taas erittäin nopeaa.

Vuonna 2008 ympäristöverojen osuus bruttokansantuotteesta oli 3,3 prosenttia. Veroja kannettiin 6 miljardia euroa. Tästä 2,4 miljardia oli peräisin liikennepolttoaineista ja 1,9 miljardia muista veroista. Ajoneuvoperusteiset verot tuottivat 1,7 miljardia euroa.

Taulukko 5.23. Moottoriajoneuvoihin liittyvien verojen tuotto Suomessa vuosina 1990–2008, miljoonaa euroa

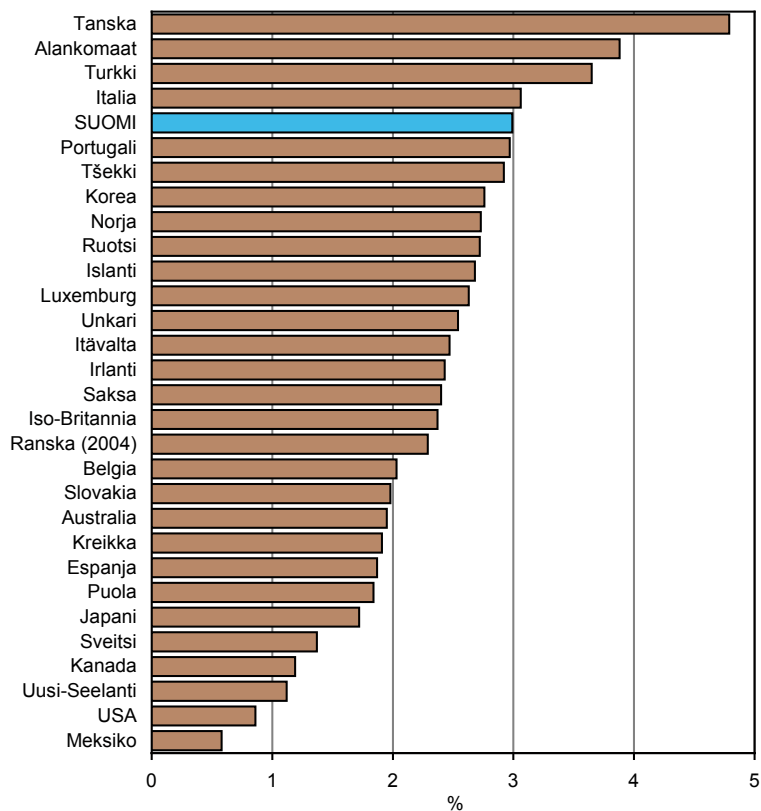
	Autovero	Ajoneuvovero	Moottoriajoneuvovero	Yhteensä
1990	697	-	140	837
1991	400	-	145	545
1992	334	-	137	472
1993	271	-	149	419
1994	345	104	142	591
1995	452	176	112	740
1996	607	187	156	950
1997	708	190	165	1063
1998	885	201	175	1261
1999	1028	209	185	1423
2000	1059	220	181	1459
2001	922	227	208	1357
2002	1023	233	218	1474
2003	1207	243	230	1680
2004	1235	642	0 ¹⁾	1877
2005	1277	537	0	1813
2006	1304	568	0	1872
2007	1217	612	0	1829
2008	1016	637	0	1653

¹⁾ Moottoriajoneuvovero yhdistettiin ajoneuvoveroon vuonna 2004.

Lähde: Tilastokeskus.

Suomen ajoneuvoperusteisia veroja ovat uuden auton hankintaan kohdistuva auto-vero sekä vuotuinen ajoneuvovero, joka jakaantuu perusveroon ja käyttövoimaveroon. Vuoteen 2003 asti käyttövoimaveron perittiin moottoriajoneuvoveron nimellä. Nykyään se peritään kuorma-autoilta sekä muilta kuin bensiinikäyttöisiltä henkilö- ja pakettiautoilta. Näistä fiskaalisesti selvästi merkittävin on autovero. Sen tuotto laski 1990-luvun alkupuolella tuntuvasti laman ja verotuksen keventymisen myötä. Tämän jälkeen ajoneuvoperusteiset verotuotot kasvoivat aina vuoteen 2000 asti. Autovero keveni vuosina 2003, 2005 ja 2008. Veronkevennys vaikutti uusien autojen määrään erityisesti vuonna 2003, jolloin ostopäätösten lykkääntyminen lisäsi verotuloja 200 miljoonalla eurolla. Tämän jälkeen tehdyt veromuutokset ovat pienentäneet verojen kertymää ainakin tilapäisesti.

Kuvio 5.24. Ympäristöön liittyvien verojen osuus bruttokansantuotteesta OECD-maissa vuonna 2006, prosenttia

Lähde: OECD.

Ympäristöön liittyvien verojen merkitys vaihtelee maittain huomattavasti. Tanska, Alankomaat ja Turkki sijoittuvat ympäristöverojen käytössä omalle tasolleen. Euroopan ulkopuolella ympäristöverojen merkitys on yleensä vähäinen.

6 Julkiset hyvinvointimenot

Suomen julkisista menoista pääosa aiheutuu kotitalouksille suunnatuista tulonsiirroista ja ns. hyvinvointipalveluista – koulutuksesta sekä sosiaali- ja terveystalouksista. Näiden tulonsiirtojen ja palveluiden osuus kaikista julkisista menoista on lähes kaksi kolmasosaa.

Vastuu hyvinvointipalvelujen järjestämisestä on Suomessa pääosin kunnilla. Kuntasektori rahoittaa palvelumenot pääosin omilla tuloillaan. Tämän lisäksi valtionosuuksien ja verotuloihin perustuvan valtionosuuksien tasausjärjestelmän avulla pyritään kullekin kunnalle turvaamaan riittävät resurssit ja taloudellinen perusta, jotta kunnat kykenevät järjestämään perusoikeuksien mukaiset hyvinvointipalvelut.

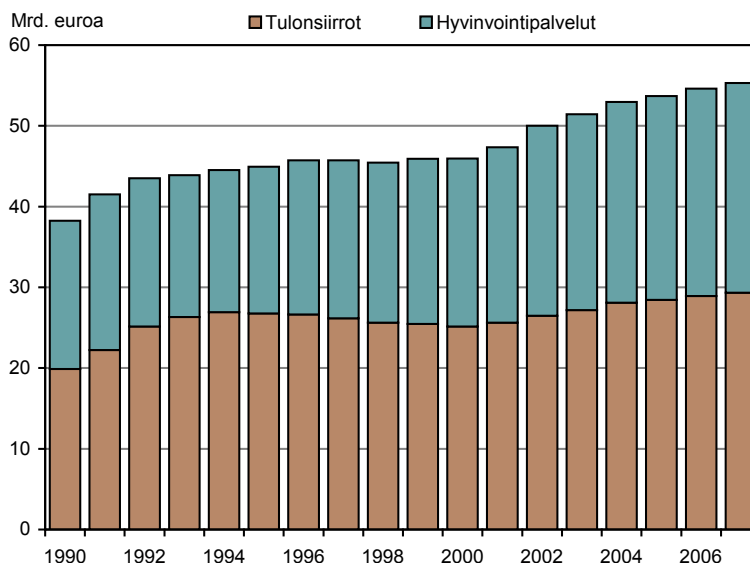
Vuodesta 1990 vuoteen 1995 kotitalouksien saamat tulonsiirrot lisääntyivät laman seurauksena reaalisesti lähes seitsemällä miljardilla eurolla. Sen sijaan kuntien järjestämien hyvinvointipalvelujen menot vähenivät 0,5 miljardilla palvelujen rahoitusmahdollisuuksien heikentyessä verotulojen supistumisen seurauksena. Viime vuosikymmenen lopulla tulonsiirtojen ja hyvinvointipalvelumenojen yhteismäärä pysyi useita vuosia reaalisesti lähes muuttumattomana noin 40 miljardissa eurossa. Tulonsiirrot ja hyvinvointipalvelumenot alkoivat kasvaa 2000-luvulla ja vuonna 2005 niiden yhteismäärä nousi lähes 55 miljardiin euroon.

Kotitaloustukien kansainvälinen vertailu on monista syistä vaikeaa. Joissakin maissa tuki annetaan ilmaispalveluina, joissakin verotettavina tulonsiirtoina, joissakin muissa verottomina tulonsiirtoina tai verohelpotuksina. Lisäksi järjestelmät voivat poiketa siten, että joissakin maissa sosiaaliturva hoidetaan kollektiivisen vakuutusjärjestelmän, joissakin muissa yksilöllisen vakuutusjärjestelmän kautta.

Suomen terveydenhuoltomenot ovat kansainvälisessä vertailussa hyvin kohtuulliset sekä suhteessa asukaslukuun että tulotasoon. Ostovoimakorjatut menot asukasta kohden ovat selvästi alle EU-maiden keskitason.

6.1 Julkinen tuki kotitalouksille

Kuvio 6.1. Kotitalouksien tulonsiirrot ja hyvinvointipalvelut vuosina 1990–2007, miljardia euroa vuoden 2007 hinnoin

Lähde: VATT (Sosiaali- ja terveysministeriö, opetusministeriö, Opetushallitus, Kansaneläkelaitos ja Valtiokonttori).

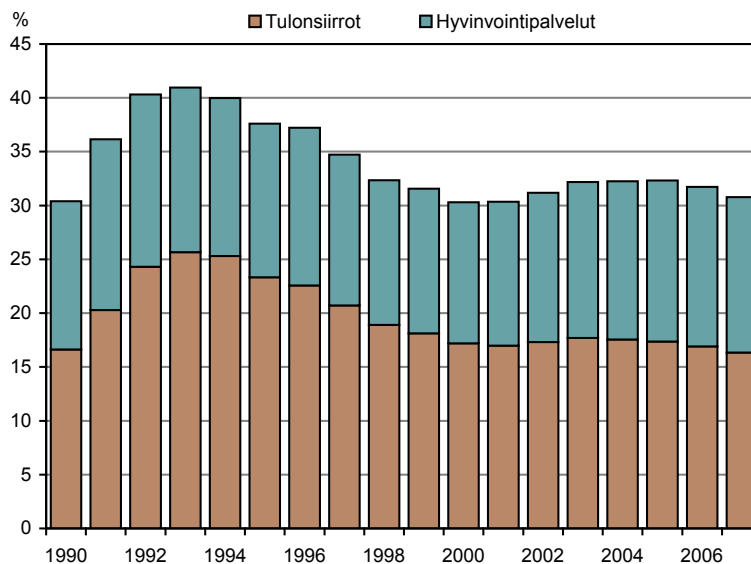
Kotitalouksien tulonsiirtoihin ja hyvinvointipalveluihin käytettiin vuonna 2007 noin 55 miljardia euroa. Viime vuosikymmenen alusta lähtien menot ovat kasvaneet reaalisesti lähes 45 prosenttia. Vuoteen 1994 asti tulonsiirrot lisääntyivät, mutta hyvinvointipalvelumenot vähenivät jonkin verran. Sen jälkeen vuoteen 2000 asti kotitalouksien julkisen tuen kokonaismäärä pysyi reaalisesti suunnilleen ennallaan, mutta viime vuosina sekä tulonsiirroista että hyvinvointipalveluista aiheutuvat menot ovat jälleen lisääntyneet.

Hyvinvointipalvelut = Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalimenotilaston sosiaaliset hyvinvointipalvelut + koulutuspalvelut.

Tulonsiirrot = Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalimenotilaston tulonsiirrot + opintotuki (opintoraha ja asumislisä) + asuntopoliittiset korkotuet + asuntolainojen korkovähennys + invalidi- ja elatusvelvollisuusvähennys. Sosiaalimenotilastoon kuulumattomien erien osuus kaikista tulonsiirroista on ollut 4–8 prosenttia.

Deflaattorina on käytetty tulonsiirroissa elinkustannusindeksiä ja hyvinvointipalveluissa julkisten menojen hintaindeksiä (Tilastokeskus).

Kuvio 6.2. Kotitalouksien tulonsiirtojen ja hyvinvointipalvelujen osuus bruttokansantuotteesta vuosina 1990–2007, prosenttia

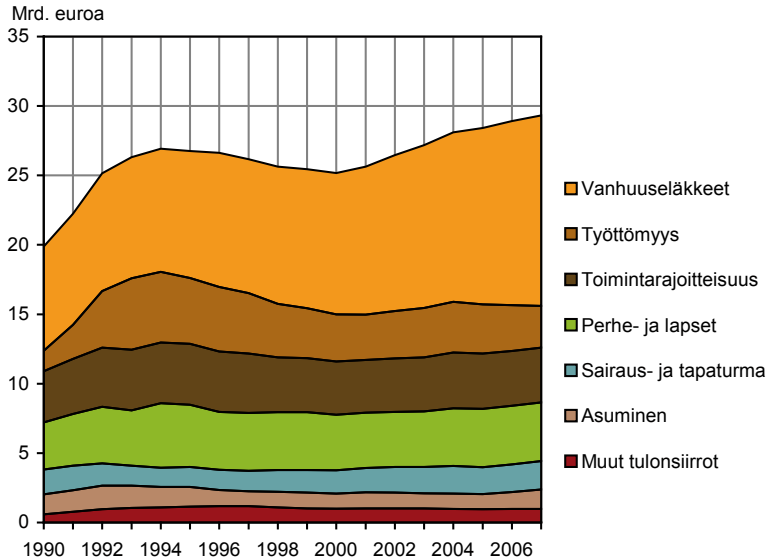

Lähde: VATT (Sosiaali- ja terveysministeriö, opetusministeriö, Opetushallitus, Kansaneläkelaitos, Valtiokonttori).

Julkisen sektorin kotitalouksille kohdentaman kokonaistuen osuus bruttokansantuotteesta kohosi enimmillään runsaaseen 40 prosenttiin vuonna 1993. Osuus on sen jälkeen laskenut lamaa edeltävälle tasolle, noin 30 prosenttiin. Bruttokansantuoteosuus nousi voimakkaasti vuosina 1991–1993, kun tulonsiirrot lisääntyivät merkittävästi. Osuuden kasvua voimisti bruttokansantuotteen lasku vuosina 1991 ja 1992. Vuoden 1993 jälkeen sekä tulonsiirtojen että hyvinvointipalvelujen kansantuoteosuudet laskivat talouden elpymisen takia, mutta ovat vuosituhaten vaihteen jälkeen hiukan nousseet.

6.2 Kotitalouksien saamat tulonsiirrot

Kuvio 6.3. Kotitalouksien saamat tulonsiirrot vuosina 1990–2007, miljardia euroa vuoden 2007 hinnoin

Lähde: VATT (Sosiaali- ja terveysministeriö, Kansaneläkelaitos ja Valtiokonttori).

Vanhuuseläkkeet ovat merkittävin erä kotitalouksien tulonsiirroista. Niiden määrä on kasvanut vuodesta 1990 vuoteen 2007 reaalisesti yli kuusi miljardia euroa. Työttömyysetuuksia maksettiin vuonna 1993 runsaat viisi miljardia euroa (vuoden 2007 rahassa), minkä jälkeen ne ovat tasaisesti vähentyneet vuosia 2002–2004 lukuun ottamatta. Toimintarajoitteisuus-ryhmän menot kasvoivat lievästi vuosina 1991–1995, mutta sen jälkeen maksettavat määrät ovat reaalisesti mitattuna vähentyneet vuosia 2002–2004 lukuun ottamatta. Nykyisin kolme neljäsosaa tämän ryhmän etuuksista maksetaan työkyvyttömyyden perusteella.

Vanhuuseläkkeet = varsinaiset sekä varhennetut vanhuuseläkkeet, sukupolvenvaihdoseläkkeet, rintamalisät ja osa-aikaeläkkeet. Varsinaisten vanhuuseläkkeiden osuus on ollut 90–95 prosenttia.

Työttömyys = työttömyyspäivärahat, työmarkkinatuki, työttömyyseläkkeet, työvoimapolitiittinen koulutustuki, eroraha sekä eräät muut vähäiset etuudet.

Toimintarajoitteisuus = työkyvyttömyyseläkkeet, yksilölliset varhaiseläkkeet, tapaturmaetuudet.

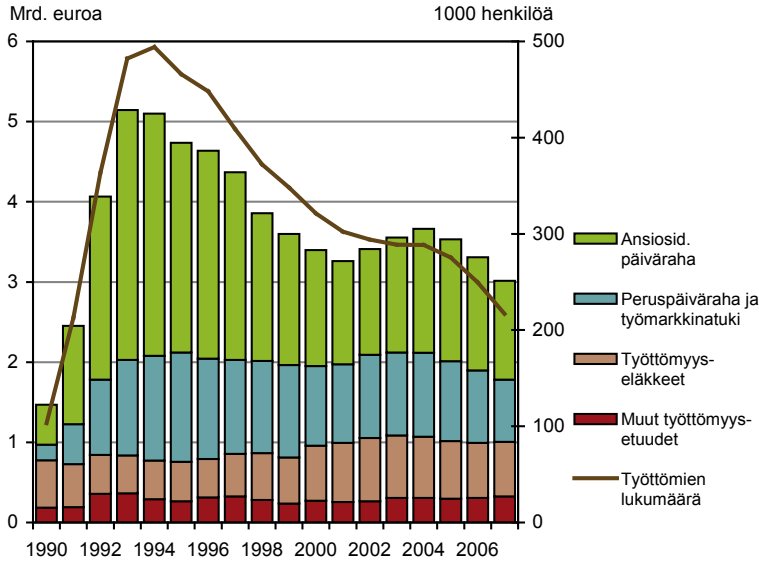
Perhe ja lapset = pääasiassa lapsiperheille maksettavat lesken- ja lapseneläkkeet sekä lapsilisät.

Asuminen = asumistuki, korkotuki.

Muut tulonsiirrot = toimeentulotuki.

Lapsiperheiden saamat etuudet lisääntyivät vuonna 1994 lapsilisäjärjestelmän uudistamisen seurauksena, jolloin vastaavasti lapsiperheiden verovähennyksiä leikattiin. Asuntopoliittisten tukien väheneminen johtuu pääasiassa vuoden 1993 pääomaverouudistuksessa toteutetusta asuntolainojen korkovähennyksen rakenteellisesta muutoksesta.

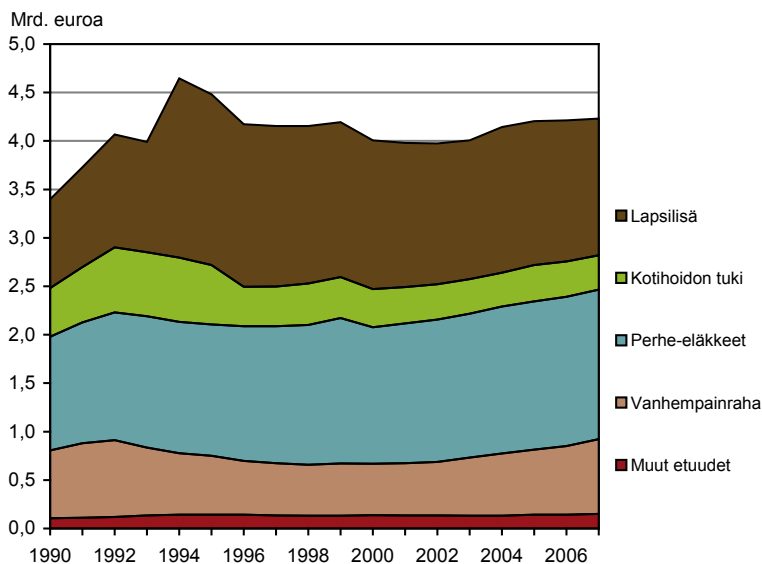
Kuvio 6.4. Työttömyysetuudet (miljardia euroa vuoden 2007 hinnoin) ja työttömien työnhakijoiden lukumäärä (1000 henkilöä) vuosina 1990–2007

Lähde: VATT (Sosiaali- ja terveysministeriö, työministeriö ja Kansaneläkelaitos).

Työttömyysaste nousi laman aikana 13–14 prosenttiyksikköä ja työttömiä työnhakijoita oli enimmillään lähes puoli miljoonaa. Ansiosidonnaisten päivärahojen, peruspäivärahojen sekä muiden työttömyysetuuksien (työmarkkinatuki otettiin käyttöön vuonna 1994) määrät lisääntyivät huomattavasti vuosina 1991–1993. Työttömien määrän kääntyessä laskuun maksetut etuudet vähenivät lähes samassa suhteessa. Etuusmenot kuitenkin lisääntyivät uudelleen vuosina 2002–2004.

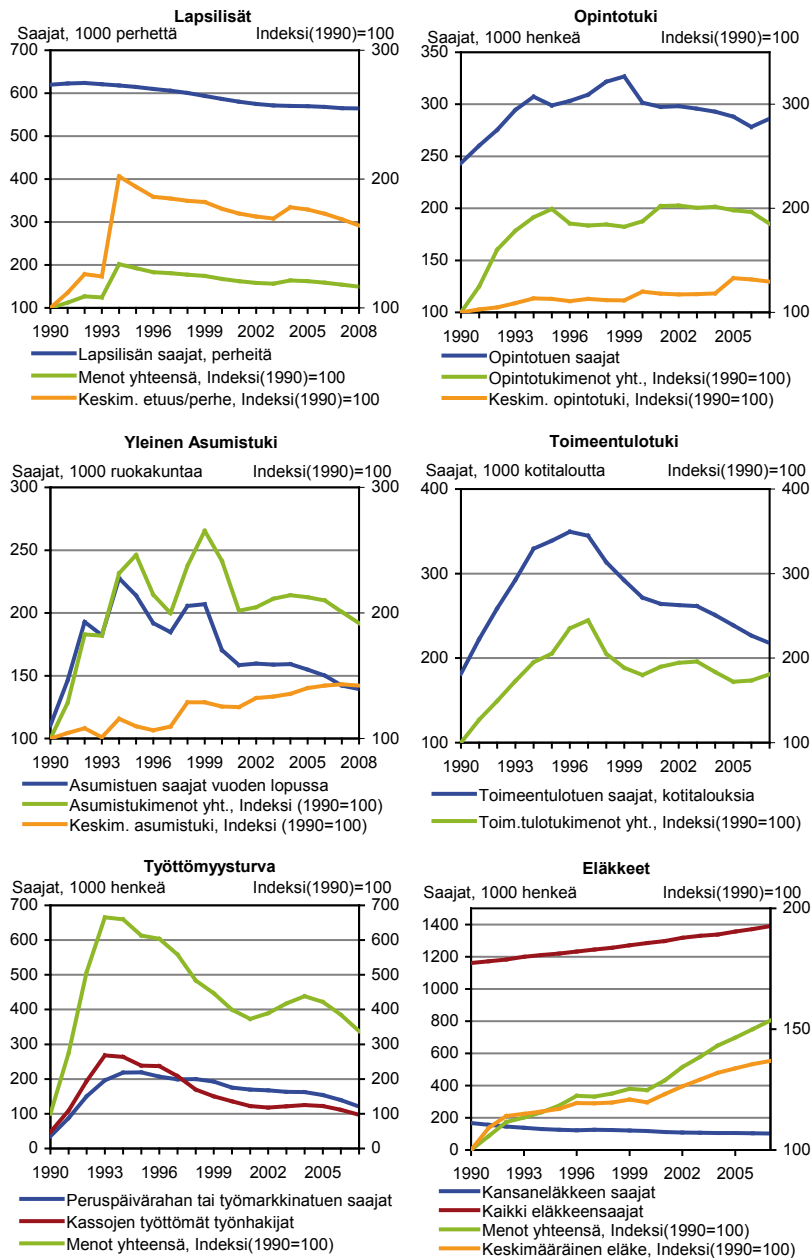
Kuvio 6.5. Lapsiperheiden tulonsiirrot vuosina 1990–2007, miljardia euroa vuoden 2007 hinnoin

Lähde: VATT (Sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalimenotilasto ja Kansaneläkelaitos).

Lapsiperheille maksettiin tulonsiirtoja vuonna 2007 yhteensä 4,2 miljardia euroa. Enimmillään niiden määrä oli vuonna 1994, kun perhetukipaketin yhteydessä verovähennykset poistettiin ja lapsilisien määrää nostettiin. Perhe-eläkkeiden määrät ovat lisääntyneet suhteellisen tasaisesti viime vuosikymmenen alun jälkeen. Lasten kotihoidon tukeen tehtiin parannuksia viime vuosikymmenen alussa, mutta vuonna 1996 tukea leikattiin noin kolmanneksella. Vanhempainrahana maksetut etuudet ovat viime vuosina uudelleen kääntyneet kasvuun.

Kuvio 6.6. Eräiden sosiaalietuuksien reaalikehitys vuosina 1990–2007/2008

Lähde: Kansaneläkelaitos, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Vakuutusvalvontavirasto, Työ- ja elinkeinoministeriö, Eläketurvakeskus.

Lapsilisiä saavien perheiden määrä on syntyvyyden alentuessa vähentynyt noin kymmenellä prosentilla vuodesta 1990. Lapsilisien kokonaismäärä ja keskimääräinen lapsilisiä perhettä kohden nousivat vuonna 1994 voimakkaasti lapsilisä uudistuksen vuoksi. Tämän jälkeen ne ovat pääosin laskeneet saajien määrän alentumisen myötä.

Opintotukea saavien määrä on kasvanut kuudesosalla vuodesta 1990. Kasvu oli nopeinta 1990-alun lamavuosina. Opintotukimenojen jyrkkään kasvuun vaikutti lisäksi vuosina 1992–1994 toteutettu opintotukiuudistus. Keskimääräinen opintotuki on kasvanut hitaasti vuodesta 1990, mutta nousi jyrkemmin vuonna 2005 toteutetun asumislisän uudistuksen vuoksi.

Yleisen asumistuen saajien määrä kaksinkertaistui 1990-luvun alun lamavuosina. Vuodesta 1994 tukea saavien ruokakuntien lukumäärä on alentunut yli kolmanneksella ja oli vuoden 2008 lopussa noin 140 000. Keskimääräinen asumistuki on noussut tasaisesti ja oli vuonna 2008 noin 40 prosenttia korkeampi kuin vuonna 1990. Asumistukimenot ovat kasvaneet tuen saajien määrän ja keskimääräisen tuen nousun myötä. Menot olivat korkeimmillaan vuonna 1999.

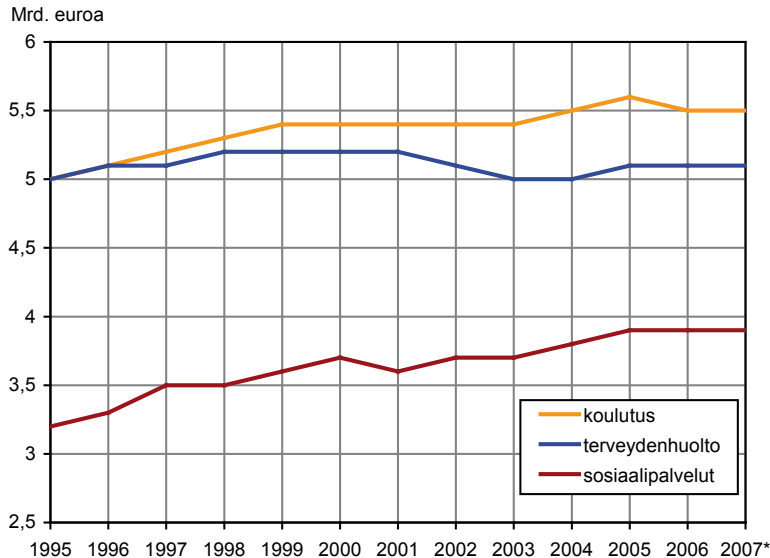
Sekä toimeentulotuen saajien määrä että toimeentulotukimenot kasvoivat huomattavasti 1990-luvun alussa. Vuonna 1996 noin 350 000 kotitaloutta sai toimeentulotukea ja tuen saajien määrä on laskenut tasaisesti siitä lähtien vuoteen 2007 asti, jolloin tukea sai noin 218 000 kotitaloutta. Toimeentulotukimenot laskivat jyrkästi vuodesta 1996 vuoteen 2000, mutta ovat sen jälkeen muuttuneet maltillisemmin.

Työttömyysetuusmenot lähes seitsemänkertaistuivat vuodesta 1990 vuoteen 1994, jonka jälkeen ne alenivat tasaisesti vuoteen 2001 asti. Tämän jälkeen menot ovat useina vuosina jälleen kasvaneet. Kehitys on noudattanut työttömyyden määrällistä ja rakenteellista kehitystä.

Eläkkeensaajien lukumäärä on kasvanut tasaisesti ja vuonna 2007 eläkettä sai jo lähes 1 400 000 henkilöä, mikä on noin 20 prosenttia enemmän kuin vuonna 1990. Samalla kansaneläkkeen saajien lukumäärä on laskenut 103 000 henkilöön. Keskimääräinen eläke on noussut 37 prosenttia vuodesta 1990 ja eläkemenot ovat kasvaneet erityisesti viime vuosina tätäkin nopeammin.

6.3 Hyvinvointipalvelut

Kuvio 6.7. Julkisten hyvinvointipalvelujen tuotannon arvo 1995–2007*, miljardia euroa, vuoden 2007 hinnoin

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

Julkisten koulutus-, terveydenhuolto- ja sosiaalipalvelujen tuotannon reaaliarvo katosi noin 10 prosenttia vuodesta 1995 vuoteen 2007, jolloin se oli 14,5 miljardia euroa. Voimakkaimmin kasvoi sosiaalipalvelujen tuotanto, runsaan viidenneksen, kun taas terveydenhuollon tuotannon kasvu oli vain pari prosenttia.

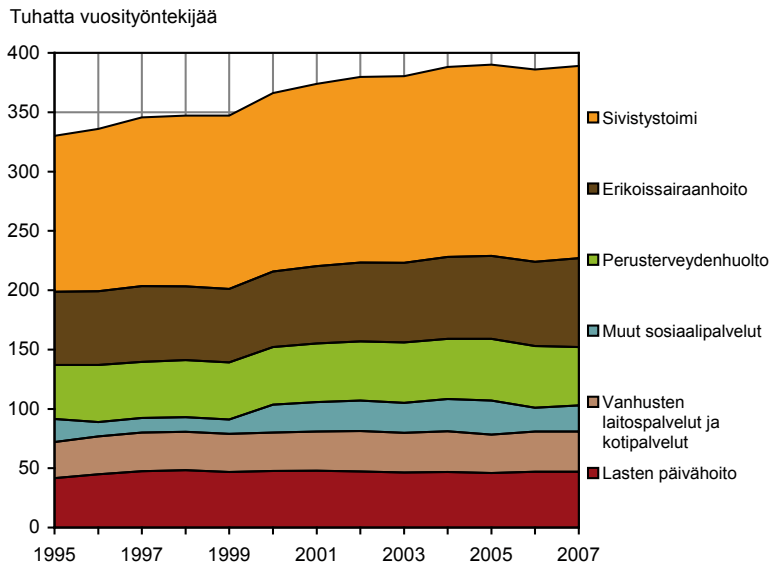
Suomessa hyvinvointipalvelujen järjestämisestä ja tuottamisesta vastaavat pääasiassa kunnat ja kuntayhteisöt. Yksityisten yritysten ja voittoa tavoittelemattomien yhteisöjen toiminnan osuus on kuitenkin lisääntynyt 1990-luvulla sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotannossa.

Kuntien ja kuntayhtymien vastuulla on peruskouluopetus ja lukio-opetus sekä valtaosin ammatillinen koulutus. Valtio sen sijaan vastaa yliopisto-opetuksesta.

Julkinen terveydenhuolto toimii lähinnä kuntasektorin vastuulla. Kuntien ja kuntayhtymien terveyskeskukset tuottavat perusterveydenhuollon palvelut ja sairaanhoitopiirien sairaalat erikoissairaanhoidon palveluja. Vuonna 2005 yksityisiä terveyspalvelujen tuottajia oli noin 3 200 ja terveydenhuollon itsenäisiä ammatinharjoittajia noin 14 400. Yksityisten yritysten ja järjestöjen osuus terveyspalvelujen koko henkilöstöstä oli noin viidennes eli noin 35 000 henkilöä vuonna 2005.

Sosiaalipalveluista merkittävimmät ovat vanhusten laitos- ja avohoitopalvelut ja lasten päivähoitopalvelut. Kuntien oman palvelutuotannon osuus esimerkiksi kotipalveluissa ja päivähoitopalveluissa on viime vuosina hieman alentunut ja niitä on täydennetty yksityisin ostopalveluin. Vuonna 2005 yksityisiä sosiaalipalvelujen toimipaikkoja oli noin 46 200, joista kaksi kolmasosaa oli järjestöjen ja yksi kolmasosa yritysten omistamia. Sosiaalipalvelujen koko henkilöstöstä noin 27 prosenttia eli yli 46 000 henkilöä toimi yksityisissä sosiaalipalveluissa.

Kuvio 6.8. Kuntien ja kuntayhtymien työvoima hyvinvointipalveluissa vuosina 1995–2007, tuhatta vuosityöntekijää

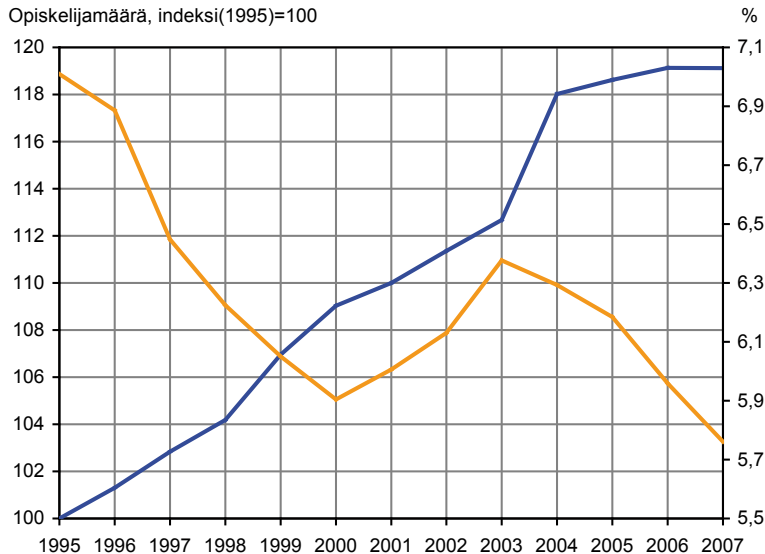
Lähde: Tilastokeskus.

Kuntien ja kuntayhtymien hyvinvointipalvelujen työvoima kokoaikaisina työntekijöinä laskettuna oli vuonna 2007 lähes 390 000, lähes 18 prosenttia enemmän kuin vuonna 1995. Noin 60 prosenttia työskenteli sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa. Vuosina 1995–2007 työvoiman määrä kasvoi eniten erikoissairaanhoidossa ja koulutuksessa, kummassakin runsaan viidenneksen.

Vuonna 2007 lasten päivähoidon vuosityöntekijämäärä oli noin 47 000 ja kotipalveluissa sekä vanhusten laitoshoidossa yhteensä 56 000 henkilöä. Terveyskeskuksissa vuosityöntekijöitä oli 49 000 ja erikoissairaanhoidossa 75 000.

Koulutus

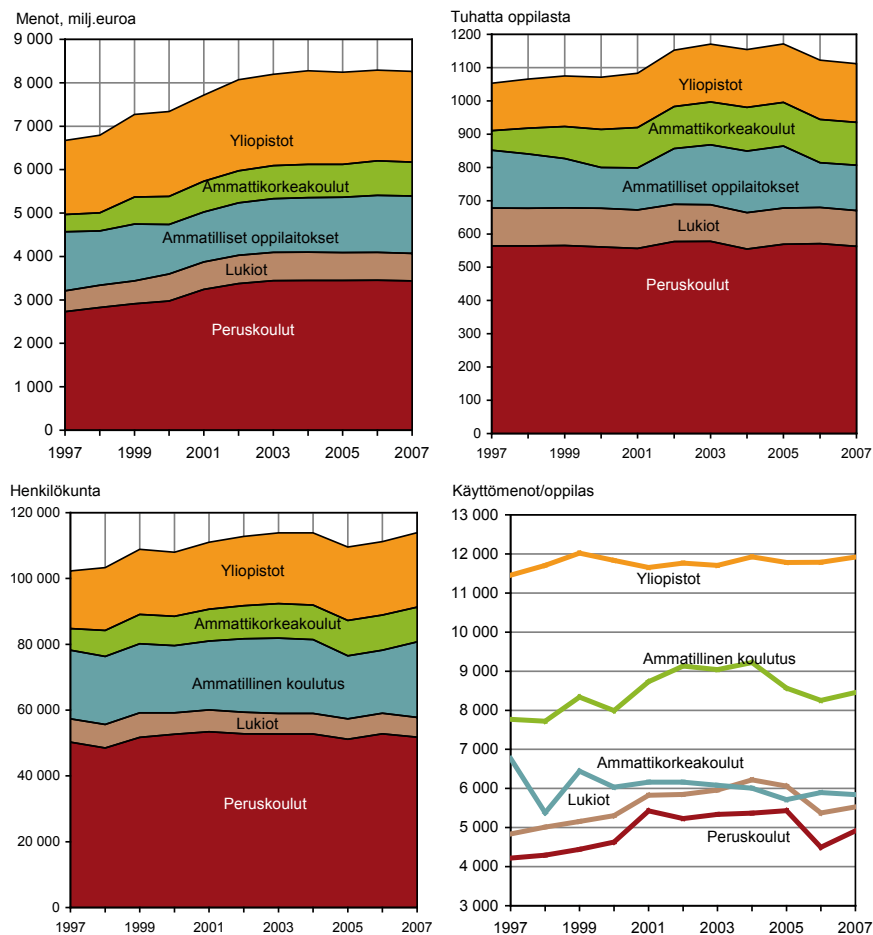
Kuvio 6.9. Julkiset koulutusmenot, prosenttia bruttokansantuotteesta ja opiskelijamäärä, indeksi(1995)=100, vuosina 1995–2007

Lähde: Tilastokeskus.

Opiskelijamäärä eri koulutusasteilla kasvoi tasaisesti vuosina 1995–2005. Vuonna 2007 peruskouluissa, lukioissa, ammatillisissa oppilaitoksissa, ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa opiskeli yhteensä yli 1,26 miljoonaa opiskelijaa. Vuodesta 1995 opiskelijamäärä oli kasvanut runsaat 19 prosenttia. Julkisten koulutusmenojen osuus bruttokansantuotteesta aleni vuoteen 2000 saakka, minkä jälkeen se kasvoi hieman vuoteen 2003 asti. Vuodesta 2003 vuoteen 2007 koulutusmenojen BKT-osuus laski 0,6 prosenttiyksikköä ja vuonna 2007 se oli 5,8 prosenttia. Osuuden aleneminen 1990-luvun lopulla ja vuoden 2003 jälkeen johtuu kansantuotteen nopeasta kasvusta. Reaalisesti koulutusmenot kasvoivat molemmilla ajanjaksoilla.

Kuvio 6.10. Perusasteen, toisen asteen ja korkea-asteen koulutuksen menot, oppilaat, henkilöstö, ja käyttömenot oppilasta kohden vuosina 1997–2007, menot vuoden 2007 hinnoin

Lähde: OPM/KOTA- ja AMKOTA-tietokannat, opetushallituksen tilastot.

Vuonna 2007 koulutuksen menot peruskouluissa olivat 3,4 miljardia euroa, lukioissa 0,6 miljardia euroa, ammatillisissa kouluissa 1,3 miljardia euroa ja ammattikorkeakouluissa 0,8 miljardia euroa. Yliopistojen rahoitusmenot olivat kaksi miljardia euroa. Yliopistoja lukuun ottamatta koulujen menot olivat pääsääntöisesti julkisesti rahoitettuja. Yliopistojen menoista kaksi kolmasosaa oli budjettirahoitteisia.

Reaaliset käyttömenot olivat vuonna 2007 peruskouluissa neljänneksen ja lukioissa kolmanneksen suuremmat kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Ammatillisten oppi-

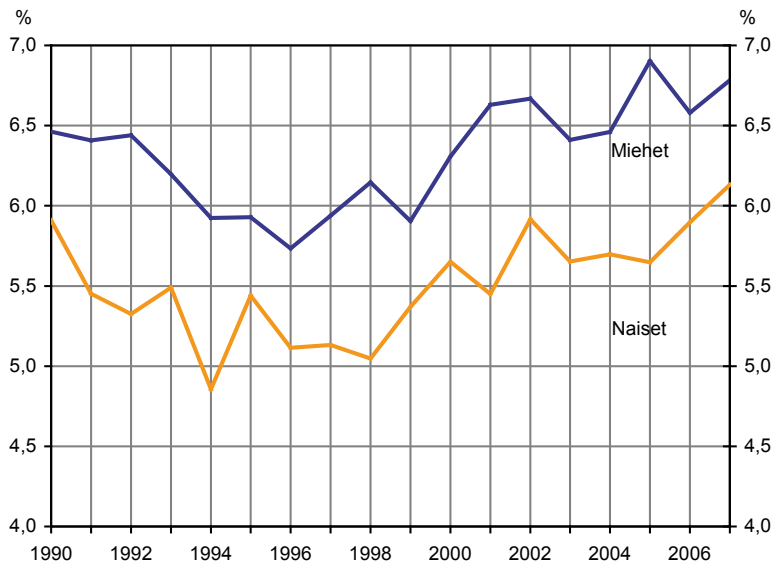
laitosten menot olivat samalla tasolla kuin 10 vuotta aikaisemmin, kun taas ammatikorkeakoulujen menot lähes kaksinkertaistuivat.

Peruskoulujen ja lukioiden oppilasmäärä ei juuri muuttunut vuosina 1997–2007. Vuonna 2007 peruskoululaisia oli 563 000 ja lukioissa opiskeli runsaat 107 000 oppilasta. Ammatillisessa koulutuksessa oppilasmäärä kasvoi hiukan ammatikorkeakoulutuksen laajentumisen seurauksena. Vuonna 2007 ammatillisten oppilaitosten oppilasmäärä oli noin 137 000 ja ammattikorkeakouluissa opiskeli 129 000 opiskelijaa. Yliopistojen opiskelijamäärä kasvoi neljänneksellä 176 000 opiskelijaan.

Oppilaskohtaisten menojen kasvu selitti peruskouluissa ja lukioissa pitkälti kokonaismenojen reaalikasvun. Keskimääräiset oppilaskohtaiset menot olivat peruskouluissa 5 500 euroa ja lukioissa 4 900 euroa.

Kokoaikaiseksi muutettu henkilökuntamäärä kasvoi peruskouluissa kolme prosenttia mutta väheni lukioissa peräti 15 prosenttia vuosina 1997–2007. Voimakkaimmin henkilökuntamäärä kasvoi ammattikorkeakouluissa, mikä on seurausta uusien oppilaitosten perustamisesta.

Kuvio 6.11. Koulutuksen tuotto Suomessa vuosina 1990–2007

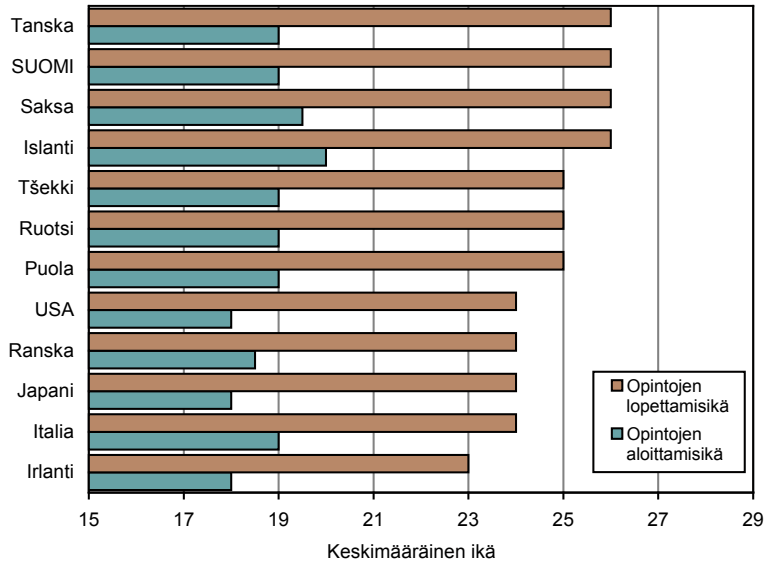
Lähde: VATT.

Kuviossa koulutuksen tuottoa mittaa koulutuksen kerroin regressioyhtälössä, jossa kuukausipalkkoja selitetään koulutusvuosilla, iällä ja iän neliöllä. Regressioyhtälöt on estimoitu vuosien 1990–2005 tulonjakotilastoista. Mukana otoksessa ovat kaikki vähintään 6 kuukautta kunakin vuonna työssä olleet. Koulutuksen kerroin voidaan tulkita yhdestä lisäkoulutusvuodesta johtuvaksi suhteelliseksi palkkatason muutokseksi. Siten esimerkiksi 6 prosentin tuotto tarkoittaa, että yhden vuoden lisäkoulutus nostaa ansiota 6 prosenttia. Vuonna 2005 tapahtunut miesten koulutuksen tuoton selkeä nousu johtuu osin käytetyn otoksen satunnaisvaihtelusta.

Koulutuksen tuotto oli Suomessa 1990-luvulla lievässä laskussa, mutta on palannut kutakuinkin 1990-luvun alun tasolle. Yhden lisäkoulutusvuoden tuotto vuonna 1990 oli naisilla 5,9 prosenttia ja miehillä 6,5 prosenttia. Vuonna 2007 tuotto oli naisilla 6,1 prosenttia ja miehillä 6,8 prosenttia. Sukupuolten väliset erot koulutuksen tuottavuudessa ovat pysyneet suurin piirtein vakiona. Yhden lisäkoulutusvuoden vaikutus ansiotasoon on kansainvälisessä vertailussa edelleen varsin korkea.

Koulutuksen kansainvälistä vertailua

Kuvio 6.12. Lukion lopettamisikä ja keskimääräinen yliopistotutkinnon suorittamisikä eräissä maissa

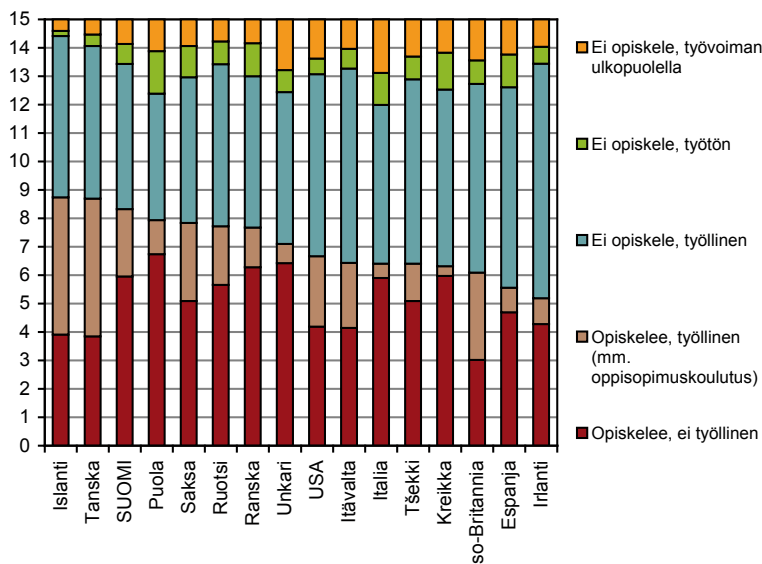

Lähde: OECD.

Yliopistotutkinnon suorittamisikä kuvaa maisterin tutkinnon (5 vuotta kestävä) suorittaneiden tyypillistä ikää. Oletuksena on täysiaikainen osallistuminen koulutukseen ja normaali eteneminen opinnoissa.

Suomessa maisterin tutkintoon tähtäävät opiskelijat valmistuvat vanhempina kuin suurimmassa osassa vertailumaista. Lukion suorittamisen jälkeen kuluu keskimäärin seitsemän vuotta tutkinnon saavuttamiseen. Tästä ajasta muutama vuosi kuluu toivotun opiskelupaikan odottelussa korvikeopintojen tai välivuosien merkeissä. Irlannissa korkeakoulututkinto saavutetaan tyypillisesti kolme vuotta nuorempana kuin Suomessa.

Kuvio 6.13. Odotettavissa olevat opiskelu- ja työssäkäyntivuodet 15-vuotiailla siihen asti kunnes he täyttävät 30 vuotta työmarkkina-aseman mukaan eräissä OECD-maissa vuonna 2006

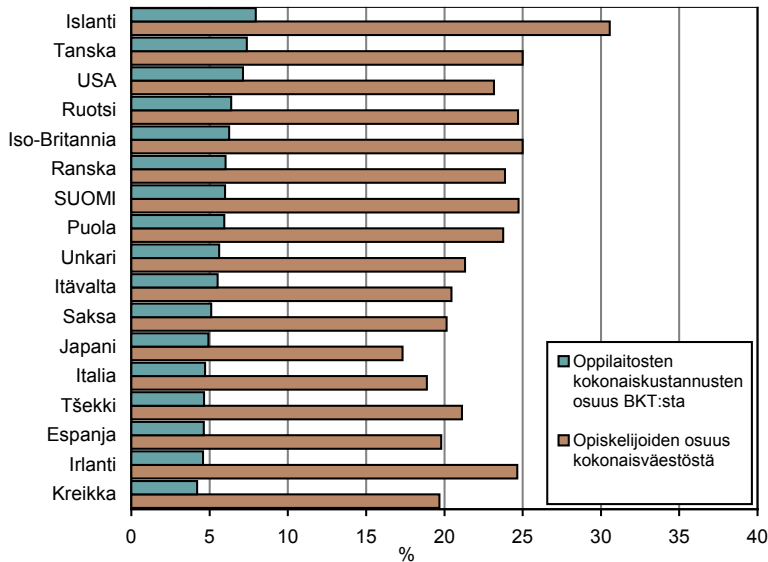

Lähde: OECD, Education at a Glance 2008.

Siirtyminen opinnoista työelämään vie Suomessa pitkään. Opiskeluvuosia kertyy 15-vuotiaille keskimäärin kahdeksan 30 ikävuoteen mennessä. Näistä kaksi vuotta on opiskelua koulutusohjelmissa, joiden ohessa käydään töissä (esim. oppisopimuskoulutus). Pitkästä koulutusajasta johtuen työssäoloaika jää noin viiteen vuoteen. Työttömänä tai työvoiman ulkopuolella vietetään keskimäärin 1,5 vuotta 30 ikävuoteen mennessä. Opiskeluvuosia kertyy kolmanneksi eniten ja työssäkäyntivuotia neljänneksi vähiten vertailumaista. Työttömänä tai työvoiman ulkopuolella vietetty aika on yksi vertailumaiden alhaisimpia. Vain Islannissa ja Tanskassa koulutus vie enemmän aikaa kuin Suomessa ja myös työssäkäyntiaika 30-vuotiaaksi ehtineillä jää runsaaseen viiteen vuoteen. Opiskeluaika on lyhin Irlannissa ja Espanjassa, noin viisi vuotta. Siten myös työssäoloaika nousee niinkin korkeaksi kuin 7–8 vuotta. Aika työvoiman ulkopuolella jää Pohjoismaissa selvästi lyhyemmäksi kuin useimmissa muissa maissa. Naisten työhönosallistumisaste on korkealla tasolla juuri Pohjoismaissa, ja alimmillaan maissa, joissa esimerkiksi päivähoitopaikkoja ei ole järjestetty julkisin varoin.

Työvoimaan kuuluvat kaikki 15–64-vuotiaat. Työvoiman ulkopuolella ovat muut kuin työlliset ja työttömät, esimerkiksi varusmiehet ja siviilipalvelusmiehet.

Kuvio 6.14. Oppilaitosten kokonaiskustannukset suhteessa BKT:een ja opiskelijoiden määrä kaikilla koulutusasteilla suhteessa väestön määrään eräissä OECD-maissa vuonna 2005

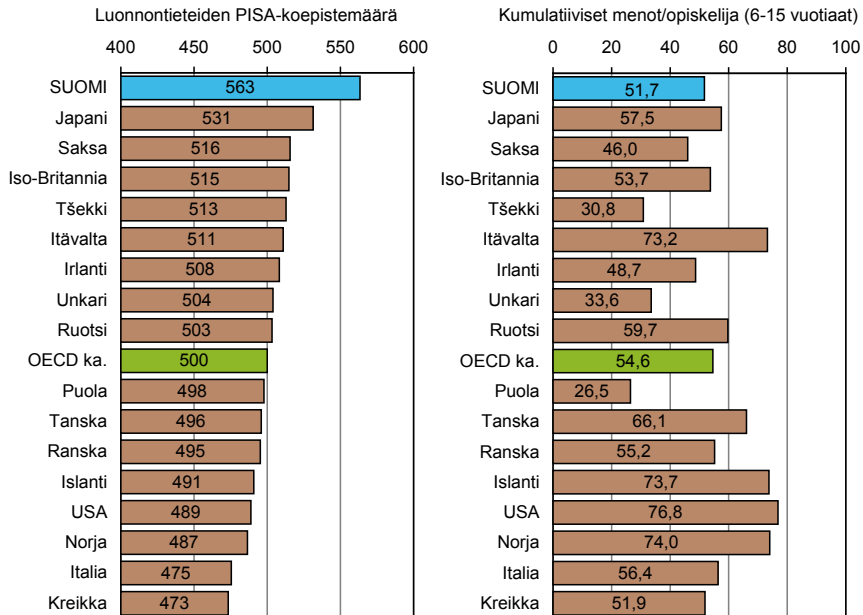

Lähde: OECD, Education at a Glance 2008.

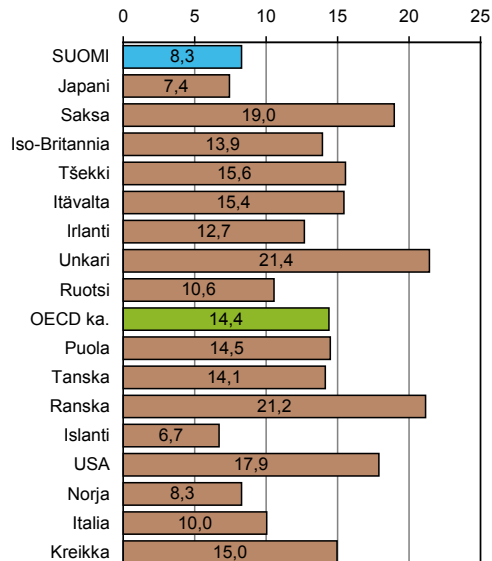
Koulutusjärjestelmä toimii Suomessa suhteellisen tehokkaasti, kun tarkastellaan oppilaitosten kokonaiskustannusten suhdetta bruttokansantuotteeseen ja opiskelijoiden osuutta kokonaisväestöstä. Oppilaitosten kokonaiskustannusten osuus bruttokansantuotteesta on Suomessa vertailumaiden keskitasoa, noin kuusi prosenttia vuonna 2005 samaan aikaan kun opiskelijoiden osuus kokonaisväestöstä on yksi vertailumaiden korkeimmista, lähes 25 prosenttia. Tehokkaimmin koulutusjärjestelmä toimii Irlannissa, jossa kokonaiskustannusten osuus bruttokansantuotteesta on vertailumaiden toiseksi matalin ja opiskelijoiden osuus kokonaisväestöstä samaa tasoa kuin Suomessa.

Islannissa opiskelijoiden osuus väestöstä on vertailumaiden suurin, yli 30 prosenttia ja myös oppilaitosten kustannukset suhteessa bruttokansantuotteeseen vertailumaiden korkeimmat.

Kuvio 6.15. Luonnontieteiden PISA-koepistemäärä vuonna 2006, kumulatiiviset koulutusmenot (euroa)/opiskelija vuonna 2005 ja sosiaalinen PISA-indeksi vuonna 2006 eräissä OECD-maissa

Taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista asemaa kuvaavan indeksin selitysosuus PISA-koepistemäärän vaihtelusta

Lähde: OECD, Education at a Glance 2008.

Suomalainen perusopetus on tehokkaimpia suhteessa vertailumaihin. Suomalaisen 15-vuotiaiden luonnontiedon osaaminen oli PISA-arvioinnin tulosten perusteella vertailumaiden paras. Myös äidinkielen ja matematiikan osaamisessa suomalaiset sijoittuivat kärkeen ollen sekä lukutaidossa (547 pistettä) että matematiikan osaamisessa (548 pistettä) toiseksi parhaita.

Nämä tulokset saavutetaan alhaisemmin kustannuksin kuin keskimäärin OECD-maissa. Suomessa hyvät tulokset eivät myöskään ole erityisen riippuvaisia oppilaiden kotitaustasta, sillä se selitti pistemäärän vaihtelusta ainoastaan 8,3 prosenttia. Luku oli selvästi alhaisempi kuin OECD-maissa keskimäärin.

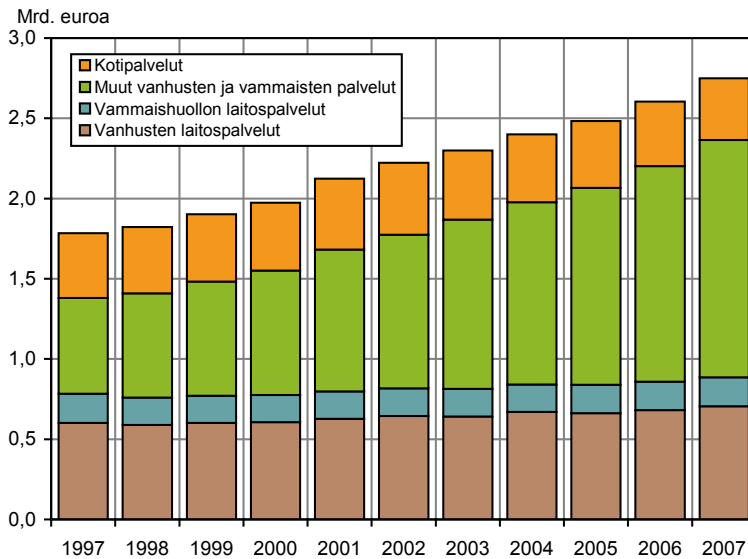
Heikoimmin luonnontieteitä hallittiin OECD-maista Kreikassa ja Italiassa. Islannissa, USA:ssa ja Norjassa osaaminen oli suhteellisen alhaisella tasolla, mutta kustannukset olivat kuitenkin korkeimpien joukossa. USA:ssa myös kotitaustalla oli erittäin suuri vaikutus suoritustason vaihteluun. Alhaisin kotitaustan vaikutus oli Islannissa, missä se selitti 6,7 prosenttia suoritustason vaihtelusta ja korkein Unkarissa, jossa se oli hieman korkeampi kuin USA:ssa, 21,4 prosenttia.

OECD:n PISA-arvioinnissa testataan 15-vuotiaiden nuorten äidinkielen, matematiikan ja luonnontieteiden osaamista. Se toteutetaan kolmen vuoden välein. Jokaisena mittauskertana tehtävät jakautuvat siten, että yhden aihepiirin tehtäviä on noin 70 prosenttia ja kahden muun aihepiirin tehtäviä noin 30 prosenttia. Maksimipistemäärä jokaisella tehtäväalueella on 600. Vuoden 2006 PISA-testissä painottui luonnontieteiden osaaminen. Luonnontieteellisellä osaamisella (scientific literacy) tarkoitetaan oppilaan kykyä hyödyntää tieteellistä tietoa, määritellä kysymyksiä ja ongelmia sekä tehdä luontevia johtopäätöksiä. Nämä asiat kohdistuvat sekä luonnonilmiöihin että ihmisen toiminnasta luonnolle aiheutuvien asioiden ymmärtämiseen ja päätöksentekoon. PISA:ssa pidetään keskeisenä nuorten kykyä hallita luonnontieteellisiä käsitteitä ja ilmiöitä todellisen elämän tilanteissa sekä tulevaisuuden tarpeista nousevien tehtävien ja ongelmien ratkaisemiseksi. PISA-arviointi toteutetaan jokaisessa osallistuvassa maassa otannalla. Vuonna 2006 mukana oli 57 maata mukaan lukien kaikki OECD-maat. Sosiaalinen PISA-indeksi kuvaa oppilaan kotitaustaa ja se on laskettu muuttujista, jotka mittaavat oppilaan isän tai äidin ammattiasemaa ja koulutustasoa, joista korkein on huomioitu. Lisäksi se kuvaa kodin varustetasoa (home possessions).

Sosiaalipalvelut

Sosiaalipalvelujen suurimmat käyttäjäryhmät ovat vanhukset ja lapsiperheet. Sosiaalipalveluja tuotetaan sekä laitos- että avohoitopalveluina. Laitospalveluista merkittävimmät ovat vanhainkotihoito ja palvelutaloasuminen. Kodinhoitoavulla tuetaan lapsiperheitä ja autetaan vanhusten ja vammaisten kotona asumista. Lapsiperheille tuotetaan kunnallisia päivähoitopalveluja päiväkotihoidona, perhepäivähoitona tai kunnan maksusitoumuksin tuettuna yksityisenä päivähoitona.

Kuvio 6.16. Vanhuksille ja vammaisille suunnattujen palvelujen nettokustannukset vuosina 1997–2007, miljardia euroa vuoden 2007 hinnoin

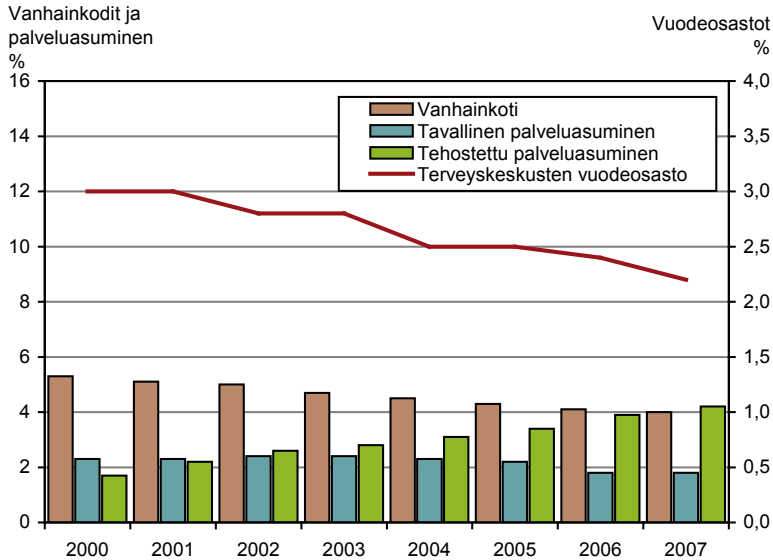

Lähde: VATT (SOTKA ja Tilastokeskus).

Vanhuksille ja vammaisille suunnattujen palveluiden nettokustannukset olivat vuonna 2007 yhteensä lähes 2,8 miljardia euroa. Vanhusten laitospalvelujen nettokustannukset olivat 0,7 ja kotipalvelun lähes 0,4 miljardia euroa. Vanhainkotipalvelujen reaalimenot ovat kohonneet noin 17 prosenttia ja kotihoidon menot laskeneet noin viisi prosenttia. Vanhusten ja vammaisten ns. muiden palvelujen menot, jotka kattavat lähinnä asumispalvelujen, perhehoidon ja omaishoidon tuen menot ovat reaalisesti yli kaksinkertaistuneet kymmenessä vuodessa.

Samanaikaisesti kun reaalimenot kasvoivat noin seitsemän prosenttia, henkilötyövuosien määrä väheni saman verran. Vuosina 2000–2007 asiakkaiden määrä laski 12 prosenttia, koska kunnat ovat korvanneet laitoshoidoa pääasiassa lisäämällä palveluasuntoja, osin muuttamalla vanhainkoteja palvelutaloiksi.

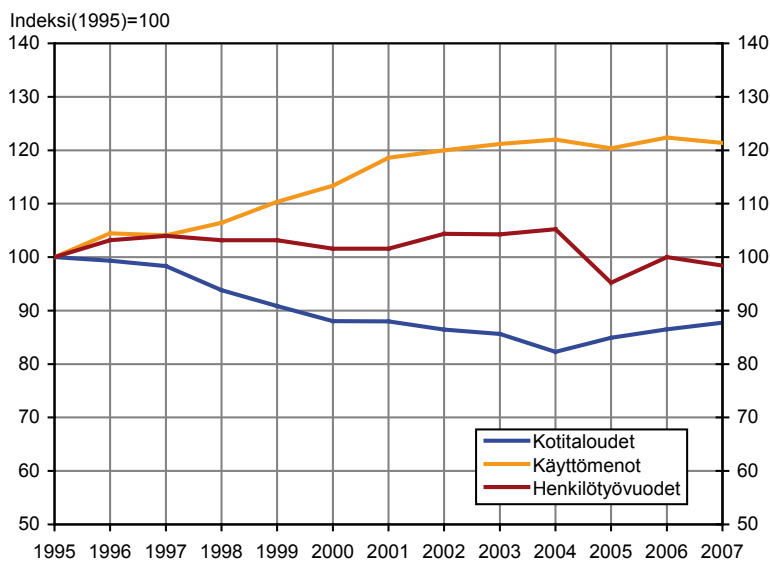
Kuvio 6.17. Laitoshoidon ja kunnallisten asumispalvelujen yli 75-vuotiaat asiakkaat koko ikäluokasta vuosina 2000–2007, prosenttia

Lähde: SOTKA-tietokanta.

Vanhustenhuollon palvelurakennetta on kehitetty avohoitopainotteiseksi ja vanhainkotipaikkojen määrä on vähentynyt merkittävästi. Kunnat ovat korvanneet laitoshoidon pääasiassa lisäämällä palveluasuntoja, osin muuttamalla vanhainkoteja palvelutaloiksi. Laitoshoidossa ja palveluasumisen piirissä on nykyään hieman yli 12 prosenttia yli 75-vuotiaista. Määrä on ollut viimeaikoina tasaisessa laskussa. Suurimmat muutokset ovat tapahtuneet vanhainkotihoitoon ja palveluasumisen määrissä. Lähes joka kymmenes yli 75-vuotias asui 90-luvun alussa vanhainkodissa, mutta osuus laski neljään prosenttiin vuoteen 2007 mennessä. Palveluasunnoissa asuvien vanhusten osuus on sen sijaan kasvanut nopeasti vuoteen 2003 asti, jolloin palveluasuminen ohitti määrällisesti vanhainkotihoitoa. Tehostettu palveluasuminen onkin 2000-luvulla selvästi nopeimmin laajentunut ikääntyneiden palvelumuoto. Terveyskeskusten vuodeosastoilla hoidettavana olevien määrä on laskenut siten, että vuonna 2007 vain 2,2 prosenttia ikäluokasta oli vuodeosastoilla pitkäaikaishoidossa.

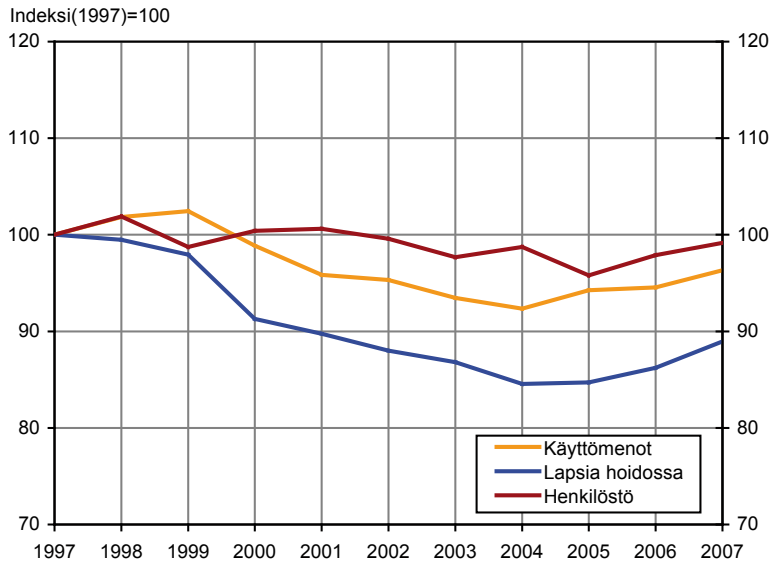
Kuvio 6.18. Kotipalvelujen käyttömenot vuoden 2007 hinnoin, henkilöstö ja kotiapua saaneet kotitaloudet vuosina 1995–2007, indeksi(1995)=100

Lähde: SOTKA-tietokanta, Stakes.

Kotipalvelujen käyttömenot olivat 61 milj. euroa vuonna 2007, reaalisesti noin viidenneksen enemmän kuin runsaat kymmenen vuotta sitten. Kotipalveluja käytti noin 116 000 kotitaloutta ja kotipalvelua saaneiden kotitalouksien määrä ei ole juurikaan muuttunut kymmenessä vuodessa. Myöskään kotipalveluja saaneiden kotitalouksien rakenne ei ole muuttunut: yli kolme neljäsosaa kotipalveluista suunnataan vanhuskotitalouksille ja lapsiperheiden osuus on noin kymmenen prosenttia.

Kuvio 6.19. Kunnallisen lasten päivähoidon käyttömenot vuoden 2007 hinnoin, henkilötyövuodet ja lasten määrä vuosina 1997–2007, indeksi(1997)=100

Lähde: SOTKA-tietokanta, Stakes.

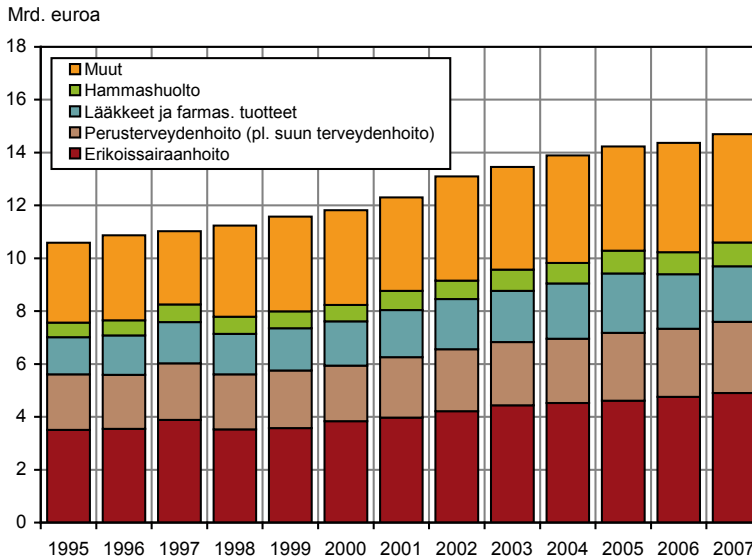
Vuonna 2007 kunnallisessa lasten päivähoidossa oli lähes 194 000 lasta, 55 prosenttia 1–6-vuotiaista lapsista. Kunnat tuottivat itse valtaosan lasten päivähoidon palveluista, yksityiset järjestöt ja yritykset muodostivat vain 12,5 prosenttia päivähoitopalvelujen tuottajista. Yksityisessä päivähoidossa oli Kelan maksamalla yksityisen hoidon tuella 16 400 lasta (noin viisi prosenttia 1–6-vuotiaista). Esiopetuksen piirissä oli 58 000 lasta, joista lähes 45 000 päivähoidon esiopetuksessa. Esiopetus tuli voimaan 1.8.2001, mutta jo sitä ennen useat kunnat olivat järjestäneet esiopetusta joko päivähoidossa tai koulussa.

Vuonna 2007 kunnallisen päivähoidon käyttömenot olivat lähes 2,3 miljardia euroa. Kiinteähintaiset menot vähenivät merkittävästi 2000-luvun alkuvuosina, mutta ovat kasvaneet selvästi vuoden 2004 jälkeen. Lasten päivähoidossa tehtiin noin 47 000 työvuotta vuonna 2007. Henkilötyövuosien määrä on pysynyt verrattain vakaana koko 2000-luvun. Sen sijaan kunnallisessa päivähoidossa olleiden lasten määrä on vähentynyt kymmenisen prosenttia kymmenen viime vuoden aikana.

Terveysthuolto

Suomessa kunnilla on keskeinen vastuu terveydenhuollon järjestämisestä asukkailleen. Kunnat sekä kuntayhtymät ovat myös pääasiallisia terveydenhuoltopalvelujen tuottajia.

Kuvio 6.20. Terveysthuoltomenot vuosina 1995–2007, miljardia euroa vuoden 2007 hinnoin

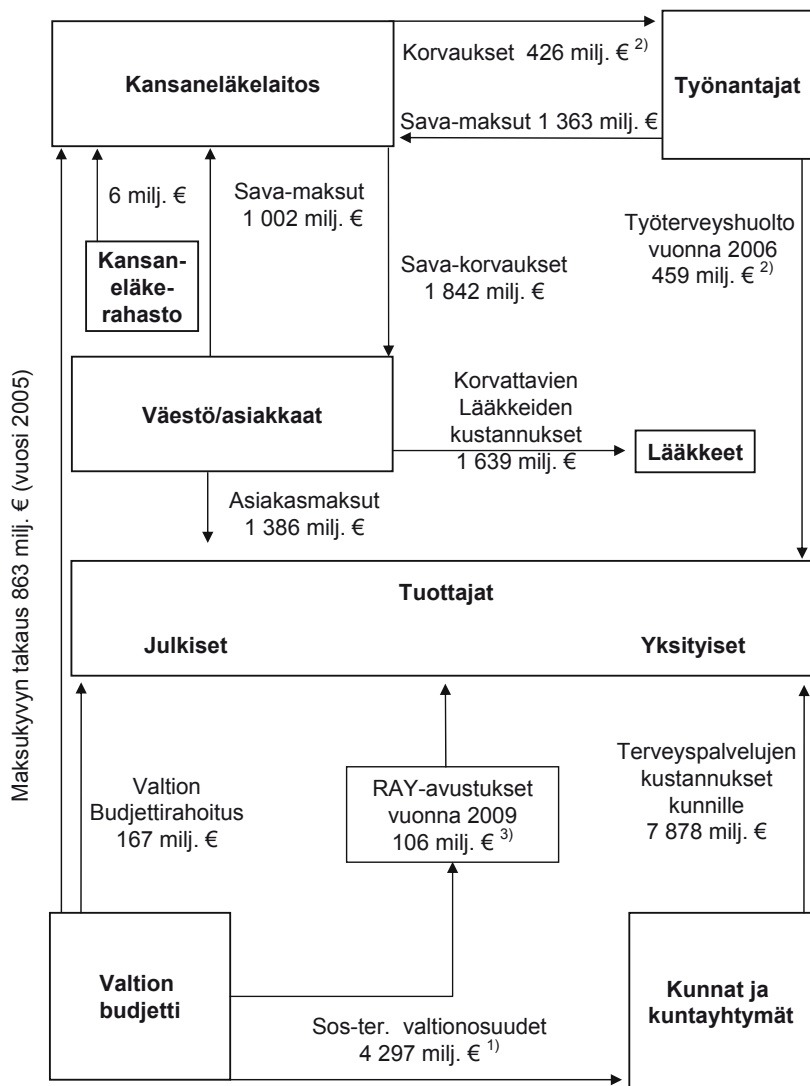

Lähde: Stakes.

Vuonna 2007 terveydenhuoltomenot olivat lähes 15 miljardia euroa, reaaliarvoin kolmanneksen enemmän kuin kymmenen vuotta aikaisemmin. Terveysthuoltomenoista erikoissairaanhoidon osuus oli kolmannes ja perusterveydenhoidon neljäsosa. Lääkkeiden ja farmaseuttisten tuotteiden osuus oli runsaat 14 prosenttia. Terveysthuollon menorakenteessa ei ole tapahtunut juurikaan muutosta 2000-luvun puolivälin jälkeen.

Julkinen sektori eli valtio, kunnat ja Kansaneläkelaitos rahoittavat runsaat kolme neljäsosaa terveydenhuoltomenoista. Kunnat rahoittavat pääosan eli 40 prosenttia, valtio viidenneksen ja Kela noin 17 prosenttia. Kotitaloudet ovat suurin yksityinen terveydenhuoltomenojen rahoittaja ja niiden rahoitusosuus oli vuonna 2007 noin 18 prosenttia.

Kuvio 6.21. Terveydenhuollon rahoituskanavat vuonna 2007, miljoonaa euroa

¹⁾ Suunnattu sekä sosiaali- että terveydenhuoltoon

²⁾ Työterveyshuollon osuudet vuodelta 2006

³⁾ Vain kansanterveydelle myönnetty osuus

Lähde: Valtion tulo- ja menoarvioesitys 2007, Kelan tilastollinen vuosikirja 2007, Kelan työterveyshuoltotilasto 2006, Kela, Stakes, Tilastokeskus.

Valtion tulo- ja menoarviosta maksettava rahoitus terveydenhuoltoon jakaantuu Kansaneläkelaitoksen sekä kuntien ja kuntayhtymien avustuksiin. Vuonna 2005 valtio varmisti Kelan maksukykyä suoraan budjettivaroista 863 miljoonaa euroa, kansaneläkerahastosta siirrettiin lisäksi kuusi miljoonaa euroa. Kunnille maksettiin vuonna 2007 sosiaali- ja terveystoimen valtionosuuksina 4 297 miljoonaa euroa, terveyspalveluihin käytettyä osuutta ei voida tästä luotettavasti erottaa. Valtion budjettirahoitus suoraan terveyspalvelujen tuottajille, 167 miljoonaa euroa, käsittää valtionosuudet yliopistosairaaloille, kuntien investointien valtionosuudet ja työllistämistuet. RAY-avustukset eivät varsinaisesti kulje budjetin kautta, mutta niiden jakoperusteista päätetään tulo- ja menoarvion yhteydessä. Kuviossa on mukana vain kansanterveydelle osoitetut avustukset 106 miljoonaa euroa.

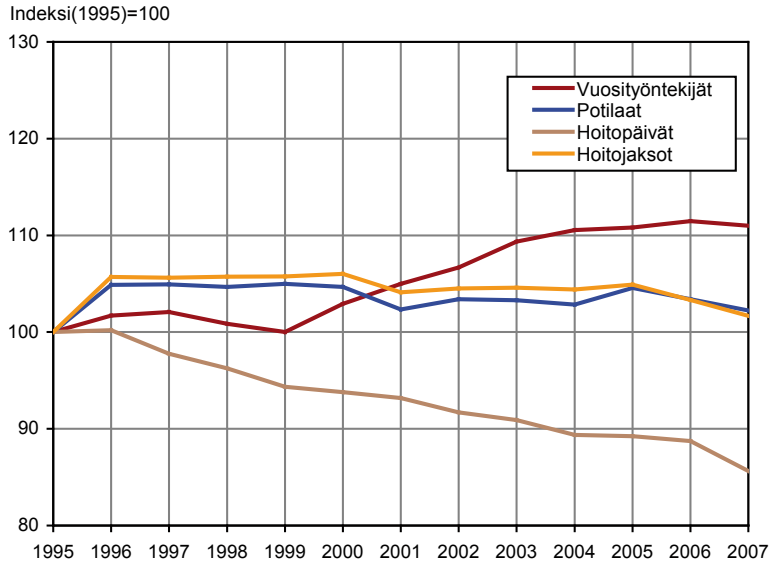
Kuntien ja kuntayhtymien terveydenhuollon käyttökustannuksista kulutettiin 4 486 miljoonaa euroa erikoissairaanhoidon ja 3 313 miljoonaa euroa perusterveydenhoitoon ja hammashuoltoon. Luvut sisältävät myös julkisen sektorin yksityisten terveyspalvelujen ostoja.

Kansaneläkelaitos maksoi yksityisille henkilöille sairauspäivärahoja, hoito-, lääke- ja sairasmatkakorvauksia 1 842 miljoonaa euroa ja keräsi heiltä sairausvakuutusmaksuina 1 002 miljoonaa euroa. Työnantajilta kerättiin sairausvakuutusmaksuja 1 363 miljoonaa euroa ja maksettiin työtulokorvauksina sairauspäivärahoja 426 miljoonaa euroa.

Kansalaiset maksoivat erilaisia asiakasmaksuja 1 386 miljoonaa euroa, joista julkisen sektorin osuus oli reilu 500 miljoonaa euroa. Lisäksi yksityisen sektorin hoidoista maksettiin asiakasmaksuina yli 800 miljoonaa euroa. Sairausvakuutuskorvausten alaiset lääkekustannukset olivat 1 639 miljoonaa euroa.

Työnantajien järjestämä työterveyshuolto maksoi vuonna 2006 459 miljoonaa euroa. Kuvio ei sisällä työnantajien maksamaa sairausajan palkkaa.

Kuvio 6.22. Terveydenhuollon vuodeosastohoidon suoritteet ja työntekijämäärä vuosina 1995–2007, indeksi(1995)=100

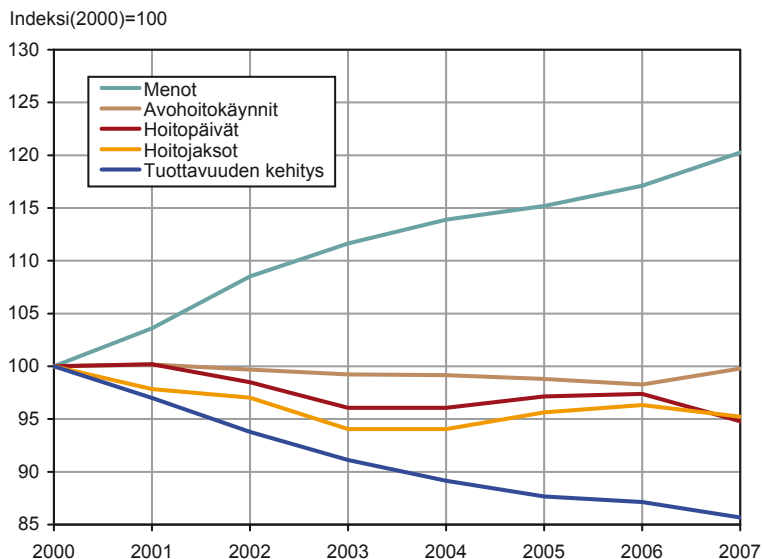

Vuoden 2007 henkilöstömäärissä tilastointimuutos, osa terveyskeskuksen tiedoista markattu erikoissairaanhoidon, indeksi on laskettu vuonna 2007 kokonaishenkilöstön muutoksesta. Muina vuosina perusterveydenhuollon vuodeosasto + sairaalahoito.

Lähde: SOTKA-tietokanta.

Sairaaloiden ja terveyskeskusten vuodeosastojen hoitopäivät vähenivät 14 prosenttia. Potilaiden ja hoitojaksojen määrä kasvoi vastaavasti vuodesta 1995 vuoteen 2007 kaksi prosenttia. Hoitopäivien määrä alkoi laskea jo 1990-luvun loppuvuosina, mikä selittyy sillä, että hoitojaksojen kesto on lyhentynyt systemaattisesti vuodesta 1995 lähtien. Potilasta kohden hoitopäiviä on nykyään huomattavasti vähemmän kuin 1990-luvun puolivälissä. Henkilöstön määrä kasvoi vastaavasti noin 11 prosenttia tarkastelujaksolla ja kasvu ajoittui 2000-luvulle.

Kuvio 6.23. Perusterveydenhuollon suoritteiden ja menojen sekä tuottavuuden kehitys vuosina 2000–2007, indeksi(2000)=100

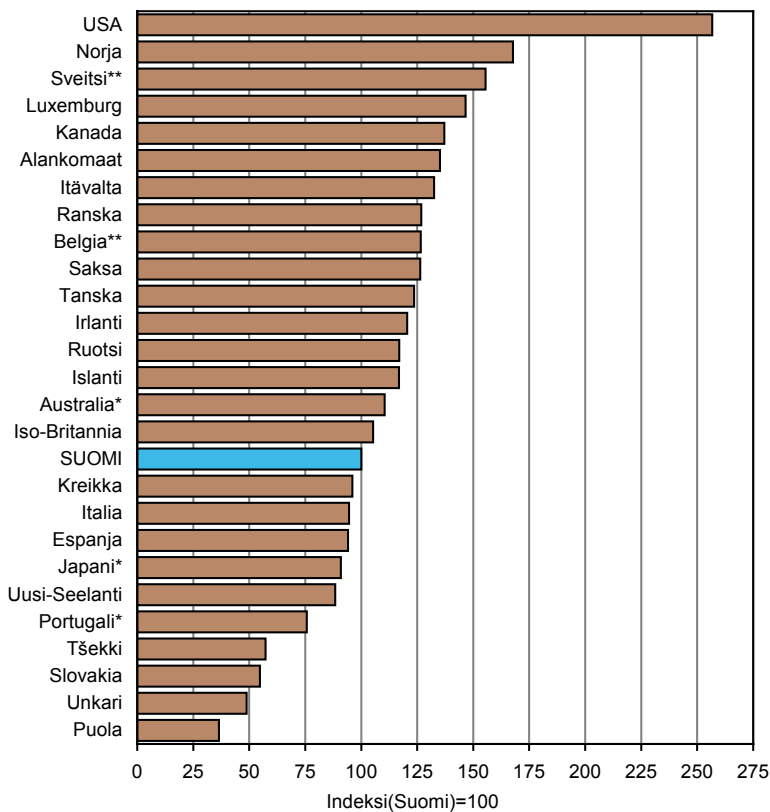
Lähde: VATT.

Terveyskeskusten tuottamien palveluiden määrissä sekä niiden suhteellisissa osuuksissa, vanhusten saaman hoidon osuudessa sekä ns. olosuhdetekijöissä tapahtuneet muutokset selittivät menojen kasvusta noin kuusi prosenttiyksikköä vuosina 2000–2007. Terveyskeskusten tuottamien palvelujen kallistumisesta jää selittämättä noin 14 prosenttiyksikköä, mikä tulkitaan niiden tuottavuuden alenemiseksi kyseisellä tarkastelujaksolla.

Tuottavuus määritellään tässä tuotettujen palveluiden määrän suhteella terveyskeskusten reaalisin menoihin. Menot on deflatoitu julkisen terveydenhoidon hintaindeksillä. Mallissa on huomioitu suoritteiden osuuksissa tapahtuneiden muutosten ohella myös potilasrakenteellisia tekijöitä, kunnan asukasluvussa ja asukastiheydessä tapahtuneet muutokset sekä terveyskeskusten työntekijöiden keskimääräinen palkkataso.

Suomen terveydenhuollon kansainvälistä vertailua

Kuvio 6.24. Terveydenhuoltomenot asukasta kohden (ostovoimapariteetilla korjatut) eräissä OECD-maissa vuonna 2007, indeksi(Suomi)=100

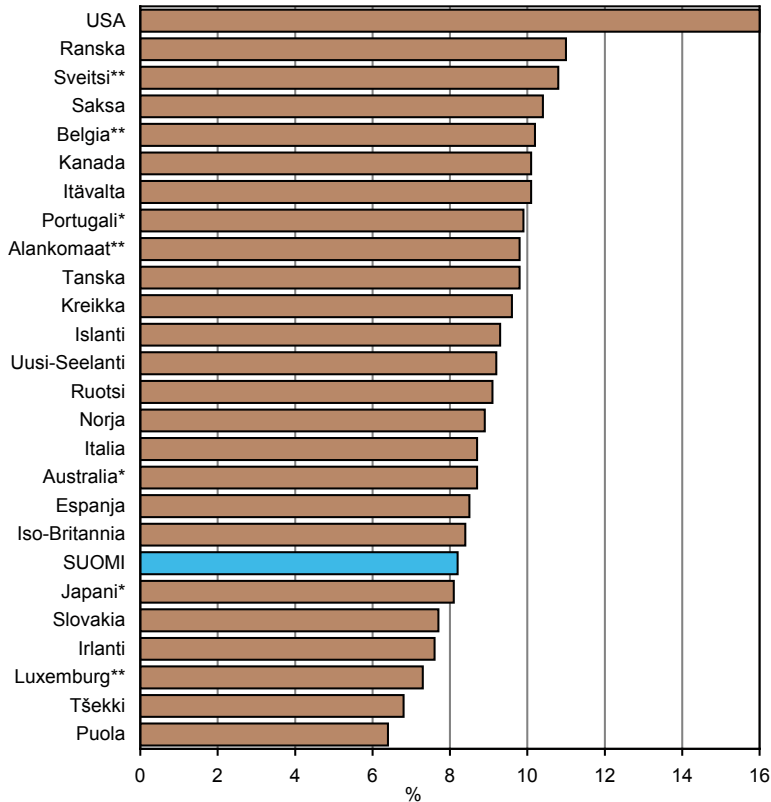

*) Data vuodelta 2006.

**) 2007 tieto on estimoitu.

Lähde: OECD.

Kuvio 6.25. Terveydenhuoltomenojen osuus bruttokansantuotteesta eräissä OECD-maissa vuonna 2007, prosenttia

*) Data vuodelta 2006.

**) 2007 tieto on estimoitu.

Lähde: OECD.

Sekä asukaslukuun että bruttokansantuotteeseen suhteutettuna Suomen terveydenhuoltomenot ovat varsin kohtuulliset verrattuna muihin OECD-maihin. Pohjoismaista Suomi käyttää terveydenhuoltoon vähemmän rahaa suhteessa asukaslukuun tai bruttokansantuotteeseen.

7 Hyvinvointierot

Suomalaisten tuloerot kaventuivat aina 1990-luvun alkuun saakka. Laman jälkeen tuloerot kasvoivat. Köyhimmän kymmenyksen tulot ovat jääneet lähes vuoden 1990 tasolle. Rikkaimman väestökymmenyksen reaalitytulot ovat kasvaneet voimakkaasti. Etenkin ylimmän yhden prosentin tulot ovat kasvaneet 1990-luvun puolivälin jälkeen.

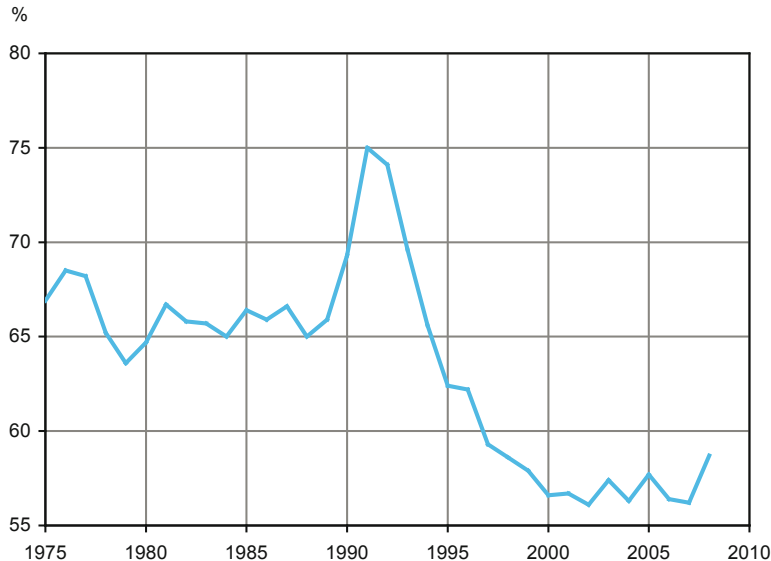
Samanaikaisesti, kun tuloerot kasvoivat, myös suhteellinen köyhyys lisääntyi. 1990-luvun puolivälistä köyhyys yli kaksinkertaistui. Pitkäaikaistyöttömien osuus köyhistä kasvoi 1990-luvun laman aikana ja on työttömyyden laskusta huolimatta jäänyt edelleen suureksi. Myös eläkeläisten ja työntekijöiden osuus on alkanut kasvaa 1990-luvun jälkipuoliskolta lähtien.

Suomessa suuralueiden väliset tuloerot kaventuivat voimakkaasti 1960-luvulta 1980-luvun alkuun. Alueiden välinen lähentyminen on sen jälkeen hidastunut ja 1990-luvun puolivälin jälkeen on nähtävissä jälleen erkaantumista. Kun kehitystä tarkastellaan suuralueiden sisällä, käytettävissä olevien tulojen erot supistuivat vuoteen 1985 asti. Sen jälkeen erot pysyivät lähes muuttumattomina 1990-luvun lamaan asti, minkä jälkeen eriarvoisuus on lähtenyt kasvuun. Eriarvoisuuden kehitys on ollut samansuuntaista eri alueilla. Eniten tuloerot ovat kasvaneet Etelä-Suomessa.

Kulutuksen rakenne muuttuu suhteellisen hitaasti. Elintason kasvaessa välttämättömyyshyödykkeiden osuus pieneni ja palveluiden osuus kasvoi. Palvelut ovat kasvaneet eniten vanhemmissa kotitalouksissa. Välttämättömyyshyödykkeistä elintarvikkeet ovat suurin ryhmä ja niiden erot eri tulonsaajaryhmissä olivat edelleen huomattavat.

7.1 Tuloerot ja eriarvoisuus

Kuvio 7.1. Funktionaalinen tulonjako: palkansaajakorvausten osuus kansantulosta vuosina 1975–2008, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus/Kansantalouden tilinpito.

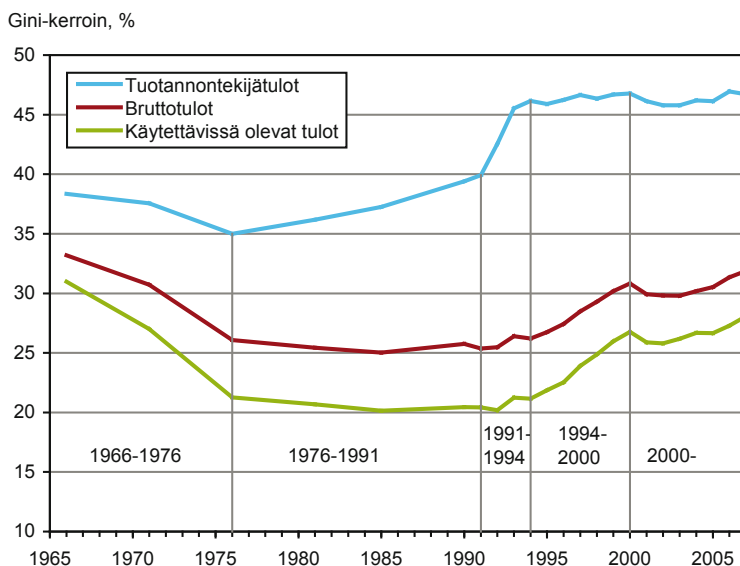
Funktionaalisella tulonjaolla tarkoitetaan tuotannossa syntyvän arvonlisäyksen jakautumista työn ja pääoman kesken. Arvonlisäys kuvaa tuotantoyksikön synnyttämää lisäarvoa, joka saadaan vähentämällä tuotannon arvosta tuotannossa käytettyjen väli tuotteiden arvo. Tästä osa tuloutuu työntekijöille korvauksena työpanoksesta ja osa jää yritykselle käytettäväksi investointeihin tai jaettavaksi omistajille. Työn osuudeksi jaettavana olevasta tulosta luetaan yleensä palkat ja työnantajan maksamat sosiaaliturvamaksut eli palkansaajakorvaukset.

Työn ja pääoman välinen tulonjako kansantaloudessa oli varsin vakaa aina 1980-luvun lopulle asti. 1990-luvun alun lamavuosina työn tulo-osuus ensin kasvoi vuosina 1991–1992 ennätysmäiseksi, mutta supistui sitten muutamassa vuodessa tasolle, jolle vertailukohtaa pitää hakea aina 1950-luvulta asti. Suomen kansantalous oli melkoisessa murroksessa koko 1990-luvun ajan. Teollisuusmaiden syvin lama, sitä seurannut vientivetoinen toipumisvaihe ja teknologiasektorin huima nousu ovat jättäneet jälkensä talouden rakenteisiin. Lamavuosina yritys rakenne muuttui voimakkaasti, kun heikoimmat yritykset ajautuivat konkurssiin ja elinkelpoiset yritykset joutuivat tehostamaan toimintaansa. Huomattava osa työtulojen osuuden supistumisesta kansantalouden tasolla voidaankin selittää yritys kentän rakennemuutok-

sella. Yritys- ja toimipaikkatasolla funktionaalinen tulonjako on muuttunut selvästi maltillisemmin.

Työn tulo-osuus ei ole noussut aiemmalle tasolle. Toisaalta 1990-luvun lama-vuosia edeltänyttä aikaa ei voida automaattisesti pitää sopivana vertailukohtana, sillä voimakas kansainvälistyminen on merkinnyt pysyvää muutosta taloudellisessa toimintaympäristössä. Lisätietoa funktionaalisesta tulonjaosta löytyy VATT:n tutkimuksesta nro 87.

Kuvio 7.2. Tulojen Gini-kertoimet vuosina 1966–2007, prosenttia

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset, Tulonjakotilastot).

Tuotannontekijätulojen Gini-kertoimella mitattu eriarvoisuus väheni vuodesta 1966 aina 1970-luvun puoliväliin asti. Seuraavien 15 vuoden ajan eriarvoisuus lisääntyi hitaasti, mutta alkoi kasvaa voimakkaasti 1990-luvun alussa Suomen talouden ajautuessa syvään lamaan. Työttömyys lisääntyi ja monet palkkatuloja saaneet joutuivat työttömyysturvan piiriin. Talouden elyessä tuotannontekijätulojen eriarvoisuuden kasvu pysähtyi. Tuotannontekijätulojen tavoin myös bruttotulojen ja käytettävissä olevien tulojen eriarvoisuus väheni voimakkaasti 1970-luvun puoliväliin asti. Eriarvoisuuden aleneminen oli näillä tulokäsitteillä jopa suurempaa kuin tuotannontekijätuloilla, sillä saadut tulonsiirrot ja verotus tasasivat tuloeroja tehokkaasti. Sen jälkeen eriarvoisuus säilyi kaksi vuosikymmentä lähes ennallaan. Vasta laman taituttua bruttotulojen ja käytettävissä olevien tulojen eriarvoisuus alkoi 1990-luvun jälkipuoliskolla kasvaa. 2000-luvulla eriarvoisuuden kasvu on edelleen jatkunut.

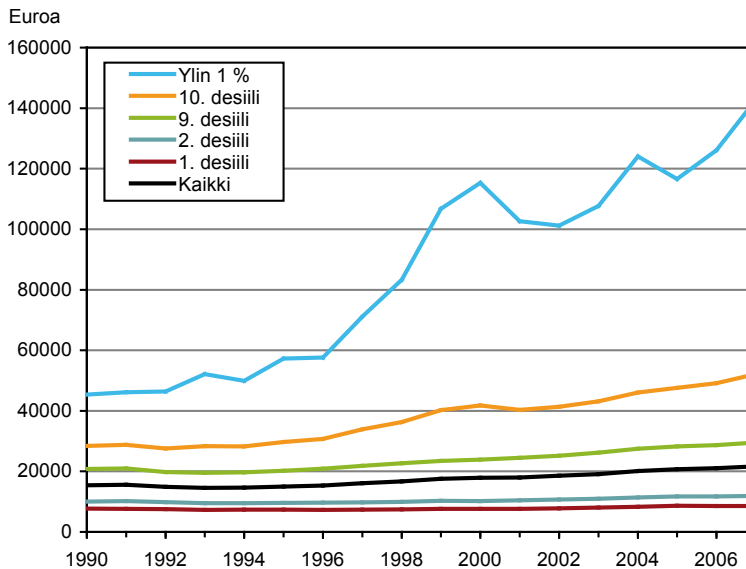
Tuotannontekijätulot muodostuvat markkinoilta saatavista tuloista (työ-, yrittäjä- ja omaisuustulot). Kun tuotannontekijätuloihin lisätään kotitalouksien saamat tulonsiirrot (esim. eläkkeet, työttömyysturva, sosiaaliavustukset) saadaan bruttotulot. Vähentämällä niistä kotitalouksien maksamat tulonsiirrot (esim. valtion ja kuntien tuloverot ja veronluonteiset maksut), saadaan kotitalouksien käytettävissä olevat tulot. Määritelmällisesti

$$\text{käytettävissä olevat tulot} = \underbrace{\text{tuotannontekijätulot} + \text{saadut tulonsiirrot}}_{\text{bruttotulot}} - \text{maksetut tulonsiirrot}$$

nettutulonsiirrot

Kotitalouden tulot ja kulutus OECD-kulutussyksikköä kohden on painotettu kotitalouden jäsenmäärällä ja otantapainolla. OECD-kulutussyksikkö on muodostettu seuraavasti: Ensimmäinen aikuinen saa painon 1, seuraavat yli 17-vuotiaat painon 0,7 ja alle 18-vuotiaat painon 0,5. Kahden aikuisen ja kahden lapsen kotitaloudessa on siten 2,7 kulutussyksikköä.

Kuvio 7.3. Kotitalouksien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot desiileittäin ja ylimmässä prosentissa vuosina 1990–2007, euroa vuoden 2007 hinnoin

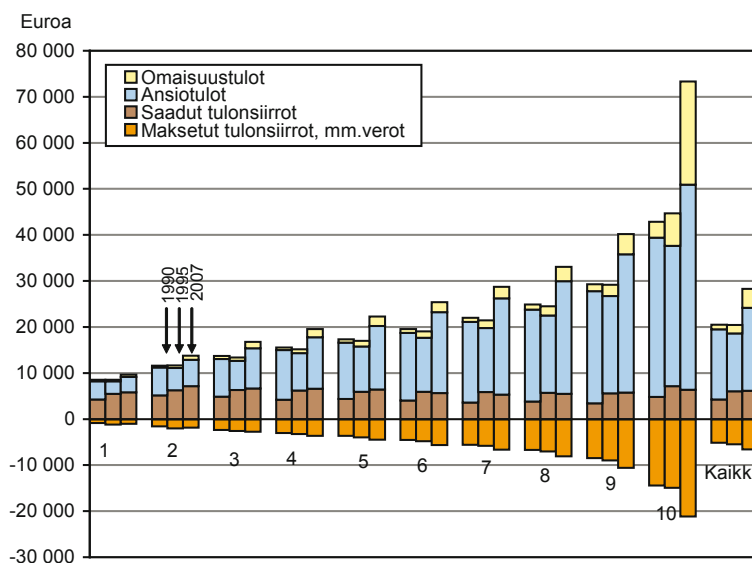

Lähde: VATT (Tilastokeskus/ Tulonjakotilastot).

Kotitalouksien reaaliset käytettävissä olevat tulot laskivat 1990-luvun laman seurauksena. Keskimäärin ne saavuttivat vuoden 1990 tason vuonna 1997. Käytettävissä

sä olevien tulojen kehitys tulodesiileittäin osoittaa, että alimmassa desiilissä vuoden 1990 tulotaso saavutettiin vasta vuonna 2002. Muissa tulodesiileissä 1990-luvun lamasta toivuttiin nopeammin ja tulojen kasvu oli suurempaa, mutta varsin tasaista. Poikkeuksena oli ylimmän desiilin ja etenkin ylimmän yhden prosentin tulojen kasvu 1990-luvun puolivälin jälkeen. Käytettävissä olevien tulojen vuotuinen muutos vuodesta 1990 vuoteen 2007 oli 2,4 prosenttia, kun vastaava kasvu ylimmälle yhdelle prosentille oli 12,6 prosenttia.

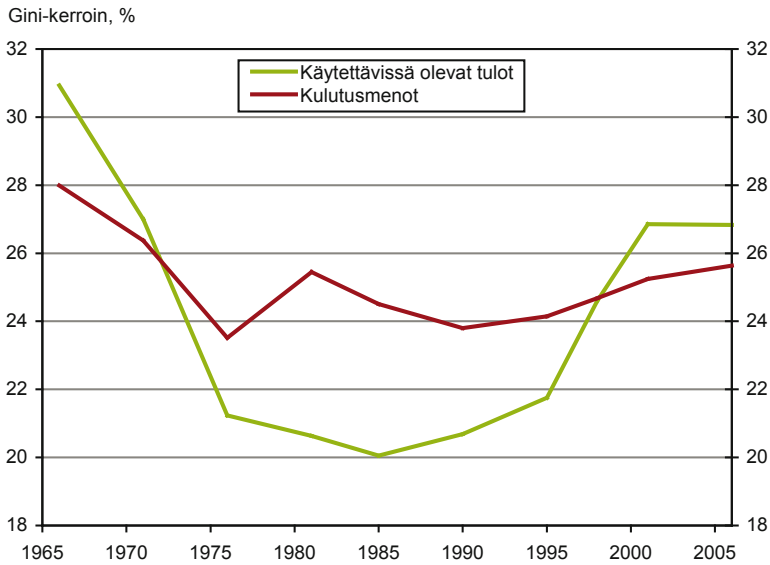
Kuvio 7.4. Keskimääräiset tuloerät käytettävissä olevien tulojen desiileissä vuosina 1990, 1995 ja 2007, euroa vuoden 2007 hinnoin

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Tulonjakotilasto).

Ensimmäisessä desiilissä (pienituloisin 10 prosenttia tulonsaajista) kotitalouksien saamat tulonsiirrot olivat yli puolet käytettävissä olevista tuloista. Koska saadut tulonsiirrot eivät juuri muuttuneet käytettävissä olevien tulojen lisääntyessä, niiden suhteellinen merkitys väheni ylemmissä desiileissä. Tulonsiirtojen sisäinen rakenne on kuitenkin eri tuloluokissa erilainen. Toimeentulo- ja asumistuki kohdistuvat alimpiin desiileihin. Lapsilisät taas eivät riipu tuloista ja ansioeläkkeet kohdistuvat ylempiin tulodesiileihin. Saatujen tulonsiirtojen suhteellinen osuus oli poikkeuksellisen suuri laman jälkeen vuonna 1995. Sen jälkeen tuotannon tekijätulojen kasvu oli voimakasta ja näkyi etenkin ylimmässä desiilissä. Siinä suuri osa kasvusta johtui pääomatulojen kasvusta. Ylimpään desiiliin kuuluneiden maksamat välittömät verot eivät kuitenkaan nousseet yhtä voimakkaasti kuin bruttotulot. Osaksi tämä johtui suhteellisesti verotettavien pääomatulojen osuuden kasvusta tässä desiilissä.

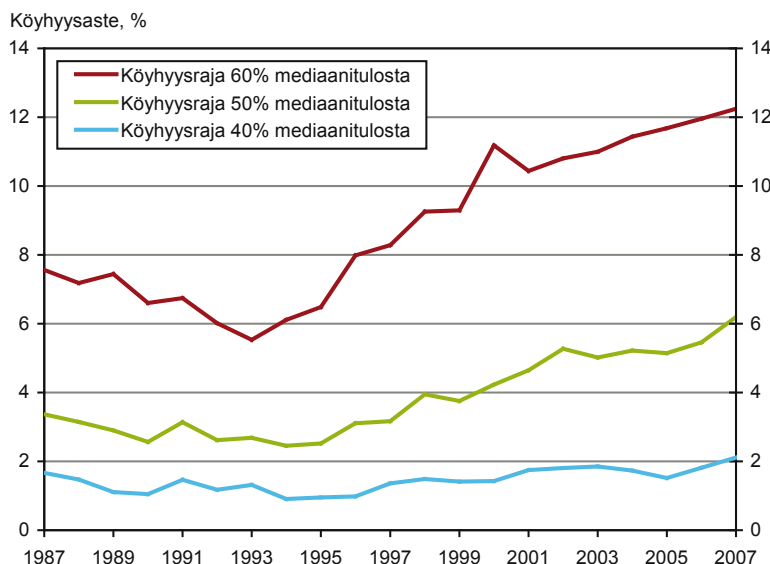
Kuvio 7.5. Tulojen ja kulutuksen Gini-kertoimet vuosina 1966–2006, prosenttia

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset).

Kulutuksella mitattu eriarvoisuus täydentää tuloilla mitattua kuvaa taloudellisen hyvinvoinnin jakautumisesta. Tulot olivat tasaisemmin jakautuneet kuin kulutus 1970-luvun puolivälistä lähtien aina vuoteen 1995 asti. Pitkän laskun jälkeen tulojen eriarvoisuus on alkanut voimakkaasti kasvaa. Tulojen eriarvoisuuden kehityksessä on havaittavissa selvä U-muotoisuus. Kulutuksen eriarvoisuuden kehityksessä ei ole ollut yhtä suuria vaihteluita kuin tulojen eriarvoisuudella. Kulutuksessa talouden taantumia näkyvät kuitenkin eriarvoisuuden pienenemisenä sekä 1970-luvun puolivälin taantumassa että 1990-luvun lamassa.

Kuvio 7.6. Köyhyysasteet Suomessa kolmella köyhyysrajalla vuosina 1987–2007, prosenttia väestöstä

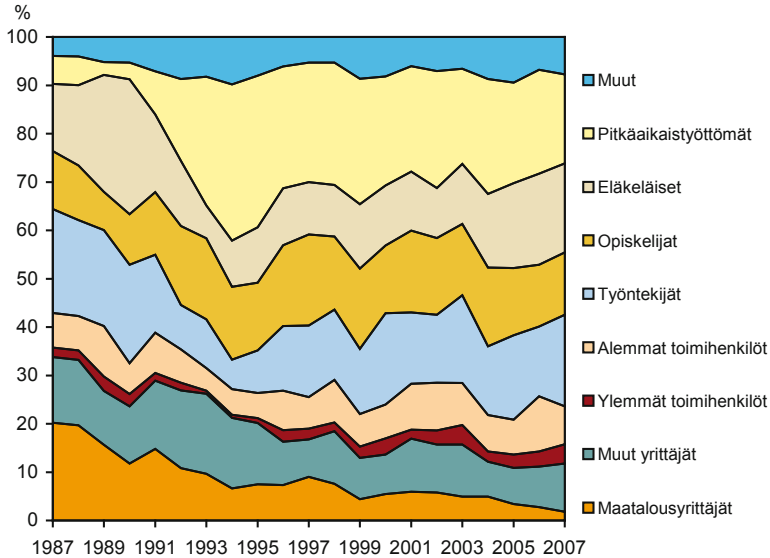
Lähde: VATT (Tilastokeskus/Tulonjakotilastot).

Suhteellinen köyhyys on lisääntynyt samaan aikaan kun tuloerot ovat kasvaneet. Köyhyyden kasvu ja tuloerojen kasvu ovat kuitenkin kaksi eri ilmiötä. Koska köyhyysraja määritellään tietyssä prosentissa mediaanitulosta, suurituloisten tulokehitys ei vaikuta köyhyysasteeseen.

Köyhyys on lisääntynyt 1990-luvun puolivälistä lähtien, valittiinpa köyhyysrajaksi 40, 50 tai 60 prosenttia mediaanitulosta. Köyhyysasteet ovat vähintään kaksinkertaistuneet vuodesta 1990 vuoteen 2007. Vuonna 2007 köyhiä oli 12,3 prosenttia väestöstä (noin 640 000 henkilöä), kun köyhyysrajaksi valitaan 60 prosenttia mediaanitulosta. Mediaanitulo vuonna 2007 oli 18 778 euroa, jolloin köyhyysrajaksi muodostui 11 267 euroa.

Köyhyysaste on sen väestön prosenttiosuus kokonaisväestöstä, jonka käytettävissä olevat tulot jäävät alle tietyn prosentin (yleensä määritellään 60 prosenttia) mediaanitulosta. Köyhyysriskillä kuvataan eri väestöryhmien todennäköisyyttä joutua köyhyysrajan alapuolelle. Edellä mainittu todennäköisyys esimerkiksi työttömien osalta lasketaan jakamalla köyhiksi lukeutuvien työttömien määrä kaikkien työttömien määrällä.

Kuvio 7.7. Köyhyyden koostumus Suomessa vuosina 1987–2007, köyhyysraja 60 % mediaanitulosta, prosenttia

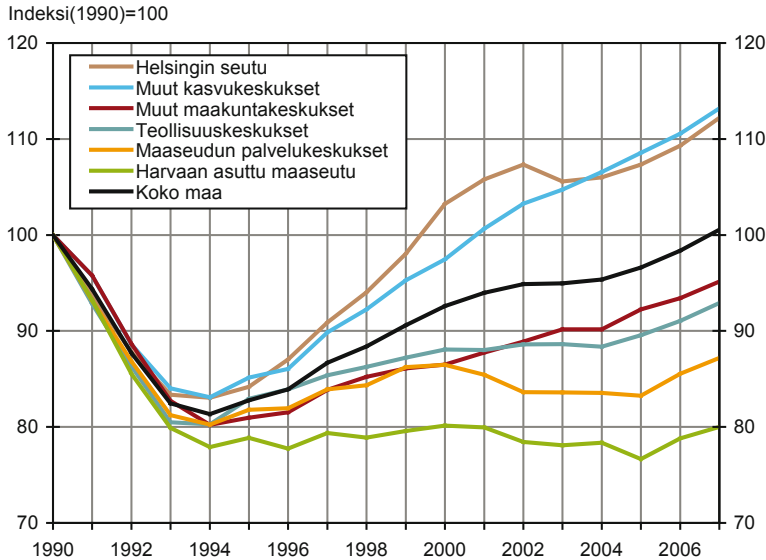

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Tulonjakotilastot).

Samalla kun köyhyysasteet kasvoivat, myös köyhyyden rakenne muuttui. 1990-luvun alussa suurin köyhien ryhmä oli eläkeläiset. Mediaanitulon laskiessa 1990-luvun alun lamassa eläkeläisten osuus köyhistä pieneni ja työttömien osuus kasvoi. Köyhistä eläkeläisistä suuri osa sijoittuu lähelle 60 prosentin köyhyysraja, mikä selittää muutosta. 1990-luvun puolivälin jälkeen työttömien osuus köyhistä laski jonkin verran, mutta heidän köyhyysriskinsä on kasvanut 1990-luvun puolivälistä lähtien. Vaikka työttömyys on laskenut, köyhien työttömien määrä ei ole vähentynyt samaan tahtiin. Vuonna 2007 suurimmat köyhien ryhmät olivat työttömät, eläkeläiset ja työntekijät. Lisätietoa tulonjaosta ja köyhyydestä löytyy VATT:n keskustelu-aloitteista 371, 418 ja 460.

7.2 Alueiden väliset ja sisäiset hyvinvointierot

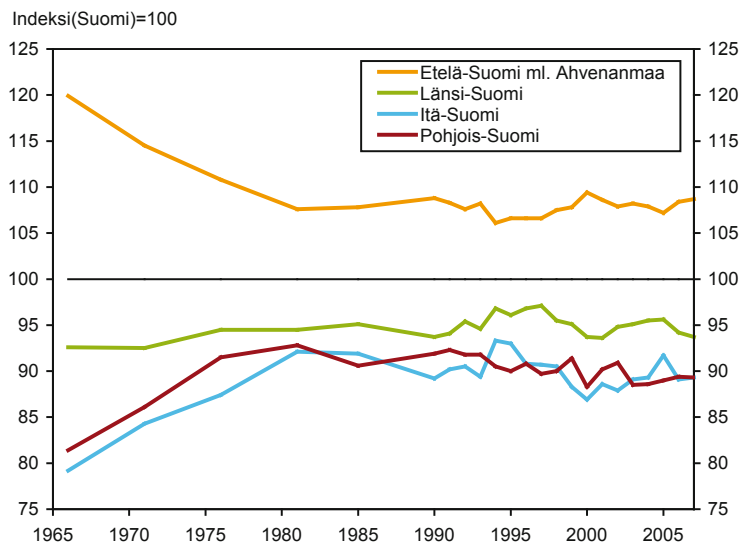
Kuvio 7.8. Työpaikkojen määrän kehitys alueittain vuosina 1990–2007, indeksi(1990)=100

Lähde: VATT(Tilastokeskus/Aluutilinpito).

1990-luvun lamassa työpaikkojen määrä väheni varsin tasaisesti joka puolella maata laskien alimmilleen vuonna 1994, jolloin työpaikkoja oli lähes 20 prosenttia vähemmän kuin vuonna 1990. Lamasta toipuivat ripeimmin Helsinki ja muut kasvukeskukset (Turun, Tampereen, Jyväskylän ja Oulun seutukunnat). Helsingin seutukunnan ja muiden kasvukeskusten kehitys on jatkunut muuta maata ripeämpänä, ja vuonna 2007 näillä alueilla oli yli 10 prosenttia enemmän työpaikkoja verrattuna tarkastelujakson alkuun. Muissa maakuntakeskuksissa (14 kpl) ja teollisuuskeskuksissa työpaikkojen määrä on kasvanut vuodesta 1993 lähtien, mutta taso oli edelleen vuonna 2007 lamaa edeltävän tason alapuolella. Harvaan asutulla maaseudulla tilanne on jäänyt laman pohjan tasolle.

Kuvio 7.9. Kotitalouksien keskimääräiset käytettävissä olevat tulot suuralueittain vuosina 1966–2007, indeksi(Suomi)=100

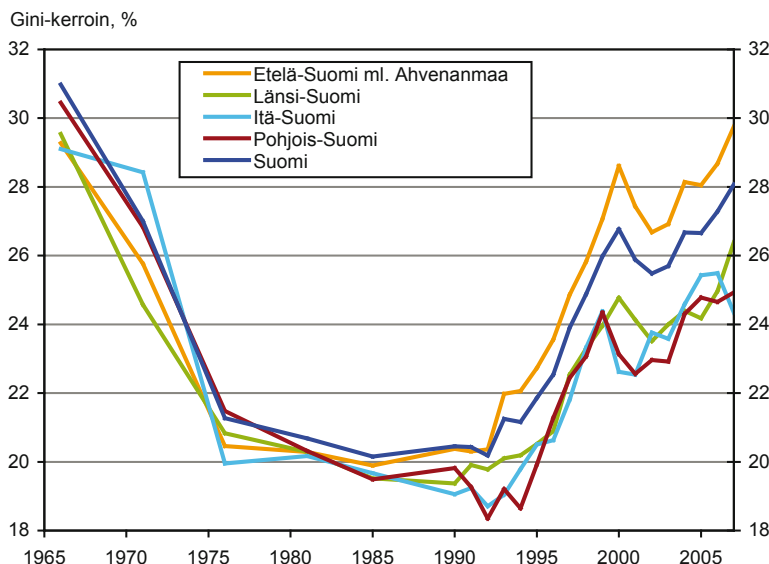

Alueellista tulokehitystä tarkastellaan suhteessa koko maan keskimääräiseen kehitykseen. Alueyhmittymisenä käytetään EU:n vuonna 2003 vahvistamaa NUTS2-suuraluokituksia, jossa Suomi on jaettu viiteen alueeseen: Etelä-Suomeen, Länsi-Suomeen, Itä-Suomeen, Pohjois-Suomeen ja Ahvenanmaahan. Ahvenanmaa kuuluu tässä tarkastelussa Etelä-Suomeen. Aineistoina on käytetty Tilastokeskuksen kulutustutkimuksia vuosilta 1966–1985 ja tulonjakotilastoja vuosilta 1990–2007. Käytettävissä olevat tulot OECD-yksikköä kohden on painotettu kotitalouksien jäsenmäärillä ja otantapainoilla.

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset, Tulonjakotilastot).

Suuralueiden väliset tuloerot kaventuivat nopeasti 1960-luvulta 1980-luvun alkuun. Etelä-Suomen (ml. Ahvenanmaa) etumatka kaventui samalla, kun Itä-, Länsi- ja Pohjois-Suomen suhteellinen asema parani. 1990-luvun puoliväliin jatkunut lievä alueiden välinen lähentyminen näyttää kääntyneen. Etelä-Suomi menetti 1990-luvun puoliväliin asti suhteellista elintasoasemaansa. Sen jälkeen on nähtävissä lievää alueiden välistä erkaantumista, kun Etelä-Suomi on jonkin verran parantanut asemaansa suhteessa maan keskiarvoon. Kolmen muun alueen asema on vastavasti heikentynyt.

Kuvio 7.10. Käytettävissä olevien tulojen Gini-kertoimet suuralueilla vuosina 1966–2007, prosenttia

Gini-kertoimet on laskettu OECD:n kulutusyksiköllä muunnetuista kotitalouskohtaisista tuloista painottamalla niitä kotitalouksien jäsenmäärillä ja otantapainoilla. Aineisto ja alueryhmä ovat samoja kuin kuviossa 7.9.

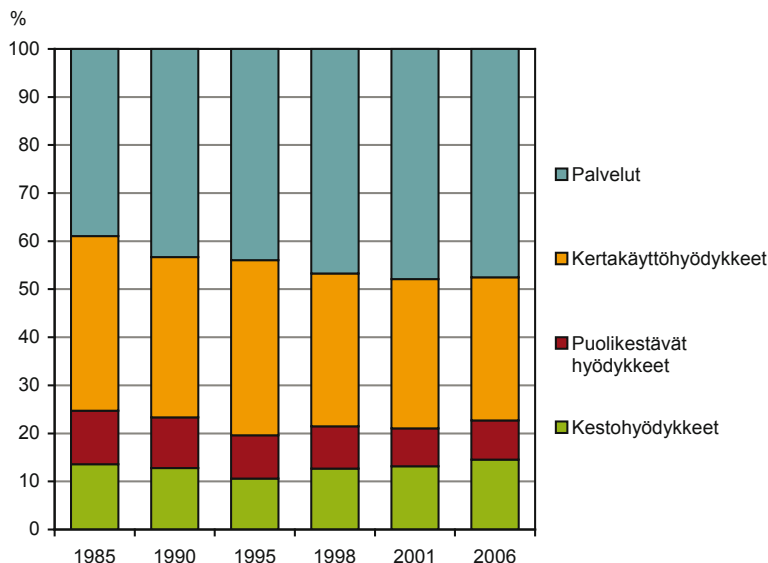
Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset, Tulonjakotilastot).

Alueiden sisällä eriarvoisuus laski voimakkaasti 1960-luvulta 1970-luvun puoliväliin asti. Tämän jälkeen aina 1990-luvun alkuun Gini-kertoimien erot alueiden välillä olivat pienet.

1990-luvun laman aikana käytettävissä olevat tulot laskivat reaalisesti ja lama puuttoli suhteellisesti eniten tulojen tasoa Etelä-Suomessa. Tuloerot pysyivät sitä vastoin lähes muuttumattomina. Keskimääräiset reaalitulot saavuttivat kaikilla alueilla vuoden 1990 tason viimeistään vuonna 1997. Lamasta elpyminen nosti Gini-kertoimella mitattua eriarvoisuutta kaikilla alueilla, mutta 2000-luvun vaihteessa eriarvoisuuden kasvutrendi taittui väliaikaisesti. Vuonna 2007 eriarvoisuus alueiden sisällä oli kuitenkin selvästi korkeampaa kuin 2000-luvun alussa ja Etelä-Suomessa selvästi muita alueita suurempaa.

7.3 Kulutuksen rakenne

Kuvio 7.11. Kotitalouksien kulutusmenojen rakenne hyödykkeen kestävyys mukaan vuosina 1985–2006, prosenttia

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset).

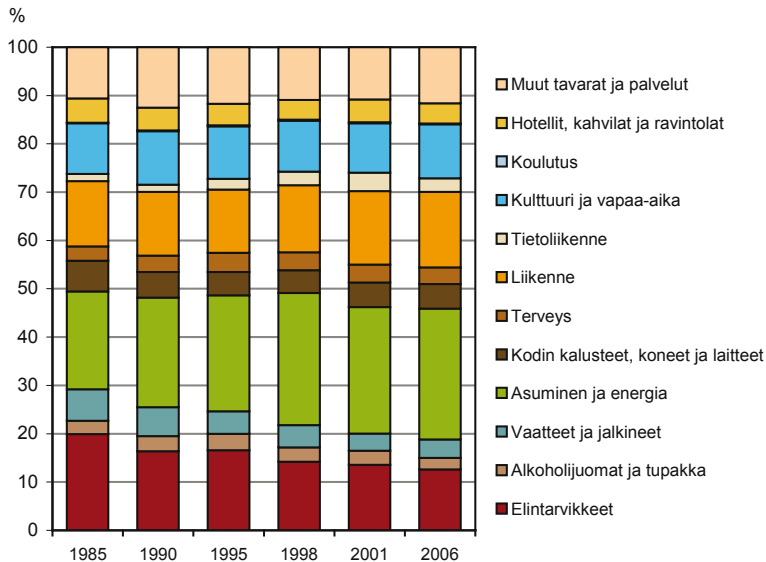
Kotitalouksien kulutuksessa on tapahtunut selvä rakenteellinen muutos. Elintason kasvaessa välttämättömyshyödykkeiden osuus kulutuksesta pienenee ja palvelujen osuus kasvaa. Välttämättömyshyödykkeistä valtaosa on kertakäyttöhyödykkeitä. Kertakäyttöhyödykkeiden osuus laski tarkasteluperiodilla 36 prosentista 29 prosenttiin. Palvelujen osuus taas kasvoi 39 prosentista 48 prosenttiin.

1990-luvun laman aikana kertakäyttöhyödykkeiden kulutusosuus kasvoi ja kesto-
hyödykkeiden kulutusosuus pieneni. Palveluiden ja puolikestävien hyödykkeiden
osuudet eivät muuttuneet.

Vuonna 2006 lähes puolet kertakäyttöhyödykkeistä oli elintarvikkeita. Seuraavaksi
suurimmat ryhmät olivat poltto- ja voiteluaineet sekä asumiseen käytetty energia,
kummatkin reilun 10 prosentin osuudella.

Palveluista asumispalvelut (vuokrat, omistusasunnon laskennallinen vuokra sekä
vesi ja muut asumispalvelut) oli suurin erä. Valtaosa palveluiden kasvusta onkin
tapahtunut asumispalveluissa, jotka vuonna 2006 muodostivat yli 50 prosenttia kai-
kista palveluista.

Kuvio 7.12. Kotitalouksien kulutusmenojen rakenne käyttötarkoituksen mukaan vuosina 1985–2006, prosenttia

	1985	2006	%-yksikön muutos
Elintarvikkeet	19,9	12,6	-7,3
Alkoholi ja tupakka	2,7	2,4	-0,3
Vaatetus ja jalkineet	6,5	3,8	-2,7
Asuminen ja energia	20,2	27,1	6,8
Kodin kalusteet, koneet ja laitteet	6,4	5,1	-1,3
Terveys	3,0	3,5	0,5
Liikenne	13,5	15,6	2,1
Tietoliikenne	1,5	2,8	1,4
Kulttuuri ja vapaa-aika	10,5	11,2	0,6
Koulutus	0,1	0,2	0,1
Hotellit ja ravintolat	5,0	4,2	-0,9
Muut tavarat ja palvelut	10,6	11,6	1,0

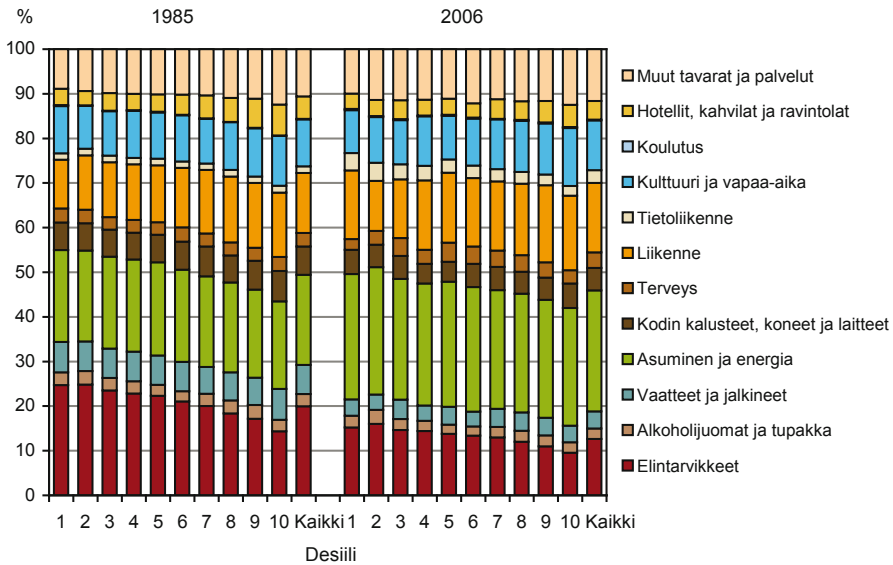
Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset).

Kulutuksen käyttötarkoituksen mukaan elintarvikkeiden, asumisen ja siihen kulutetun energian osuudet kulutusmenoista olivat vuonna 1985 yhtä suuret. Vuonna 2006 elintarvikkeiden kulutusosuus laski runsaat 7 prosenttiyksikköä vuodesta 1985 ja asumisen kulutusosuus vastaavasti kasvoi lähes saman verran.

Vaatteiden osuus menoista pieneni tarkastelujaksolla 6 prosentista 4 prosenttiin. Myös kodin kalusteiden, koneiden ja laitteiden osuus laski. Liikenteen osuus kasvoi runsaat kaksi prosenttiyksikköä. Tietoliikenteen osuus kulutusmenoista oli vuonna 2006 noin kolme prosenttia. Se on lähes kaksinkertaistanut osuutensa vuodesta 1985. Kulttuurin ja vapaa-ajan meno-osuus kasvoi vain vähän, ja oli yli 10 prosenttia

kulutusmenoista. Koulutuksen osuus on erittäin pientä, koska yhteiskunta tarjoaa pääasiassa ilmaisen koulutuksen. Hotellien ja ravintoloiden meno-osuus oli vuonna 2006 noin neljä prosenttia. Sen osuus on hieman laskenut vuodesta 1985.

Kuvio 7.13. Kulutuksen rakenne desiileittäin vuosina 1985 ja 2006, prosenttia kokonaiskulutuksesta

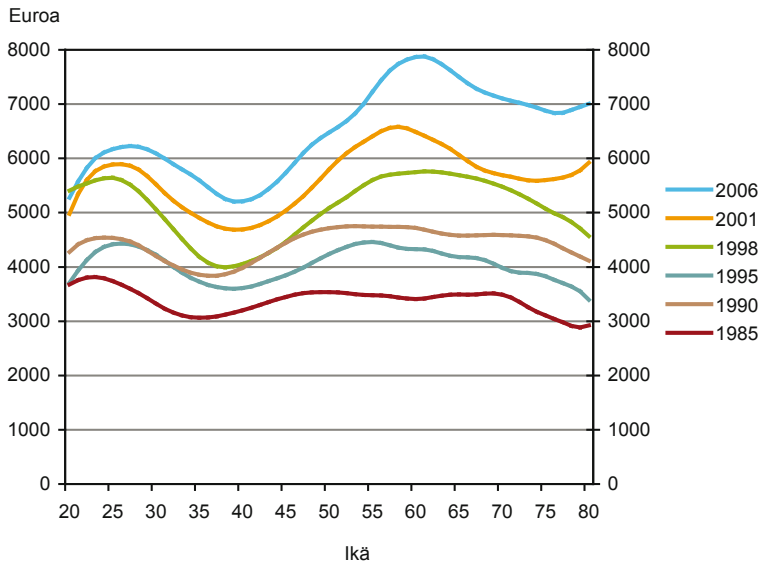
Desiilit on muodostettu kotitalouksien henkeä kohti laskettujen käytettävissä olevien tulojen perusteella. Hyödykeryhmitykset perustuvat kansainväliseen yksilöllisen kulutuksen käyttö-tarkoituksen mukaiseen luokitukseen (COICOP) ja hyödykkeen kestävyuden mukaiseen luokitukseen.

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset).

Elintarvikkeet olivat kulutusrakenteessa vuonna 1985 asumisen rinnalla suurin yksittäinen ryhmä, mutta niiden osuus kokonaiskulutuksesta laski verrattuna vuoteen 2006 eniten alimmissa desiileissä. Elintarvikkeiden kohdalla erot desiilien välillä olivat kuitenkin edelleen suurimmat. Asumismenojen osuus kasvoi tarkasteluperiodilla kaikissa desiileissä. Asumisen osuudet eri desiileissä olivat vuonna 1985 melko samansuuruiset. Vuonna 2006 osuudet olivat hieman suurempia alemmissa desiileissä. Asumispalvelut olivat vuonna 2006 selvästi suurin ryhmä kaikissa desiileissä.

Vaatetuksen meno-osuudet laskivat kaikissa desiileissä. Lievä terveystulo-osuuksien kasvu on tapahtunut lähinnä tulojakauman keskellä. Liikenteen osuus kasvoi noin kaksi prosenttiyksikköä, eniten kasvua oli alimmassa desiilissä. Tietoliikenteen meno-osuudet kasvoivat kaikissa desiileissä, eniten kuitenkin alimmissa desiileissä. Hotelli- ja ravintolamenojen osuus on laskenut eniten ylimmissä desiileissä.

Kuvio 7.14. Palveluihin käytetyt menot eri ikäisinä ja eri vuosina, euroa vuoden 2006 hinnoin

Ikäjakamat on muodostettu viitehenkilön iän mukaan. Yleensä kotitalouden viitehenkilö on se kotitalouden jäsen, jonka henkilökohtaiset tulot ovat suurimmat. Kulutustutkimuksissa on tieto vain kotitalouden kulutuksesta, ei henkilökohtaisesta kulutuksesta. Kulutuksen ikäkeskiarvoissa on mukana kaikki ne henkilöt, jotka asuvat ko. ikäisen viitehenkilön kotitaloudessa.

Lähde: VATT (Tilastokeskus/Kulutustutkimukset).

Palveluiden kysyntä on kasvanut kokonaisuudessaan, mutta myös niiden jakautuminen eri-ikäisten kesken on muuttunut. Suurin kasvu on yli 60-vuotiaiden kotitalouksissa. Kasvu johtuu erityisesti asumispalveluiden kasvusta, mikä oli sitä suurempaa mitä iäkkäämmän viitehenkilön kotitaloudesta on kyse. Terveyspalveluiden kysyntä on kasvanut ja liikennepalveluiden kysyntä laskenut iän myötä. Tietoliikennepalveluiden kysyntä on kasvanut kaikissa ikäryhmissä, mutta nuorilla enemmän. Lisätietoa kulutuksen ikäjakaumista löytyy VATT:n keskustelualoitteista 382 ja 386.

8 Asuminen ja asuntojen rakentaminen

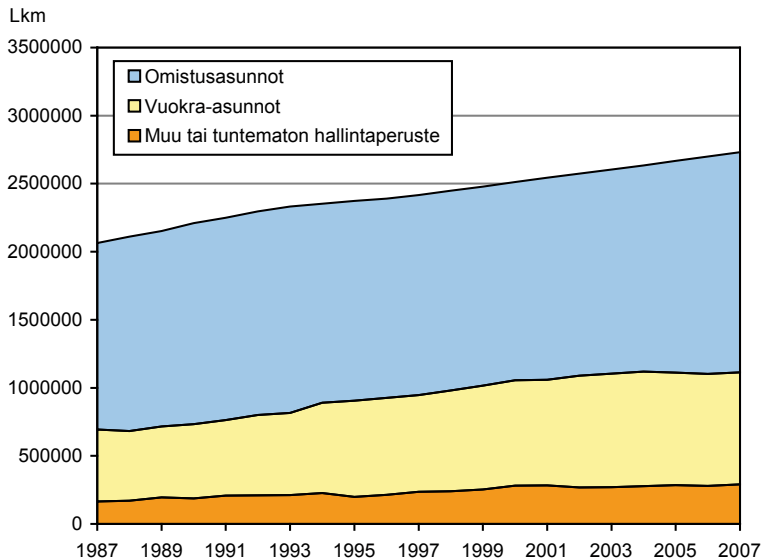
Suomen asuntomarkkinoille on ominaista omistusasuntovaltaisuus. Vuonna 2008 omistusasuntoja oli 59 prosenttia asuntokannasta. Vuokra-asuntojen osuus oli 30 prosenttia. Vuokra-asuntojen osuus asuntokannasta lähti kasvuun 1990-luvun alusta lähtien, kun vuokrasääntelystä luovuttiin. Vuokrat lähtivät nousuun ja vapaa-rahoitteisia vuokra-asuntoja tuli lisää markkinoille. Omistusasuminen on kuitenkin pysynyt vuokra-asumista yleisempänä. Omistusasuminen on verotuksellisesti edullisempaa kuin vuokralla asuminen, sillä vuokra-asunnon omistaja maksaa vuokratulosta veroa, mutta omassa asunnossa asuva ei maksa veroa omistusasuntonsa laskennallisesta tuotosta. Lisäksi oman asunnon myyntivoitot ovat verovapaita kahden vuoden asumisen jälkeen.

Asuntojen hinnat määräytyvät pitkällä aikavälillä kysynnän ja tarjonnan yhteisvaikutuksen perusteella. Lyhyellä aikavälillä hinnat vaihtelevat kysyntätilanteen mukaan, sillä tarjonta reagoi hinnan muutoksiin hitaasti. Asuntojen kysyntä riippuu paljolti kotitalouksien tulokehityksestä, asuntorahoituksen saatavuudesta ja asuntolainojen korkokehityksestä. Rahoitusmarkkinoiden säätelyn purkaminen 1980-luvun jälkipuoliskolla johti asuntotuotuksen voimakkaaseen kasvuun ja asuntojen hintojen nousuun, vaikka korkotaso oli korkea. Laman aikana hintataso romahti kysynnän tyrehtyttyä.

Emu-jäsenyys ja pankkien välinen kilpailu 1990-luvulla alensivat korkotasoa. Tämä yhdessä ripeän talouskasvun kanssa lisäsi omistusasuntojen kysyntää. Kun tarjonta ei pystynyt reagoimaan kasvaneeseen kysyntään, asuntojen hinnat nousivat. Asuntojen reaali hinnat ovat palanneet lamaa edeltävälle tasolle, mutta alemman korkotason ansiosta omistusasumisen vuosittaiset kustannukset ovat alemmat kuin ennen lamaa. Rahoituskriisin tuoma epävarmuus käänsi asuntohinnat laskuun vuoden 2008 lopulla.

Asuntojen tarjonta sopeutuu kysynnän muutoksiin asuntorakentamisen ja vanhojen asuntojen purkamisen kautta. Asuntotuotannossa on laman jälkeen tapahtunut voimakas siirtyminen valtion lainoittamasta ja tukemasta tuotannosta markkinaehtoiseen rakentamiseen. Asuntorakentamisen määrään vaikuttavat asuntohinnat, rakennuskustannukset sekä tonttimaan saatavuus. Asuntojen reaali hinnat ovat olleet voimakkaassa nousussa 1990-luvun puolesta välistä lähtien, mutta reaaliset rakennuskustannukset ovat pysyneet ennallaan vuoteen 2005 asti, jolloin rakennusmateriaalien kallistuminen veti rakennuskustannukset yleistä hintatasoa voimakkaampaan nousuun. Asuntotuotanto on noussut samalla ajanjaksolla varsin hitaasti. Kansainvälisessä vertailussa asuntorakentaminen on kuitenkin Suomessa hyvin vilkasta.

Kuvio 8.1. Asuntokannan jakauma vuosina 1987–2007

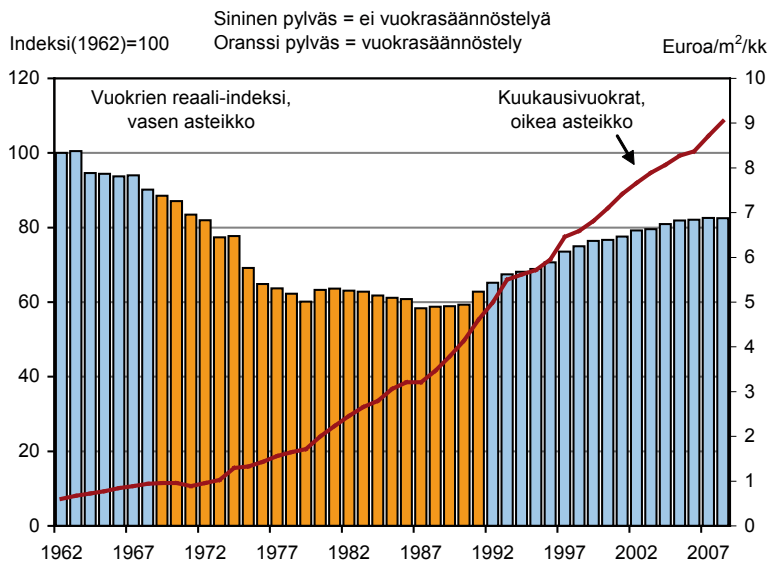

Lähde: Tilastokeskus ja VATT.

Suomen asuntokanta on omistusasuntovaltaista, kuten useimmissa Euroopan maissa. Vuonna 2007 omistusasuntoja oli 59 prosenttia, vuokra-asuntoja 30 prosenttia ja muita tai hallintaperusteeltaan tuntemattomia asuntoja 11 prosenttia asuntokannasta. Omistusasuntojen osuus laski 1990-luvulla 67 prosentista nykyiseen tasoonsa. Tähän kehitykseen vaikutti osaltaan vapaarahoitteisten asuntojen vuokrasääntelyn poistuminen 1990-luvun alussa, mikä lisäsi vuokra-asuntojen osuutta.

Julkinen valta säänteli asuntojen vuokratasoa Suomessa vuosina 1969–1991. Sääntely poistettiin uusista vuokrasuhteista 1992 ja kokonaan 1995. Vuokra-asuntojen osuus asuntokannasta laski sääntelykaudella 37 prosentista 25 prosenttiin. Vuonna 1970 vuokra-asuntoja oli 550 000, joista 87 prosenttia oli vapaarahoitteisia ja loput aravavuokra-asuntoja. Vuonna 1990 vuokra-asuntojen lukumäärä oli likimain sama, mutta vapaarahoitteisten osuus oli pudonnut puoleen, koska vuokra-asuntoja muutettiin vuokrasääntelyn takia kannattamattomina sijoituskohteina omistusasunnoiksi. Vuokrasääntelyn purkamisen jälkeen vuokra-asuntojen tarjonta on kasvanut. Vuokra-asuntoja oli vuonna 2007 noin 820 000 ja vapaarahoitteisten asuntojen (ml. korkotuki) osuus kaikista vuokra-asunnoista on noussut 53 prosenttiin. Omistusasuminen on verotuksellisesti edullisempaa kuin vuokralla asuminen, sillä vuokra-asunnon omistaja maksaa vuokratulosta veroa, mutta omassa asunnossa asuva ei maksaa veroa omistusasuntonsa laskennallisesta tuotosta. Lisäksi oman asunnon myyntivoitot ovat verovapaita kahden vuoden asumisen jälkeen.

Kuvio 8.2. Vuokra-asuntojen vuokrat keskimäärin vuosina 1962–2008, euroa/m²/kk sekä vuokrien reaali-indeksi(1962)=100

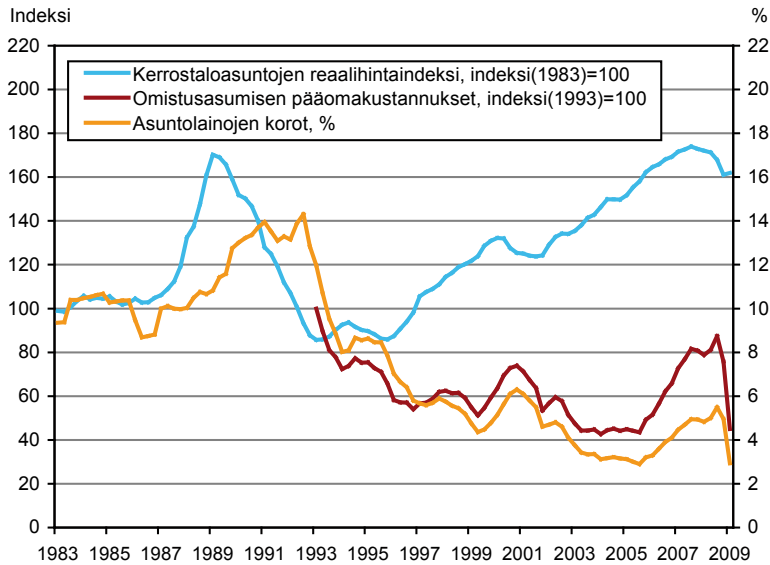

Lähde: Tilastokeskus ja VATT.

Reaalin vuokrataso aleni vuokrasääntelyjaksolla 1969–1991. Kun vuokrasääntely lopetettiin 1990-luvun alussa, sekä nimelliset kuukausivuokrat että reaalin vuokratasoon kääntyivät selvään nousuun. Vuokrien nousu oli voimakkainta kasvukeskuksissa, ja vapaarahoitteisten asuntojen vuokrat nousivat julkisesti tuettuja asuntoja nopeammin. Vuokrasääntelyn poistumisen myötä vuokra-asuntoja on helpommin saatavilla, mutta vuokrat ovat korkeampia. Sääntelyn poistamisen yhteydessä vuokrasuhteen irtisanomista helpotettiin. Vuokrat olivat vuonna 2008 reaalisesti noin 39 prosenttia korkeammat kuin vuonna 1990.

VATT:n keskustelualoitteessa 385 tutkitaan vuokrasääntelystä vuokralaisille aiheutunutta haittaa ja hyötyä.

Kuvio 8.3. Kerrostalojen reaalihintaindeksi, omistusasuntojen pääomakustannus (indeksi) ja asuntolainojen keskiporot (prosenttia) vuosineljänneksittäin vuosina 1983/1–2009/1

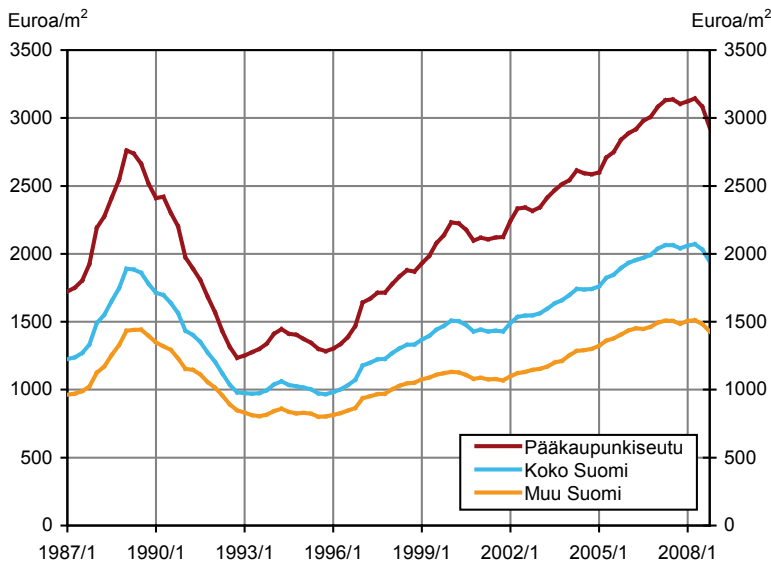
Lähde: Tilastokeskus, Suomen Pankki ja VATT.

Asuntojen hintojen muutokset ovat lyhyellä aikavälillä kysyntäjohteisia. Tämä johtuu siitä, että asuntojen tarjonta reagoi hinnan muutoksiin varsin hitaasti. Asuntojen kysyntä taas heijastelee tulokehitystä ja rahoitusmarkkinoiden tilaa. Rahoitusmarkkinoiden säätelyn purkaminen 1980-luvun jälkipuoliskolla johti asuntoluotituksen voimakkaaseen kasvuun. Luotontarjonnan kasvu puolestaan johti asuntojen kysynnän ja hintojen nousuun, vaikka myös korkotaso kohosi. Asuntohinnat olivat huipussaan vuoden 1989 alussa. Laman myötä asuntohinnat romahtivat vuoteen 1993 mennessä 50 prosenttia. EMU-jäsenyys ja pankkien välinen kilpailu johtivat 1990-luvulla asuntoluottojen korkojen alenemiseen, mikä yhdessä ripeän talouskasvun kanssa lisäsi omistusasuntojen kysyntää. Tämä nosti asuntojen hinnat ylös, kun tarjonta ei pystynyt reagoimaan kysynnän ripeään kasvuun. 2000-luvun alun taantuman yhteydessä korkotason nousu ja heikentyneet talousnäkymät käänsivät asuntojen hinnat laskuun, mutta jo vuoden 2002 vaihteessa hinnat kääntyivät uudelleen nousuun. Rahoituskriisin tuoma epävarmuus käänsi asuntohinnat jälleen laskuun vuoden 2008 lopulla.

Asuntolainan korkomenot ja asuntoon sitoutuneen pääoman menetetty korkotuotto muodostavat suurimman osan omistusasumisen vuosittaisista kustannuksista. Vaikka asuntojen hinnat ovatkin nousseet voimakkaasti 1990-luvun lopulla ja

2000-luvun alkuvuosina, korkomenot asuineliötä kohden ovat laskeneet vuoteen 2005 asti. Asuineliön keskihintaa vastaavan uuden asuntolainan bruttomääräinen nimellinen vuosikorko oli laman pohjalla vuonna 1993 noin 86 euroa, vuonna 2000 noin 75 euroa ja vuonna 2005 noin 45 euroa. Vuonna 2006 omistusasumisen kustannukset kääntyivät nousuun korkotason nousun myötä. Rahoituskriisiä seuranneeseen lamaan liittyvä elvytys laski korkoja voimakkaasti vuoden 2009 alussa, mikä alensi omistusasumisen kustannuksia.

Kuvio 8.4. Vanhojen kerrostaloasuntojen reaaliset neliöhinnat pääkaupunkiseudulla, muualla Suomessa ja koko maassa vuosineljänneksittäin vuosina 1987/1–2008/4, euroa/m² (vuoden 2008/4 hinnoin)

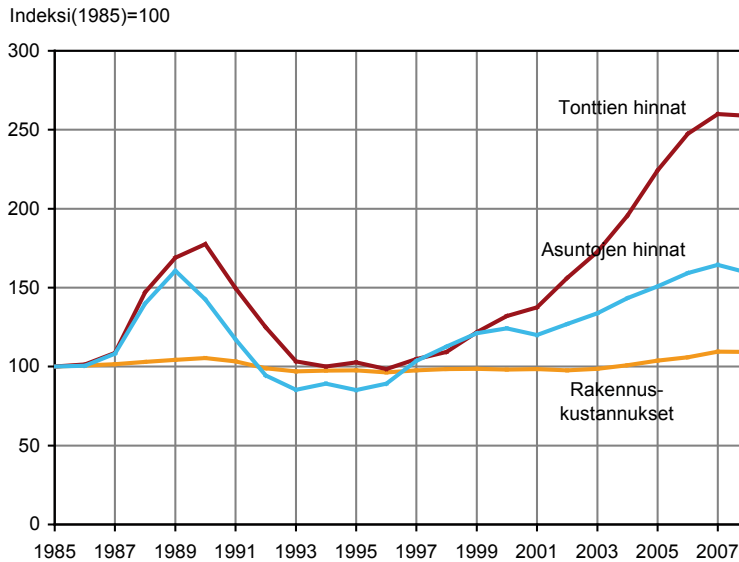

Lähde: Tilastokeskus ja VATT.

Pääkaupunkiseudulla vanhojen kerrostaloasuntojen neliöhinnat olivat huipputasollaan keväällä 1989. Ne olivat yli 90 prosenttia korkeammat kuin muualla maassa. Sen jälkeen hinnat alenivat laman myötä siten, että ne olivat matalimmillaan talvella 1993. Hintojen laskiessa hintaero pääkaupunkiseudun ja muun Suomen välillä kuitistui selvästi ja oli talvella 1993 noin 50 prosenttia.

Vuodesta 1993 lähtien asuntojen hinnat nousivat aina kevääseen 2000 saakka. Tämän jälkeen hinnat laskivat talouden taantuman myötä, mutta kääntyivät nousuun vuonna 2002 ja pääkaupunkiseudun ero muuhun maahan kasvoi edelleen. Vuoden 2008 lopussa pääkaupunkiseudun keskimääräinen neliöhinta (2 929 euroa) oli yli kaksinkertainen muuhun maahan (1 429 euroa) verrattuna. Koko maan keskimääräinen neliöhinta oli 1 943 euroa.

Kuvio 8.5. Tonttien reaali hinnat, vanhojen asuntojen reaali hinnat ja reaaliset rakennuskustannukset vuosina 1985–2008, indeksi(1985)=100

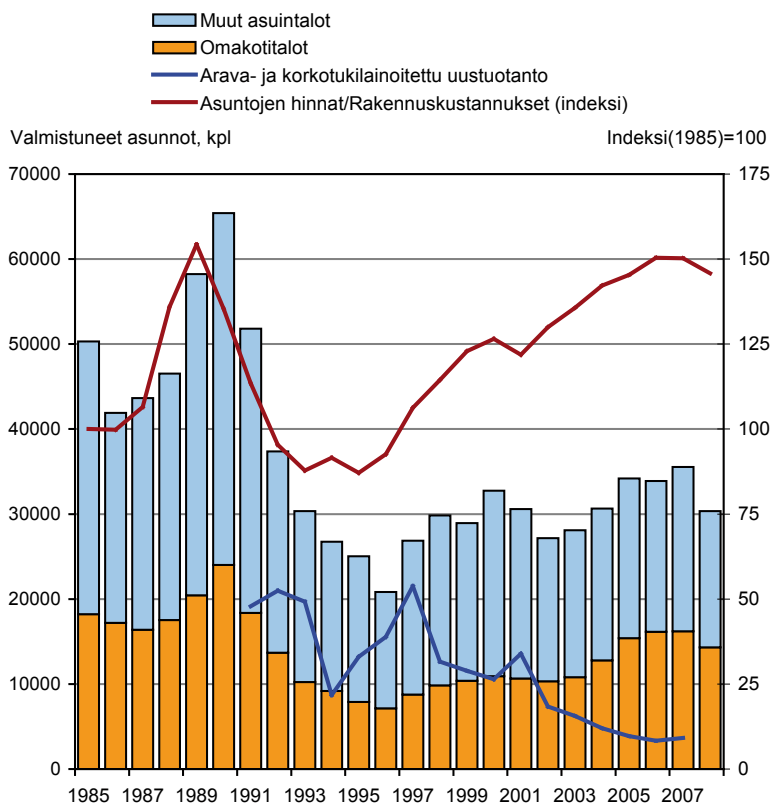

Lähde: Tilastokeskus ja VATT.

Asuntokannan sopeutuminen uustuotannon tai vanhojen asuntojen purkamisen kautta vie aikaa. Asuntorakentamisen kannattavuus riippuu asuntohinnoista ja rakennuskustannuksista. Asuntotuotannon edellytyksenä on myös kaavoitetun tonttimaan saatavuus. Asuntotuotannon määräkin riippuu näistä tekijöistä. Pitkällä aikavälillä rakennuskustannukset ovat nousseet suurin piirtein yleisen hintatason nousun mukaisesti, mutta asuntojen hinnat ovat heilahdelleet kysyntätilanteesta ja rahoitusmarkkinatilanteesta riippuen. Vuosina 2005–2007 rakennuskustannukset nousivat yleistä hintatasoa nopeammin pitkälti rakennusmateriaalien kallistumisen takia.

Tonttien hinnat ovat riippuvaisia asuntojen hinnoista ja rakennuskustannuksista. Toimivilla maamarkkinoilla tontin hinnaksi muodostuu tontin rakennusoikeuden mukaisen vanhan asunnon hinnan ja uuden asunnon rakennuskustannuksen erotus. Tonttien kysyntään vaikuttaa asuntojen kysyntä. Tonttien hintojen kehitys seurasi asuntojen hintoja noin vuoden jäljessä vuosituhaten vaihteeseen asti. Vuonna 2001 asuntojen hinnat notkahtivat, mutta tonttien hinnat jatkoivat nousuaan ja ovat nousseet 2000-luvun alussa nopeammin kuin asuntojen hinnat. Tonttien hinnat nousevat asuntojen hintoja nopeammin, koska asuntohintojen noustessa rakennuskustannuksia nopeammin vanhan asunnon hinnan ja uuden vastaavan asunnon rakennuskustannuksen erotus kasvaa nopeammin kuin asuntohinnat.

Kuvio 8.6. Asuntohintaindeksin suhde rakennuskustannusindeksiin, indeksi(1985)=100, valmistuneiden asuntojen lukumäärä sekä arava- ja korkotukilainoitus vuosina 1985–2008

Lähde: Tilastokeskus ja VATT.

Asuntorakentaminen koostuu markkinaehtoisesta rakentamisesta ja valtion tukemasta rakentamisesta. Valtion tukema arava- ja korkotukituotanto on vähentynyt selvästi lamaa edeltävältä tasolta. Asuntotuotanto on nykyään pääosin markkinaehtoista. Vuonna 1991 myönnettiin arava- tai korkotukilainaa noin 20 000 asunnon rakentamiseen ja vuonna 2007 vain 3 700 asunnon rakentamiseen.

Markkinaehtoinen asuntorakentaminen on sitä tuottoisampaa liiketoimintaa mitä korkeammalla asuntojen hinnat ovat suhteessa rakennuskustannuksiin. Näiden lisäksi tonttimaan saatavuus rajoittaa asuntorakentamista. Valmistuneiden asuntojen määrä seuraa asuntojen hintojen ja rakennuskustannusindeksin suhteen kehitystä noin vuoden parin viiveellä. Asuntojen hintojen suhde rakennuskustannuksiin oli

huipussaan 1980-luvun lopulla, mikä kiihdytti asuntotuotantoa huomattavasti. Laman myötä asuntojen hintojen romahdus veti asuntoinvestoinnin kannattavuuden alamäkeen ja asuntorakentaminen laski voimakkaasti vuoteen 1996 saakka. Asuntohintojen suhde rakennuskustannuksiin kääntyi selvään nousuun vuonna 1996 ja asuntorakentaminen vilkastui.

Asuntojen hintojen nousu on jatkunut voimakkaana vuosituhaten vaihteen notkahduksen jälkeen, mutta asuntotuotanto ei ole enää juurikaan vilkastunut 2000-luvulla, mikä johtuu osaltaan arava-vuokra-asuntojen tuotannon voimakkaasta supistumisesta. Arava-tuotannon väheneminen näkyy myös asuntotuotannon jakautumisessa omakotihuoneistoihin ja rivi- ja kerrostalohuoneistoihin. Omakotitalojen rakentamisen osuus on noussut lähes 50 prosenttiin valmistuneista asunnoista. Valmistuneiden asuntojen yhteispinta-ala on myös noussut asuntojen lukumäärää voimakkaammin.

Asuntorakentaminen on Suomessa edelleen hyvin vilkasta kansainvälisessä vertailussa. Vuonna 2004 Suomessa valmistui enemmän asuntoja kuin muissa pohjoismaissa. Vanhoista EU-maista asuntorakentaminen on ollut 2000-luvulla Suomea vilkkaampaa vain Irlannissa ja Espanjassa.

Asuntotuotanto oli suurimmillaan vuonna 1990, jolloin valmistui 65 000 asuntoa. Asuntotuotannon pohja saavutettiin vuonna 1996, jolloin asuntoja valmistui vain noin 20 000. Vuonna 2008 asuntoja valmistui yli 30 000.

9 Energiatalous ja ilmastopolitiikka

Energiakustannusten suhde bruttokansantuotteeseen on Suomessa noin kolme prosenttia. Eniten energiaa kulutetaan raskaassa teollisuudessa. Esimerkiksi perusmetalliteollisuudessa energiakustannukset voivat olla yli 10 prosenttia arvonlisäyksestä. Palvelusektoreilla energiakustannusten suhde arvonlisäykseen jää yleensä alle yhden prosentin. Keskipitkällä ajanjaksolla energiakustannukset ovat vieneet kotitalouksien tuloista noin 7 prosenttia. Bensiinin ja muun liikennepolttoaineen osuus on tästä noin puolet. Vuodesta 2007 lähtien kotitalouksien energiahinnat ovat nousseet sekä energiaveron kiristymisen että öljymarkkinoiden tiukkuuden takia. Energiamenojen osuus kotitalouden menoista lähestyykin jo 8 prosenttia.

Fossiilisten energialähteiden käyttö kiihdyttää kasvihuoneilmiötä, lisää maaperän happamoitumista ja heikentää ilmanlaatua. Energian verotuksella pyritään rajoittamaan saastuttavien energiamuotojen käyttöä. Korkeammat energian hinnat kannustavat säästämään energiaa tai siirtymään puhtaampiin energiavaihtoehtoihin. Toimialojen energiavaltaisuudet vaihtelevat, ja niiden energiansäästömahdollisuudet ovat erilaiset. Energian hinnannousua ei myöskään aina ole mahdollista siirtää suoraan hintoihin. Tästä syystä energian hinnoittelulla vaikutetaan energiatalouden rakenteisiin vasta pitkällä ajanjaksolla.

Euroopan unioni on sopinut päästökauppajärjestelmästä (EU ETS), joka on tullut voimaan vuonna 2005 kaikissa jäsenmaissa (EU27). Päästökauppajärjestelmän toinen kausi alkoi vuonna 2008, ja se kestää vuoden 2012 loppuun asti. Se on myös Kioto-sopimuksen ensimmäinen toimikausi. EU:n päästökauppajärjestelmään osallistuvat alat ovat tällä hetkellä energiahuolto, kaivostoiminta, massa- ja paperiteollisuus, rakennusaine-, savi- ja lasiteollisuus sekä terästeollisuus. Vuodesta 2011 lähtien myös lentoliikenne osallistuu EU:n päästökauppajärjestelmään. Periaatteessa järjestelmä voi auttaa energiaintensiivisiä teollisuudenaloja saavuttamaan päästötavoitteensa alemmilla kustannuksilla verrattuna tilanteeseen, jossa päästövähennykset tehtäisiin pelkästään kotimaisin toimin.

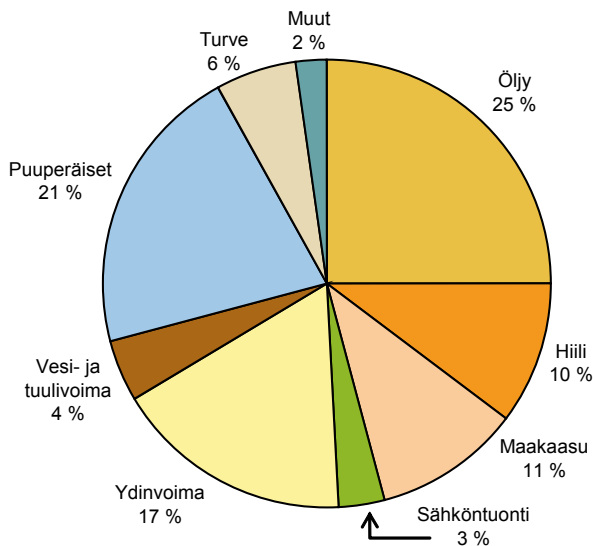
EU:n päästökauppajärjestelmän ensimmäiseltä toimikaudelta opittiin muun muassa, että runsaskätinen alkujakelu voi helposti johtaa päästöoikeuksien hintojen romahtamiseen. Lisäksi toimikauden keston tulee olla riittävän pitkä, jopa 10 vuotta. Toisaalta on selvää, että hiilidioksidin hinnoittelu vaikuttaa sähkön hintaan. Toistaiseksi päästökauppa ei päästöoikeuksien hintavaihtelusta ja toimikauden lyhydestä johtuen edellytä vielä suuria päästövähennysinvestointeja. EU ETS:n toisen kauden päästöoikeuksien alkujako oli tiukempi kuin edellisellä kaudella. Tämän takia päästöoikeuksien hinnat eivät talouskriisistä huolimatta ole täysin romahtaneet, vaan pudotuksen jälkeen hinnat ovat hiljalleen palautumassa normaalille tasolle.

EU:n päästökauppajärjestelmän lisäksi jäsenmaat ovat myös sopineet ohjaustavoitteet vuoteen 2020 saakka uusiutuvan energian ja energiasäästön osalta. Suomen tavoitteena on nostaa uusiutuvan energian osuutta primäärienergiatuotannossa

noin 10 prosenttiyksikköä (28 prosentista 38 prosenttiin) ja säästää vuoteen 2016 mennessä päästökauppajärjestelmän ulkopuolella olevien sektoreiden energianloppukäytöstä 9 prosenttia verrattuna energiakulutuksen perusuraan. Tavoite nostaa uusiutuvan energian osuutta huomattavasti päästökauppaan osallistuvan sähkö- ja kaukolämpöhuollon ilmastostrategian liikkumavaraan ja siten energian hinnoitteluun. Energiapolitiikan tavoitteiden yhteydessä otetaan käyttöön syöttötariffijärjestelmä ja laajennetaan tukijärjestelmät uusiutuvan energian käytön lisäämiseksi. Myös energiansäästöihin tähtäävien investointien tukijärjestelmää laajennetaan.

9.1 Energian tarjonnan ja kysynnän rakenne

Kuvio 9.1. Energian kulutuksen jakautuminen energialähteittäin Suomessa vuonna 2008, prosenttia

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot.

Energian kokonaiskulutus oli vuonna 2008 Suomessa 1400 PJ (petajoule), joka oli noin 13 prosenttia vähemmän kuin edellisen vuoden kokonaiskulutus. Syksyn aikana taantuman merkit olivat jo nähtävissä sähkökulutuksen kehityksessä ja energiankulutuksen lasku jatkui vuonna 2009. Noin puolet energiankulutuksesta perustui fossiilisiin energialähteisiin ja turpeeseen. Edelliseen vuoteen verrattuna hiilen ja turpeen kulutus väheni huomattavasti. Uusiutuvat energialähteet muodostivat neljänneksen tarjonnasta. Ydinvoiman osuus oli kuudennes kokonaiskulutuksesta. Sähkön nettotuonti kasvoi marginaalisesti. Kotimaisen vesivoiman tuotanto oli poikkeuksellinen suuri, 17 TWh eli noin neljännes sähkökulutuksesta. Tässä yhteydessä sähköntuonti muista Pohjoismaista väheni, toisaalta sähköntuonti Venäjältä ja Virosta kasvoi. Energiankulutuksen ja energiantuotannon rakennemuutosten seurauksena myös Suomen kasvihuonepäästöjen määrä vähentyi merkittävästi vuoteen 2007 verrattuna. Talouskriisin vaikutus vuoden 2009 energiankulutukseen lienee suurempi.

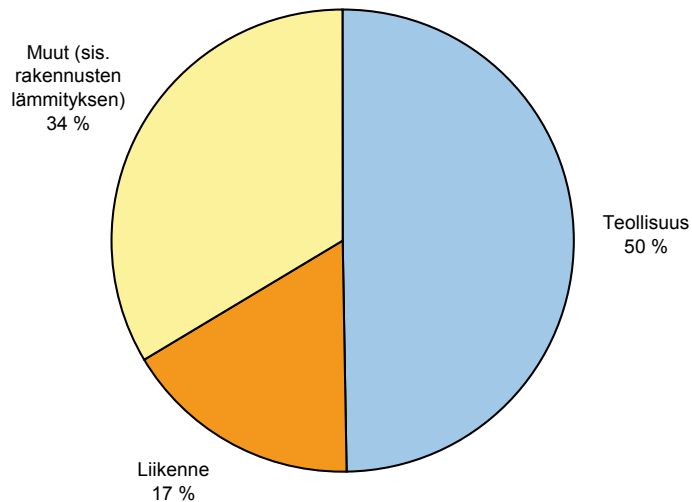
Energiantuotannon rakenne on Suomessa monipuolisempi kuin useassa muussa OECD-maassa. Tämä parantaa energian toimitusvarmuutta ja vähentää talouden herkkyyttä energian hintavaihteluille. Lisäksi uusiutuvia energialähteitä, kuten biomassaa ja vesivoimaa, on Suomessa suhteellisesti enemmän kuin OECD- ja EU-maissa keskimäärin. Toisaalta pohjoisten vesivoimavarastojen vuosittainen

vaihtelu vaikuttaa Pohjoismaiden sähköpörssin hintoihin. Fossillisia energialähteitä käyttävät lauhdevoimalat kompensoivat vesivoiman vähäisyyttä ja vesivoiman runsaus alentaa lauhdevoimaloiden käyttöastetta merkittävästi. Tämän seurauksena myös EU ETS -päästökaupan hinnat vaihtelevat, vaikka ne riippuvat ensisijaisesti Länsi-Euroopan sähköntuotannon hillipitoisuudesta.

Öljyä ja öljytuotteita käytetään pääasiassa liikenteessä ja lämmityksessä. Hiiltä, maakaasua ja biomassaa käytetään sekä lämmön että sähkön tuotannossa. Ydinvoima, vesivoima, turve sekä sähkön tuonti liittyvät yksinomaan sähkön tarjontaan.

PJ = petajoule = 1 000 000 000 000 000 joulea: 1 kWh = 3 600 000 joulea.

Kuvio 9.2. Energian loppukäytön jakautuminen sektoreittain Suomessa vuonna 2008

Liikenne ei sisällä kansainvälisen merenkulun ja ilmaliikenteen käyttämää energiaa.

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot.

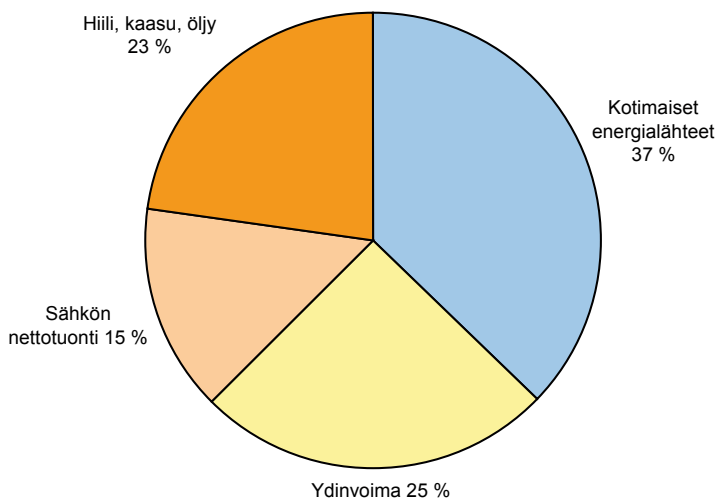
Energian loppukäyttö (1110 PJ) vähentyi noin kolme prosenttia vuodesta 2007. Teollisuuden osuus on lähes puolet ja tästä yli puolet kulutetaan paperiteollisuudessa. Suomessa teollisuuden osuus energiankulutuksesta on selvästi suurempi kuin muissa teollisuusmaissa keskimäärin. Belgiassa ja Ruotsissa teollisuuden osuus energiankäytöstä nousee noin 35 prosenttiin. Muissa EU-maissa teollisuuden osuus on vielä pienempi.

Rakennusten lämmitykseen kulutetaan viidennes kokonaisenergiasta. Liikenteen osuus on runsas kuudennes.

EU:n ja autoteollisuuden välisellä sopimuksella on pyritty nopeuttamaan energiatehokkaampien autojen tuloa markkinoille. Vaikuttaa kuitenkin todennäköiseltä, että toistaiseksi liikenteen osuus energian käytöstä tulee edelleen kasvamaan autojen lukumäärän ja keskimääräisen koon kasvaessa. Suomessa henkilöautojen tuontiveron muutos vuonna 2003 on kasvattanut voimakkaasti nimenomaan keskikokoa suurempien, käytettyjen autojen tuontia. Vuodesta 2008 lähtien autovero on perustunut autojen hiilidioksidipäästöihin (per ajokilometri).

Muu energiankäyttö jakautuu maatalouden ja rakentamisen sekä palvelualojen ja kotitalouksien kulutukseen. Kotitalouksien osuus on näistä suurin. Energian säästöratkaisut ovat näissä käyttäjäryhmissä joko kalliita tai jäävät toteutumatta markkinoiden puutteellisen toiminnan takia. EU-jäsenmaissa käytössä olevat kotitalouskoneiden energiankulutusmerkinnät lisäävät kuitenkin jonkin verran energiatehokkuutta. Lisäksi uudet EU-direktiivit kuten rakennusdirektiivi ja energiapalvelu- ja säästädirektiivi voivat kannustaa energian säästämiseen.

Kuvio 9.3. Sähkön tarjonnan tuontiriippuvuus Suomessa vuonna 2008, prosenttia

Lähde: Adato Energia Oy.

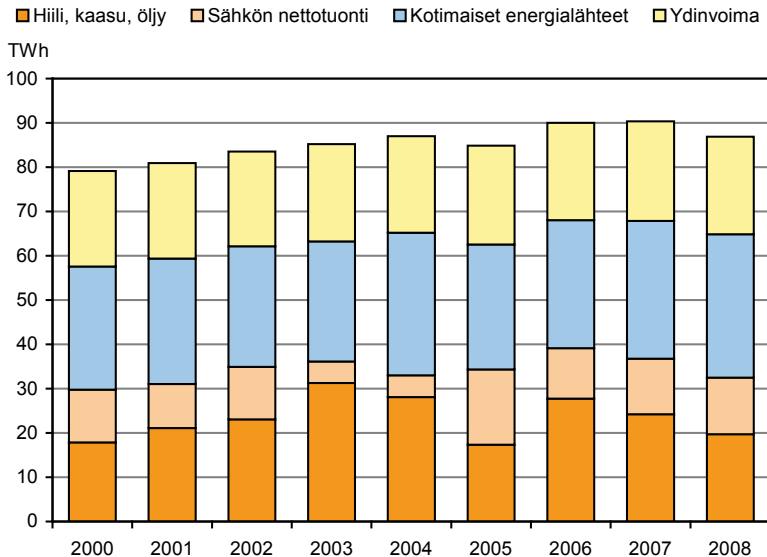
Kotimaiset primäärienergian lähteet (biomassa, vesivoima) kattavat 37 prosenttia sähkön tuotannosta, joten sähkön tarjonnan tuontiriippuvuus on 63 prosenttia vuonna 2008. Jos ydinvoima lasketaan kotimaiseksi energiaksi, nousee kotimaisuusaste 62 prosenttiin. Kun myös sähkön tuotannossa käytetyt polttoaineet – hiili, kaasu ja

öljy – luetaan mukaan, lyhyen aikavälin omavaraisuus nousee 85 prosenttiin vuonna 2008. Pidemmällä ajanjaksolla kotimaiset energialähteet ja ydinvoima muodostavat melko vakiintuneen osan sähkötuotannosta, kun taas tuontisähkön ja fossiilisten polttoaineiden lauhdevoiman osuudet ovat vaihtelevampia.

Liikennesektorilla energian tuontiriippuvuus on Suomessa suurin (yli 95 %) kuten useimmissa EU-maissa. Sähkön tarjonnan omavaraisuutta voidaan kasvattaa melko helposti, mutta se on taloudellisesti epäedullista. Näin menetettäisiin hyöty siitä, että naapurimaista on tarjolla runsaasti edullista sähköä. Esimerkiksi vuonna 2005 sähköntuonti oli edullinen vaihtoehto. Naapurimaiden vesivoimien runsauden lisäksi tähän vaikutti myös päästökauppajärjestelmä.

Toisaalta suuri riippuvuus sähkön tuonnista johtaa riskiin, että joinakin vuosina tukkuhinnat nousevat korkeiksi. Näin tapahtui vuoden 2002 loppupuolella, jolloin Pohjoismaisen pörssisähkön hinnat kolminkertaistuivat edellisestä vuodesta. Vuonna 2008 Pohjoismaiden sähköpörssihinnat nousivat korkeaksi. Syy ei ollut vesivoimien niukkuudessa, vaan päästöoikeuksien hintavaikutuksessa sähkön tukkuhintaan. Vuoden 2008 lopussa talouskriisi alkoi kuitenkin vaikuttaa voimakkaasti kysyntään ja pörssihinnat laskivat vuoden 2007 keskitasolle.

Kuvio 9.4. Sähkön tarjonnan tuontiriippuvuus Suomessa vuonna 2000–2008

Lähde: Adato Energia Oy.

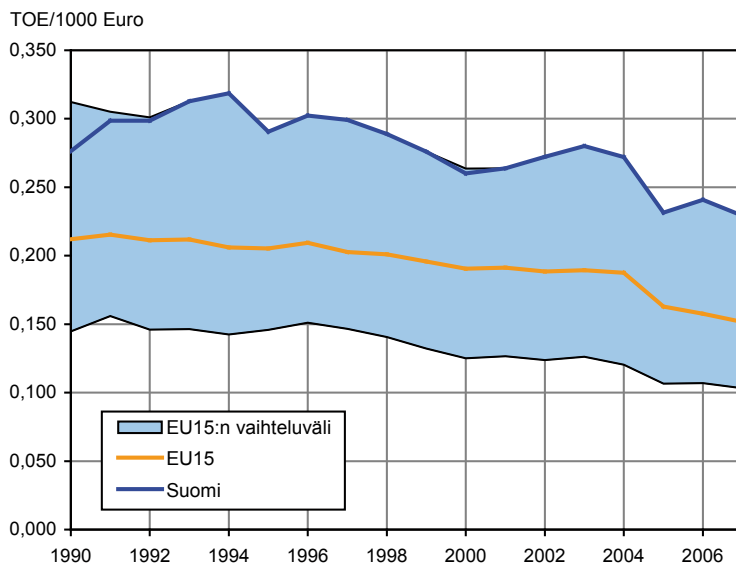
Sähkön tuontiriippuvuus vaihtelee merkittävästi eri vuosina. Vaihtelun taustalla ovat luonnolliset syyt esim. kotimaan vesivoiman niukkuus tai runsaus, ja taloudelliset

syvät, esim. päästökaupan tuomat edut kotimaan vesivoimalle ja tuontisähkölle. Kulutustaso riippuu erityisesti kansantaloudellisesta kehityksestä, ja sääoloista: kovilla pakkasilla kapasiteetti on lähes täydessä käytössä. Jälkimmäisessä tapauksessa lisätään lauhdevoiman käyttöä, mikä kasvattaa hiilen ja kaasun kulutusta.

OECD luokittelee ydinvoiman kotimaiseksi energiamuodoksi, vaikka sen raaka-aine tuotaisiinkin ulkomailta.

9.2 Energiaintensiteetin kehitys ja talouskasvu

Kuvio 9.5. Energiaintensiteetti EU15-maissa vuosina 1990–2007, TOE/bruttokansantuote

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot, Eurostat.

Koko kansantalouden tasolla Suomen energiaintensiteetti on ollut vuosina 1990–2007 selvästi korkeampi kuin EU:ssa keskimäärin. Pohjoinen sijainti lisää mm. lämmitysenergian käyttöä. Myös raskaan teollisuuden suuri osuus nostaa Suomen energiaintensiteettiä, jonka kääntyminen alaspäin vuonna 2005 liittyy osittain paperiteollisuuden seisaukseen. Lisäksi Suomen talousrakenne kehittyi aidosti vähemmän energiaa käyttävään suuntaan, vaikka poikkeama EU:n keskimäärästä pysyy suunnilleen samana.

Energiaintensiteetti (taloudellinen tehokkuus) = energian kulutus öljykvivalenttina suhteessa ostovoimapariteetilla korjattuun bruttokansantuotteeseen. Se kuvaa energiankäytön taloudellista tehokkuutta. Mitä pienempi intensiteettiluku on, sitä tehokkaampaa on energiankäyttö. Joskus viitataan energiantensiteettiin sanalla 'energiatuottavuus', joka painottaa käsitteen taloudellista merkitystä. Energiaintensiteetti voidaan myös määritellä energian kulutuksena henkeä kohden. Tämä käsite korostaa energiankäytön ympäristövaikutuksia ja fossiilisten energialähteiden rajallisuutta.

TOE = öljytonniekvivalentti. TOE-luvulla kaikki energiamuodot on muunneltu vastaamaan öljytonnin sisältämää energiamäärää.

Taulukko 9.6. Energiaintensiteetti henkeä kohden (TOE/asukas) vuosina 1985, 1990, 1995, 2000 ja 2007

	1985	1990	1995	2000	2007
Luxemburg	8,5	9,3	8,1	8,4	9,8
SUOMI	5,4	5,7	5,6	6,4	7,1
Belgia	4,4	4,7	5,0	5,8	5,5
Ruotsi	5,6	5,5	5,7	5,4	5,4
Alankomaat	4,3	4,5	4,7	4,8	5,2
Tšekki	3,9	4,0	4,0	3,9	4,5
Viro	..	6,4	3,4	3,6	4,5
Ranska	3,7	3,9	4,1	4,3	4,2
Saksa	4,6	4,5	4,1	4,1	4,1
Itävalta	3,1	3,3	3,3	3,5	4,1
Tanska	3,8	3,5	3,9	3,6	3,8
Slovenia	..	3,0	3,0	3,0	3,7
Irlanti	2,5	2,9	3,1	3,9	3,7
Iso-Britannia	3,6	3,7	3,7	3,9	3,6
Slovakia	..	4,0	3,2	3,2	3,4
Kypros	..	3,5	3,1	2,9	3,3
Espanja	1,9	2,3	2,6	3,1	3,1
Italia	2,4	2,7	2,8	3,0	3,0
Kreikka	1,8	2,2	2,3	2,6	2,7
Puola	2,7	2,5	2,6	2,3	2,7
Unkari	2,5	2,7	2,4	2,5	2,6
Liettua	..	4,3	2,2	2,0	2,5
Portugali	1,2	1,7	2,0	2,5	2,3
Malta	..	2,8	2,7	2,6	2,1
Latvia	..	1,9	2,0	1,7	1,8
EU-15	3,8	3,9	3,7	3,9	3,9
EU-25/27	..	3,2	3,5	3,7	3,7

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot.

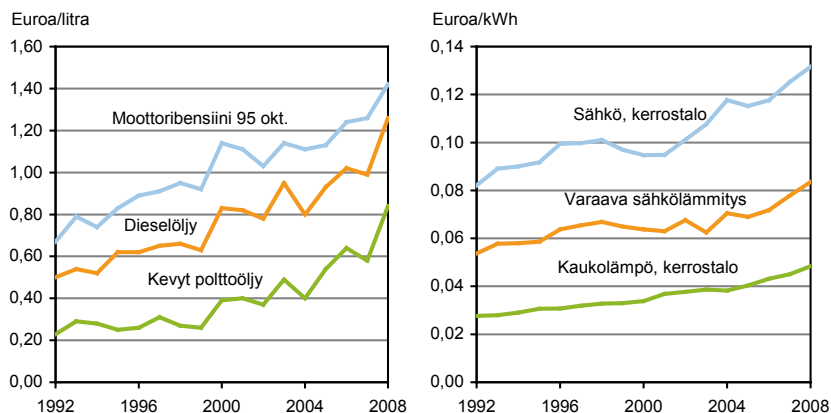
Henkeä kohden laskettu energiantensiteetti on Suomessa selvästi korkeampi kuin EU-maissa keskimäärin. Suomen sijoitus ei myöskään ole muuttunut ajan myötä.

Kun tarkastellaan kehitystä vuodesta 1995, jolloin ilmastopolitiikka alkoi kehittyä, intensiteetti ei ole laskenut missään maassa. Jotkut maat, kuten Ruotsi, Tanska, Saksa ja Iso-Britannia ovat onnistuneet lähes stabilisoimaan intensiteetin tason. Niissä EU15-maissa, joiden BKT per asukas oli vuonna 1995 alempi kuin EU:ssa keskimäärin, energiantensiteetti nousi huomattavasti. Toisaalta ns. uusissa jäsenmaissa intensiteetti laski 1990-luvun alkuvaiheessa suuren taloudellisen rakenneuutoksen yhteydessä, mutta on sen jälkeen taas nousemassa. Ilmastopolitiikan käynnistämisestä huolimatta Suomen henkeä kohden laskettu energiantensiteetti kasvoi vuoden 1995 jälkeen eniten verrattuna muihin EU15-maihin.

Energiantensiteetti per henkilö ja energiantensiteetti suhteessa BKT:een (kuvio 9.5.) voivat antaa erilaisen kuvan samasta maasta. Ne edustavat erilaisia ekotehokkuuskäsitteitä. Intensiteetti suhteessa BKT:een kertoo kansantalouden ekotehokkuudesta, mutta ei välttämättä kestävästä kehityksestä. Intensiteetti per asukas liittyy koko luonnonvarojen kulutukseen ja siihen liittyvään ympäristölliseen kestävyteen. Esimerkiksi erilaiset pitkäjänteiset kasvihuonepäästöjen vähennyspolut perustuvat käsitykseen, että lopuksi jokaisella maailman asukkaalla on samantasoinen päästötila tai päästöoikeus (huomioiden maiden ilmastoerot). Toisaalta ilmastoneuvotteluissa päästöintensiteetti suhteessa BKT:een ohjaa monien maiden tarjouksia.

9.3. Energiahinnat

Kuvio 9.7. Energian verolliset nimellishinnat kotitalouksille Suomessa vuosina 1992–2008

Hinnat ovat vuoden ensimmäisen päivän hintoja.

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot, Energiamarkkinavirasto.

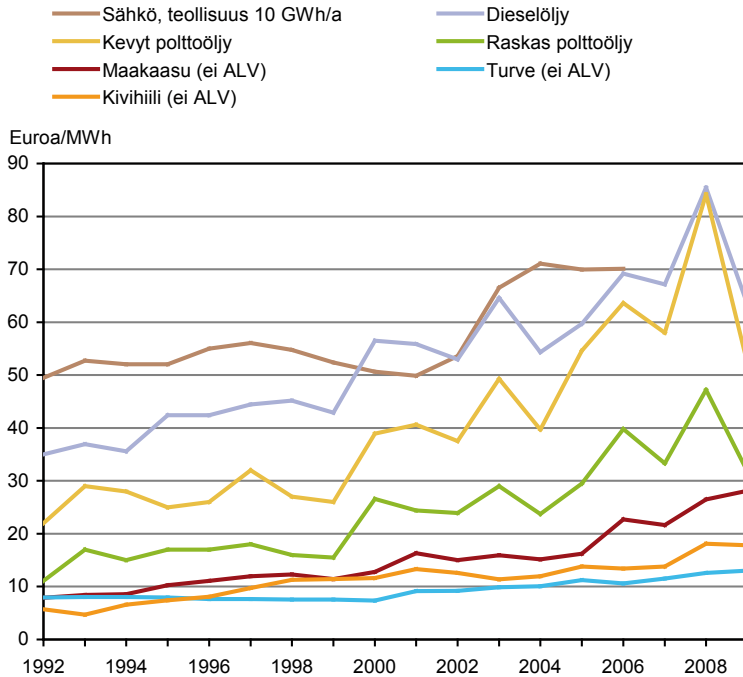
Kotitalouksille myytävän energian nimellishinta on noussut vuoden 1992 jälkeen. Eniten ovat nousseet öljytuotteiden hinnat. Vuodesta 1999 alkaen raakaöljyn maailmanmarkkinahinnan nousu kiihdytti sekä bensiinin, dieselöljyn että kevyen polttoöljyn hinnannousua. Vuodesta 2001 hinnat ovat seurailleet raakaöljyn hintakehitystä.

Sähkön vähittäismyyntihinta nousi 1990-luvun alkupuolella. Pohjoismaiden sähkömarkkinoiden vapauttamisen jälkeen vesivoiman hyvä saatavuus hillitsi hintakehitystä, ja sähkön hinta laski jonkin verran vuodesta 1998 vuoteen 2001 asti. Vuonna 2002 sähkön tukkumarkkinoiden kireys alkoi vaikuttaa vähitellen myös sähkön vähittäishintaan.

Varaavan sähkölämmityksen hinta pienasiakkaille nousi vähemmän kuin muun sähkön hinnat, vaikka juuri sähkölämmityksen iso talvikuormitus oli niukkuuden osasy. Myös päästökaupan aiheuttamat tukkuhintakorotukset näkyvät selvemmin muissa erissä kuin sähkölämmityksen vähittäishinnoissa. Kaukolämmön hinta on noussut tasaisesti kaksi prosenttia vuodessa mm. energiaverojen nousun takia. Toistaiseksi kaikkien energialähteiden vähittäishintojen trendit ovat ylöspäin.

Sähkön vähittäishinta koostuu kiinteästä siirtohinnasta ja vaihtelevasta sähkön kulutushinnasta. Sähkön markkinahinta on vuodesta 1997 alkaen muodostunut sähköpörssissä (El-Ex ja Nordpool) sähkön kysynnän ja tarjonnan perusteella. Pörssin markkinahinta vaikuttaa sähköyhtiöiden perimiin vähittäishintoihin kuitenkin viiveellä, sillä yhtiöt nostavat usein sähkön vähittäishinnan siirtomaksuosaa tasatakseen sähkön hintavaihteluita. Pörssin kautta kulkee arviolta viidennes sähkön kaupasta. Sähkökauppaa käydään myös bilateraalaiselta pohjalta yritysten ostaessa ja myydessä toisilleen joko Suomessa tai ulkomailla.

Kuvio 9.8. Energian verolliset nimellishinnat teollisuudelle vuosina 1992–2009

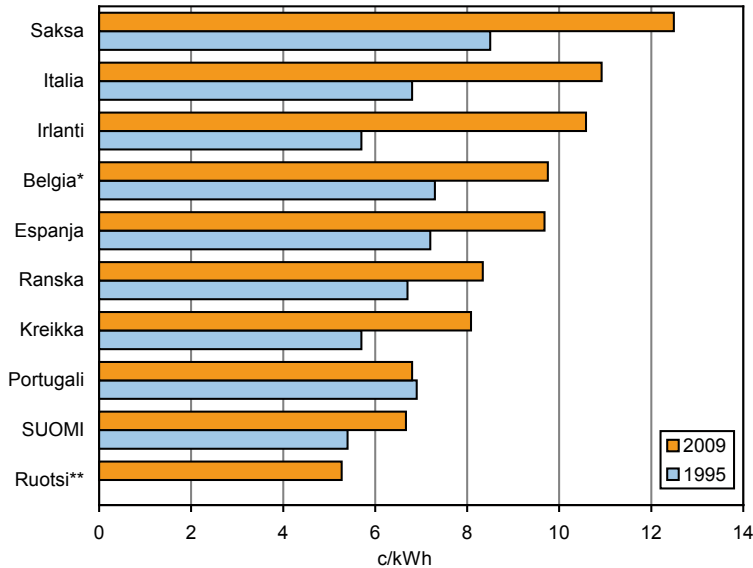

Hinnat ovat vuoden ensimmäisen päivän hintoja.

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot.

Teollisuuden ostamien öljytuotteiden hinnat kohosivat maailmanmarkkinahintojen mukana vuodesta 1999 vuoteen 2001. Sen jälkeen ne ovat vaihdelleet öljyn hinnan mukaan. Talouskriisi aiheutti raakaöljyn hinnan laskun vuoden 2008 lopussa. Vuoden 2009 puolivälin jälkeen öljyn hinnat ovat taas selvästi nousemassa, vaikka ne eivät ole vielä palanneet edelliseen huipputasoon. Suurteollisuuden sähkön hinta on vaihdellut vähemmän kuin kotitalouksien sähkön hinta ja se on myös ollut merkittävästi alempi. Vuosina 2002 ja 2003 Pohjoismaiden sähkötukumarkkinoiden tiukkuus vaikuttaa hitaasti, mutta lopulta suhteellisen selvästi teollisuuden loppukäyttäjän hintoihin. Toisaalta päästökaupan aiheuttamat tukkuhinnan korotukset eivät näy kovin selvästi vuoden 2005 teollisuuden loppukäyttäjän hinnoissa. Maakaasun ja kivihiilen hinnat energiayksikköä kohden ovat olleet selvästi öljytuotteiden hintoja alemmat. Maakaasun ja kivihiilen hintaero on kaventunut vuoteen 2008 asti, mikä saattaa kannustaa siirtymään vähempipäästöiseen maakaasuun kivihiilen sijasta. Vuonna 2009 hintaero on taas kasvanut, mikä viittaa siihen, että kivihiilen käyttö sähköntuotannossa saattaa kasvaa tänä vuonna. Turpeen hinta on ollut vakaa verrattuna muihin energialähteisiin. Turvetta käytetään enimmäkseen sähköntuotannossa (esim. kaukolämpövoimaloissa).

Kuvio 9.9. Teollisuuden sähkön hinnat 24 GWh:n kulutuksella eräissä maissa vuosina 1995 ja 2009 senttiä/kWh

*Belgian tiedot ovat vuosilta 1995 ja 2008.

**Ruotsin tarkka tieto vuodelta 1995 puuttuu, mutta hinta oli EU:n alhaisin.

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot, Eurostat.

Sähkön hinnat vaihtelevat maittain, sillä sähköntuotannon energialähteet ja teknologiat eroavat merkittävästi. Suomessa suurteollisuuden maksama sähkön hinta 24 GWh kulutuksella oli vuonna 1995 vielä EU-maiden toiseksi halvin Ruotsin jälkeen. Sen jälkeen hinnat Ruotsissa ja Suomessa ovat olleet lähellä tärkeimpien niiden kanssa kilpailevien maiden keskimääräistä hintatasoa. Pohjoismaiden vesitilanteen parantumisen ansiosta vuosina 2004 ja 2005 Suomi ja Ruotsi saivat jälleen pienen hintaetun. Toisaalta EU-päästökauppa ja maiden välisen siirtokapasiteetin lisääminen vaikuttavat siihen, että Pohjoismaiden hintaero Länsi-Euroopan maihin verrattuna pienenee. Sähkömarkkinoiden vapauttaminen johtaa sähkön hinnan alenemiseen, jos energiatuotannossa on ylikapasiteettia. Näin tapahtui esimerkiksi pohjoismaisilla sähkömarkkinoilla vuoteen 2001 asti. Kun ylikapasiteetti oli käytetty loppuun, sähkön hinnat kääntyivät nousuun.

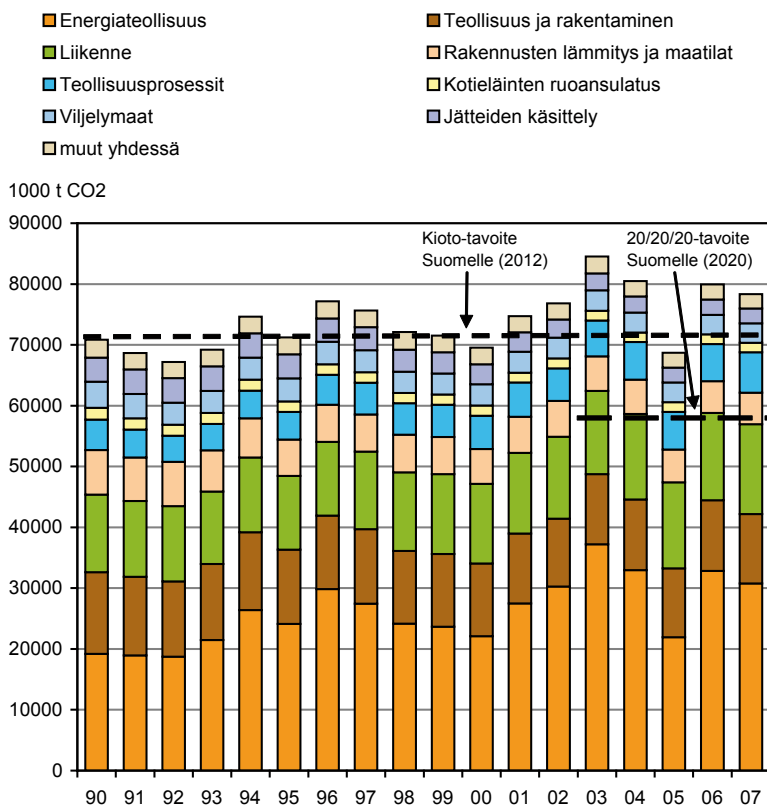
Myös päästöoikeuden hinta on merkittävä sähkön hintaan vaikuttava tekijä. Se nostaa fossiilisilla polttoaineilla tuotetun sähkön tuotannon rajakustannuksia riippuen kunkin tuotantotavan ominaispäästöistä. Jos vesitilanne on jonakin vuonna huono, sähkön kysynnän kattamiseksi tarvitaan enemmän ominaispäästöiltään korkeita kiivi- ja öljylauhdesähköä. Niiden tuotannon rajakustannukset ovat määrävässä

asemassa sähkön pörssihinnan muodostumisessa valtaosan vuodesta. Tällaisessa tilanteessa päästöoikeuden hinnalla on merkittävä vaikutus pörssisähkön hintaan.

Edullinen sähkön hinta on elintärkeä raskaalle teollisuudelle, erityisesti perusmetalliteollisuudelle ja paperiteollisuudelle. Energiakustannuksia voidaan edelleen alen-
taa esimerkiksi käyttämällä paperiteollisuudessa edullisia jäteliemiä ja puuperäisiä energialähteitä. Joissakin maissa on huojuksia, joilla tietyt toimialat tai suurku-
luttajat saavat sähköä muita edullisemmin.

9.4 Kasvihuonekaasujen päästöt ja ilmasto-ohjelmien kustannukset

Kuvio 9.10. Suomen kasvihuonepäästöt (1000 tonnia CO₂-ekv.) vuosina 1990–2007 sekä Kioto-sopimukseen liittyvä tavoite ja EU:n 20/20/20-strategian tavoite Suomelle

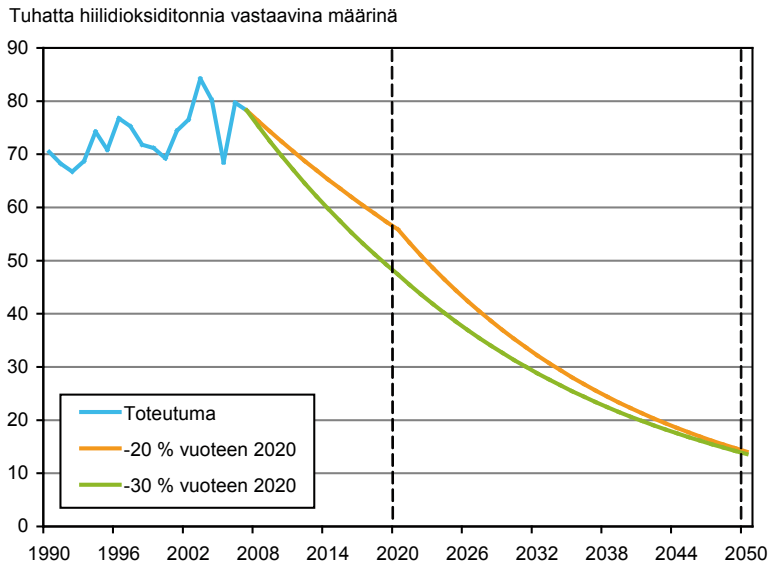

Lähde: VATT (Tilastokeskus).

Suomen kokonaistuotannon kasvaessa myös energian kulutus on kasvanut moninkertaiseksi. Esimerkiksi vuonna 1970 Suomen energian kokonaiskulutus oli noin 720 PJ ja sen aiheuttama kasvihuonepäästöjen määrä noin 40 miljoona tonnia. Vuoteen 2008 mennessä energian kokonaiskulutus on kaksinkertaistunut (1400 PJ) ja vuoden 2008 kasvihuonepäästöt olivat noin 71 miljoona tonnia (Tilastokeskuksen ennakkotiedon mukaan). Vuodesta 1990 lähtien kasvihuonepäästöjen kasvu on keskittynyt täysin EU ETS -päästökauppajärjestelmään kuuluviin sektoreihin (sähkön- ja kaukolämmöntuotanto, raskas teollisuus). Muiden sektoreiden päästöt (maatalous, muu teollisuus, kotimaan liikenne) pysyivät vuoden 1990 jälkeen suunnilleen samalla tasolla. Tämän ryhmän sisällä liikenteen osuus on kuitenkin hieman kasvanut.

Niin sanottu Kioton pöytäkirjaan liittyvä velvollisuus pakottaa Suomen vähentämään kasvihuonepäästönsä vuoden 1990 tasolle. Tavoite on määritelty niin, että ajanjakson 2008–2012 keskimääräinen päästötaso ei saa ylittää vuoden 1990 tasoa. Suhdannetilanne ja vaihtelut vesivarojen Pohjoismaiden sähköntuotantojärjestelmässä aiheuttavat merkittäviä vaihteluja Suomen kasvihuonepäästöissä. Vuosina 2008 ja 2009 päästöt ovat todennäköisesti tavoitetason lähellä. Oletettavasti kansantalous elpyy jonkin verran, mutta vuodesta 2010 lähtien Kioton tavoitteeseen pääseminen vaati vielä toimenpiteitä. Lisäksi päästökaupan avulla voidaan ostaa lisää päästöoikeutta, joten Suomi päässee tavoitteeseen.

Kuvio 9.11. Suomen kasvihuonepäästöt vuoteen 2007 mennessä ja suuntaa antavia pitkän aikavälin päästövähennyspolkuja, joissa huomioidaan EU:n vuoden 2020 tavoitteet ja vuoden 2050 80 % vähennystavoite

Lähde: Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko ilmasto- ja energiapolitiikasta: kohti vähäpäästöistä Suomea, VNK, 2009.

UNFCCC:n ja EU:n puitteissa keskustellaan Kioton pöytäkirjan jälkeisestä ajanjaksosta. Vuoden 2012 jälkeen EU-jäsenmaat ovat sopineet ns. 20/20/20-tavoitteet. Tämä tarkoittaa sitä, että vuonna 2020 EU:ssa 20 prosenttia primäärienergian tuotannosta koostuu uusiutuvista energialähteistä (biomassa, tuulivoima, vesivoima) ja energian loppukulutuksen tehokkuutta parannetaan 20 prosentilla. Lisäksi pyritään vähentämään kasvihuonepäästötasoa 20 prosenttiin vuoden 2005 päästötasosta, minkä seurauksena Suomen tulee vähentää kasvihuonepäästöjä EU ETS:n ulkopuolisissa sektoreissa noin 16 prosenttia vuoteen 2020 mennessä. Vähennystavoite koko EU ETS -järjestelmässä on 20 prosenttia, mutta päästökaupan ansiosta varsinainen päästökehitys Suomen EU ETS -sektoreissa saattaa poiketa tästä. Uusiutuvan energian osalta tavoite on melko kova Suomelle: vuoteen 2020 mennessä primäärienergian kulutuksen osuuden tulee olla vähintään 38 prosenttia eli runsaat 10 % enemmän kuin nykyään. Jos kansainväliset neuvottelut onnistuvat tulevassa Ilmastokonferenssissa Kööpenhaminassa (joulukuu 2009), EU:n yhtenäinen päästövähennystavoite kiristyy 20 prosentista 30 prosenttiin. Pitkän aikavälin vähennystarpeet ovat vielä suurempia, OECD-maille 80–90 prosenttia vuoteen 2050 mennessä. Nämä luvut ovat vielä suuntaa antavia, mutta vuoden 2020 tavoitteet ovat jo sitovia. Uudessa Valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa esitetään pitkäjänteisiä suuntaa antavia vähennyspolkuja Suomelle.

Taulukko 9.12. Kasvihuonekaasujen päästöt vuosina 1990, 2007, vuosien 2008–2012 päästötavoitteet EU15-maissa sekä saman ajanjakson arvioitu keskimääräinen vuosittainen päästötaso, miljoonaa tonnia

Maa	Päästöjen taso	Päästöjen taso	Päästötavoitetaso	BAU-päästötaso
	1990 milj. tonnia	2007 milj. tonnia	keskiarvo 2008–2012 milj. tonnia	arvioitu keskiarvo 2008–2012 milj. tonnia
Alankomaat	213	207	200	203
Belgia	146	131	135	127
Espanja	287	442	330	437
Irlanti	55	69	62	69
Iso-Britannia	771	637	675	629
Italia	519	553	485	552
Itävalta	79	88	69	88
Kreikka	109	132	136	132
Luxemburg	13	13	9	13
Portugali	60	82	76	78
Ranska	564	531	564	524
Ruotsi	72	65	75	64
Saksa	1228	956	970	910
SUOMI	71	78	71	76
Tanska	69	67	55	65
EU15	4257	4052	3916	3956
Kypros	6	10	–	–
Latvia	26	12	24	–
Liettua	48	25	44	–
Malta	2,2	3	–	–
Puola	486	399	457	–
Slovakia	73	47	67	–
Slovenia	18	21	17	–
Tšekki	196	151	180	–
Unkari	99	76	93	–
Viro	44	22	40	–
EU27	5621	5045	–	–

EU15-maiden BAU-päästötason ennusteet perustuvat Eurostatin talouskasvulukuihin ja historallisiin päästöjoustoihin.

Lähde: Tilastokeskus/Energiatilastot.

IPCC = Intergovernmental Panel on Climate Change.

UNFCCC = United Nations Framework Convention for Climate Change.

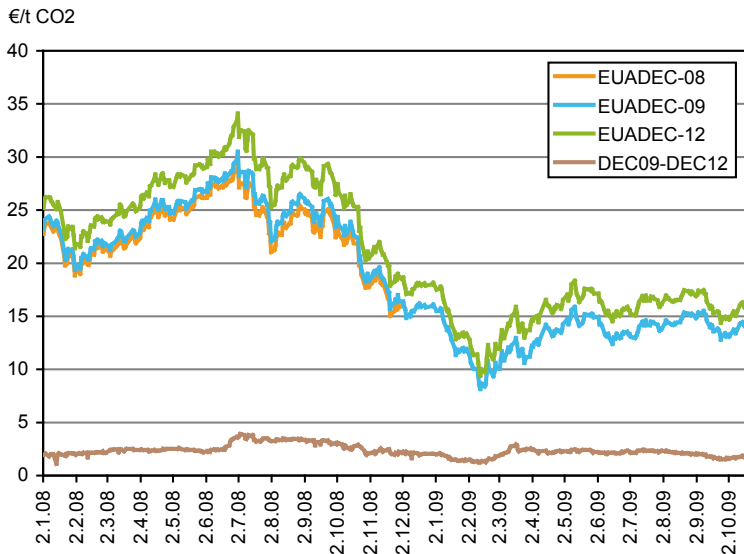
Vuodesta 1988 lähtien kasvihuoneilmiötä koskevat maailmanlaajuiset keskustelut käytiin kansainvälisessä ilmastopaneelissa (IPCC). Vuonna 1995 neuvottelut siirtyivät YK:n alaisen UNFCCC:n puitteisiin. Nämä neuvottelut johtivat Kioton ilmastopimukseen. Teollisuusmaiden muodostama ryhmä (ns. Annex B -maat) on sitoutunut Kioton ilmastopimuksessa alentamaan kasvihuonekaasupäästöjään

vuoden 1990 tasolle vuoteen 2012 mennessä. USA ei kuitenkaan ole sitoutunut tähän tavoitteeseen. Euroopan yhteisöä koskeva tavoite, 8 prosentin alennus kasvi-huonepäästöissä, tuotti EU:n taakanjakoneuvotteluissa Suomelle tavoitteen, jossa Suomen kasvihuonekaasupäästöt eivät kasva vuoden 1990 tasolta.

Se, miten helposti päästöjä pystytään alentamaan, riippuu kunkin maan tilanteesta. Esimerkiksi Saksa ja Iso-Britannia ovat vähentäneet päästöjään suhteellisen helposti poistamalla vanhoja hiilivoimaloita käytöstä. Ne ja Ranska tulevatkin todennäköisesti saavuttamaan päästötavoitteensa. Sen sijaan maissa, joiden, kasvuvauhti on nopeampaa kuin tavoitteen määrittämisen aikana oletettiin, päästöjen vähennystavoitteen toteuttaminen tulee vaikeammaksi. Vaikka Espanjalle, Portugalille, Kreikalle ja Irlannille annettiin mahdollisuus lisätä päästöjään 15–25 prosentilla vuodesta 1990, ovat päästöt nousseet huomattavasti tätä enemmän jo vuoteen 2007 mennessä. Espanjassa esimerkiksi liikenteen kasvu lisäsi päästöjä ja ilman lisäohjauskeinoja Espanjan on vaikea saavuttaa tavoitetasoaan. Myös muutamat muut EU-jäsenmaat, kuten Itävalta ja Italia, tarvitsevat suuret päästövähennykset, jotta ne saavuttaisivat päästötavoitteensa. EU:n uusissa jäsenmaissa, kuten Puolassa, Tšekissä ja Virossa, päästöt ovat vähentyneet voimakkaasti vuodesta 1990. Vaikka niiden päästöjen määrä on taas kääntynyt kasvuun, ne voivat myydä ylimääräisiä päästöoikeuksia muille EU-maille vaarantamatta päästötavoitteitaan.

Talouskriisi on vaikuttanut selvästi energiakulutukseen ja sen seurauksena kasvi-huonepäästömäärät ovat laskeneet erityisesti sähköntuotannossa ja liikenteessä. Monista maista tiedot puuttuvat yhä tai niistä on saatavilla vain yleiset ennakkotiedot. Tähänastisten BKT-päästöjoustojen, energiatilastojen sekä BKT-kasvutietojen ja -ennusteiden avulla on ollut mahdollista arvioida, miltä velvollisuusjakson 2008–2012 toteutetut keskimääräiset päästötasot per EU15-maa suunnilleen näyttävät. Talouskriisi todennäköisesti helpottaa Kioto-velvollisuuksien suorittamista. Toisaalta vuoden 2020 tavoitteiden osalta talouskriisin seuraukset saattavat olla päinvastaiset mm. investointien vähentämisen takia.

Kuvio 9.13. EU ETS päästöoikeuden hintakehitys (€/tonni CO₂-ekv.) vuosina 2008 ja 2009 (joulukuuhun 2008, 2009 ja 2012 ulottuvat päästöoikeudet)

Lähde: Nord Pool.

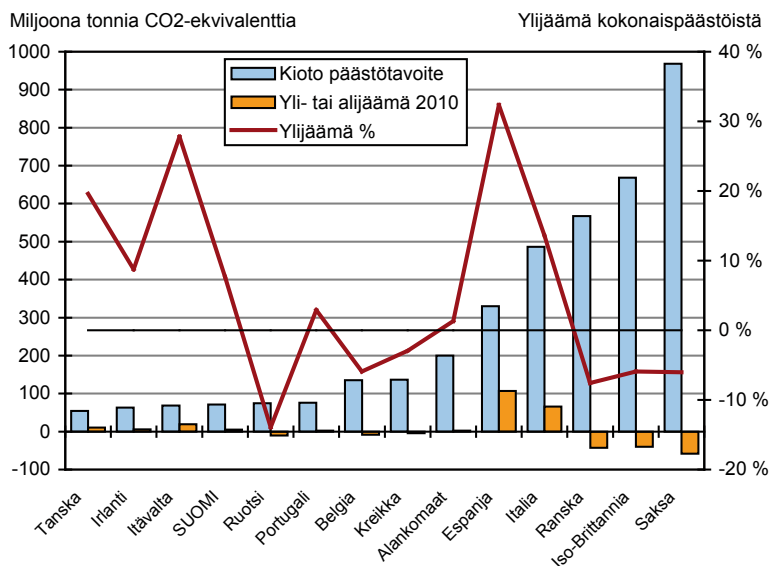
Euroopan päästökaupan järjestelmän alla toimivat energiantensiiviset yhtiöt voivat ostaa päästöoikeuksia omasta ja toisesta EU-maasta, jos omien päästöjen vähentäminen tulee liian kalliiksi. Päästökaupan sujuva toiminta vaatii laajan institutionaalisen järjestelmän kuten valtakunnalliset päästöoikeusrekisterit ja kutakin jäsenmaata koskevat alkujakosuunnitelmat sekä päästöoikeuden taloudellis-juridisen aseman määrittävät lait. Ensimmäinen velvoitejakso alkoi vuonna 2005 ja oli voimassa vuoden 2007 loppuun asti. Vuoden 2005 aikana päästöoikeuden hinta kasvoi 7 eurosta 30 euroon. Sen jälkeen se tasaantui 22 euron tasolle. Näyttää siltä, että ensimmäisellä ajanjaksolla EU-jäsenmaat jakoivat päästöoikeuksia melko runsaasti. Päästöoikeuden hinta romahtikin vuoden 2006 keväällä, kun Euroopan Komissio julkaisi seurantaraportin EU:n päästökauppajärjestelmästä. Nykyisessä velvoitejaksossa (2008–2012) Euroopan Komissio on tiukentanut jakeluperusteita ja vaatinut tiukempia päästörajoja (katot). Muutamat EU-maat, mm. Iso-Britannia, Alankomaat, Irlanti, Itävalta ja Saksa ovat huutokaupanneet jonkin verran päästöoikeuksia, mutta yleensä jako on ollut vielä ilmaista.

Talouskriisi on ollut vakava testi päästömarkkinoiden kestävyydelle. Energiankulutuksen seurauksena päästöoikeuden hinta on alentunut huomattavasti. Hinta sukelsi vain lyhyesti 10 euron rajan alle ja korjaantui sen jälkeen noin 15 euron tasolle.

Noin 20 euroon asti EU ETS -päästöoikeuden hinta vaikuttaa etupäässä lauhdevoimaloiden polttoaineiden valintaan (maakaasu tai kivihiili), eli mitä kalliimpi EU ETS sitä suurempi on maakaasun osuus (koska maakaasu aiheuttaa vähemmän kasvihuonepäästöjä). Vasta 20 euron ylläpuolella EU ETS -hintaa alkaa vaikuttaa laajemmin, jos se pysyy korkeana riittävän kauan.

EU ETS -järjestelmään kuuluvat toimialat ovat energiahuolto, kaivostoiminta, massa- ja paperiteollisuus sekä rakennusaine-, savi- ja lasiteollisuus sekä terästeollisuus (vuodesta 2011 lähtien myös lentoliikenne).

Kuvio 9.14. EU-maiden päästötavoitteet (milj. tonnia) ja Kioto-tavoitteiden arvioitu ylitys tai alitus (milj. tonnia ja prosenttia)

Lähde: VATT (Eurostat).

Ruotsin, Ranskan, Ison-Britannian ja Saksan odotetaan alittavan päästöjänsä Kioto-tavoitetasoa velvoitejakson päättyessä. Se tarkoittaa sitä, että nämä maat voivat myydä päästöoikeuksiaan. Maat, joissa tavoitteiden ylitys on suhteellisen pieni, kuten Irlanti, Alankomaat ja Suomi, voivat päästä tavoitteeseensa päästökaupan avulla. Tietyille maille tavoitteen saavuttaminen on haasteellista. Esimerkiksi Espanjan todennäköinen ylitys voi olla jopa 35 prosenttia tavoitteesta. Myös Itävallassa ja

Italiassa toimenpiteiden lisääminen näyttää välttämättömältä. Suomen osalta Pohjoismaiden sähkömarkkinatilanne ja vesivarastojen täyttöasteet voivat aiheuttaa vielä ylityksiä ja tästä johtuen lisätoimenpiteet toimisivat takuina Kioto-tavoitteille. Viidennen ydinvoimalan käyttöönotto tapahtuu todennäköisesti vasta velvollisuusjakson loppumetreillä.

Päästöjen kehitystä voidaan kuvata myös sillä, kuinka paljon päästöt muuttuvat kansantuotteen kasvaessa yhdellä prosenttiyksiköllä (päästöjen BKT-joustokerroin). Jos joustokerroin on matala, talouskasvu aiheuttaa suhteellisen vähän lisäpäästöjä tai päästöjen määrä voi jopa pienentyä (negatiivinen luku). Kuviossa 9.14. esitetään päästötavoitteet tasoina ja kunkin maan tavoitteeseen liittyvät yli- tai alijäämät, jos maakohtaiset päästöjen BKT-joustokertoimet pysyvät ennallaan. Talouskasvu vuoteen 2010 on asetettu maakohtaisesti Eurostatin ennusteiden pohjalta. Ylijäämä tarkoittaa että maa todennäköisesti ei pääse tavoitteeseensa nykyisellä panostuksella. Jos ylijäämä on pieni, esim. vähemmän kuin 15 prosenttia tavoitteesta, maa voi hoitaa sen vielä melko helposti kansainvälisen päästökaupan avulla.

Talouden rakenteet 2009

Toimittajat

Seija Ilmakunnas, Outi Kröger, Timo Rauhanen

Julkaisun laadintaan osallistuneet

Juho Aaltonen
Elina Berghäll
Tuomo Heikkilä
Kari Hämäläinen
Teuvo Junka
Maija-Liisa Järviö
Aki Kangasharju
Leena Kerkelä
Tanja Kirjavainen
Ossi Korkeamäki
Outi Kröger
Tomi Kyyrä
Jussi Laitila
Kalevi Luoma
Teemu Lyytikäinen
Kimmo Marttila
Adriaan Perrels
Timo Rauhanen
Marja Riihelä
Juha Tuomala
Tarja Tuovinen
Heikki Viitamäki

Kuviot ja taitto

Nina Intonen
Henri Lassander
Sari Virtanen

VATT JULKAISUT / VATT PUBLICATIONS

VATT JULKAISUT -SARJASSA AIEMMIN ILMESTYNEET JULKAISUT

44. Kasvumallin muutos ja veropolitiikan haasteet. Reino Hjerppe – Seppo Kari – Jaakko Kiander (toim.). Helsinki 2006.
45. Finance and Incentives of the Health Care System. Proceedings of the 50th Anniversary Symposium of the Yrjö Jahnsson Foundation. Antti Suvanto – Hannu Vartiainen (Eds.). Helsinki 2007.
46. Hyvinvointipalvelujen tuottavuus: Tuloksia opintien varrelta. Aki Kangasharju (toim.). Helsinki 2007.
47. Vaikuttavaa tutkimusta – miten arviointitutkimus palvelee päätöksenteon tarpeita? Seija Ilmakunnas – Teuvo Junka – Roope Uusitalo (toim.). Helsinki 2008.
48. Hyvinvointipalveluja entistä tehokkaammin. Uudistusten mahdollisuuksia ja keinoja. Seija Ilmakunnas (toim.). Helsinki 2008.
49. Terveyskeskusten tehokkuutta ja tuottavuutta selittävät tekijät. Juho Aaltonen – Maija-Liisa Järviö – Kalevi Luoma (toim.). Helsinki 2009.
50. Essays on globalization – Policies in trade, development, resources and climate change. Leena Kerkelä. Helsinki 2009.
51. Essays on Migration. Matti Sarvimäki. Helsinki 2009.
52. Essays on income inequality, poverty and the evolution of top income shares. Marja Riihelä. Helsinki 2009.
53. Essays on the efficiency of schools and student achievement. Tanja Kirjavainen. Helsinki 2009.
54. Verotuksen ja sosiaaliturvan uudistaminen – miksi ja mihin suuntaan? Essi Eerola – Seppo Kari – Jaakko Pehkonen (toim.). Helsinki 2009.

VALTION TALOUDELLINEN TUTKIMUSKESKUS
STATENS EKONOMISKA FORSKNINGSCENTRAL
GOVERNMENT INSTITUTE FOR ECONOMIC RESEARCH

Valtion taloudellinen tutkimuskeskus
Government Institute for Economic Research
P.O.Box 1279
FI-00101 Helsinki
Finland

ISBN 978-951-561-901-3
ISSN 0788-4990